MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

satu mare

studii şi comunicări
seria arheologie

XVII–XXI/I

2000–2004

Satu Mare. Studii şi Comunicări
Seria Arheologie
XVII–XXI / I
2000–2004

Editura Muzeului Sătmărean
Satu Mare 2004

Satu Mare. Studii şi Comunicări – Seria Arheologie
Anuarul Muzeului Judeţean Satu Mare

Colegiul de redacţie:
János NÉMETI, redactor şef onorific
Péter Levente SZŐCS, redactor responsabil
Ciprian ASTALOŞ, secretar de redacţie
Robert GINDELE
Liviu MARTA
Cristian VIRAG

Adresa redacţiei:
Muzeul Judeţean Satu Mare
Str. Vasile Lucaciu, Nr. 21
Satu Mare, Jud. Satu Mare
440031, România
Telefon: *0040-261-737526*
Fax: *0040-261-768761*
E-mail: muzeu@cjsm.ro

Tiparul: S.C. Gedo S.R.L., Cluj-Napoca
ISSN 0258 - 1558

Cuprins – Contents – Inhalt

Necrolog

Gheorghe Lazin 1946 – 2004 (Ioan STANCIU) 5
Neța Iercoșan 1950 – 1999 (Sabin Adrian LUCA) 9

Studii

Cristian VIRAG
Așezările grupului neolitic Pișcolt din nord-vestul României 13
The Settlements of the Neolithic Pișcolt-Group in Northwestern Romania 25

Ilie SĂLCEANU
Contribuții la cunoașterea cadrului ecologic din eneoliticul final în vestul României 27
Beiträge zur Kenntnis der ökologischen Umwelt aus Endphase der Kupferzeit im Nordwesten Rumäniens 30

János NÉMETI
Mormântul de incinerație în urnă descoperit la Carei – Bobald din epoca bronzului timpuriu și problematica acestei perioade din nord-vestul Transilvaniei 31
An Early Bronze Age Cremation Burial Discovered at Carei – Bobald and the Problems of this Period in Northwestern Romania 34

Liviu MARTA
Un complex arheologic din epoca mijlocie a bronzului descoperit la Halmeu 39
A Middle Bronze Age Dwelling Discovered at Halmeu .....

Ciprian ASTALOȘ
Repere privind funcționarea „instituției darului" la societățile barbare ale epocii fierului 47
Repères concernants la fonction de l'institution du don chez les sociétés anciennes de l'époque du fér 57

В. Котигорошко – И. Прохненко – В. Чуботэ – Р. Гинделе – Л. Марта
V. KOTIGOROȘKO, I. PROHNENKO, V. CIUBOTĂ, R. GINDELE, L. MARTA
Могильник малокопаньского городища 59
Necropola așezării fortificate de la Malaia Kopania 63
The Necropolis of Malaia Kopania Fortified Settlement 66

Robert GINDELE
Probleme privind ceramica dacică și germanică din așezările din nord-vestul României 71
Probleme zur germanischen und dakischen Siedlungskeramik im Nordwesten Rumäniens 76

Dan BĂCUEȚ-CRIȘAN
Elemente de habitat medieval timpuriu în nord-vestul României. Locuințe și anexe din secolele VII–IX descoperite pe teritoriul județului Sălaj 89
Early Medieval Settlements in Northwestern Romania. Dwellings, Pits and Ovens discovered in county of Sălaj, dating between the 7th and 9th century 95

Daniela MARCU-ISTRATE – Péter Levente SZŐCS
Sondaje arheologice la biserica reformată din Hodod (jud. Satu Mare) 113
Archaeological Excavations at the Calvinist Church of Hodod, County of Satu Mare 115

Daniela MARCU-ISTRATE
Cahle medievale din Transilvania. Colecția Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca 121
Medieval Stove Tiles of Transylvania. The Collection of the National Museum of History of Transylvania, Cluj-Napoca 122

Recenzii

Eugen Comşa – Gheorghe Cantacuzino, *Necropola neolitică de la Cernica* (Cristian VIRAG) 187
Neţa Iercoşan, *Cultura Tiszapolgár în vestul României* (Cristian VIRAG) 189
Németi János – Molnár Zsolt, *A tell telepek elterjedése a Nagykárolyi-síkságon és az Ér völgyében* (Liviu MARTA) 192
Alexandru V. Matei – Ioan Stanciu, *Vestigii din epoca romană (sec. II–IV p. Chr.) în spaţiul nord-vestic al României. Funde der römischen Kaiserzeit (2.–4. Jh. n. Chr.) im Nordwestgebiet Rumäniens* (Robert GINDELE) 195

Abrevieri bibliografice utilizate 197

Gheorghe Lazin

1946–2004

La numai două săptămâni după ce împlinise 58 de ani, în 19 aprilie 2004 a plecat dintre noi, uitat sau neglijat de mulţi dintre colegi sau prieteni, unul dintre specialiştii reprezentativi pentru cercetarea arheologică din spaţiul nord-vestic al României. Am înţeles că până în ultimele clipe şi-a păstrat optimismul şi verva, atât de caracteristice, neînchipuindu-şi că poate renunţa vreodată la proiectele de viitor. Şi de data aceasta, destinul s-a dovedit a fi implacabil.

S-a născut la 4 aprilie 1946 în localitatea Viile Satu Mare (jud. Satu Mare), unde în cele din urmă a revenit, găsindu-şi locul de veci. Între anii 1959–1963 a urmat studiile liceale la Satu Mare, funcţionând apoi pe parcursul anului şcolar 1963–1964 ca profesor suplinitor la Arieşul de Pădure, jud. Maramureş, împrejurare despre care îşi amintea adeseori cu plăcere. Încă din primii ani de studenţie, susţinută în perioada 1964–1969, la Facultatea de Istorie şi Filosofie a Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj, a participat la activitatea unor importante şantiere arheologice transilvănene, cum a fost cel de la Ţaga (jud.Cluj), conduse de profesorul Dumitru Protase. După absolvire, rezultatele foarte bune i-au asigurat un post la Muzeul din Deva, unde a activat în perioada 1969–1971, colaborând la cercetările arheologice de la Feţele Albe (în Munţii Orăştiei), Strei–Călan, Deva, Micia.

Un moment de turnură în evoluţia profesională l-a reprezentat transferul la Muzeul Judeţean Satu Mare (1971), revenind astfel în locurile natale (ca arheolog şi muzeograf a fost angajat al acestei instituţii până în anul 1999). În numele acestui prestigios muzeu sau în colaborare cu alte instituţii de specialitate, timp de aproape 30 de ani a susţinut cercetări de teren în diverse microzone ale judeţului Satu Mare, dar şi în judeţul Bihor (la Sânnicolau de Beiuş, împreună cu profesorul Radu Popa) ori la nord de Tisa superioară, în Ucraina Ciscarpatică (1996: Slatina, Biserica Albă, Apşa de Mijloc, în colaborare cu Universitatea din Ujgorod). Pe parcursul acestei durate s-a dovedit a fi fost unul dintre puţinii specialişti activi la muzeele din nord-vestul României, interesaţi de arheologia mileniului I p.Chr., perioadă puţin cunoscută în acest teritoriu, cu propuneri de reconstituire ce pot fi sprijinite doar de rezultatele cercetărilor arheologice. În timp, studiile, articolele şi rapoartele de săpătură publicate de Gheorghe Lazin au contribuit semnificativ la îmbogăţirea cunoştinţelor.

După investigaţiile de importanţă majoră pentru cunoaşterea epocii romane în nord-vest, susţinute de Sever Dumitraşcu şi Tiberius Bader în aşezarea, centrul pentru producţia ceramicii şi cimitirul de la Medieşu Aurit (între 1964–1970, reluate apoi de către profesorul Sever Dumitraşcu între 1995–1997, în colaborare cu Gh. Lazin), cercetarea acestei perioade aproape că devenise lipsită de susţinere. Este meritul lui Gheorghe Lazin, alături de demersurile Muzeului din Zalău, acela de a fi relansat săpăturile şi studiul epocii de început a „mileniului întunecat" în partea nord-vestică a ţării. Astfel, sunt importante rezultatele cercetărilor de la Culciu Mare, Satu Mare (cuptoare pentru ars ceramică), Oraşu Nou, Săcăşeni, Mădăras şi mai ales Lazuri, unde a identificat un important centru pentru producţia ceramicii, care funcţiona pe la sfârşitul sec. IV p.Chr. (bibliografia, nr. 11, 13, 15, 27, 29, 38, 39). A fost interesat în mod constant de evoluţia locuirii dacice pe parcursul secolelor I a.Chr. – I p.Chr. în zona Someşului inferior şi în general din spaţiul Tisei superioare, fiind un susţinător al ideii că în întreg acest spaţiu a existat o evidentă continuitate de locuire dacică pe parcursul epocilor Latène şi romană imperială, aşa cum am înţeles din numeroasele discuţii purtate. Prin publicaţiile sale, alături de săpăturile de la Acâş şi Lazuri, a contribuit la mai clara conturare a imaginii acestei perioade, cu

probleme încă nesoluţionate (bibliografie, nr. 3, 6, 13, 14, 19, 22, 24, 40); de altfel, teza de doctorat, nefinalizată, se referea tocmai la o astfel de temă. O aplecare aparte a fost aceea pentru studiul descoperirilor monetare cunoscute în zonă (din epoca Latène, romană şi nu numai); un studiu publicat încă în 1969 este frecvent citat şi astăzi în literatura de specialitate (bibliografie, nr. 1, 4, 5, 7, 9, 10, 18, 20, 28, 34, 37).

Nu i-au fost străine materialele arheologice medievale timpurii, publicând complexe arheologice şi artefacte din această vreme, scoase la lumină în urma săpăturilor de la Lazuri şi Săcăşeni, iar orizontul slav timpuriu din aşezarea de la Lazuri a fost corect plasat cronologic (sec. VI–VII p.Chr.) încă de la începutul investigaţiilor de acolo (bibliografia, nr. 16, 25). Unele dintre primele cercetări în fortificaţiile medievale din nord-vest aparţin lui Gheorghe Lazin, referindu-mă la săpăturile de la Crucişor şi Tămăşeni (jud. Satu Mare), din păcate rezultatele nefiind publicate.

Pasiunea pentru cercetarea arheologică, în complexitatea ei, o ilustrează şi faptul că era un foarte bun cunoscător al diverselor microzone ale judeţului Satu Mare, construindu-şi relaţii în diversele locuri. Astfel se explică de ce a avut posibilitatea să semnaleze numeroase descoperiri întâmplătoare, din diverse perioade (inclusiv preistorice, bibliografia nr. 30, 31, 33). Prin aceste descoperiri şi mai ales ca urmare a cercetărilor întreprinse la suprafaţa solului, a contribuit în măsură importantă la îmbogăţirea repertoriului arheologic al judeţului, fiind de subliniat, în acest sens, faptul că a fost cel dintâi care a alcătuit şi publicat un catalog al descoperirilor cunoscute din a doua jumătate a mileniului I p.Chr. (bibliografie, nr. 25).

Nu a neglijat sarcinile care îi reveneau în calitate de muzeograf, realizând numeroase expoziţii temporare, cum au fost cele dedicate „Mileniului sătmărean – 1972", aniversării a „2050 de la crearea statului dac" (1980) sau expoziţia de bază a Muzeului Judeţean Satu Mare (1988–1990) şi a celui din Tăşnad (1977). Pe parcursul anilor de activitate a participat la numeroase manifestări ştiinţifice de specialitate, comunicând rezultatele propriilor cercetări şi atrăgând atenţia asupra unei zone relativ neglijate, însă din multe puncte de vedere importantă pe parcursul diferitelor perioade ale istoriei străvechi şi vechi. În ultimii ani a colaborat la ziarele „Informaţia zilei" şi „Informaţia zilei de duminică" (Satu Mare), publicând o serie de articole de popularizare, cu scopul de a oferi reconstituiri succinte pentru trecutul localităţilor din judeţul Satu Mare.

Începând cu anul 1993 au fost reluate – prin colaborarea dintre Muzeul sătmărean şi Institutul de Arheologie şi Istoria Artei din Cluj – cercetările din situl pluristratificat de la Lazuri – Lubi tag (jud. Satu Mare), identificat şi sondat anterior de către specialistul evocat aici. Astfel, pe parcursul numeroaselor luni de muncă împreună am avut prilejul să-l cunosc mai bine pe omul şi specialistul Gheorghe Lazin, apreciindu-i de la bun început experienţa profesională şi excelenta cunoaştere a materialului arheologic, indiferent de perioadă. În diverse împrejurări am înţeles că dispunea de o bunătate sufletească nativă, uneori exprimată cu candoare, calitate pe care de multe ori încerca s-o mascheze şi care, probabil din această cauză, a rămas neştiută unora dintre cei care l-au cunoscut. De asemenea, ştiu că pe parcursul vieţii a avut de înfruntat numeroase dificultăţi, care au contribuit cu siguranţă la măcinarea stării de sănătate.

În ciuda optimismului care îl caracteriza, ultimul cuvânt a aparţinut destinului.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Ioan STANCIU

Bibliografie – Gheorghe Lazin

1. *Circulaţia monetară în nord-vestul României (sec. II–IV) [Der Münzumlauf im Nordwesten Rumäniens (2–4. J.H.)]*, Satu Mare StCom, I, 1969, p. 111–120.
2. *Un depozit din epoca bronzului de la Salonta*, Studia Universitatis „Babeş-Bolyai", seria Historica, XIV, 2, 1969, p. 35–41.
3. *Un depozit de unelte dacice descoperit la Luncani (Munţii Orăştiei) [Un dépot d'outils daces mis au jour à Luncani (Monts d'Orăştie)]*, Sargetia, VII, 1970, p. 21–26.
4. *Tezaurul de monede romane imperiale de la Jieţ – Popi (jud. Hunedoara) [Le trésor de monnaies romaines impériales de Jieţ – Popi (dép. de Hunedoara)]*, Studii şi Cercetări de Numismatică, V, 1971, p. 335–344.
5. *Un tezaur de monede romane din colecţia muzeului din Deva [Un trésor de monnaies romaines des collections du Musée de Deva]*, Sargetia, VIII, 1971, p. 61–66.

6. *Descoperiri dacice din sec. II–III e.n. în zona Carei, [Dakische Funde aus dem II–IV Jahrhundert in der Zone von Carei]*, Crisia, II, 1972, p. 199–213 (colaborare: J. Németi).
7. *Descoperiri monetare antice în Transilvania (XI)*, Sibiu. Studii şi Comunicări, 18, 1974, p. 135–139 (colaborare: E. Chirilă et al.).
8. *Cercetări arheologice în sudul judeţului Satu Mare (zona Tăşnad) – I [Des recherches archéologiques au midi du département Satu Mare (zone Tăşnad) – I]*, Satu Mare StCom, III, 1975, p. 61–75, pl. XIII–XVI.
9. *Un tezaur monetar din sec. al XVII-lea descoperit la Târşolţ [Un trésor monétaire du XVII–è siècle decouvert à Târşolţ]*, Satu Mare StCom, III, 1975, p. 87–96, pl. XVII–XVIII (colaborare: Viorica Ursu).
10. *Monede antice din colecţia Muzeului Judeţean Satu Mare [Alte Münzen aus der Sammlung des Kreis Museums Sathmar]*, Satu Mare StCom, IV, 1980, p. 127–131.
11. *Cuptoare dacice de ars ceramică din sec. III–IV e.n descoperite la Satu Mare [Dakische Keramikbrenneröfen aus dem III–IV Jahrhundert unserer Zeit, die im Satu Mare entdeckt wurden]*, Satu Mare StCom, IV, 1980, p. 133–142.
12. recenzie: T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, în: Satu Mare StCom, IV, 1980, p. 451–453.
13. *Mărturii arheologice din judeţul Satu Mare [Témoignages archéologiques du département de Satu Mare]*, Muzeul Judeţean Satu Mare, Satu Mare, 1980 (colaborare: Tiberiu Bader).
14. *Descoperiri dacice din sec III î.e.n. – I e.n. în judeţul Satu Mare – Catalog*, Satu Mare StCom, V–VI, 1981–1982, p. 69–81, pl. XXI–XXV.
15. *Ceramica ştampilată din secolele III–IV e.n. descoperită în nord-vestul României [Stempelkeramik aus dem III–IV Jahrhundert unserer Zeit in Nord-Westen Rumäniens entdeckt]*, Satu Mare StCom, V–VI, 1981–1982, p. 123–135, pl. XXVIII–XXXVII.
16. *Două piese de metal din sec. VIII–IX descoperite în localitatea Lazuri – jud. Satu Mare [Zwei Gegenstände aus Metal, aus dem VIII–IX Jahrhundert in der Ortschaft Lazuri – Kreis Satu Mare – entdeckt]*, Satu Mare StCom, V–VI, 1981–1982, p. 137–142.
17. recenzie: Alexandru Săşianu, *Moneda antică în vestul şi nord-vestul României*, Satu Mare StCom, V–VI, 1981–1982, p. 677–680 (colaborare: M. Lazin).
18. *Tezaurul monetar de la Tăşnad, secolele XV–XVII*, AMP, VIII, 1984, p. 301–303.
19. *Noi descoperiri dacice pe teritoriul actual al judeţului Satu Mare [Nouveles découvertes daces dans le département Satu Mare]*, Satu Mare StCom, VII–VIII, 1986–1987, p. 85–93 (colaborare: A. Cionca).
20. *Monede antice mai recent descoperite în judeţul Satu Mare [Monnaies antiques récement découvertes dans le département de Satu Mare]*, Satu Mare StCom, VII–VIII, 1986–1987, p. 95–99, pl. I (colaborare: I. Popescu).
21. *Spada feudal-timpurie de la Vetiş (judeţul Satu Mare) [L'épée du début de Moyen Age trouvée a Vetiş (département Satu Mare)]*, Satu Mare StCom, VII–VIII, 1986–1987, p. 159–162 (colaborare: D. Radosav).
22. *Rezultatele cercetărilor arheologice în aşezarea dacică (sec. I î.e.n. – sec. I e.n.) de la Lazuri – jud. Satu Mare*, SympThrac, 7, 1989, p. 312–314.
23. *100 de ani de muzeografie pe meleagurile sătmărene*, SympThrac, 8, 1990, p. 21–28 (colaborare: B. Dulgău).
24. *Civilizaţia dacică din secolul II î.e.n. – I e.n. în nord–vestul României*, SympThrac, 8, 1990, p. 62–67.
25. *Aşezări şi descoperiri arheologice din secolele V – IX e.n. în judeţul Satu Mare*, SympThrac, 8, 1990, p. 79–86 (colaborare: M. Hep).
26. *Szatmár megyei éremletek*, Szabolcs – Szatmári Szemle, XXVI, 3, 1991, p. 335–337.
27. *Un mormânt din secolul III e.n. descoperit la Cehăluţ (jud. Satu Mare) [Ein in Cehăluţ (Kreis Satu Mare) entdecktes Grab aus dem 3 Jh.u.Z.]*, AMP, XVI, 1992, p. 339–346.
28. *Monede antice din judeţul Satu Mare. Bibliografia numismatică a judeţului Satu Mare – antică şi medievală [La monnaie antique au département de Satu Mare. La bibliographie numismatique du département de Satu Mare – antique et medievale]*, Satu Mare StCom, IX–X, 1992–1993, p. 49–56 (colaborare: I. Ciarnău).
29. *O categorie aparte a ceramicii din sec. III – IV d. H. descoperită în nord-vestul României [Une categorie à part de la ceramique du III-e – IV-e siécle ap.Ch. découvertes au nord-ouest de la Roumanie]*, Revista Bistriţei, IX, 1995, p. 145–148.
30. *Topoare eneolitice descoperite în judeţul Satu Mare [Haches eneolithique découvertes dans le département de Satu Mare]*, Satu Mare StCom, XIII, 1996, p. 15–25 (colaborare: N. Iercoşan).

31. *Un topor de luptă cu disc şi spin descoperit la Noroieni (comuna Lazuri, judeţul Satu Mare) [Une hache de lutte "au disque et á l'épine" découvert à Noroieni (commune Lazuri, département de Satu Mare)]*, Satu Mare StCom, XIII, 1996, p. 57–60.
32. *Medieşu Aurit, jud. Satu Mare*, în: *CCAR 1995*, Bucureşti, 1996, p. 77. (colaborare: S. Dumitraşcu et al).
33. *O nouă descoperire aparţinând culturii Suciu de Sus (Aşezarea de la Tătăreşti, jud. Satu Mare) [A new discovery belonging to the culture of Suciu de Sus (The settling of Tătăreşti, Satu Mare county)]*, Satu Mare StCom, XIV, 1997, p. 75–84 (colaborare: S. Pop).
34. *Rectificări privind două monede romane imperiale descoperite în judeţul Satu Mare [Rectification concerning two Roman Imperial coins discovered in Satu Mare county]*, Satu Mare StCom, XIV, 1997, p. 119–122.
35. *Lazuri 1 (punctul "Lubi tag"), jud. Satu Mare. Aşezările din mileniul I p.Chr.*, în: *CCAR 1997*, Bucureşti, 1998, p. 37–40 (colaborare: I. Stanciu, R. Gindele, L. Marta, S. Pop).
36. *Medieşu Aurit*, în: *CCAR 1997*, Bucureşti, 1998, p. 42–43 (colaborare: S. Dumitraşcu, S. Pop, R. Gindele).
37. *Monede antice în judeţul Satu Mare [Monnaies antiques au département de Satu Mare]*, Satu Mare StCom, XV–XVI, 1998–1999, p. 71–74 (colaborare: R. Ardevan).
38. *Judeţul Satu Mare – Bibliografia perioadei secolelor II – IV [Satu Mare county – The Bibliography of IInd – IVth centuries]*, Satu Mare StCom, XV–XVI, 1998–1999, p. 107–114.
39., *Mădăras, com. Ardud, jud. Satu Mare*, în *CCAR 1998*, Bucureşti, 1999, p. 70 (colaborare: N. Iercoşan).
40. *Cercetări arheologice privind epoca traco-dacică în Ucraina Transcarpatică [Archaeological Researches Concerning Thracian – Dacian Epoch in Transcarpathian Ukraine]*, în: Viorel Ciubotă, Vasile Marina (coord.), *Relaţii româno – ucrainene, istorie şi contemporaneitate*, Satu Mare, 1999, p. 149–156 (colaborare: V. Marina).
41. *Petea, com. Dorolţ, jud. Satu Mare. Punct: Vamă*, în: *CCAR 1999*, Bucureşti, 2000, p. 74 (colaborare: J. Németi, R. Gindele, L. Marta).

Ciprian ŞTALOŞ

Neţa Iercoşan

1950–1999

Acum câţiva ani primeam o veste îngrozitoare... Murise bunul meu prieten *Neţa Iercoşan*! Primisem ştirea mult prea târziu pentru ca să-l mai pot vedea încă o dată. Acest lucru s-a văzut, poate, în tonul şi logica unei scrisori de adio, publicată în anul 1999[1]. După atâţia ani viaţa a mers înainte, neiertătoare – la fel ca moartea – şi noi resimţim şi mai acut pierderea unor buni prieteni şi colaboratori.

Neţa Iercoşan s-a născut la 7 decembrie 1950 în satul Iercoşeni, comuna Şilindia, judeţul Arad, ca fiu al lui Lazăr şi al Mariei, şi a locuit şi muncit în municipiul Carei, judeţul Satu Mare. A urmat şcoala generală la Iercoşeni şi Şilindia între anii 1957–1965, iar liceul la Ineu, judeţul Arad, între anii 1965-1969. Între anii 1969 şi 1972 a fost student al Facultăţii de Istorie-Geografie din cadrul Institutului Pedagogic de 3 ani de la Oradea, iar în anul 1972 a fost repartizat, în calitate de profesor de istorie, la Şcoala generală Iojib, comuna Medieşu Aurit, judeţul Satu Mare, unde a profesat până în 1 iunie 1978. În perioada cuprinsă între anii 1973 şi 1977 a fost student, la cursurile fără frecvenţă, al Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie. Profesorul Hadrian Daicoviciu i-a coordonat lucrarea de licenţă cu titlul: *Circulaţia monetară în judeţul Satu Mare, secolele III î.e.n. – V e.n.*, susţinută în luna februarie a anului 1978.

Din anul 1978, Neţa Iercoşan şi-a început rodnica activitate de la Muzeul din Carei, secţia arheologie, în calitate de muzeograf şi cercetător ştiinţific, având – totodată – şi funcţia de şef de secţie al acestei instituţii. S-a specializat în cercetarea preistoriei – epocii neolitice, eneolitice şi a bronzului, în particular – încercând să afle amănunte legate de aceasta pentru nord-vestul României. Şi-a adus o contribuţie meritorie la dezvoltarea cunoaşterii muzeografice şi altor ştiinţe care sunt auxiliare pentru stăpânirea cât mai profundă a arheologiei. După obţinerea atestatului de specialitate ca arheolog, Neţa Iercoşan a realizat – prin forţe proprii sau în colaborare – mai multe şantiere arheologice, importante pentru cunoaşterea preistoriei românești. Amintesc doar câteva: Sanislău III (1980), Acâş (1982), Moftinu Mic (1983-1984), Căpleni (1986), Sanislău IV, Carei (1987), Carei, Dumbrava (1988), Dumbrava, Tăşnad (1989), Carei (1991, 1994), Tăşnad, Carei, Căuaş (1995–1999).

Trebuie să mă refer la un fapt foarte important în activitatea regretatului nostru coleg. Cu toate piedicile şi avatarurile întâlnite, nu şi-a permis să lase nepublicate decât o mică parte din materialele arheologice descoperite în urma propriilor săpături şi aceasta doar datorită morţii sale subite. Cunosc în mod direct faptul că imediat după săpătură Neţa Iercoşan trăgea în tuş planşele cu materialele arheologice şi planurile desenate în creion. Imediat se sfătuia – cel puţin cu mine, în ultimii ani de viaţă – asupra bibliografiei şi posibilităţilor de publicare a materialelor descoperite. A depărtat, prin aceasta mult, de aproape toţi cei care fac sau au făcut, astăzi sau ieri, săpături arheologice. Calm, metodic şi – mai ales – cu un bun simţ inimitabil, Neţa Iercoşan şi-a luat munca în serios şi atunci când trebuia să se laude, pleca capul, râdea în sinea lui, şi îi lăsa pe alţii să sporovăie... Aşa a fost Neţa Iercoşan cel pe care l-am cunoscut eu! Un specialist discret, dar bine pregătit pentru zona lui; un

---

[1] S. A. Luca, *Necrolog. Scrisoare-necrolog unui prieten! La un an de la prematura dispariţie*, Corvinana. Acta Musei Corvinensis, 5, 1999, p. 268–270.

familist convins, sacrificându-se – de multe ori – pentru familia sa; un prieten adevărat, cum rareori găseşti în viaţă; un patriot dedicat cu bun simţ şi discernământ ţării sale.

Toate aceste calităţi l-au îndreptăţit să devină doctorand al Institutului Român de Tracologie, încă din decembrie 1990. Cu aceeaşi discreţie şi voinţă şi-a încheiat examenele şi referatele în anul 1993 şi şi-a susţinut teza în anul 1999. Nu insist asupra termenului destul de lung între încheierea stagiului de pregătire şi susţinerea tezei. După cum ştiu – din discuţii directe cu regretatul meu coleg – nu a vrut ca să susţină o teză nepregătită până în cele mai mici amănunte. L-a încurcat – şi acum pot să spun acest lucru – aria geografică aleasă pentru studiu, nu epoca! Teza cu titlul *Cultura Tiszapolgár în vestul României* l-a pus în faţa necesităţii de a defini un proces cultural, specific preistoriei, în limitele geografice dintr-o mică parte a arealului său de definiţie (după cum bine ştim nu autorul tezei de doctorat are ultimul cuvânt de spus atunci când este admis!). Ori, regulile de desfăşurare – istorică şi geografică – a fenomenelor culturale preistorice sunt diferite atunci faţă de acum. Cu toate acestea Neţa Iercoşan s-a descurcat onorabil, dovadă fiind şi textul apărut fără corecturile şi adăugările finale – din păcate – care ştiu că erau pregătite de autor.

Îmi pare rău că dragul meu coleg nu a mai apucat şi binefacerile financiare ale susţinerii doctoratului. Modul fulgerător în care a fost răpit dintre noi l-a privat de procentul mic, dar atât de necesar, de salariu cuvenit după susţinerea şi confirmarea doctoratului. Familia sa ştie cel mai bine ce înseamnă acest lucru! Dar cum toate lucrurile în lumea aceasta sunt date de Dumnezeu, nu trebuie să înţelegem neapărat regulile, trebuie să ne supunem lor.

Cred că modul în care şi-a dus viaţa şi şi-a împlinit activitatea colegul şi prietenul meu Neţa Iercoşan impune un ton sobru şi concis pentru un text scris în amintirea lui. În consecinţă las, în continuare, lista bibliografică a publicaţiilor regretatului dr. Neţa Iercoşan să vorbească de la sine! Dispariţia sa a lăsat un gol greu de umplut în cercetarea neoliticului, eneoliticului şi epocii bronzului din nord-vestul României.

Dumnezeu să-l ierte!

Sabin Adrian LUCA

Bibliogarfie – Neţa Iercoşan

1. *Muzeul orăşenesc Carei* – ghid, Oradea, 1980.
2. *Un vas biberon eneolitic descoperit la Ciumeşti*, Satu Mare StCom, V–VI, 1981–1982, p. 35–38.
3. *Cutremure de pământ în judeţul Satu Mare până la 1900*, Satu Mare StCom, V–VI, 1981–1982, p. 565–576 (în colab. cu A. Iercoşan).
4. *Două topoare de luptă din piatră şlefuită descoperite în judeţul Satu Mare*, Satu Mare StCom, V–VI, 1981–1982, p. 657–660.
5. *Spada de bronz de la Ghenci (jud. Satu Mare)*, AMP, 8, 1984, p. 121–123.
6. *Noi descoperiri din perioada de tranziţie la epoca bronzului în nord-vestul României*, Satu Mare StCom, VII–VIII, 1986–1987, p. 63–83.
7. *Noi descoperiri arheologice în zona Careiului*, Satu Mare StCom, VII–VIII, 1986–1987, p. 139–158.
8. *Contribuţii la istoricul muzeului careian*, Satu Mare StCom, VII–VIII, 1986–1987, p. 477–488 (în colab. J. Németi, C. Karácsonyi).
9. *Descoperiri traco-dacice din zona Careiului*, Revista Muzeelor, 1987, nr. 4, p. 3–6.
10. *Un cuptor de ars ceramică din epoca neolitică descoperit la Căpleni (jud. Satu Mare)*, AMP, 11, 1987, p. 73–76.
11. *Depozitul de bronzuri de la Carei*, Thraco–Dacica, 9, 1988, p. 127–129.
12. *Aşezarea din perioada de tranziţie la epoca bronzului aparţinând culturii Baden de la Sanislău (jud. Satu Mare)*, SympThrac, 7, 1989, p. 232–233.
13. *Consideraţii asupra eneoliticului şi a perioadei de tranziţie la epoca bronzului în nord-vestul României*, SympThrac, 8, 1990, p. 30–34.
14. *Depozitul de bronzuri de la Sărvăzel (jud. Satu Mare)*, Thraco–Dacica, 12, 1991, p. 57–61 (în colab. cu J. Németi).
15. *Aşezarea aparţinând culturii Baden de la Sanislău (jud. Satu Mare)*, AMP, 14, 1991, p. 43–60.
16. *Descoperiri arheologice aparţinând epocii bronzului din zona Careiului*, Revista Muzeelor, 1991, nr. 4 (în colab. cu J. Németi).
17. *Săpături arheologice în aşezarea de la Căpleni (jud. Satu Mare)*, Satu Mare StCom, IX–X, 1992–1993, p. 9–22.

18. *Săpăturile arheologice din judeţul Satu Mare (1971-1990)*, Satu Mare StCom, IX–X, 1992–1993, p. 77–90.
19. *Săpături arheologice în aşezarea Starčevo-Criş de la Tăşnad*, Satu Mare StCom, XI–XII, 1994–1995, p. 9–14.
20. *Topoare eneolitice descoperite în judeţul Satu Mare*, Satu Mare StCom, XIII, 1996, p. 15–26 (în colab. cu Gh. Lazin).
21. *Tăşnad-„Sere", jud. Satu Mare*, în: *CCAR 1995*, Bucureşti, 1996, p. 123–124.
22. *Contribuţii la cunoaşterea neoliticului din nord-vestul României (III). Materialele descoperite la Secuieni–Horo (jud. Bihor) în anul 1996*, Satu Mare StCom, XIV, 1997, p. 11–22 (în colab. cu S. A. Luca).
23. *Descoperiri arheologice în aşezarea neolitică târzie de la Carei, Cozard*, Satu Mare StCom, XIV, 1997, p. 23–58.
24. *Carei–Cozard. Aşezarea neolitică şi eneolitică*, în: *CCAR 1996*, p. 9.
25. *Aşezarea eneolitică de la Vezendiu–„Drumul Tireamului"*, în *CCAR 1996*, Bucureşti, 1997, p. 77 (în colab. cu I. Sălceanu).
26. *Noi descoperiri de plastică antropomorfă preistorică din zona Careiului*, Analele Banatului – serie nouă, 6, 1998, p. 153–166 (în colab. cu S. A. Luca).
27. *Aşezarea eneolitică timpurie de la Vezendiu (jud. Satu Mare)*, Satu Mare StCom, XV–XVI, 1998–1999, p. 19–34.
28. *Tăşnad, jud. Satu Mare. Punct: Sere*, *CCAR 1999*, Bucureşti, 2000, p. 104–105.
29. *Cultura Tiszapolgár în vestul României*, Cluj-Napoca, 2002.

Sabin Adrian LUCA

Aşezările grupului neolitic Pişcolt în nord-vestul României

Cristian VIRAG

Grupul neolitic Pişcolt este un grup cultural care se desfăşoară în nord-vestul României şi care se încadrează în orizontul mai larg al unei civilizaţii cu ceramică pictată (Painted Pottery Culture – PPC). Acest orizont este atestat atât în Transilvania cât şi în estul Ungariei, unde este cuprins sub denumirile de grupul Szatmár la Kalicz – Makkay, sau cea de cultura ceramicii liniare a *Alföld*-ului (AVK) la N. Kalicz, Esztár, precum şi în Slovacia, cuprins sub denumirile de cultura ceramicii liniare est-slovace la L. Hajec, Vel'ke Raskovce la Vizdal, grupul Kopčany şi Kopuşany la Siška (mai demult Bükk pictat), iar pentru Ucraina Subcarpatică grupul Diakovo la Potushniak (Potushniak 1995–1996, p. 37–39; Potushniak 1999). Pentru teritoriul României, acest grup a fost cuprins în Complexul Cluj – Cheile Turzii – Lumea Nouă – Iclod (CCTLNI) şi a fost definit ca o civilizaţie a neoliticului dezvoltat, format din grupe cu aspecte culturale înrudite. Grupul Pişcolt se încadrează cronologic la nivel Vinča A2/A3 – B, contemporan cu grupele Cluj – Cheile Turzii – Lumea Nouă (Maxim 1999, p. 69; Lazarovici – Németi 1983, p. 23).

Grupul Pişcolt a fost definit pentru prima dată sub denumirea de cultura Ciumeşti, de E. Comşa, pe baza colecţiei Kovács şi a sondajelor de verificare efectuate la Ciumeşti – Berea (Comşa 1963, p. 477–484; Comşa – Nanasi 1972, p. 11; Păunescu 1963, p. 465–475), fiind stabilite, în primul rând, pe baza clasificării tipologice a ceramicii, două faze evolutive: prima, mai veche, surprinsă la Berea I şi alta, evoluată, caracterizată prin mai multă ceramică pictată la Berea IX (Comşa 1987, p. 32). Acestor materiale li se adaugă cele de la Săcuieni – Horo, clasificate tipologic pe trei loturi (Comşa – Nánási 1971; idem 1972). În urma a numeroase noi descoperiri, cultura Ciumeşti a fost redefinită de către Gh. Lazarovici drept grupul Pişcolt, deoarece cele mai reprezentative şi mai numeroase materiale au fost descoperite la Pişcolt şi nu la Ciumeşti (Lazarovici – Németi 1983, p. 36). În urma unor descoperiri de genul celor de la Sântandrei, Oradea, Săcuieni, Vărzari, şi care prezintă bune analogii cu cele de la Ciumeşti, Berea, Pişcolt, Tiream, Doina Ignat a propus denumirea de grupul Sântandrei – Oradea – Săcuieni – Vărzari, argumentându-şi propunerea prin existenţa unui grup Pişcolt la nivelul epocii bronzului, fapt care, potrivit autoarei, ar putea crea confuzie (Ignat 1987, p. 46).

Originea acestui grup cultural se află în fondul vechi starcevian, peste care se suprapun elemente noi, de tip vincian, caracterizate prin policromie, contribuţia manifestărilor de tipul celor de la Szolnok – Szanda, Öcsöd – Kitiro, Kötelek, Tiszavalk – Négyes (Kalmar 1999, p. 75) şi într-o mai mică măsură elemente aparţinând orizonturilor anterioare, de tip tardenoasian. Neolitizarea zonei avută în vedere se produce la nivel Starčevo – Criş IIIB – IVA, realizându-se prin pătrunderea purtătorilor culturii Criş în zona Careiului – dinspre Sălaj, prin Valea Bereteului, Valea Ierului şi poate, prin culoarul Crasnei (Németi 1999, p.19). Astfel de aşezări de tip Starčevo – Criş avem atestate la Sălacea, Tarcea, Voievozi, Văşad, Pişcolt, Berea, Urziceni, Tăşnad etc. Pătrunderea acestora este determinată de importanţa obsidianei în econonomia acestor comunităţi, astfel de nuclee fiind descoperite la Căuaş şi Urziceni (Németi 1999, p. 19).

Existenţa unor fragmente ceramice ornamentate cu ciupituri şi cu buza marcată de o incizie (tip Lippenrand), ciupituri pe o pastă cu mâl de aspect liniar, a unor forme tronconice sau bitronconice cu acelaşi tip de buză, a unor tipuri de picioare de cupă sau a unor urme de pictură demonstrează existenţa unei evoluţii spre un grup cu ceramică liniară şi pictată având elemente genetice de orizont Starčevo – Criş IVA – Vinča A2. Această evoluţie semnalată la Berea I este socotită o etapă de formare a ceramicii liniare timpurii şi a unui grup cu ceramică pictată în această zonă, paralelă fiind cu evoluţia fazei Starčevo – Criş (Lazarovici – Németi 1983, p. 26).

În ceea ce priveşte aportul comunităţilor locale, tardenoasiene, la geneza acestui grup, acesta este sesizabil prin caracterul microlitic al materialului litic. Astfel de comunităţi sunt atestate în nord-vestul României, unde, în zonele de dune de lângă Ciumeşti s-au descoperit resturi de sălaş tardenoasian, caracterizat prin unelte microlite specifice, lucrate în principal din obsidiană. Este vorba de grupuri de vânători nomazi care, prin tipurile de utilaje litice descoperite la Ciumeşti, fac parte dintr-o variantă a culturii tardenoasiene din Europa Centrală (Comşa 1987, p. 26).

Spaţiul acestui grup cultural pe teritoriul României este relativ bine delimitat de existenţa unor staţiuni pe spaţiul cuprins între Valea Turului şi Crişul Repede (Maxim 1999, p. 76), respectiv pe

câmpiile din nord-vestul României: Câmpia Someşului şi a Barcăului; Câmpia Crasnei; Câmpia Ecedea; Câmpia Ierului; Câmpia Careiului şi Câmpia Nirului. Ulterior, arealul grupului Pişcolt (cultura Ciumeşti, după E. Comşa) s-a extins spre sud, acoperind o mică parte din cel al purtătorilor culturii Starčevo–Criş (Comşa – Nánási 1972, p. 11–14). Astfel de descoperiri ale grupului Pişcolt avem atestate la Berea, Carei, Ciumeşti, Dindeşti, Moftinu Mic, Pişcolt, Sanislău, Săcuieni, Tiream, Văşad etc. Aceste realităţi culturale sunt prezente şi în nord-estul Ungariei, respectiv în bazinul inferior al Someşului şi în cotul Tisei, precum şi în zona învecinată din Slovacia şi Ucraina Subcarpatică.

1. Fazele de evoluţie

Acest grup cultural are trei faze de evoluţie, stabilite, în principal, pe baza materialului ceramic, urmărindu-se anumite elemente cum ar fi ciupiturile, inciziile meandrice, buzele cu Lippenrand precum şi tehnica arderii, lustruirii, stilul ornamentaţiei, fazele fiind absolut contemporane cu celelalte grupuri culturale din CCTLNI (Maxim 1999, p. 76).

1.1. Faza veche

În această primă fază evolutivă a grupului Pişcolt sunt destul de pregnante elementele din fondul vechi starcevian la nivel IIIB – IVA, şi anume: vasele bitronconice cu Lippenrand, castroanele bitronconice, oalele bitronconice cu buza scurtă, ornamente lustruite, barbotina organizată şi stropită, ciupiturile, altăraşele precum şi microlitismul pieselor litice (Lazarovici 1980, p. 23–29).

Această fază se desfăşoară la nivelul neoliticului timpuriu şi a fost surprinsă în descoperiri arheologice într-o serie de puncte: la Berea – Ciumeşti (Stavilă Mică; Stavilă Mare; Viile Berei; Grădina Florilor; Berea I), la Ciumeşti – La Silozuri (Ciumeşti III), la Sântandrei, la Tiream, la Urziceni – Crucea Vada.

Aspectul ceramicii în această perioadă este moale, datorită amestecului cu mâl şi resturi organice, fenomen care pentru ceramica uzuală începe încă din Starčevo – Criş IVA – IVB, însă tot acum apare şi o ceramică degresată cu mâl şi pleavă foarte mărunt tocată, dintr-o pastă bine aleasă, bine lustruită şi foarte bine arsă, care deseori prezintă urme de pictură (Lazarovici – Németi 1983, p. 26). Se pictează direct pe fondul vasului. Motivistica ornamentelor pictate şi incizate cunosc o mare varietate. Lipsa sau rărirea formelor cu Lippenrand şi a ciupiturilor indică o trecere spre etapa mijlocie. Cronologic, prin motivistica ornamentaţiei, această fază prezintă numeroase analogii în vecinătate, în grupul Szatmár la Tiszacsege – Sandgrube, Rétközberencs – Paromdomb, etc.

1.2. Faza evoluată

În această fază se atinge maximum de evoluţie a comunităţilor aparţinând Grupului Pişcolt, fapt atestat prin numeroasele descoperiri de la: Andrid – Păşune, Berea – Ciumeşti, Carei, Căpleni, Ciumeşti, Dindeşti, Moftinu Mic – Pescărie B, Pişcolt, Resighea, Sanislău, Săcuieni – Horo, Tiream, Unimăt, Urziceni, Vărzari, Văşad, etc. Această fază se desfăşoară la nivelul neoliticului mijlociu şi se caracterizează prin importante descoperiri, atât cantitativ cât şi calitativ.

În această perioadă materialul ceramic este de bună factură, fiind utilizat un amestec de lut argilos foarte fin, degresat cu resturi organice şi cu o ardere bună, oxidantă. Spre sfârşitul etapei şi în unele aşezări secundare, se constată un uşor proces de retardare, amestecul este cu mâl, din care motive slipul se desprinde (Lazarovici – Németi 1983, p. 30). Ciupiturile sunt înlocuite de alveole iar în ceea ce priveşte ornamentele incizate, deşi se menţin pe întreaga perioadă, numărul acestora va scădea proporţional. Ornamentele pictate cunosc o mare varietate stilistică, deşi registrele ornamentale sunt constante. Motivele constau din spaţii haşurate cu linii vălurite, motive din linii subţiri paralele, motive din benzi late dispuse în cruce sau meandre, pictură în reţea. Formele cunosc aproape aceeaşi evoluţie ca în etapa precedentă, încadrându-se în evoluţia generală a epocii neolitice. Ceramica din această perioadă este întâlnită şi în zonele învecinate, unde este cuprinsă sub diferite denumiri: Vel'ke Raskovce la Vizdal, grupul Kopcány la Siska (mai demult Bükk pictat), Szamoshely, Sátoraljaújhely, Esztár.

1.3. Faza târzie

Se constată un proces de decădere în amestec, locul resturilor organice fiind luat de nisip sau mâl. Suprafaţa vaselor nu mai are luciul metalic din neoliticul mijlociu, motiv din care se foloseşte tot mai des angobarea cu alb, fenomen foarte frecvent în Transilvania. Ornamentele incizate sunt extrem

de rare, folosindu-se angobarea ca fond de pictură. Motivele pictate constau din benzi în arcade, benzi în ogive, benzi paralele oblice sau orizontale.

Formele de vase sunt cele din etapele anterioare, existând însă şi forme ce se dezvoltă în această etapă: văsciorul cu profil „S", bolul lobat, bolul cu toartă, vasul sferic, cupa lobată, cupa cu picior, precum şi amfora cu toarte mici şi o adâncitură care marchează umărul. Aceste elemente târzii sunt aproape identice cu ceea ce se petrece şi în grupele Cluj – Lumea-Nouă şi Szakálhát.

2. Aşezările

Mediul geografic influenţează comunităţile umane, economic şi comportamental, prin formele de relief, care au o importanţă pentru definirea tipului de aşezare şi natura activităţilor economice. Prezenţa apelor curgătoare sau stătătoare şi calitatea lor – ape dulci sau sărate – marchează durata locuirii sau activităţile legate de cultivarea plantelor, creşterea animalelor, vânătoarea şi pescuitul. Natura şi variaţiile climaterice au rol determinant în arhitectura locuinţelor şi chiar a aşezărilor, sunt importante cantitatea de ape pluviale, direcţia şi natura vânturilor, natura solurilor etc.

Mediul geologic influenţează durata aşezării şi natura ocupaţiilor – resurse de sare şi utilaj litic, tipuri de sol pentru agricultură, păşunat, olărit (Maxim 1999, p. 12). În acest sens menţionăm preferinţa comunităţilor neolitice pentru zonele de cernoziom şi loess, aspect sesizabil prin aglomerarea de aşezări în ţinuturile respective (Comşa 1987, p. 14).

Astfel, comunităţile grupului neolitic Pişcolt manifestă o predispoziţie pentru amplasarea aşezărilor pe cursuri de ape curgătoare, pe o serie de forme de relief pozitive, mici înălţimi cu aspect de popine sau altele, cu aspect de grinduri şi care domină suprafaţa generală a terenului abia cu cca. 4–5 m (Bogdan 1957, p. 108). Aceste forme pozitive nu au formaţiuni turboase, constituind insule neinundabile sau numai temporar inundabile în mijlocul mlaştinii. Menţionăm în acest sens limita mlaştinii Ecedea, situată pe linia Berveni, Cămin, Căpleni, Domăneşti, Moftinu Mare, Ghilvaci, Doba, Boghiş, continuând dincolo de graniţă. Pe această limită se situează numeroase aşezări aparţinând grupului Pişcolt – Cămin, aşezare din neoliticul târziu, aparţinând fazei finale; Căpleni – Aşezare neolitică, punct situat pe un grind de mici dimensiuni (65x60m); Căpleni – Togul lui Reok, punct situat pe un grind mai întins, la circa 1,5 km spre Cămin; Moftinu Mic – Pescărie B, situat pe un grind imens, cu o uşoară înclinaţie spre fosta mlaştină. Alte aşezări aparţinând grupului Pişcolt sunt situate pe grinduri din Valea Ierului: Dindeşti, Pişcolt – Lutărie; Pişcolt – Cărămidărie; Pişcolt – Nisipărie, Săcuieni (situată pe duna de nisip Horo), Tiream, Văşad, Unimăt etc.

Cât priveşte dimensiunea aşezărilor, acestea sunt în general mici, de aproximativ 2–3 ha, ceea ce corespunde unei populaţii de circa 60–85 locuitori şi care gravitează în jurul unei aşezări principale. Singura aşezare a acestui grup în care se efectuează cercetări sistematice este Pişcolt, începând din 1995, fără ca aceste cercetări să fie publicate. Este greu de precizat care dintre aceste aşezări are rolul de aşezare centrală; însă prin calitatea şi multitudinea descoperirilor, în special a materialului ceramic, putem presupune că aşezarea de la Pişcolt – Lutărie a jucat acest rol.

3. Locuinţele

Tipurile de locuinţe se încadrează în evoluţia generală a acestei perioade. Astfel, tipologic, se pot constata trei tipuri de locuinţe:

A. construcţii de suprafaţă, care pot fi:
- simple, caracterizate prin aglomerări de chirpic, fragmente ceramice litic şi osteologic, cu sau fără podină bătătorită
- cu platformă de chirpic sub care se află un strat de pietriş tasat (astfel de locuinţe nu avem descoperite în acest grup)
- cu platformă de chirpic, aşezată pe un pat de bârne groase despicate (este vorba de aşa numitele locuinţe cu podea suspendată; astfel de locuinţe nu avem descoperite în acest grup).

B. locuinţe de tip bordei

C. locuinţe de tip semibordei

A. Locuinţele de suprafaţă au fost construite din lemn şi lut. Utilizarea lemnului în structura locuinţei s-a restrâns la strictul necesar, cu împletituri de nuiele bătute cu argilă sau numai cu lut amestecat cu paie, pleavă etc. În general, construcţiile anexe (grajduri, depozite) erau lipite de peretele locuinţei din motive practice, iarna locuinţele pierzând mai puţină căldură. Acoperişul locuinţei era, în general, construit în două sau patru ape, fiind realizat din paie, trestie, stuf, şi erau scunde, fiind astfel

mai puţin expuse vânturilor de vest dominante în zonă. Casele au fost orientate în general spre sud, deoarece, nefiind prea luminoase şi călduroase, prispa sau pridvorul din faţa intrării era locul obişnuit de desfăşurare a diferitelor activităţi casnice. În general, locuinţele erau cu o singură încăpere.

Locuinţe de suprafaţă în aşezări ale grupului Pişcolt sunt descoperite la Moftinu Mic – Pescărie B, unde Gr.6/1982 precum şi complexele 7, 12, 13 au fost considerate aparţinând unor locuinţe de suprafaţă (Németi 1986–1987a, p. 103); la Căpleni – Canton CFR, groapa 6/1984, din faza târzie (Németi 1986–1987, p. 24–26); la Căpleni – Aşezare neolitică, unde L1/1987 constituie-un strat compact de chirpici de 8–11 cm grosime (Iercoşan 1992–1993, p. 14).

B. Locuinţele de tip bordei, prezintă avantajul că sunt uşor de realizat, răcoroase vara şi se încălzesc mai uşor iarna. Gropile aveau forme diferite: dreptunghiulară, de cele mai multe ori; aproape pătrată sau trapezoidală, cu dimensiuni care variau între 3,50–4 m; ovale. Intrarea consta dintr-o treaptă adâncită, realizată pe una dintre părţi, de obicei pe partea de sud, din aceleaşi considerente ca şi pentru locuinţele de suprafaţă. Locuinţe de tip bordei cu groapa ovală avem semnalate la Tiream (Ciarnău – Lazarovici 1985, p. 24), Berea I şi X (Comşa 1973, p. 41), Pişcolt (Lazarovici – Németi 1983, p. 23), cu analogii cu cele de la Sonkád (Korek 1977, p. 50).

Astfel, la Pişcolt, groapa locuinţei II/1971 avea o formă ovală cu dimensiunile de 3,20x1,80 m iar adâncimea de 1,80 m. Groapa este săpată în lutul de culoare roşcată, pe latura de nord-vest a gropii au fost observate trei trepte, pe care se făcea accesul în locuinţă. În mijloc au fost găsite bucăţi masive de chirpici şi urmele unei vetre de foc (Lazarovici – Németi 1983, p. 22).

Locuinţe adâncite au fost descoperite şi la Tiream: în groapa 2/1977 (cu dimensiunile de 2,70x2,17x1,80 m), şi groapa 3/1977 (cu dimensiunile de 2,40x1,20x1,80 m). Tot la Tiream au fost cercetate 5 gropi în cadrul aşezării. După forma regulată a gropilor, fundul neted, pereţii drepţi, se poate considera că acestea constituiau partea adâncită a unor locuinţe de tip bordei. Spre aceleaşi concluzii ne îndreaptă şi prezenţa unei vetre de foc în groapa II/1978. Adâncimea iniţială a acestor bordeie este greu de precizat, acestea fiind deranjate de lucrări edilitare. Orientarea bordeielor a fost est-vest pentru gropile I, III, IV şi nord-sud pentru bordeiul II. Vatra de foc din bordeiul II era de 55x45 cm, iar înălţimea faţă de fundul bordeiului era de 23 cm. Forma vetrei era ovală, fiind bine arsă. În groapa aceluiaşi bordei au mai fost descoperite boabe de grâu carbonizat, unelte de os şi silex, oase de animale provenind de la bovide şi ovine (Ciarnău – Lazarovici 1985, p. 18–22).

C. Locuinţe de tip semibordei, descoperit la Moftinu Mic – Pescărie B groapă gr. II/1983 este de formă rectangulară, cu dimensiunile de 4x0,95 m, lărgindu-se spre fund, având adâncimea de 0,60 m. Pe fundul gropii s-au găsit bucăţi mari de lut ars, provenind de la o vatră sau de la un perete de locuinţă. Groapa III/1983 are diametrul maxim de 3,50 m şi se adânceşte în lutul galben 0,50 m (Németi 1986–1987, p. 103). La Căpleni – Aşezare neolitică, groapa locuinţei (Gr1/1986) are o lungime de 2,5 m şi o adâncime de 0,20–0,30 m (Iercoşan 1992–1993, p. 14).

4. Gropile

Numărul gropilor descoperite în aria grupului Pişcolt este relativ mare, fără a se putea preciza cu siguranţă funcţionalitatea acestora. Unele gropi foarte adânci, săpate în trepte, ar putea fi foste gropi de exploatare a lutului necesar activităţilor gospodăreşti, care au fost umplute ulterior cu resturi menajere. Astfel de gropi au fost descoperite la: Carei; Căpleni (Iercoşan 1992–1993, p. 9–22); Cămin (Németi 1986–1987, p. 15–30); Moftinu Mic – Pescărie B (Németi 1986–1987a, p. 101–103); Pişcolt – Lutărie; Pişcolt – Cărămidărie; Pişcolt – Nisipărie; Tiream (Lazarovici – Németi 1983, p. 21–24); Urziceni (Németi 1986–1987, p. 19–20); etc.

Pe baza descoperirilor de la Căpleni – Canalul de irigaţii, N. Iercoşan a stabilit trei tipuri de gropi, în funcţie de formă şi dimensiuni (Iercoşan 1992–1993, p. 9–11). Astfel:

1. gropi de mari dimensiuni, cu două variante:
   – a) gropi cu fundul aproape drept (plat), cu lungimi de 4–6 m, lăţime de 2–3 m şi adâncimi de 1,5–1,6 m, de formă regulată şi care se adâncesc drept sau puţin oblic
   – b) gropi săpate în trepte, de formă neregulată, care au un prag de 1,2–1,5 m la mijloc şi dimensiuni mai mari (7,3–7,6 m lungimea, 5–6 m lăţimea, adâncimea de peste 2,2 m).
2. gropi de dimensiuni mijlocii, cu fundul plat sau puţin adâncite la mijloc, cu lungimi de 2,5–3,5 m, lăţimi de 1,5–2 m şi adâncimi de 0,5–1,5 m.
3. gropi de mici dimensiuni, de formă cilindrică, cu diametrul de 1 m şi adâncimea de 1,5 m.

Destinaţia gropilor a fost acea de exploatare a lutului necesar la confecţionarea vaselor, a vetrelor de foc şi la construirea locuinţelor, gropile fiind ulterior umplute cu resturi menajere provenite din aşezare. Astfel, gropile conţin: fragmente ceramice, chirpici (deseori cu amprente de pari şi nuiele), bucăţi de vetre sparte, cenuşă, cărbuni, oase de animale, fragmente de râşniţe şi de şlefuitoare de piatră, piese din obsidiană, silex, roci locale (lame, lamele, unelte finite, armături, nuclee, deşeuri).

Gropile de dimensiuni mari şi mijlocii au fost cercetate în aşezările de la: Moftinu Mic – Pescărie B (Németi 1986–1987, p. 102), Pişcolt – Lutărie; Pişcolt – Cărămidărie, Sanislău, Tiream (Lazarovici – Németi 1983, p. 21–24), Căpleni (Iercoşan 1992–1993, p. 9–22). Un complex de tip 1b a fost descoperit recent la Halmeu – Vamă, cu un conţinut bogat de fragmente ceramice, utilaj litic, chirpici (Virag 2004).

Nu avem descoperite gropi despre care avem certitudinea că reprezintă gropi pentru păstrarea de provizii. Cel de-al treilea tip de gropi, respectiv cele de mici dimensiuni, de formă cilindrică cu diametrul de 1 m. şi adâncimea de 1,5 m şi care, prin formă, ar fi putut avea o astfel de utilitate. Astfel de gropi avem descoperite la Căpleni – Canalul de irigaţii, Gr. 8 (Iercoşan 1992–1993, p. 10) şi la Moftinu Mic – Pescărie B, Gr11 (Németi 1986–1987, p. 102).

Anexă
Repertoriul Descoperirilor din nord-vestul României

Prezentarea descoperirilor se va face după următorul model:
Localitatea (satul, comuna, judeţul)
1. Locul descoperirii (denumirea punctului arheologic)
2.Reper
3. Istoric
4. Materiale; complexe
5. Analogii, încadrare cronologică
6. Bibliografie selectivă;loc de păstrare

1. Andrid, jud. Satu Mare
1 Andrid – Păşune
2 La stânga şoselei Dindeşti – Andrid, la intrarea în comună
3 1987 – lucrări de îndiguire
4 fragmente ceramice cu pictură neagră bituminoasă şi roşie; utilaj litic
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Inedit (colecţia Şc. Gen. Dindeşti)

2. Apa, jud. Satu Mare
1 Apa – Terenul Şcolii
2 În incinta şcolii din localitate
3 Descoperirea a fost făcută de către prof. N. Pop
5 Neoliticul mijlociu, gr. Pişcolt
6 Kalmar 1984, p. 391 (inedit, MBM)

3. Blaja, oraş Tăşnad, Jud. Satu Mare
1 Blaja – Jolţe
2 Pe terasa dreaptă a pârâului Cehal
3 Lucrări agricole
4 Fragmente ceramice cu decor plastic şi motive pictate cu substanţă neagră bituminoasă de culoare neagră sau cu angobă alb-gălbuie(alb murdar), motive cu benzi înguste, meandrice sau benzi verticale
5 Neoliticul târziu; gr. Pişcolt – faza târzie
6 Roşka 1942, p. 280; Németi 1986–1987, p. 271; Maxim 1999, p. 144 (MCarei)

4. Berea (Bere), com. Sanislău, jud. Satu Mare
4.A.
1 Berea – Stavila Mică sau Berea I
2 pe panta lină a unei dune înalte, cu o deschidere spre o zonă joasă, mlăştinoasă
3 1962; 1965 – sondaje efectuate de către Al. Păunescu; I. Németi
4 fragmente ceramice, utilaj litic
5 Pişcolt, faza timpurie
6 Németi 1999, p. 53–54; Colecţia Kovács (MJSM; MBM)

4.B.
1 Berea – Stavila Mare
2 o zonă plată de interdune, dincolo de *Colina Cocoşată*, spre drumul de ţară numit Drumul Debreţinului
3 fragmente ceramice, utilaj litic
4 Pişcolt, faza timpurie
5 Németi 1999, p. 53–54; Colecţia Kovács (MJSM)

4.C.
1 Berea – Togul Dolarului
2 o dună de nisip, spre zona mlăştinoasă, pe drumul Foieni – Berea
3 1982 – lucrări edilitare
4 fragmente ceramice,utilaj litic
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Németi 1999, p. 53–60; Colecţia Kovács (MJSM)

4.D.
1 Berea – Colina cu măcriş sau convenţional Berea X
2 o zonă uşor ridicată, datorită unei coline de nisip zburător pe malul drept al pârâului Băltoasa – Berea (Folyás)
3 sondaje efectuate în anii 1962, 1964, 1967 de C. Kacsó
4 fragmente ceramice pictate, utilaj litic, străpungător din os
5 Pişcolt, faza târzie
6 Németi 1999, p. 53–60; Colecţia Kovács (MJSM; MBM)

4.E.
1 Berea – Platoul Acastăului
2 teren plat de interdune, cu multe zone joase, mlăştinoase în stânga drumului de câmp spre Viile Berei, între pădurea de la Dâmbul Cocoşat şi Viile Noi
4 fragmente ceramice, utilaj litic
5 Pişcolt
6 Németi 1999, p. 57–60 (MJSM)

4.F.
1 Berea – Viile Berei
2 dună de nisip, alungită, spre Pădurea Foienului
4 fragmente ceramice cu ciupituri,utilaj litic
5 Pişcolt, faza timpurie
6 Németi 1999, p. 57 (MJSM)

4.G.
1 Berea – Grădina Florilor (Virág kert)
2 un grind de nisip zburător, la hotarul spre Ciumeşti, pe stânga drumului de ţară al Debreţinului
3 sondaje efectuate în 1963 de Al. Păunescu
4 material litic, fragmente ceramice
5 Pişcolt, faza timpurie
6 Păunescu 1963, p. 467–475 (MJSM; MBM)

4.H.
1 Berea – Togul Sfântu Gheorghe
2 pe terasa dreptă a pârâului Aluniş, între punctele de hotar *Colina cu măcriş* şi *Togul Evreului*, flancată de o zonă joasă, mlăştinoasă
4 fragmente ceramice, utilaj litic
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Németi 1999, p. 59 (MJSM)

4.I
1 Berea – Togul Evreului
2 capătul terasei care patrunde adânc în zona mlăştinoasă a pârâului, pe malul drept al pârâului
4 ceramică pictată şi utilaj litic
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Németi 1999, p. 53–60 (MJSM; MBM)

4.J.
1 Berea – La Soci (Bodzás)
2 între punctele *Colina cu măcriş* şi *Lutărie* (Berea), sub grădini, lângă Izvorul Bodzás
3 sondaje efectuate în anii 1964 – 1965 de Vl. Zirra şi I. Németi
4 fragmente ceramice, topor de piatră
5 Pişcolt, faza evoluată şi târzie
6 Németi 1999, p. 59–60; Zirra 1980, p. 65–69 (MOC, MBM)

4.K.
1 Berea – Púposhegy sau convenţional *Berea III*
2 dună de nisip, lângă Berea – Stavila Mică sau Berea I
4 fragmente ceramice pictate şi cu ornamente plastice
5 Pişcolt, faza târzie
6 Lazarovici – Németi 1983, p. 21; inedit (MBM)

4.L.
1 Berea IX sau Togul lui Sultész într-o zonă uşor ridicată, pe malul drept al pârâului Berea
3 1962 – sondaj Al. Păunescu
4 fragmente de vase de tip cupe cu picior şi ceramică pictată, microlite din obsidiană şi silex
5 Pişcolt, faza timpurie şi începutul fazei evoluate
6 Păunescu 1963, p. 470–471; idem 1964, p. 322; Comşa 1963, p. 477–484; idem 1973, p. 43–45 (MJSM; MBM)

5. Bicaz, jud. Maramureş
1 Bicaz – Ighoaie
2 pe o terasă cu o înclinaţie sudică, delimitată spre nord şi vest prin dealurile *Holmuri*, respectiv *Colbuţu*
3 săpături efectuate în 1990 de către C. Kacsó şi I. Stanciu
4 fragmente ceramice, material osteologic
5 Pişcolt, etapa târzie a fazei finale (IIIB)

6 inedit (MBM)

6. Carei, jud. Satu Mare

6.A.

1 Carei – Pârâul Careiului Mic (Kis Károlyi patak)
2 o vale relativ lată, sub municipiul Carei
3 1981 – cu ocazia canalizării văii şi a construirii pe partea stângă a Fabricii de Zahăr
4 fragmente ceramice
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Németi 1999, p. 67–70 (MCarei)

6.B.

1 Carei – Strada Esenin, nr. 2
2 pe malul stâng al pârâului Sárosvölgy, atât în ograda casei cât şi pe stradă
3 1976 – lucrări edilitar-gospodăreşti
4 fragmente ceramice pictate cu o substanţă neagră-bituminoasă pe o angobă roşiatică şi cu ornamente plastice, cenusă, aşchii de obsidian, cărbuni.
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Lazarovici – Németi 1983, p. 21; Németi 1986–1987, p. 16 (MCarei)

6.C.

1 Carei – Strada Duzilor, nr 108 (Atelierele vechi ale F.I.U.T.-ului)
2 în curtea atelierelor F.I.U.T.
3 cu ocazia unor construcţii edilitare
4 fragmente ceramice şi un topor de piatră
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Németi 1986–1987, p. 16 (MCarei)

6.D.

1 Carei – Bobald sau convenţional Bobald I, V, VIII
2 terasa pârâului Mergheş
3 *Bobald I* – sondaje efectuate în 1986 de către I. Németi; *Bobald V, VIII* – lucrări edilitar-gospodăreşti
4 materialele din cele trei puncte sunt similare – fragmente ceramice de culoare roşiatică de tip tisoid
5 neoliticul târziu
6 Németi 1987, p. 21–22 (MCarei)

7. Cămin, com Căpleni, jud. Satu Mare

7.A.

1 Cămin – Staţia de pompă
2 în hotar, pe malul stâng al Crasnei
3 1982–1983 lucrări de hidro-ameliorate
4 fragmente ceramice, utilaj litic, resturi osteologice. În groapa nr. 1/1983 un mormânt de înhumaţie răvăşit, inv.: un topor din piatră şlefuită, neperforată
5 neoliticul târziu
6 Németi 1986–1987, p. 22–24 (MCarei)

7.B.

1 Cămin – Podul peste Crasna
2 în apropierea podului (distanţa dintre punctele A şi B este de doar câteva sute de m., fără a se putea preciza dacă este vorba de una sau de două aşezări)
3 lucrări de îndiguire
4 fragmente ceramice semifine de culoare roşiatică, ornamentate cu mici proeminenţe sau incizii
5 neoliticul târziu
6 Németi 1986–1987, p. 22–24 (MCarei)

8. Căpleni, jud. Satu Mare

8.A.

1 Căpleni – Păşunea Macskás sau Pârâul Uscat
2 pe malul stâng al Crasnei, în exteriorul digului, în direcţia com. Domăneşti
3 construirea digului
4 fragmente ceramice şi utilaj litic
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Németi 1999, p. 77–79; Iercoşan 1992–1993, p. 9–22 (MCarei)

8.B.

1 Căpleni – Lângă cimitirul reformat
2 în apropierea podului de peste canal, pe partea stângă a canalului Poşta şi stânga drumului de ţară între Căpleni şi Cămin,
4 fragmente ceramice; utilaj litic
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Németi 1986–1987, p. 24; idem 1999, p. 77–79; Iercoşan 1992–1993, p. 9–22 (MCarei)

8.C.

1 Căpleni – Canalul Mergheş
2 pe malul pârâului
3 1995, construirea unui dig nou
4 fragmente ceramice; utilaj litic
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Németi 1999, p. 77–79 (MCarei)

8.D.

1 Căpleni – Togul lui Reok (Reok – tag)
2 un grind mai întins la 1 km vest de localitate şi la 1 km nord de oraşul Carei, în marginea câmpiei joase Ecedea (115–118 m altitudine)
3 1982, perieghează efectuată de I Németi; 1986–1987, sondaje efecuate de N. Iercoşan
4 fragmente ceramice cu pictură şi material osteologic

5 Pişcolt, faza evoluată şi târzie
6 Németi 1986–1987, p. 24; Iercoşan 1992–1993, p. 9 (MCarei)

8.E.
1 Căpleni – Canalul de irigaţie
2 orientat est-vest, între râul Crasna şi Ferma nr. 9 I.A.S. – *Grădinărie* (Carei)
4 în urma taluzării au fost descoperite 11 complexe (gropi menajere, o vatră, un cuptor de ars ceramică), fragmente ceramice
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Iercoşan 1987, p. 73–76; idem 1992–1993, p. 9–11. (MCarei).

8.F.
1 Căpleni – Malul Crasnei
2 pe malul stâng
3 1980–1986 – lucrări de hidro-amelioraţii
4 fragmente ceramice, topor de piatră şlefuită, neperforată, deşeuri de obsidian şi lespezi de piatră pentru şlefuit
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Németi 1986–1987, p. 16–17; idem 1999, p. 77–79; Iercoşan 1992–1993, p. 9–11 (MCarei)

8.G.
1 Căpleni – Aşezarea neolitică
2 un grind de mici dimensiuni (65 x 60m) în apropierea punctului *Canalul de irigaţii* la 3 m altitudine faţă de zona joasă, în vechime având, probabil, o înălţime mai accentuată, zona devenind mai aplatizată în urma lucrărilor agricole.
3 cercetări de teren (periegheză); 1986–1987 sondaje efectuate de N. Iercoşan
4 complexe – ceramică pictată şi cu ornamente plastice, utilaj litic şi osteologic, precum şi un mormânt (M2/1987) de înhumaţie
5 Pişcolt, faza evoluată şi târzie
6 Iercoşan 1987, p. 74; 1992–1993, p. 11–22 (MCarei)

8.H.
1 Căpleni – Canton C.F.R.
2 50 de m de calea ferată Carei – Satu Mare
3 cu ocazia săpării unui şanţ pentru o conductă de apă
4 fragmente ceramice, o mică fusaiolă dintr-un fragment de vas, fragmente de obsidian
5 neoliticul târziu
6 Németi 1986–1987, p. 24–26 (MCarei)

9. Ciumeşti, com Sanislău, jud. Satu Mare
9.A.
1 Ciumeşti – Bostănărie
2 un grind imens într-o zonă mlăştinoasă a pârâului Berea, la 500 m de Moară sau de fermă – Grajduri C.A.P.
3 sondaje – 1962–1965 – Vl. Zirra, M. Rusu, I. H. Crişan, I. Németi
4 fragmente ceramice şi materiale litice
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Colecţia Kovács (MJSM; MBM)

9.B.
1 Ciumeşti – La Silozuri – Fântâna Păşunii (Ciumeşti III)
2 o zonă nisipoasă, plată, întinsă, în hotarul satului, la câteva sute de metri de la capătul localităţii
3 1961, gropi de silozuri
4 ceramică pictată cu negru, un vas biberon, figurină zoomorfă, vas miniatural în formă de pâlnie
5 Pişcolt, faza timpurie şi finalul faza evoluate
6 Colecţia Kovács (MJSM; MBM); Iercoşan 1981–1982, p. 35–39; Comşa 1963, p. 483; Lazarovici – Németi 1983, p. 21; Németi 1997, p. 63–65

10. Curtuiuşeni, jud. Bihor
1 Curtuiuşeni – Grădinile Străzii Meseriaşilor
2 pe malul pârâului Ganaş
3 1982 săparea unui şanţ de scurgere
4 fragmente ceramice cu proeminenţe
5 neoliticul târziu
6 Németi 1986–1987, p. 26 (MŢCO)

11. Dindeşti, com. Andrid, jud. Satu Mare
1 Dindeşti – Ferma zootehnică a C.A.P.
2 un grind din Valea Ieriului
3 1970, construcţii edilitar-gospodăreşti (grajduri)
4 fragmente ceramice pictate
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Lazarovici – Németi 1983, p. 21; Ciarnău – Lazarovici 1985, p. 15–24 (MCarei)

12. Halmeu, jud. Satu Mare
12.A.
1 Halmeu – Király Domb
2 două grinduri de dimensiuni aproximativ egale (Király-Domb I şi II), în nordul com. Halmeu, pe frontiera româno-ucraineană, la cca 500 m de punctul *Vamă*, înconjurate parţial de şanţuri iar în partea de est acestea sunt mărginite de o zonă joasă mlăştinoasă
3 periegheză 2000 – L. Marta; C. Astaloş; P. Szőcs; săpături sistematice 2001 – responsabil de şantier L. Marta, C. Astaloş şi C. Virag;

săpături sistematice 2002 – responsabil de şantier C. Virag
4 ceramică pictată cu substanţă neagră bituminoasă şi pictură cu roşu de tradiţie Esztár
5 gr. neolitic Pişcolt, faza evoluată, cu analogii în gr. Diakovo
6 Marta – Virag – Astaloş 2002; Marta – Virag 2003 (MJSM)

12.B.
1 Halmeu – Vamă
2 în zona liberă dintre frontierele româno-ucraineană
3 săpături de salvare 2000 – L. Marta, C. Astaloş
4 complexe (C2/2000) fragmente ceramice, utilaj litic
5 Pişcolt, faza târzie
6 Astaloş – Marta 2001 (MJSM)

13. Irina, com. Andrid, jud. Satu Mare
1 Grădinărie a C.A.P.
2 Lângă canalul principal al Ieriului
4 topor de piatră perforat, lucios, din rocă de culoare neagră
5 Pişcolt
6 Németi 1999, p. 24 (MCarei)

14. Moftinu Mic, jud. Satu Mare
14.A.
1 Moftinu Mic – Pescărie B
2 un grind în apropierea Crasnei pe latura nord-vestică a pescăriei
3 1982, lucrărilor de îndiguire; 1982–1983 – săpături de salvare efectuate de către I. Németi
4 gropi menjere, locuinţă de suprafaţă, vetre de foc, fragmente ceramice, litic
5 Pişcolt, faza evoluată şi târzie
6 Lazarovici – Németi 1983, p. 21–22; Németi 1986–1987, p. 101–137 (MCarei)

15. Oarţa de Sus, com. Oarţa de Jos, jud. Maramureş
1 Oarţa de Sus – Oul Făgetului
2 în zona colinară din nord-vestul Depresiunii Sălajului, pe dealul denumit *Oul Făgetului*
3 1977; 1987 – sondaje efectuate de C. Kacso
4 Fragmente ceramice, utilaj litic
5 Pişcolt, faza târzie
6 inedit (MBM)

16. Pişcolt, jud. Satu Mare
16.A.
1 Pişcolt – Lutărie
2 pe un grind din albia largă a Ierului Rece, la cca. 200 m spre sat
3 1970 – exploatarea lutului; 1970–1980 – săpături de salvare efectuate de către I. Németi
4 fragmente ceramice, utilaj litic
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Lazarovici – Németi 1983, p. 21–22; Németi 1986–1987, p. 15 (MCarei)

16.B.
1 Pişcolt – Cărămidărie (S.M.A.)
2 în partea stângă a şoselei nr. 19, vis-a-vis de *Lutărie*
3 1980 – exploatarea lutului; săpături de salvare – I. Németi
4 fragmente ceramice, utilaj litic
5 Pişcolt, faza târzie
6 Lazarovici – Németi 1983, p. 22; Németi 1986–1987, p. 18–19 (MCarei)

16.C.
1 Pişcolt – Nisipărie
2 la cca. 300 m de aşezarea de la *Lutărie* lângă drumul de câmp ce duce spre viile satului
3 1970–1977, 1995 – săpături efectuate de către I. Németi
4 fragmente ceramice, două vase de tip castron care se presupun că aparţineau unui mormânt de înhumaţie
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Lazarovici – Németi 1983, p. 22 (MCarei)

17. Resighea, jud. Satu Mare
2 la capătul satului, în stânga drumului, în apropierea gării C.F.R.
3 1987 – lucrări edilitar – gospodăreşti
4 fragmente ceramice, utilaj litic
5 faza evoluată
6 Németi 1999, p. 46 (MCarei)

18. Sanislău, jud. Satu Mare
18.A.
1 Sanislău – Drumul spre Horea
2 în stânga drumului Sanislău – Horea, la cca. 2 km vest de localitate
3 1987 – săpături de salvare efectuate de către N. Iercoşan
4 ceramică pictată
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Iercoşan 1992–1993, p. 80–81; Németi 1999, p. 46–49 (MCarei)

18.B.
1 Sanislău – Curtea Grajdurilor (ferma de vaci)
2 în spatele grajdurilor fostului C.A.P.
3 1982 – lucrări edilitar – gospodăreşti

4 fragmente ceramice de culoare roşiatică, cu pictură neagră-bituminoasă şi cu proeminenţe aplatizate
5 Pişcolt, faza târzie
6 Németi 1986–1987, p. 18–19 (MCarei)

19. Sântandrei, mun. Oradea, jud. Bihor
1 Sântandrei – Malul Crişului Repede
2 Pe malul drept al Crişului Repede, la cca. 4 km vest de Oradea
4 fragmente ceramice cu benzi roşii-portocalii, dispuse uneori în meandre sau linii subţiri, negre
5 Pişcolt, faza timpurie
6 Ignat 1973, p. 15; 1977, p. 14; 1981, p. 42–43 (colecţia Şc. Gen. Sântandrei; MŢCO)

20. Săcuieni, jud. Bihor
20.A.
1 Săcuieni – Horo
2 un grind în perimetrul fermei Horo (diam. max. 120 m, h. max. 4,20), la cca. 4 km vest de localitatea Săcuieni
3 1965 – sondaje de verificare: E. Comşa, I. Ordenlich; 1996 – I. Stanciu, Fl. Gogâltan, D. Marta
4 fragmente ceramice, utilaj litic, M1/1965 – mormânt de inhumaţie cu inventar
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Comşa – Nánási 1971, p. 633–636; idem 1972, p. 3–17; Luca – Iercoşan 1997, p. 11–13 (MŢCO; M Săcuieni)

20.B.
1 Săcuieni – Suro-Domb
2 în hotarul localităţii
3 1996 sondaje – Luca A. Sabin şi N. Iercoşan
4 fragmente ceramice pictate
5 Pişcolt, faza evoluată şi târzie
6 Luca – Iercoşan 1997, p. 11–22 (M Săcuieni)

21. Seini, jud. Maramureş
1 Cazemata 1
3 1979, 1983 – periegheze Z. Maxim Kalmar
4 fragmente ceramice de culoare cărămizie sau neagră, fragmente de nucleu din calcedonian, gratoar din calcedonie
5 neoliticul mijlociu – gr. Pişcolt
6 Kalmar 1984, p. 394; inedit (MBM)

22. Tarcea, jud. Bihor
1 Tarcea – Via lui Frater Bela
2 în hotarul comunei
4 fragmente ceramice, suporturi de vase, dăltiţe, topoare din piatră
6 Roska 1942, p. 82; Repertoriul Bihorului 1974, p. 16 (MŢCO)

23. Tăşad, com. Drăgeşti, jud Bihor
1 Tăşad – Cetăţaua
2 pe platoul superior al unui deal, la cca. 3 km sud-est de satul Tăşad
3 1994–1995, cercetări efectuate de Sever Dumitraşcu
4 lame şi aşchii de obsidian, fragmente ceramice
5 Pişcolt, faza târzie
6 Pop 1996, p. 9–14 (MŢCO)

24. Tiream, jud. Satu Mare
1 Tiream – Drumul Tireamului
2 la cca. 1,5 km de capătul com. Tiream, în dreapta şoselei Tiream – Vezendiu
3 1977 – lucrări edilitare
4 ceramică pictată, utilaj litic, M1/1977 – mormânt de înhumaţie
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Lazarovici – Németi 1983, p. 24; I. Ciarnău – Lazarovici 1985, p. 20; Németi 1986–1987, p. 15 (MCarei)

25. Turulung, jud. Satu Mare
1 Intrarea în sat
2 la stânga şoselei dinspre Livada, pe terasa înaltă a Someşului
3 periegheză efectuată de Z. Maxim – Kalmar în anul 1982
4 fragmente ceramice
5 Pişcolt, faza târzie
6 inedit (MNIT); Maxim – Kalmar 1987–1988, p. 471

26. Unimăt, com. Acâş, jud. Satu Mare
1 Unimăt – Dâlboci
2 în partea de hotar ce se află între sat şi calea ferată Carei – Zalău, pe terasa joasă a Văii Ieriului
3 lucrări de canalizare şi îndiguire; 1968 – cercetări efectuate de către S. Dumitraşcu şi I. Németi
4 fragmente ceramice
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Dumitraşcu 1969, p. 41–47; Dumitraşcu – Luca 1995, p. 45–49 (MJSM)

27. Urziceni, jud. Satu Mare
27.A.
1 Urziceni – Crucea Vada
2 în stânga drumului spre Urziceni – Pădure
4 fragmente ceramice
5 Pişcolt, faza timpurie
6 Németi 1999, p. 62–64 (MCarei)

27.B.
1 Urziceni – Podul Canalului
3 lucrări edilitare
4 fragmente ceramice, utilaj litic
5 Pişcolt, faza târzie
6 Németi 1999, p. 62–64 (MCarei)

27.C.
1 Urziceni – La Păşune
2 la marginea unei nisipării, la 150 m dreapta de la drumul Urziceni – Urziceni Pădure
3 1984 – exploatarea nisipului
4 o groapă menajeră (gr. 1/1984) – fragmente ceramice, material osteologic, aşchii de obsidian, fragment de râşniţă
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Németi 1986–1987, p. 19 (MCarei)

27.D.
1 Urziceni – Liziera Pădurii
2 liziera unei păduri, la cca. 1,5 km spre grăniţa de stat a ţării
3 1984 – periegheză – I. Németi
4 fragmente ceramice, topor de piatră neperforat
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Németi 1986–1987, p. 20 (MCarei)

27.E.
1 Urziceni – Vamă
2 în zona vămii româno-maghiare, cu extindere în zona liberă dintre cele două vămi
3 2003 – cu ocazia construirii Vămii, precum şi unor magazine „duty free"
4 complexe neolitice cu ceramică pictată, unelte litice, din os, trei morminte (M1–M3); necropolă eneolitică aparţinând culturii Bodrogkeresztúr
5 Pişcolt, faza evoluată
6 inedit (MJSM)

28. Vărzari, com. Popeşti, jud. Bihor
1 Vărzari – Albia pârâului
2 în albia pârâului Vărzărel
3 1980 – sondaj D. Ignat
4 fragmente ceramice pictate
5 Pişcolt, faza evoluată
6 Ignat 1981, p. 361–370 (MŢCO)

29. Văşad, com. Curtuiuşeni, jud.Bihor
29.A.
1 Văşad – Cartierul Ţiganilor
2 pe terasa mijlocie a Văii Ierului
3 materialele au fost colectate de către Andrássy Ernő
4 fragmente ceramice şi litice
5 epoca neolitică
6 Ignat 1973, p. 16 (MŢCO)

29.B.
1 Văşad – Lutărie
2 pe malul stâng al pârâului Ganaş-ului, la capătul satului spre Galoşpetreu, în profilul lutăriei
3 1981 – exploatarea lutului
4 fragmente ceramice
5 Pişcolt, faza târzie
6 Lazarovici – Németi 1983, p. 24; Németi 1986–1987, p. 20–21 (MŢCO)

Bibliografie

Astaloş – Marta 2001: C. Astaloş – L. Marta, *Halmeu – Vamă, jud. Satu Mare*, în: *CCAR 2000*, Bucureşti, 2001, p. 97.

Bogdan 1957: A. Bogdan, *Câteva consideraţii fizico-geografice asupra câmpiei Ecedea*, Probleme de geografie, V, 1957.

Comşa – Nánási 1971: E. Comşa, Z. Nánási, *Mormântul neolitic descoperit la Săcuieni*, SCIV, 22, 4, 1971, p. 633–636.

Comşa – Nánási 1972: E. Comşa, Z. Nánási, *Date privitoare la ceramica pictată din epoca neolitică din Crişana*, SCIV, 23, 1, 1972, p. 3–18.

Comşa 1963: E. Comşa, *K voprosu o periodizatii neoliticeskih kultur na severo-zapade* RNR, Dacia, VII, 1963, p. 477–484.

Comşa 1987: E. Comşa, *Neoliticul pe teritoriul României*, Bucureşti, 1987.

Ciarnău – Lazarovici 1985: I. Ciarnău – Gh. Lazarovici, *Descoperiri neolitice pe valea Ierului*, Crisia, XV, 1985, p. 15–25.

Dumitraşcu 1969: S. Dumitraşcu, *Săpăturile arheologice de la Unimăt*, Satu Mare StCom, I, 1969, p. 41–47.

Dumitraşcu – Luca 1995: S. Dumitraşcu – S. A. Luca, *Contribuţii la cunoaşterea neoliticului din nord-vestul României. (II) Aşezarea de la Unimăt – Dâlboci*, Analele Banatului, 1995, p. 45–54.

Iercoşan 1986–1987: N. Iercoşan, *Noi descoperiri arheologice în zona Carei*, Satu Mare StCom, VII–VIII, 1986–1987, p. 139–158.

Iercoşan 1992–1993: N. Iercoşan, *Săpăturile arheologice din judeţul Satu Mare (1971–1990)*, Satu Mare StCom, IX–X, 1992–1993, p. 77–90.

Iercoşan 1992–1993a: N. Iercoşan, *Săpături în aşezarea neolitică de la Căpleni (jud. Satu Mare)*, Satu Mare StCom, IX–X, 1992–1993, p.7–22.

Iercoşan 1987: N. Iercoşan, *Un cuptor de ars ceramică din epoca neolitică descoperit la Căpleni*, AMP, XI, 1987, p. 73–76.

Iercoşan – Luca 1997: N. Iercoşan, S. A. Luca, *Contribuţii la cunoaşterea neoliticului din nord-vestul României*, Satu Mare StCom, XIV, 1997, p. 11–22.

Ignat 1973: D. Ignat, *Repertoriul descoperirilor neolitice din Bihor*, Crisia, III, 1973, p. 7–25.

Ignat 1977: D. Ignat, *Probleme ale neoliticului din nord-vestul României*, AMP, XIV, 1977, p. 13–21.

Ignat 1987: D. Ignat, *Le céramique néolithique peinte du Nord-Ouest de la Roumanie*, în: *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, Iaşi – Piatra Neamţ, 1987, p. 43–52.

Ignat 1981: D. Ignat, *Ceramica neolitică pictată din nord-vestul României*, Crisia, XI, 1981, p. 361–370.

Kalicz 1971: N. Kalicz, *Südliche Beziehungen in Neolithikum des südlichen Donaubeckens*, în: *Evolution und Revolution*, Berlin, 1971, p. 145–157.

Kalicz - Makkay 1977: N. Kalicz, J. Makkay, *Die Linienbandkeramik in der grossen ungarischen Tiefebene*, Budapest, 1977.

Kalmar 1990–1991: Zoia Kalmar, *Despre organizarea internă şi fluctuaţiile etno-culturale din grupul Iclod*, AMP, XIV–XV, 1990–1991, p. 37–42.

Kalmar 1984: Zoia Maxim Kalmar, *Materiale neo-eneolitice intrate în colecţia Muzeului de Istorie al Transilvaniei (I)*, AMP, XXI, 1984, p. 391–403.

Kalmar Maxim 1987–1988: Zoia Kalmar Maxim, *Materiale neo-eneolitice intrate în colecţia Muzeului de Istorie al Transilvaniei (III)*, AMP, XXIV–XXV, 1987–1988, p. 465–483.

Lazarovici – Németi 1983: Gh. Lazarovici, J. Németi, *Neoliticul dezvoltat din nord-vestul Romaniei (Sălajul, Sătmarul şi Clujul)*, AMP, VII, 1983, p. 17–60.

Lazarovici 1993: Gh. Lazarovici, *Les Carpates meridionales et la Transylvanie*, în *Atlas du Neolitique Europeen. L'Europe orientale*, 1993, p. 243–284.

Lazarovici 1980: Gh. Lazarovici, *Câteva probleme privind sfârşitul neoliticului timpuriu din nord-vestul României*, AMN, XVII, 1980, p. 13–29.

Luca – Iercoşan 1997: S. A. Luca, N. Iercoşan, *Contribuţii la cunoaşterea neoliticului din nord-vestul României (III). Materialele descoperite la Săcuieni – Horo (jud. Bihor) în anul 1996*, Satu Mare StCom, XIV, 1997, p. 11–22.

Marta – Virag 2003: L. Marta – C. Virag, *Halmeu – Kiraly-Domb II, jud. Satu Mare*, în: *CCAR 2002*, Bucureşti, 2003, p. 140–141.

Marta – Virag – Astaloş 2002: L. Marta – C. Virag – C. Astaloş, *Halmeu – Kiraly-Domb, jud. Satu Mare*, în: *CCAR 2001*, Bucureşti, 2002, p. 151.

Maxim 1999: Zoia Maxim, *Neo-Eneoliticul din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1999.

Németi 1981–1982: I. Németi, *Descoperiri arheologice din hotarul oraşului Carei (jud. Satu Mare)*, Satu Mare StCom, V–VI, 1981–1982, p. 167–182.

Németi 1986–1987: I. Németi, *Descoperiri din neoliticul târziu în Valea Crasnei*, Satu Mare StCom, VII–VIII, 1986–1987, 15–61.

Németi 1986–1987a: I. Németi, *Descoperiri arheologice din teritoriul localităţii Moftinu Mic (jud. Satu Mare)*, Satu Mare StCom, VII–VIII, 1986–1987, p. 101–137.

Németi 1992–1993: I. Németi, *Repertoriul arheologic al localităţii Ghenci (com. Căuaş, jud. Satu Mare*), în Satu Mare StCom, IX–X, 1992–1993, p. 57–75.

Németi 1997: I. Németi, *Câteva consideraţii asupra colecţiei „Kovács"*, Satu Mare StCom, XIV, 1997, p. 63–68.

Németi 1999: J. Németi, *Repertoriul arheologic al Zonei Carei*, Bucureşti, 1999.

Pavúk 1980: J. Pavúk, *Ältere linearkeramik in der Slowakei*, SlovArch, XXVIII, 1980, p. 7–90.

Păunescu 1970: Al. Păunescu, *Evoluţia uneltelor şi a armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, Bucureşti, 1970.

Pop 1996: Speranţa Pop, *Consideraţii privind un posibil atelier neo-eneolitic de prelucrat piese mici de obsidian de la Tăşad (jud. .Bihor)*, Satu Mare StCom, XIII, 1996, p. 9–14.

Potushniak 1995–1996: M. Potushniak, *Some results of research on the Middle Neolithic layer from a multilevel settlement near the village of Zastavne/Zapszony – Kovadomb in the Carpathian Ucraine*, JAMÉ, 1995–1996, p. 35–51.

Potushniak 1999: M. Potushniak, *A multilevel settlement on Mola Hora at Mukachevo/Munkács – Kishegy*, JAMÉ, 1999, p. 9–37.

Repertoriu 1974: *Repertoriul monumentelor din judeţul Bihor*, Oradea, 1974.

Roska 1942: M. Roska, *Erdély régészeti repertóriuma, I, Őskor – Thezaurus antiqitatum Transilvanicarum, I, Praehistorica*, Kolozsvár, 1942.

Siska 1993: S. Siska, *La Slovaquie orientale*, în: *Atlas du Neolitique Europeen. L'Europe orientale*, 1993, p. 346–347.

Virag 2004: C. Virag, *Un complex neolitic de la Halmeu – Vamă*, în *Studii de Istorie veche şi arheologie, Omagiu profesorului Sabin Adrian Luca*, Hunedoara, 2004, p. 25–45.

Vizdal 1973: J. Vizdal, *Zemplin v Mladšej dobe kamenney*, Košice, 1973.

The Settlements of the Neolithic Pişcolt-Group in Northwestern Romania (Abstract)

The Neolithic Pişcolt-group is a cultural group in Northwestern Romania, formed in the frame of the Painted Pottery Culture (PPC). The group is present in Transylvania and in Eastern Hungary (Szatmár group for Kalicz – Makkay or Alföld Linear Pottery for N. Kalicz). It can be found in Slovakia (linear pottery culture for L. Hajec, Vel'ke Raskovce for Vizdal, Kopcany and Kopuşany group for Siska) and Ukraine too (Diakovo group for Potushniak). From chronological point of view, we may put this group in Vinča A2/A3 – B. The paper presents a repertory, including all the archaeological sites where this group is present in Northwestern Romania.

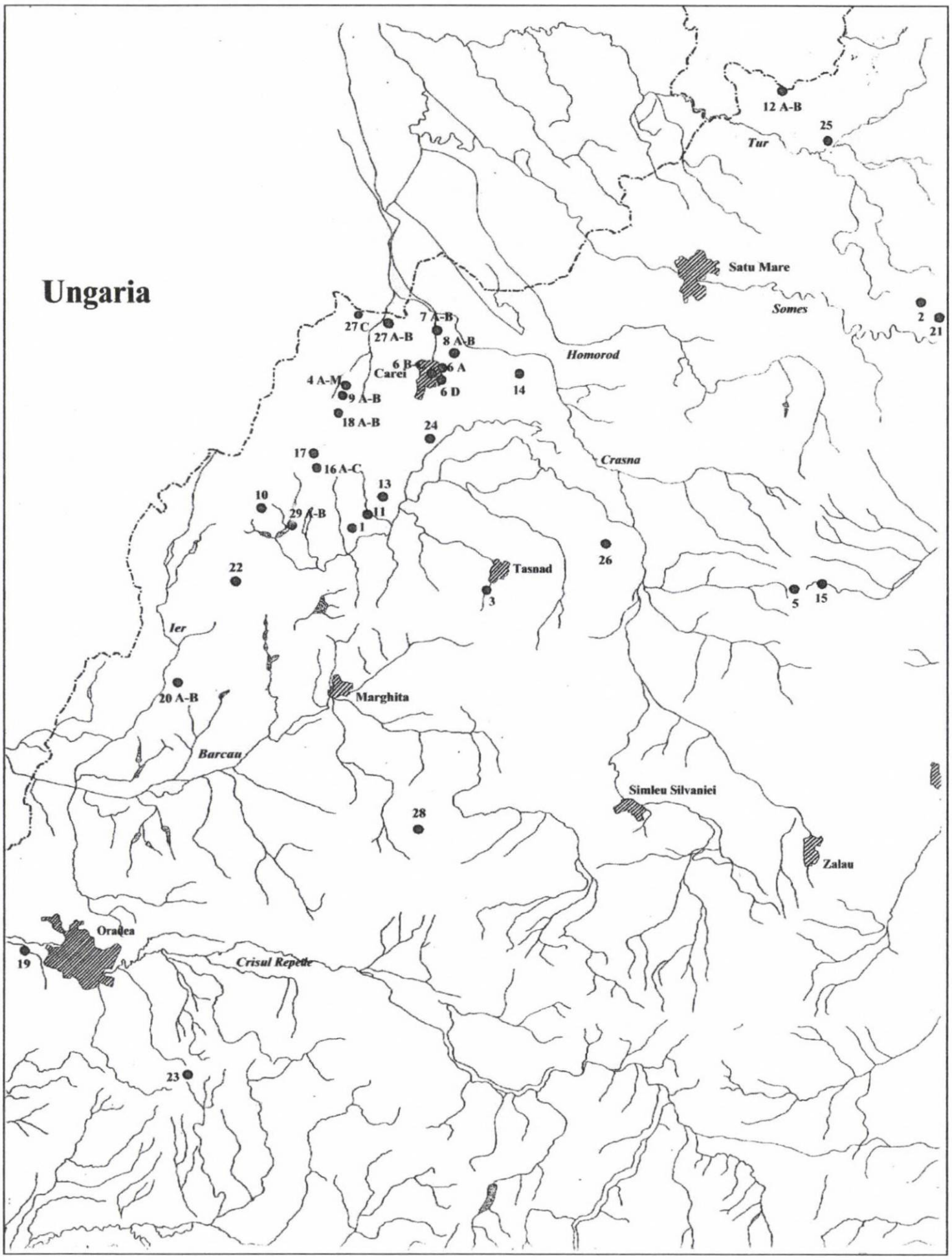

Harta descoperirilor neolitice de tip Pişcolt din nord-vestul României

Contribuţii la cunoaşterea cadrului ecologic din eneoliticul final în vestul României

Ilie SĂLCEANU

Analiza polenului din depunerile arheologice din Peştera Hoţilor de la Băile Herculane (Cîrciumaru 1971) ne edifică asupra climatului din straturile corespunzătoare fazei Sălcuţa III şi Herculane II şi III, ambele perioade ale fazei a IV-a a culturii Sălcuţa (Roman 1995). Conform rezultatelor acestor analize, din faza Sălcuţa III creşte procentul resturilor de *Quercus* şi *Tilia* până în stratul c_{2a}. Creşterea este mare, *Quercus* de la 10% la 28% şi *Tilia* de la 12% la 24%. Ceea ce certifică o încălzire substanţială a climei. Din stratul c_{2b} al fazei Herculane II, în straturile următoare Herculane III, clima rămâne constant caldă. Din c_{1c} începe o răcire, cuprinzând şi începutul culturii Coţofeni (Cîrciumaru 1971, v. graficul analizei de polen de la anexa II) şi care parcurge întreaga perioadă a culturii Cernavoda III. Ca o confirmare a încălzirii începută din faza Sălcuţa III este scăderea înregistrată la *Pinus*, *Betula*, *Alnus* şi *Carpinus*. Acesta din urmă scade din Sălcuţa III de la 10% la 5% în stratul c_{2b}.

O dinamică curioasă o prezintă *Gramineae*-le (*Cerealia*). La sfârşitul Sălcuţei clasice acestea sunt reprezentate într-o proporţie de 60%, pentru ca de-alungul locuirii c_1 şi c_{2a} să scadă la 42%. În continuare însă, din c_{2b} până la sfârşitul fazei Herculane III cresc uşor până la 47%. Autorul analizei polinice pune scăderea procentului la *Gramineae* pe seama creşterii vânatului şi pescuitului în dauna agriculturii. Scăderea la *Gramineae* este compensată de o creştere proporţională la *Artemisia*. Creşterea valorilor la *Artemisia* şi prezenţa de *Chenopodiaceae* în straturile Herculane II–III indică faptul că s-a acordat o atenţie mai mare creşterii animalelor în detrimentul agriculturii.

De asemenea, este interesant că în straturile c_{2b}–e_{1c} sunt semnalate *Leguminosae*, şi că din Sălcuţa clasică până în c_{2b} *Corylus* este reprezentat într-un procent mare de 31,33%. Modificările climatice apar în straturile c_{2b} şi e_{1c}. Acestea sunt capetele de segment ale unor etape climatice. Apogeul climatului cald îl reprezintă etapa c_{2b}–e_{1c}.

Se pot remarca diferenţele dintre clima din perioada Sălcuţei clasice şi perioadele târzii Herculane II–III. La finele Sălcuţei clasice clima este evident mai rece, mai aspră în raport cu fazele târzii. În acelaşi timp, climatul este şi mai uscat. Dovadă este scăderea progresivă a procentului de *Carpinus* de la Sălcuţa III până la depunerea c_{2b} (de la 10% la 5%) şi stagnarea lui până în stratul e_{1c}. Acelaşi argument îl serveşte şi *Corylus*, care este foarte extins în Sălcuţa clasică, dar se restrânge vizibil în fazele Herculane II-III.

Deşi Valea Cernei beneficiază de avantajele unei clime mai blânde decât restul teritoriului vestic al României, evoluţia ei climatică este totuşi asemănătoare cu cea dintr-o zonă mai întinsă. De aceea putem considera datele analizei de polen din Peştera Hoţilor efectuate pe şantierul arheologic condus de Petre Roman ca edificatoare pentru perioada istorică studiată. Celelalte analize de polen din Banat (Ciobanu 1948; Pop – Boscaiu – Lupşa 1970; Cîrciumaru 1973), nu au beneficiat de o scară stratigrafică atât de amplă ca la Băile Herculane.

De consemnat sunt mai degrabă datele oferite de specialiştii unguri care au studiat succesiunea bio-stratigrafică a asociaţilor de microvertebrate din Munţii Bükk (El Susi 1996, p. 177–178). Conform acestora, ultimii 500 de ani ai atlanticului (5500–3000 î.Hr) sunt marcaţi de o răcire a climei. Verile sunt mai răcoroase, iernile se instalează mai repede şi sunt foarte aspre. Anul 3200 î.Hr. este data maximei răciri a climatului. După acest an urmează o rapidă încălzire. În prima parte a subborealului (3000–1000 î.Hr.) verile sunt calde, iernile uscate, reci, debitele de apă scad. Datele oferite par să se apropie mai mult de rezultatele analizei de polen din Peştera Hoţilor.

Pentru nord-vestul României (Karácsonyi 1995) dispunem de alte două analize de polen, una din Câmpia Ecedea (Pop 1957) şi alta din Negreşti-Oaş (Lupşa 1980). Conform acestora, la sfârşitul atlanticului (5500–2500 î.Hr, după autori) în Ţara Oaşului scade frecvenţa polenului de *Ulmus*, *Tilia*, *Corylus* paralel cu o extindere a *Picea*. În regiunea Careiului la retragerea lui *Ulmus* şi *Tilia* creşte suprafaţa de *Quercus*, devenit dominant. La începutul subborealului (2500–800 î.Hr, după aceiaşi autori) clima devine mai uscată. În zona montană din apropierea Oaşului domină *Picea* şi creşte *Carpinus*, iar ulterior va avansa *Fagus*. În această perioadă, în zona Careiului vor exista întinse păduri de *Fagus* şi terenuri mlăştinoase. Nefiind întocmite pe seama unei stratigrafii arheologice sunt greu de stabilit orizonturile cronologice în care au loc aceste manifestări climatice.

Cercetarea arheologică semnalează şi perioade de inundaţii. La Pecica, resturile arheologice de tip Herculane III se găsesc sub un strat aluvionar gros (Roman 1971, p. 85). Petre Roman presupune că sălcuţenii care recurg la locuirea din Peştera Hoţilor se feresc de foc şi umiditate (Cîrciumaru 1971, p. 136). Acelaşi autor găseşte la Băile Herculane, în depunerea c_1, bucăţi de stâncă de diferite mărimi. Acestea „dovedesc o perioadă climatică care a facilitat desprinderi de roci din pereţii peşterii" (Roman 1971, p. 53). Cronologic, evenimentul climatic este stabilit de autor ca având loc în „intervalul de timp dintre nivelul b şi c_1, bucăţile de stâncă fiind amestecate, antrenate în nivelul c_1" (ibidem).

Inundaţiile „catastrofale" (Roman 1987, p. 341) sunt semnalate de autor şi în Ostrovul Corbului, în punctul Cliuci, în a doua jumătate a mileniului 4 (ibidem). Aici apele au tăiat un canal lat de 15 m între Dunărea „Mare" şi Dunărea „Mică" (ibidem, fig. 2/e) şi au acoperit cu mâl resturile aşezării Sălcuţa (v. şi Roman 1996, p. 11–12). În Peştera Hoţilor şi la Ostrovul Corbului sunt dovezi ale aceleiaşi perioade umede, de ploi abundente cu caracter catastrofal. Din punct de vedere arheologic perioada este delimitată la nivelul inferior de faza Sălcuţa III, iar la cel superior de Herculane II, perioadă care coincide cu hiatusul cultural din Peştera Hoţilor. Explicaţia o poate furniza analiza de polen din Peştera Hoţilor (Cîrciumaru 1971), care indică încălzirea apreciabilă a climei până în stratul c_{1b} şi menţinerea temperaturilor ridicate până în e_{1c}, când se semnalează o răcire radicală până la începutul culturii Coţofeni (Cîrciumaru 1971, v. graficul din anexă).

Elemente esenţiale din ecologia epocii studiate sunt în afara climei şi vegetaţia, fauna, calitatea solurilor, pădurile şi păşunile, apele, râurile sau mlaştinile, peşterile şi adăposturile naturale, zăcămintele de cupru şi de sare. Vegetaţia, implicit fauna, pădurile şi păşunile, cursul râurilor, debitul lor, prezenţa terenurilor mlăştinoase, chiar şi locuirile din peşteri sunt în primul rând determinate de climă, dar şi de intervenţia omului. Vegetaţia este bogată, fiind dominante pădurile cu frunziş (Cîrciumaru 1971, p. 136; Karácsonyi 1995, p. 138). Se poate deduce o intervenţie a omului în micşorarea procentului de polen la unii arbori (El Susi 1996, p. 176). O extindere a păşunilor este semnalată pe Valea Cernei prin creşterea resturilor de polen la *Artemisia* şi *Chenopodiaceae*. Fauna bogată oferă condiţii pentru vânătoare şi domesticirea animalelor (El Susi 1996, p. 179). Resturile descoperite în depunerile din Peştera Hoţilor indică utilizarea practică a colţilor de mistreţ, a coarnelor de cerb, a cochiliilor de melci şi a scoicilor (Roman 1971, p. 59-60). În condiţiile restrângerii agriculturii, remarcabil este faptul că apar din stratul c_{1b} *Leguminosae* într-un procent de 10%. Procentul se restrânge, dar este semnalat până la sfârşitul fazei Herculane III, în toate depunerile (Cîrciumaru 1971, v. graficul). Este o dovadă că oamenii se ocupau de grădinărit.

Râurile aveau un curs diferit în epocă. Spre exemplificare putem folosi traseul Someşului. În perioada studiată, Someşul curgea în porţiunea sa din nord-vestul ţării între localităţile Apa, Livada, Halmeu, de-alungul albiilor actuale ale râurilor Racta şi Tur (Benedek 1969). Erau şi numeroase zone mlăştinoase, căutate în condiţiile unui climat uscat ca de pildă mlaştina Ecedea cu locuiri Bodrogkeresztúr în apropierea ei (Németi 1988; Németi 1999). Râurile, mlaştinile şi peşterile ofereau condiţii de habitat optime în epocă. Peşterile au o temperatură constantă în interior, o bună ventilaţie a aerului şi sunt locuri uscate (Roman 1967; Roman 1971; Rogozea 1986), condiţii întrunite la Peştera Hoţilor, Românești, în Cheile Turzii, Dâmbul Colibii II, Veterani, Oilor, Galaţ, Liliecilor, Cauce etc.

Comunităţile din epocă depistau şi se aşezau în zonele de cernoziom (Asvadurov 1970) cum ar fi cele din Câmpia Careiului (Németi 1987; Németi 1999) sau din Câmpia Olteniei (Berciu 1961; Roman 1971, abb. 1.)

Sarea poate fi considerată importantă în crearea unor aşezări, în circulaţia culturală sau în deplasarea unor comunităţi întregi (Monah 1991; Luca 1999).

Petre Roman stabileşte încă din 1971 că „zonele cuprifere şi producţia uneltelor de cupru a jucat un rol important în procesul de unificare culturală" (Roman 1971, p. 115; Ruttkay 1985, p. 142). După cercetarea din Peştera Hoţilor, Petre Roman conchide că „întregul proces tehnologic al fabricării uneltelor de cupru, de la materia primă şi până la piesele finite s-a realizat pe loc" (Roman 1967, p. 6), situaţie similară şi la Zlotska Pečina (Tasić 1995, p. 173). Comunităţile din orizontul Sălcuţa IV se grupează în jurul zăcămintelor de cupru (Vulpe 1975, taf. 48–49) şi creează un sistem de schimb la scară europeană cu materie primă şi obiecte din acest metal (Ruttkay 1985, p. 149–153). În acest comerţ, zăcămintele din Transilvania şi Slovacia răsăriteană au rolul cel mai important (ibidem, p. 150), cuprul de aici fiind transportat până în nordul Europei (ibidem). Căile lui de difuzare sunt marcate de descoperirile cu toarte pastilate (ibidem). Autoarea consemnează faptul că topoarele Jászladány de pe teritoriul României şi Ungariei sunt din cupru EOO (ibidem). Pe teritoriul României cuprul apare în

aluviuni la Pianul de Jos (Pârvu 1983, p. 120), pe Valea Mureşului la Deva, la Izvoare şi la Bălan, în nord-estul Banatului la Ruda Barza şi Băiţa, pe culoarul Timiş–Cerna la Teregova, precum şi în Banat la Moldova Nouă şi Oraviţa (Pârvu 1983, p. 120). La ultimele puncte cu zăcăminte, ca şi la cele din nordul Serbiei e posibil să fi avut acces şi comunităţile din Peştera Hoţilor (Jovanović 1971; Jovanović 1982; Lazarovici – Meşter – Dascălu 1995, p. 116–119, anexa 5).

Bibliografie

Asvadurov 1970: H. V. C. Asvadurov, *Harta solurilor României*, Bucureşti, 1970.

Benedek 1969: Benedek Z., *Schimbările cursului Someşului şi Crasnei în perioada pleistocenului superior şi holocenului*, Satu Mare StCom, I, p. 25-34, 1969.

Berciu 1961: D. Berciu, *Contribuţii la problemele neoliticului din România în lumina noilor cercetări*, Bucureşti, 1961.

Ciobanu 1948: I. Ciobanu, *Analize de polen în turba Masivului Semenic din Banat*, Cluj, 1948.

Cîrciumaru 1971: M. Cîrciumaru, *Die pollenanalyse der Äneolithischen, Bronze und eisezeitlichen niveaus aus der Peştera Hoţilor von Băile Herculan*, Dacia, NS, 15, 1971, p. 133–136.

El Susi 1996: Georgeta El Susi, *Vînători, pescari şi crescători de animale în Banatul mileniilor VI î. Ch. – I d. Ch*, Timişoara, 1996.

Jovanović 1971: B. Jovanović, *Metalurgija eneolitskog perioda Jugoslavije*, Beograd, 1971.

Jovanović 1982: B. Jovanović, *Rudna Glava. Nastarije rudarstvo bakra Centralnom Balkanu*, Bor – Beograd, 1982.

Karácsonyi 1995: C. Karácsonyi, *Flora şi vegetaţia judeţului Satu Mare*, Satu Mare, 1995.

Lazarovici – Meşter – Dascălu 1995: Gh. Lazarovici – M. Meşter – Lidia Dascălu, *Cheile Turzii. Raport de cercetare arheologică şi etnoarheologică*, AMN, 32, 1, 1995, p. 537–574.

Luca 1999: S. A. Luca, *Sfârşitul eneoliticului din teritoriul intracarpatic al României – cultura Bodrogkeresztúr*, Alba Iulia, 1999.

Lupşa 1980: Viorica Lupşa, *Evoluţia postglaciară a ecosistemelor forestiere din "Ţara Oaşului", în: Contribuţii Botanice*, Cluj-Napoca, 1980, p. 63–68.

Monah 1991: Monah, *L'exploatation du sal dans les Carpates Orientales et ses rapports avec la Culture Cucuteni – Tripolije*, Bibliotheca Archaeologica Iassiensis, 4, 1991, p. 387–400.

Németi 1988: I. Németi, *Noi descoperiri arheologice din eneoliticul târziu din nord-vestul României*, AMP, 12, 1988, p. 121–145.

Németi 1999: I. Németi, *Repertoriul arheologic al zonei Careiului*, Bibliotheca Thracologica XXVIII, Bucureşti, 1999.

Pârvu 1983: G. Pârvu, *Minerale şi roci*, Bucureşti, 1983.

Pop 1957: E. Pop, *Analize de polen în regiuni de cîmpie*, Buletinul Ştiinţific. Secţia biologie – ştiinţe agricole. Seria botanică, IX, 1, 1957, p. 5–32

Pop – Boscaiu – Lupşa 1970: E. Pop – N. Boscaiu – Viorica Lupşa, *Analiza sporo-polinică a sedimentelor de la Cuina Turcului – Dubova (anexa 1)*, SCIV, 21, 1, 1970, p. 31–34.

Rogozea 1986: P. Rogozea, *Peşteri din judeţul Caraş-Severin – cercetări arheologice (III)*, Tibiscum – Studii şi Comunicări Caransebeş, 6, 1986, p. 198–208.

Roman 1967: P. Roman, *Unele probleme ale neoliticului tîrziu şi perioadei de tranziţie în lumina săpăturilor de la Băile Herculane – Peştera Hoţilor*, În: *Comunicări, seria arheologică*, I, Craiova, 1967.

Roman 1971: P. Roman, *Strukturänderungen des Endäneolithikums in Donau – Karpaten-Raum*, Dacia, NS, 15, 1971, p. 31–170.

Roman 1987: P. Roman, *Despre istoricul şi stratigrafia unor aşezări din Ostrovu Corbului*, SCIVA, 38, 3, 1987, p. 35–367.

Roman 1995: P. Roman, *Das spätäneolithischen Sălcuţa IV – Phänomen und seine Beziehungen*, Thraco–Dacica, 16, 1–2, 1995, p. 17–24.

Roman 1996: P. Roman, *Istoricul cercetării. Săpăturile arheologice şi stratigrafia, în: Ostrovul Corbului. Comisia pentru studiul pre- şi protoistoriei Balcanilor a Academiei de Ştiinţe din Heidelberg şi Institutul Român de Tracologie al Ministerului Învăţămîntului*, Bucureşti, 1996.

Ruttkay 1985: Elisabeth Ruttkay, *Fernbeziehungen im neolithischen Europa*, Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, 115, 1985, p. 139–162.

Tasić 1995: N. Tasić, *Eneolithic Cultures of Central and West Balkans*, Belgrade, 1995.

Vulpe 1975: Al. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien*, PBF 9, München, 1975.

Beiträge zur Kenntnis der ökologischen Umwelt aus Endphase der Kupferzeit im Nordwesten Rumäniens
(Zusammenfassung)

Die Zerlegung des Blüterstaubs aus den archäologischen Ablagerungen (Circiumaru 1971) klärt uns über die Witterung aus die Schichten die Salcuta III und Herculane II und III, Phasen entsprechend, die beiden Perioden der IV Phase Salcuta Kultur (Roman 1995) auf.

Entsprechend den Ergebnissen diesen Zerlegungen, aus Phase Salcuta III startend, fand eine wichtige Erwärmung der Klima statt. Aus den Sicht C2b der Periode Herculane II, in den folgenden Schichten Herculane III, bleibt die Klima beständig warme. Aus Herculane III, die Ablagerung e1c, beginnt eine Erkühlung, die den Anfang Cotofeni Kultur enthält (Circiumaru 1971, die grafische Darstellung der Zerlegung des Blüterstaub von Anlage II), die auch die ganze Periode der Cernavoda III Kultur durchläuft.

Die archäologische Untersuchung zeichnet Regenperioden auch, und gar Überschwemmungen in Pecica, Herculane Baden und in Ostrovul Corbului. In die Hotilor Höhle und Ostrovul Corbului gibt es Beweisen von dieselbe feuchten Periode, mit überflüßenden Regen, mit katastrophalen Wesen. Von archäologischen Anschaupunkt, die Periode ist bei den unteren Niveau von Salcuta III Phase unde bei den höcheren Niveau von Herculane II vergränzt .

Wichtige Elementen aus der Ekologie der studierten Zeit sind, außer der Klima, Pflanzenwelt, Tierwelt, die Qualität den Boden, die Wälder, die Wiesen, die Wassern, die Flüssen oder die Morasten, Höhlen und die naturallen Oldächen, die Schichten von Kupfer und Salz.

Mormântul de incineraţie în urnă descoperit la Carei – Bobald din epoca bronzului timpuriu şi problematica acestei perioade din nord-vestul Transilvaniei

János NÉMETI

Aşezarea din epoca bronzului de la Carei – Bobald se află pe malul stâng al pârâului Mérges, şi este menţionată prima dată în secolul al XVIII-lea, fiind numită Cetatea „Bobard" (Bél Mátyás 1727), atribuită hunilor. Această cetate de pământ este amintită şi în prima monografie a comitatului Sătmar, editată în 1809–1810 (Szirmai 1810, p. 16). În primii ani ai secolului XX, istoricul Vende Aladár a întocmit un capitol privind epoca străveche a comitatului, cu titlul *Szatmár vármegye őskora* (Monografie 1910, p. 409) şi a întreprins cercetări arheologice în zona estică a cetăţii, adică a „tell-ului", în apropierea zonei mlăştinoase a pârâului Mérges (fig. 1). În anul 1966, Muzeul din Carei organizează o săpătură de verificare, aşezarea fiind secţionată în direcţiile: E-V şi N-S, fiind cercetat inclusiv şi şanţul de apărare al „tell-ului", spre nord (Németi 1981–1982, p. 169–171). În anul 1986 cercetările au fost reluate sub conducerea d-lui P. Roman de la Institutul Român de Tracologie şi a subsemnatului, iar ele, cu excepţia unor mici întreruperi, sunt continuate până în zilele noastre (Roman – Németi 1990, p. 39–47; Németi 1995, p. 123–126).

Mormântul de incineraţie în urnă – M1/1997 – a fost surprins în SXI, în partea sudică a „tell-ului", în caroul nr. 2, la adâncimea de 152 cm, măsurată la baza urnei. El a fost aflat printre mormintele de inhumaţie din epoca feudală (sec. XVI–XVII), care străpung depunerile din epoca preistorică (neolitică, din epoca bronzului, Hallstatt timpuriu şi Latène). Mormântul a fost găsit într-o poziţie nederanjată (fig. 2).

Urna cinerară a fost depusă în poziţie verticală, într-o groapă mortuară puţin mai mare ca diametrul maxim al vasului–urnă şi se adânceşte uşor în solul antic şi în lut (diametrul maxim al gropii mortuare fiind de 25/30 cm). Urna a fost găsită în stare fragmentară, partea superioară (buza şi gâtul) se afla în interiorul vasului împreună cu un fragment de vas folosit drept capac pentru urnă, care conţinea o cantitate însemnată de oase umane calcinate, care umpleau vasul cam până la jumătate.

Oasele umane calcinate au fost studiate din punct de vedere antropologic şi determinate de către Szathmáry László de la KLTE – Debreţin (Universitate). Defunctul era probabil de sex bărbătesc, avea cca. 30–55 de ani. În timpul incinerării defunctul era aşezat pe partea dreaptă, osemintele au fost adunate probabil selectiv, lipsesc dinţii. Interesant e că acest fenomen se repetă şi la alte morminte de incineraţie în urnă din epoca bronzului timpuriu, de ex. Tiszavasvári – Danó Tanya (Szathmáry 1995–1996, p. 75).

Inventarul funerar

1. Vasul–urnă este de tip oală, de culoare neagră, cu flecuri brune. Buza este uşor evazată, corpul are un profil rotunjit, fundul plat. Gâtul vasului este scund dar bine detaşat şi este prevăzut cu patru mici tortiţe aşezate simetric. Pasta vasului este bine frământată, arsă uniform. Peretele în schimb este neobişnuit de subţire 3/4 mm. Urna este ornamentată de la buza gâtului spre fund cu un decor striat, nu prea adâncit, dar totuşi accentuat, aplicat neorganizat, mai mult plasat vertical. Dimensiuni: d.g. = 18 cm; d.f. = 9,5 cm; d.m. = 26,5 cm; I = 26,3 cm.

2. Drept capac este folosit un fragment de vas de tip oală, similar cu forma vasului anterior. Este de culoare brună-cărămizie în exterior şi cenuşie închisă în interior. Buza vasului este evazată, gâtul scund şi bine detaşat, având probabil la bază patru mici proeminenţe aşezate simetric. Este ornamentat de la baza gâtului spre fund cu striuri superficiale, plasate mai mult orizontal şi, la fel, neorganizat (d.g.= 19 cm?).

Ritul de înmormântare

Descoperirile funerare din epoca bronzului timpuriu, din punct de vedere al ritului de înmormântate prezintă o unitate. Mormântul nr. 3 de la Valea lui Mihai – Gara C.F.R. (Roska 1932, p. 79, 8–10), mormântul de la Foieni – Fântâna Păşunii (Németi 1979, p. 535; Kacsó 1997, p. 425–434), cele şase morminte de incineraţie în urnă de la Pişcolt – Nisipărie (Németi 1978, pl. 20) au fost incluse în cultura Makó şi plasate cronologic în prima fază a epocii bronzului timpuriu (Németi 1979, p. 532–535; Németi – Roman 1995, p. 25). T. Bader încadrează mormintele de la Pişcolt – Nisipărie în prima

fază a culturii Nir („eine Vor- oder Frühphase der Nir kultur mit Makó Elemente, die aber der Makó-Kultur", Bader 1981, p. 27). I. Bóna, discutând descoperirile din bronzul timpuriu din zonele limitrofe cu descoperirile noastre (jud. Szabolcs – Szatmár – Bereg) include mormintele de la Pişcolt în cultura Nyírség (Bóna 1993, p. 77, nota 91) menţionând că numai castronul din M65 este de import Makó. Pe baza descoperirilor de la Gáborján – Csapszékpart (mormânt de incineraţie în urnă), Létavértes, Oros, Oszlár, tânărul cercetător Dani János de la Debreţin, acceptă încadrarea noastră în cultura Makó (Dani 1998, p. 59). În ceea ce ne priveşte, noi menţinem datarea noastră iniţială.

Mormintele de incineraţie în urnă de la Sanislău – Nisipărie (3 morminte, Németi 1969, pl. 17/3, 4, 6), de la Ciumeşti – Moara (C. I, Ordentlich – Kacsó 1970, p. 49–63; Németi 1996, p. 30), Foieni – Grajduri (Németi 1969, p. 62, pl. 16/2; Németi 1997, p. 31, fig. 1/3) câteva morminte deranjate de la Berea – Csányi Sűrűje (B. II a), cimitirul de la Ciumeşti – Tökös (C. II b), precum şi câteva morminte aflate în colecţia „Kovács" – 1977 (în Muzeul Judeţean Satu Mare, Ordentlich – Kacsó 1970, p. 49–64) au fost incluse iniţial în cultura Otomani I. La aceste morminte mai putem adăuga mormântul de incineraţie în urnă de la Săcuieni – Ökörvár (Cetatea Boului, Bader 1978, pl. 32/11) şi mormântul de la Sălacea – Dealul Vida (Ordentlich 1972, pl. 12/5). Mai recent, toate aceste morminte de incineraţie în urnă, împreună cu cimitirul de la C. II b au fost incluse în grupul Sanislău, în faza a treia a bronzului timpuriu din nord-vestul Transilvaniei (Németi 1996, p. 36). Poate mormântul de incineraţie în urnă de la Foieni – Grajduri se încadrează mai degrabă în bronz timpuriu II b (cultura Nyírség). Câteva morminte de la C. II b, mormântul de la Săcuieni – Ökörvár şi cel de la Sălacea – Dealul Vida se plasează la finele grupului Sanislău, în bronzul timpuriu III b.

Cele două vase din M1/1997 de la Carei – Bobald nu au analogie perfectă din descoperirile similare din zona Careiului. Se cunosc însă vase similare, oarecum asemănătoare, cum ar fi vasul de la M30 Ciumeşti – Malomháta (C. I; M10/1965 de la C. II b, Németi 1996, fig. 9/6–7). Toate aceste vase menţionate sunt mai mult recipiente de tip castron cu patru toarte aşezate simetric sau oale (Pişcolt – Nisipărie, Gr2/1976, Roman – Németi 1986, fig. 5/4; Gr1/1976, fig. 3/1). Aceste analogii menţionate aparţin orizontului motivistic nr. 3 – triunghiuri incizate, combinate în diferite ornamente (Roman 1984, p. 269). Oricum, ambele vase sunt mai evoluate ca urnele mormintelor de la Tiszavasvári – Városfölgye – Jegyző tag, publicate recent de J. Dani (Dani 1997, p. 51–60, pl. I/1; II; IV).

Aceste urne sunt vase de tip borcan sau mai rar castroane, ornamentate cu striuri mai adânci sau mai superficiale, similare vaselor descoperite recent într-o aşezare la Polgár – Kengyelköz, încadrate în cultura Nyírség (M. Máthési et al., *Utak a Múltba*, 1997, p. 59–60, fig. 1–13/176–177). Credem că ambele vase din M1/1997, ca orizont cultural şi cronologic corespund primului nivel de locuire din epoca bronzului de la „Bobáld" şi le putem atribui grupului Sanislău, datat în faza III b a bronzului timpuriu.

În legătură cu acest mormânt de incineraţie în urnă se ridică următoarele probleme. În nord-vestul României, în complexele închise (gropi menajere, morminte) ceramica de categoria a 3-a se asociază, în special, cu ceramica din categoriile 2a şi 2b. De mai multe ori Horedt (Horedt – Rusu – Ordentlich 1962, p. 318) a atras atenţia asupra unui orizont cu ceramica ornamentată cu striuri, care ar sta la baza culturilor bronzului mijlociu atât din Transilvania cât şi la sud de Carpaţi. Pe baza acestor constatări, în general, complexele închise care au în conţinut ceramică ornamentată cu striuri, scrijelituri (Besenstrich) descoperite în nord-vestul Transilvaniei au fost incluse în faza I a culturii Otomani (Ordentlich – Kacsó 1970). Cercetătorul orădean S. Dumitraşcu stabileşte în zona Crişului Repede chiar un grup cultural numit „Girişul de Criş – Aliceu", după nivelurile de locuire I–III din tell-ul din localitatea amintită mai sus şi încadrat cronologic în bronzul timpuriu (Dumitraşcu 1989, p. 129–133).

Această categorie de ceramică, atât ca formă cât şi ca ornament, cu variantele sale (scrijelituri, striuri mai adâncite sau mai superficiale) însă este prezentă în mai multe culturi din bronzul timpuriu: Makó, Nyírség (şi nu cultura Nir – denumire impropriu introdusă în literatura de specialitate de către T. Bader) şi cum am văzut şi în grupul Sanislău. Ba mai mult, se menţine în tot parcursul epocii bronzului mijlociu, fiind prezentă în bronzul târziu, în cultura Suciu de Sus, faza cea mai evoluată şi în grupul Lăpuş (Kacsó 1990, p. 45–50). La o analiză mai atentă a complexelor închise, ceramica ornamentată cu scrijelituri este mai pregnant prezentă în culturile Makó şi Nyírség (Berea – Nyúlvár – B. XIII; Căpleni – Királyföldek) iar categoria mai superficial executată apare mai mult în grupul Sanislău. În concluzie, această categorie de ceramică nu are valoare cronologică, cum consideră Gh. Lazarovici (Lazarovici 1997, p. 16). Epoca bronzului timpuriu din nord-vestul Transilvaniei cuprinde trei etape evolutive: BTI (cultura Makó); BTII (cultura Nyírség) şi BTIII (Grupul Sanislău), poate cu

două etape evolutive, III a şi III b (Németi – Roman 1995, p. 32). În acest fel, noţiunea de cultură Otomani I îşi pierde conţinutul şi cultura Otomani trebuie plasată – după părerea noastră – integral în epoca bronzului clasic. În concepţia noastră, complexele închise similare materialului de la Andrid – Grajduri ar intra în BT III b cuprinzând elemente de Sanislău târziu dar şi altele cu totul noi, din care se formează bronzul clasic din zona Careiului. T. Bader recent a reluat problematica culturii Otomani şi menţine în continuare etapa I a culturii Otomani (Bader 1998, tabel sinoptic I).

Până în prezent, din zona cercetată de noi nu am putut sesiza nici un complex închis cu ceramica de categoria 4 (ceramica cu impresiuni textile sau de fagure) deşi, după cum se pare, această ceramică este cunoscută în zonă, dacă luăm în considerare lotul de la Ciumeşti – Tökös (C. II b) din colecţia Kovács – 1961 (Muzeul Baia Mare). Dacă ar exista acest orizont, atunci ar fi contemporan cu descoperirile de la Foeni din sud-vestul ţării (Gogâltan 1993, pl. 1–7 – „Cimitirul ortodox" – Textilmuster), asemănător descoperirilor de la Gornea – Vodneac (Gogâltan 1995, p. 56–63) sau complexului de la Zoltán din sud-estul Transilvaniei (Cavruc – Cavruc 1997, p. 157–172). În descoperirile de la începutul bronzului mijlociu apar însă fragmente ceramice cu impresiuni textile, fiind considerate de noi ca ceramică de import din mediul Hatvan.

În general, pentru BT din Transilvania este folosită cronologia propusă de P. Roman, de către I. Ciugudean şi cel mai recent şi de Zs. Székely (Székely 1997, p. 69–70). În nord-vestul Transilvaniei, în special în zona Careiului, BT are un alt conţinut cultural decât în zona intercarpatică şi se leagă mai mult de zonele limitrofe de la vest, cu care are relaţii etno-culturale şi interferenţe mai strânse decât cu Transilvania propriu-zisă.

De aceea, pentru zona noastră propunem adoptarea cronologiei lui Kalicz – Schreiber, aplicată şi pentru nord-vestul Ungariei: BTI (Makó–Kosihy–Caka); BTIIa şi IIb; BTIIIa şi IIIb. Apariţia mormintelor de inhumaţie în poziţia chircită, fără inventar sau cu ceramica datată ulterior grupului Sanislău (sau Sanislău final – Andrid) cum sunt cele menţionate de la Sanislău – Nisipărie; Pişcolt – Nisipărie; Andrid – Grajduri anunţă o altă componenţă etno-culturală, totodată şi un alt orizont cronologic, adică apariţia culturii Otomani (Gyulavarsánd) şi începutul bronzului clasic din nord-vestul Transilvaniei.

Bibliografie

Bader 1978: T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul României – Cultura pretracică şi tracică*, Bucureşti, 1978.

Bader 1981: T. Bader, *Die Entstehung der bronzezeitlichen Kulturen in Nordvestrumänien*, XI Internationales Symposium über das Spätneolithicum mit die Bronzezeit, Xanthi 4–10 Oktober 1981, SympThrac, 1981, p. 17–39.

Bader 1998: T. Bader, *Bemerkungen zur Bronzezeit im Karpatenbecken, Otomani/Füzesabony – Komplex*, Jahresshrift für Mitteldeusche Vorgeschichte, 80, 1998.

Bél Mátyás, 1727: Bél M., *Szatmár megye ismertetése* 1727, manuscris publicat de Kávásy S. în *Szabolcs – Szatmári helytörténetirás*, III–IV, p. 24–92.

Bóna 1993: Bóna I., *A honfoglalás előtti kultúrák és népek*, în *Szabolcs – Szatmár – Bereg megye monográfiája, I, Történelem és kultúra*, Nyíregyháza, 1993, p. 63–137.

Dani 1997: Dani J., *Neue Beiträge zu den Bestatungen der Nyírség-Kultur*, JAMÉ, 1997, p. 51–71.

Dani 1998: Dani J., *Urnengräber der Makó-Kultur aus Komitat Hajdu Bihar (Ost Ungarn)*, în *The Early and Middle Bronze Age in the Carpathian-Basin*, Alba Iulia, 1998, p. 55–66.

Dumitraşcu 1989: S. Dumitraşcu, *Contribuţii la cunoaşterea tehnologiei metalurgiei din epoca bronzului în judeţul Bihor*, Crisia, XIX, 1989, p. 119–113.

Horedt – Rusu – Ordentlich 1962: K. Horedt – M. Rusu – I. Ordentlich, *Săpăturile de la Otomani*, MCA, VIII, 1962, p. 317– 324;

Kacsó 1990: C. Kacsó, *Bronzul târziu în nord-vestul României*, SympThrac, 8, 1990, p. 41–50.

Kacsó 1995: C. Kacsó, *Date noi cu privire la prima fază a culturii Suciu de Sus*, Apulum, 1995, p. 83–91.

Kalicz – Schreiber 1994: N. Kalicz – Schreiber Rózsa, *Siedlungsfunde und ein Brandgrab bei frühbronzezeitlichen Makó Kultur in Budapest*, Zalai Múzeum, 5, 1994.

Monográfia 1910: *Szatmár vármegye*, szerk. Borovszky Samu, 1910.

Cavruc – Cavruc 1997: V. Cavruc – Galina Cavruc, *Aşezarea din epoca bronzului timpuriu de la Zoltán*, Angustia, 2, 1997, p. 157–172.

Gogâltan 1993: Fl. Gogâltan, *Foeni, eine frühbronzezeitliche Siedlung aus dem Südwesten Rumäniens. Vorlaufiger Bericht*, Thraco–Dacica, XIV, 1–2, 1993, p. 51–64.

Gogâltan 1995: Fl. Gogâltan, *Die Frühe Bronzezeit im Südwesten Rumäniens. Stand der Forschung*, Thraco–Dacica, XVI, 1–2, 1995, p. 55–79.
Lazarovici 1997: Gh. Lazarovici, *About the Early Bronze from Transilvania*, Angustia, 2, 1997, p. 9–28.
Németi 1969: J. Németi, *Descoperiri funerare din epoca bronzului în jurul Careiului*, Satu Mare StCom, I, 1969, p. 57–71.
Németi 1979: J. Németi, *Morminte de la începutul epocii bronzului descoperite la Pişcolt (jud. Satu Mare)*, SCIVA, 30, 4, 1979, p. 527–535.
Németi 1981: J. Németi, *Descoperiri arheologice din hotarul oraşului Carei, jud. Satu Mare*, Satu Mare StCom, V–VI, 1981–1982.
Németi 1990: J. Németi, *Descoperiri arheologice de la Carei–„Bobald"*, Thraco–Dacica, XI, 1–2, 1990.
Németi 1996: J. Németi, *Câteva consideraţii privind descoperirile funerare din epoca bronzului din nord-vestul României*, Satu Mare StCom, XIII, 1996, p. 27–51.
Ordentlich 1972: I. Ordentlich, *Contribuţia săpăturilor arheologice de pe „Dealul Vida" (com. Sălacea, jud. Bihor) la cunoaşterea culturii Otomani*, Satu Mare StCom, II, 1972, p. 63–84.
Ordentlich – Kacsó 1970: I. Ordentlich – C. Kacsó, *Cimitirul din epoca bronzului de la Ciumeşti*, SCIV, 21, 1, 1970, p. 49–63.
Roman 1984: P. Roman, *Problemele în legătură cu perioada timpurie a epocii bronzului şi începuturile culturii Otomani*, SCIVA, 35, 3, 1984, p. 266–274.
Roman – Németi 1986: P. Roman – J. Németi, *Descoperiri din perioada timpurie (pre-Otomani) a epocii bronzului în nord-vestul României*, SCIVA, 37, 3, 1986, p. 198–230.
Roman – Németi 1990: P. Roman – J. Németi, *Date preliminare asupra cercetărilor de la Carei– „Bobald"*, Thraco–Dacica, XI, 1–2, 1990.
Németi – Roman 1994–1995: J. Németi – P. Roman, *Epoca bronzului timpuriu din nord-vestul României (Grupul cultural Sanislău)*, Satu Mare StCom, XI–XII, 1994–1995, p. 25–32.
Roska 1932: M. Roska, *Staţiunea preistorică de la Valea lui Mihai*, Anuarul Institutului de Studii Clasice – Cluj, 1928–1932.
Szirmai 1810: Szirmai A., *Szathmár vármegye fekvése, történetei és polgári esmérete*, I–II, Buda, 1809–1810.
Szathmáry 1995–1996: L. Szathmáry, *A Nyírség kultúra (korai bronzkor) három hamvasztott humáncsontvázleletének vizsgálata*, JAMÉ, 1995–1996, p. 73–76.
Székely 1997: Zs. Székely, *Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, Biblioteca Thracologica, Bucureşti, 1997.

An Early Bronze Age Cremation Burial Discovered at Carei – Bobald and the Problems of this Period in Northwestern Romania
(Abstract)

In 1997, during the archaeological excavations at Carei – Bobald (northwestern Romania), an incineration burial was discovered in trench XI at the depth of 152 cm. This layer is the lowest level of the Bronze-Age settlement from this site. The „urn" was a pot-type vessel, it had four ears on its neck and the remains of an incinerated human body – a man, with an age between 35–55 years – were put inside of it. The urn was covered by another pot-type vessel. Both vessels were decorated with Besenstrich patterns, and according to their forms, they can be dated on the 3rd phase of the Early Bronze Age. Therefore, this burial (M1/1997) belongs to the Sanislău-group.

It seems that in the Carei region, the incineration burials with urn were wide spread both in Makó – Nyírség culture and in Sanislău-group. By the end of the Early Bronze Age a new population appeared, which practiced inhumation (with skeletons in contracted position). In our opinion, the Otomani culture of Middle Bronze Age formed from the fusion between the local Sanislău-group and the newly settled population.

Fig. 1.

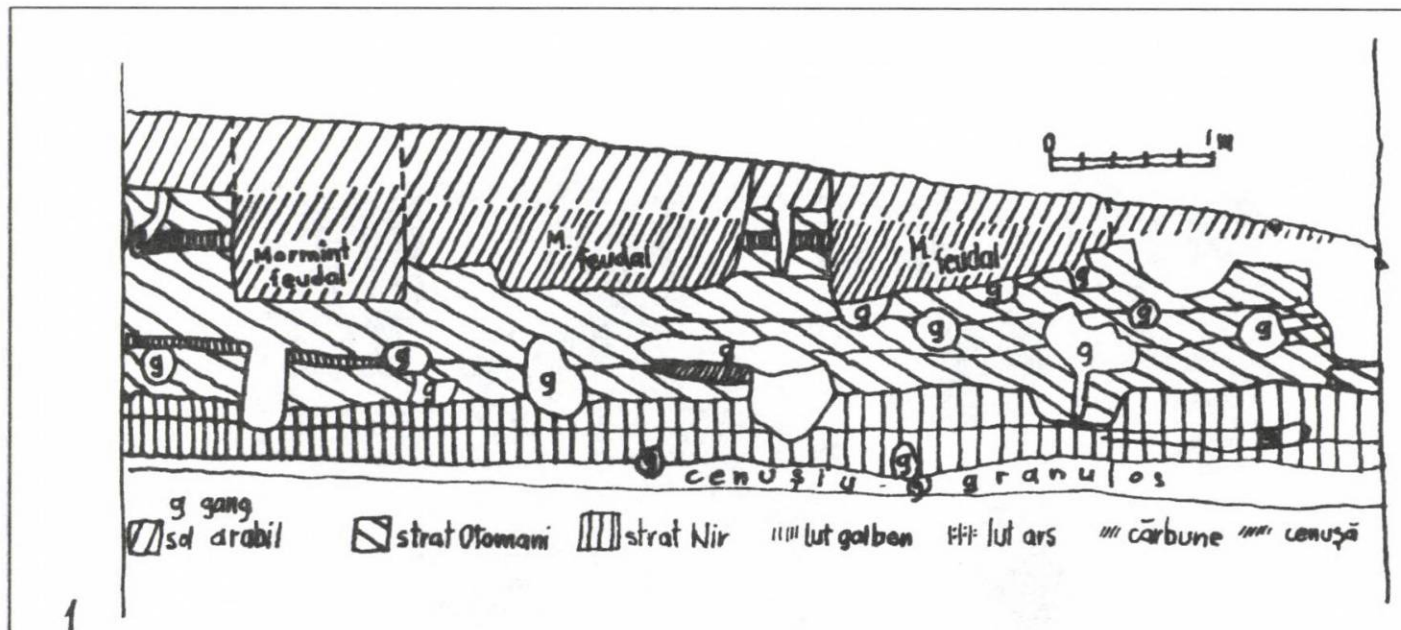
Mormînt feudal
M. feudal
M. feudal
cenuşiu - g r a n u l o s
g gang
sol arabil
strat Otomani
strat Nir
lut galben
lut ars
cărbune
cenuşă

1

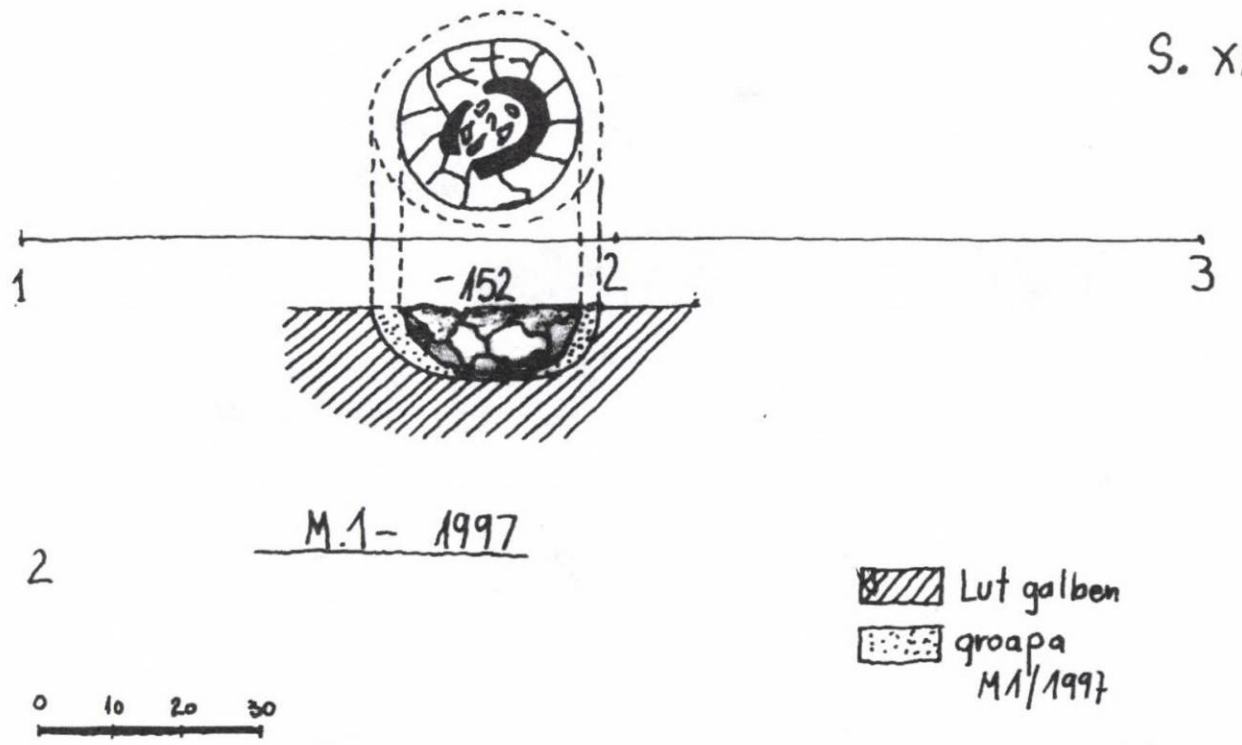
S. XI
1
2
3
-152
M.1- 1997
2
Lut galben
groapa
M1/1997
0 10 20 30

Fig. 2.

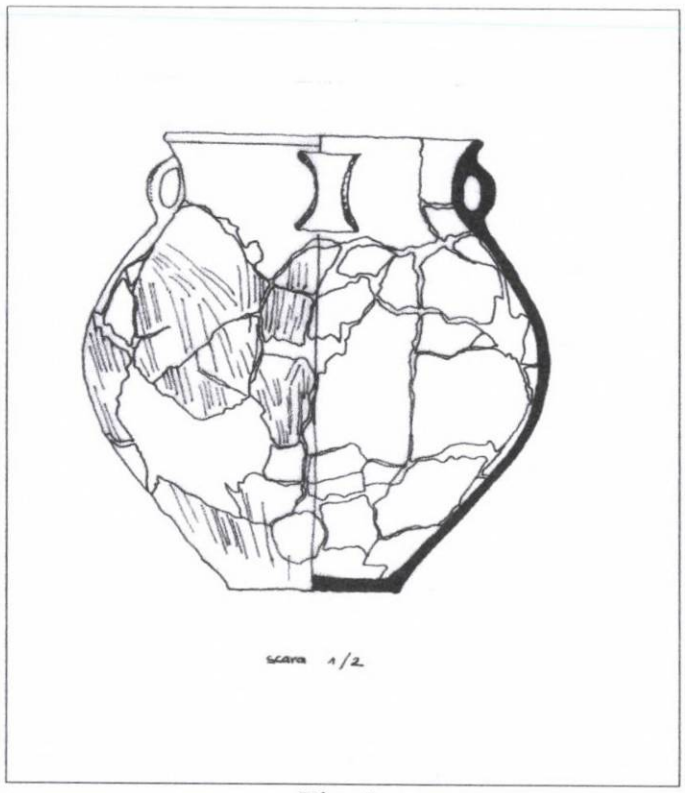

Fig. 3.

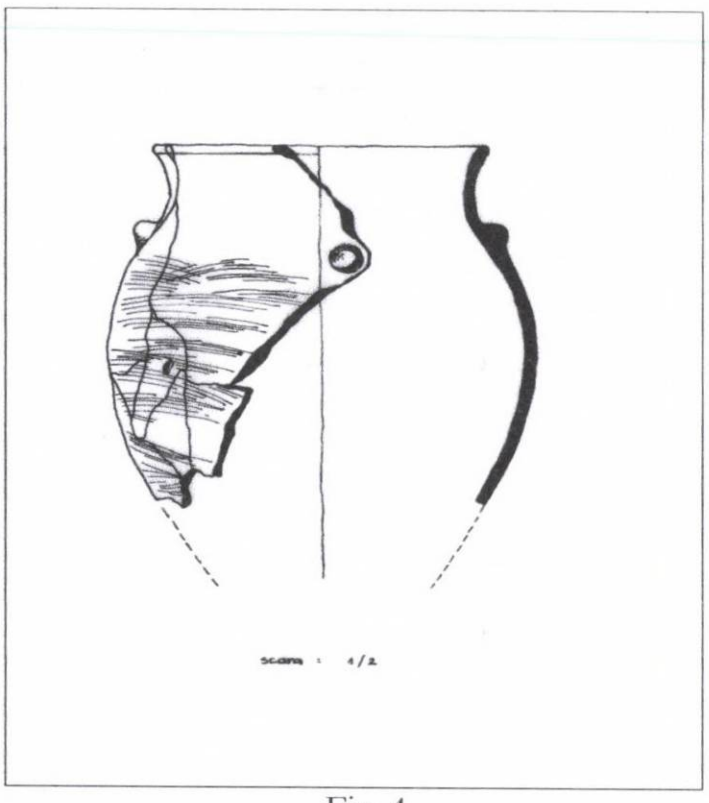

Fig. 4.

Fig. 5.

Un complex arheologic din epoca mijlocie a bronzului descoperit la Halmeu

Liviu MARTA

Studiul perioadei premergătoare naşterii culturii Suciu de Sus, ca şi a etapei sale timpurii, este la un nivel mult mai scăzut în Câmpia Sătmăreană, atât în ce priveşte cantitatea săpăturilor, cât şi a materialelor arheologice publicate, decât cercetarea epocii bronzului corespunzătoare perioadei în care această cultură a evoluat în forma sa clasică. Consecinţa, evident grefată şi pe absenţa unor aşezări cu stratigrafie dezvoltată – aşa numitele aşezări de tip tell sau a descoperirilor funerare cu piese cu valoare cronologică ridicată – este că o serie de date şi fenomene ale epocii mijlocii a bronzului să se reflecte într-un mod mult prea secvenţial, interpretarea lor fiind adesea controversată. Ca urmare, se poate considera că orice noi descoperiri, chiar şi unele de mai mică anvergură, ca şi în cazul aceleia prezentate aici, sunt de natură să se constituie într-un demers care să îmbogăţească cunoaşterea.

Materialul arheologic prezentat este rezultatul săpăturii de salvare efectuate împreună cu C. Astaloş în punctul vamal Halmeu, unde a fost excavată întreaga suprafaţă pe care urma să se ridice o construcţie (Pl. I). Lucrările s-au desfăşurat pe parcursul lunii noiembrie 2000 şi au relevat că pe acel loc există urme de locuire din neoliticul mijlociu şi din epoca mijlocie a bronzului. Din investigaţiile perieghetice efectuate în zonele limitrofe am dedus că locuirile corespunzătoare celor două perioade se extind spre est, pe o distanţă de aproximativ 250 m, de-a lungul frontierei româno-ucrainene. Limita estică a locuirilor o constituie terasa luncii străbătută de canalul Egerul Mare (Nagy Éger), unde cantitatea mare de chirpici şi fragmente ceramice de la suprafaţă sugerează o locuire mai intensă, cu maxim situat pe două movile apropiate, poziţionate pe terasa amintită. Acestea, purtând numele generic de *Király Domb* (Dâmbul Craiului), de dimensiuni apropiate, au suprafeţe ovale, cu diametrele mari de aprox. 75 m şi cele mici de aproximativ 55 m. Movilele sunt înconjurate de şanţuri săpate probabil pentru a drena apa de la marginea luncii, dar având în vedere că ele corespund perfect cu perimetrul movilelor, nu este exclus ca ele să fie săpate pe ductul unor şanţuri mai vechi. Fără o investigaţie arheologică este greu de apreciat perioada în care au fost săpate, mai ales că la suprafaţă pe ambele movile au fost găsite şi fragmente ceramice medievale. Ceramica epocii bronzului din zona dâmburilor pare să fie contemporană cu aceea din zona vămii, neexistând elemente care să sugereze o defazare cronologică între cele două extremităţi ale aşezări. În zona vămii a fost săpată o suprafaţă de 7x20 m, în care, excluzând câteva fragmente ceramice atipice, materialul arheologic a fost descoperit în umplutura unei gropi (C. III). Ea conţinea, pe lângă fragmentele ceramice prezentate în materialul ilustrativ şi câteva materiale osteologice şi un inel de buclă din bronz.

Inelul de buclă din bronz, descoperită în umplutura gropii, are o răsucire spiralată de 1½ (Pl. II/2). Astfel de inele de buclă apar în epoca timpurie a bronzului (Kovács 1984, p. 241), numărul lor crescând mai ales în etapa Bz A2 (Hänsel 1968, p. 113). În zonele limitrofe, astfel de inele de buclă, încadrabile tipului B1 (Zaharia 1959, p. 115–121), au fost descoperite la Dindeşti (Németi 1996, Fig. 9/3), Sălacea (din aur) (Ordentlich 1972, Pl. XVIII/12), Nižná Mišl'a (Olexa 1992, Tab. II/5A; III/2) şi Hernádkak (Schalk 1992, Taf. 25/1–4), toate în mediu Otomani, respectiv Füzesabony. Interesantă este situaţia din aşezarea Otomani de la Diakovo, aflată la o distanţă mai mică de 10 km de Halmeu. Aici, într-o groapă (bordei?) cu ceramică Otomani „clasică" (Balaguri 2001, p. 111–113, fig. 22/7–16), au fost descoperite 15 (Kobal' 2000, p. 79) sau 16 (Balaguri 2001, p. 111, fig. 22/1–5) inele asemănătoare. Descoperirea a fost sincronizată cu seria de depozite Apa – Hajdúsámson (Mozsolics 1967, p. 122, Kobal' 2000, p. 16).

Datorită caracterului fragmentar, din ceramica descoperită în groapă pot fi reconstituite un număr redus de forme de vase. Pasta din care au fost realizate a fost fie de bună calitate, cu degresant mărunt şi pereţi atent finisaţi, fie dintr-o pastă grosieră cu degresant mare, ce dă pereţilor un aspect neîngrijit.

Din pasta de bună calitate au fost confecţionate următoarele forme de vase: amfore (Pl. II/1 şi probabil Pl. II/3), oale (Pl. II/5; Pl. IV/1) şi castroane. Acestea din urmă aparţin unor tipuri cu marginea invazată (Pl. II/6), cu buza evazată (Pl. II/7) sau dreaptă (Pl. II/8). Tot categoriei ceramicii fine îi aparţine şi fragmentul de margine a unui vas mic (Pl. II/4), ce provine foarte probabil de la o ceaşcă. Decorul cel mai intens utilizat pe specia de ceramică fină este incizia. Ea apare sub forma unor linii duble dispuse în ghirlandă (Pl. IV/2), sub forma unui registru triunghiular de incizii paralele scurte

(Pl. II/7) ca şi sub forma unor perechi de linii paralele (Pl. II/6). Un alt motiv incizat a cărui prezenţă poate fi bănuită pe specia de ceramică fină este acela al spiralei (Pl. II/8; IV/10). Un motiv decorativ des întâlnit sunt şi impresiunile în forma de „bob de grâu", ce apar dispuse sub formă de bandă pe marginea vaselor (Pl. II/1, 3, 6, 7, 8).

Din pastă grosieră au fost realizate cele mai multe oale (Pl. III/1–6), precum şi un castron (Pl. IV/3). Decorurile prezente pe vasele realizate din pastă grosieră sunt brâurile alveolate (Pl. III/1–6) şi liniile striate (Pl. II/9; IV/3).

Prezentarea unei analize în detaliu a materialului ceramic nu îşi are rostul, fiecare formă şi decor de pe lotul mic de ceramică de la Halmeu are analogii numeroase atât în ceramica culturii Otomani cât şi în aceea a din prima fază a culturii Suciu de Sus. Doresc să subliniez doar lipsa în ceramică a unor elemente specifice perioadei târzii a epocii mijlocii a bronzului (aşa numitele elemente kosziderіene), prezente atât în ceramica fazei Otomani III, cât şi în ceramica unor descoperiri din perioada mai timpurie a culturii Suciu de Sus (Medieşu Aurit, Boineşti, Culciu Mic, Solotvino). Element care, alături de luarea în calcul a formei puţin evoluate a inelului de buclă, aspect sub care apare foarte des în depozite contemporane acelora de tip Apa – Hajdúsámson şi, respectiv, în contexte contemporane acestora, mă face să consider ca aceasta să fie perioadă cea mai probabilă din care datează şi descoperirile de la Halmeu. Doza de probabilitate a încadrări este impusă de lotul ceramic puţin numeros şi expresivitatea sa restrânsă.

Cu toată analogia care ne este oferită prin descoperirea unor artefacte asemănătoare în localitatea vecină Diakovo, unde materiale asemănătoare cu acelea de la Halmeu au fost atribuite culturii Otomani (Balaguri 2001, ris./fig. 22), problema încadrării locuirii de la Halmeu este, în acest moment, şi mai dificilă decât datarea sa. Aceasta deoarece materialele din ea, ca şi acelea a altor descoperiri datate în epoca mijlocie a bronzului din Câmpia Sătmăreană, nu au încă clar stabilite criteriile de atribuire. Cu siguranţă că în acest moment există o anumită ambiguitate în a atribui culturii Otomani sau culturii Suciu de Sus (prima fază) descoperirile arheologice din epoca mijlocie a bronzului.

Pentru a realiza o oglindire a situaţiei epocii mijlocii a bronzului din Câmpia Sătmăreană am să fac o scurtă trecere în revistă a principalelor opinii referitoare la încadrarea descoperirilor de acest tip. Nu este în intenţia mea de a face o prezentare completă a acestora, atât pentru că ele au fost discutate pe larg în ultima perioadă (Kacsó 1995, 83, p. 96–98; Vasiliev şi colab, 2002), cât şi pentru că scopul evocării lor este doar acela de a fi un sprijin al discuţiei referitoare la încadrarea artefactelor de la Halmeu, fără a detaila asupra problemelor referitoare la încadrarea cronologică.

Pe parcursul cercetărilor, într-o primă fază, s-a optat pentru atribuirea culturii Otomani a tuturor descoperirilor din etapa mijlocie a epocii bronzului situate în Câmpia Sătmăreană (Bader – Dumitraşcu 1970, Ordentlich 1971). Percepţia asupra atribuirii acestora a început să se schimbe odată cu săpăturile din aşezările de la Boineşti şi Culciu Mic, în care ceramica excizată de tip Suciu de Sus, care pe unele vase era realizată într-o manieră incipientă, apărea într-o mare masă de ceramică incizată. Ca urmare, Tiberiu Bader, autorul cercetărilor, a considerat că pe parcursul evoluţiei culturii Suciu de Sus, pot fi distinse încă două etape de evoluţie, anterioare fazei Suciu de Sus „clasice" (numită Culciu Mare). Alături de faza care o precede, numită Culciu Mic, a cărei caracteristică principală este prezenţa ambelor tehnici de ornamentare (incizie şi excizie), autorul mai stabileşte o fază, numită Medieşu Aurit. Aceasta din urmă este reflectată prin vasele descoperite în tumulul din localitate şi s-a considerat că principalul element definitoriu al ei este absenţa decorului excizat (Bader 1978, p. 74–75). În aceaşi lucrare, pe de o parte autorul susţine prezenţa culturii Otomani, căreia îi sunt atribuite descoperirile din aşezarea de la Medieşu Aurit/Potău – Ciuncaş. Cele trei nivele de locuire de aici sunt încadrate primei faze şi începutului celei de a doua faze a culturii Otomani (Bader 1978, p. 37). Discutând însă despre originea culturii Suciu de Sus, Tiberiu Bader aduce în discuţie şi posibilitatea unei naşteri directe a culturii Suciu de Sus din cultura Nir. Consecinţa acestui fapt ar fi posibilitatea ca acele 15 puncte cu descoperiri Otomani I–II din Câmpia sătmăreană să fie încadrabile culturii Suciu de Sus (Bader 1978, p. 76).

Schema generală a evoluţiei culturii Suciu de Sus, în sensul existenţei unor faze anterioare utilizării ceramicii cu decor excizat, este acceptată şi de alţi cercetători. Carol Kacsó îi aduce unele modificări, în sensul împărţirii perioadei de evoluţie a culturii în doar două faze, prima corespunzătoare întregii perioade premergătoare apariţiei exciziei (faza Suciu de Sus I), iar cea de-a doua, corespunzătoare etapei în care este utilizat acest procedeu decorativ (faza Suciu de Sus II). De asemenea este susţinută şi ideea existenţei culturii Otomani II în Câmpia Sătmăreană, (Kacsó 1987).

Petre Roman şi Ioan Németi oferă un scenariu al procesului de geneză a culturii Suciu de Sus, bazat pe o perspectivă mai generală, aceea a unor procese oarecum asemănătoare ce se petrec în ariile periferice ale culturii Otomani. În aceste zone se constată unele diferenţieri în cadrul culturii materiale, datorate atât unei penetraţii diferite ca intensitate a fondului Otomani, cât şi urmare a răspunsului diferit al fondului cultural pe care s-a aşezat. În cadrul acestor individualizări din etapa a III-a a culturii Otomani este văzută şi naşterea culturii Suciu de Sus, în urma unei desprinderi din aria Otomani (Roman –Németi 1990a, p. 40). Această explicaţie a genezei culturii Suciu de Sus a fost acceptată de Carol Kacsó (Kacsó 1995, p. 97–98) şi Valentin Vasiliev (Vasiliev şi colab 2002, p. 42–43). Carol Kacsó, pe baza analizei informaţiilor publicate din cercetarea de la Medieşu Aurit/Potău – Ciuncaş, consideră ca fiind posibil şi faptul ca întreaga Câmpie Someşană să nu fi aparţinut ariei culturii Otomani ci a celei a culturii Suciu de Sus (Kacsó 1995, p. 96–97). Sintetizând, principala problemă care se pune pentru descoperirile de epoca mijlocie a bronzului din Câmpia Sătmărean este aceea de a le atribui ariei culturii Otomani (cel puţin pentru etapa clasică), sau de a considera că ele ţin de un orizont Suciu de Sus timpuriu ce se manifestă independent înr-o etapă contemporană ei.

Autorii care au publicat materiale de tip Suciu I, odată cu sublinierea elementelor comune din ceramica celor două culturi, stabilesc doar câteva elemente distinctive. Practic, la definirea primei faze a culturii Suciu de Sus unicul element prin care se susţine apropierea ceramicii de la Medieşu Aurit cu aceea de tip Suciu de Sus (din faza clasică) este doar una dintre tipurile de ceşti (probabil aceea de la planşa XLIV/2). În acelaşi timp autorul remarcă şi faptul că alte două ceşti din tumul (Pl. XLIV/3, 4) sunt specifice culturii Otomani (faza III) (Bader 1978, p. 71, 74). Nici în materialele ceramice descoperite ulterior nu au fost remarcate forme de vase sau ornamente ce ar avea analogii doar în cultura Suciu de Sus şi ar lipsi, în schimb, printre acelea din cultura Otomani. Excepţia o constituie un tip de amforă, ce are însă un decor adesea întâlnit în aria Otomani (Kacsó 1995, p. 95; Pl. VI/1). O altă observaţie care s-a făcut pentru ceramica Suciu din prima fază, se referă la calitatea mai slabă a pastei şi a arderii ce se constată la specia de ceramică fină, în comparaţie cu ceramica de aceeaşi categorie din culturile Otomani şi Wietenberg (Kacsó 1995, p. 84). Tot referitor la această specie, s-a făcut observaţia că pentru perioada culturii Suciu de Sus contemporană cu faza a treia a culturii Otomani există fragmente ceramice pe care incizia apare într-un canal relativ adâncit şi lăţit, prefigurând excizia (Vasiliev şi colab 2002, p. 43). Referitor la ceramica grosieră din cadrul primei faze a culturii Suciu de Sus s-a făcut observaţia utilizării la scară mare a strierii, acest element fiind considerat specific culturii (Kacsó 1995, p. 95; Vasiliev şi colab. 2002, p. 93).

Analizând ceramica de la Halmeu din perspectiva acestor elemente specifice fazei Suciu de Sus, constatăm că nu putem să luăm ca şi element comun între aceasta şi descoperirile de tip Suciu de Sus timpurii decât eventual incizia ce apare în canal relativ lat şi adânc. Totuşi referitor la acest decor trebuie luată în calcul şi observaţia conform căreia şi în nivelurie superioare Otomani din situl de la Carei – Bobald, au fost observate elemente care prefigurează excizia (Roman – Németi 1990a, p. 40; Roman – Németi 1990b, p. 42, 46). În schimb ceramica din categoria fină de la Halmeu este realizată din pastă de calitate şi a beneficiat de o ardere bună, fiind din acest punct de vedere diferită de aceea de la Lăpuşel. Un alt element prin care se distinge ceramica din groapa III de la Halmeu, atât de ceramica de la Lăpuşel cât şi de aceea de la Solotvino, este faptul că în cadrul ceramicii grosiere doar câteva fragmente sunt decorate cu striuri, în timp ce prezenţa sa este covârşitoare în siturile menţionate. În afară de observaţiile menţionate lipsesc alte elemente din cadrul ceramicii de la Halmeu care să nu fie caracteristice ambelor culturi, atât aceleia Otomani cât şi aceleia Suciu de Sus.

Fără a mă aventura în a trage concluzii pe o cantitate mică de materiale ca şi aceea de faţă, consider că prezentarea lor este totuşi de natură a oferii câteva semnale. În primul rând, dată fiind poziţia geografică a aşezării la interferenţa între Câmpia Sătmăreană şi valea superioară a Tisei, trebuie să o considerăm ca făcând parte din aria în care cultura Suciu de Sus se manifestă în faza sa timpurie. Acest fapt îl indică, măcar pentru o etapă ceva mai târzie, şi analogiile pe care unele vase de la Diakovo le au în aşezările de la Boineşti şi Culciu Mic (Balaguri 2001, fig./ris. 66/1–5; 70/5, 20; 70a/15, 18, 21–22). Ca urmare, lipsa unor elemente prefigurative de tip Suciu de Sus în aşezare pare să indice că ea datează dintr-o etapă în care nu apar diferenţe puternice între această zonă şi aria de bază a culturii Otomani. Oricum, cantitatea mică de fragmente ceramice striate faţă de cantitatea însemnată de ceramică grosieră din groapă, indică faptul că în zona vestică a culturii Suciu de Sus (spre deosebire de aria sa estică), tehnica strierii nu este masiv utilizată încă din epoca mijlocie a bronzului. Astfel, acest element ce diferenţiază aria vestică şi estică a culturii Suciu de Sus în perioada sa clasică, începe a se observa dintr-o perioadă foarte timpurie.

Bibliografie

Bader 1978: T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică şi tracică*, Bucureşti 1978.

Bader – Dumitraşcu 1970: T. Bader – S. Dumitraşcu, *Săpăturile arheologice la aşezarea de tip Otomani de la Medieşu Aurit. Les fouilles archéologiques dans l'etablissment de type Otomani de Medieşu Aurit*, MCA, IX, 1970, p. 127–136.

Balahuri 2001: E. A. Balahuri, *Naselenie Verhnioho Potesea v epohu bronze*, Ujgorod, 2001.

Hänsel 1968: B. Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken*, Bonn, 1968.

Kacsó 1987: C. Kacsó, *Beiträge zur Kenntnis des Verbreitungsgebietes und der Chronologie der Suciu de Sus-Kultur*, Dacia, NS, XXXI, 1987, p. 51–75.

Kacsó 1995: C. Kacsó, *Date noi cu privire la prima fază a culturii Suciu deSus*, Apulum, XXXII, 1995, p. 83–99.

Kobal' 2000: J. V. Kobal', *Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine)*. PBF XX, 4, Stuttgart, 2000.

Kovács 1984: T. Kovács, *Die Füzesabony–Kultur*, în: *Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans*, 1984.

Olexa 1992: L. Olexa, *Náleyiská yz doby bronzovej v Nižnej Myjli (Prodbežná správa o výledkoch výskumu opevnených sídlisk a pohrebiska otomanskej kultúry). Fundstellen aus der Bronzezeit in Nižná Myšl (Vorbericht über die Grabungunsergebnisse auf befestigten Siedlungen und einem Gräberfeld der Otomani-Kultur)*, SlovArch, XL, 2, 1992.

Ordentlich 1971: I. Ordentlich, *Aria de răspândire a culturii Otomani de pe teritoriul României (Die Verbreitung der Otomanikultur in Rumänien)*, Marmaţia, II, 1971, p. 19–35.

Ordentlich 1972: I. Ordentlich, *Contribuţia săpăturilor de pe Dealul Vida (com. Sălacea, jud. Bihor) la cunoaşterea culturii Otomani (Die Beiträge der archäologischen Ausgrabungen am Dealul Vida, Gemeide Sălacea, Kreis Bihor, zur Kenntnis der Otomani-Kultur)*, Satu Mare StCom, II, 1972, p. 63–84.

Németi 1996: I. Németi, *Câteva consideraţii privind descoperirile funerare din epoca bronzului din nord-vestul României (Some Comments on Bronze Age Burials in the North-West of România)*, Satu Mare StCom, XIII, 1996, p. 27–55.

Roman – Németi 1990a: P. Roman – I. Németi, *Epoca bronzului în nord-vestul României*, SympThrac, VIII, 1990.

Roman – Németi 1990b: P. Roman – I. Németi, *Date preliminare asupra cercetărilor arheologice de la Carei–„Bobald" (Einleitende Angaben der archäologischen Forschungen von Carei–„Bobald")*, Thraco–Dacica, 1–2, 1990, p. 39–47.

Schalk 1992: E. Schalk, *Das Gräberfeld von Hernádkak. Studien zum Begin der Frühbronzezeit im nordöstlichen Karpatenbecken*, Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 9, Bonn, 1992.

Vasiliev – Rustoiu – Kotigoroşko 1997: V. Vasiliev – A. Rustoiu – V. Kotigoroşko, *Săpăturile arheologice de la Slatina (Solotvino), Ucraina Transcarpatică, campania 1996 (Les foiles archéologiques de Slatina/Solotvino, Ukraine Transcarpatique, campagne1996)*, în: *Cercetări arheologice în aria nord tracă*, II, 1997.

Vasiliev şi colab. 2002: V. Vasiliev – A. Rustoiu – E. A. Balaguri – C. Cosma, *Solotvino – „Cetate" (Ucraina Transcarpatică). Aşezările din epoca bronzului, a doua vârstă a fierului şi din evul mediu timpuriu*, Cluj-Napoca, 2002.

Zaharia 1959: Zaharia, *Die Lockeringe von Sărata-Monteoru und ihre typologischen und chronologischen Beziehungen*, Dacia, III, 1959, p. 103–134.

A Middle Bronze Age Dwelling Discovered at Halmeu
(Abstract)

The paper presents archeological finds discovered during a rescue excavation in the area of the custom office at Halmeu, county of Satu Mare. The finds belonged to a dwelling, and they can be dated in middle Bronze Age. The pottery and a bronze lock ring offer the basis of the dating. The cultural attribution of the finds, however, remains unclear and difficult to establish. The main reason of this situation is that similar finds from the Someş valley and even from the larger Upper Tisa region area are attributed to the second phase of the Otomani culture or to the first phase of the Suciu de Sus culture.

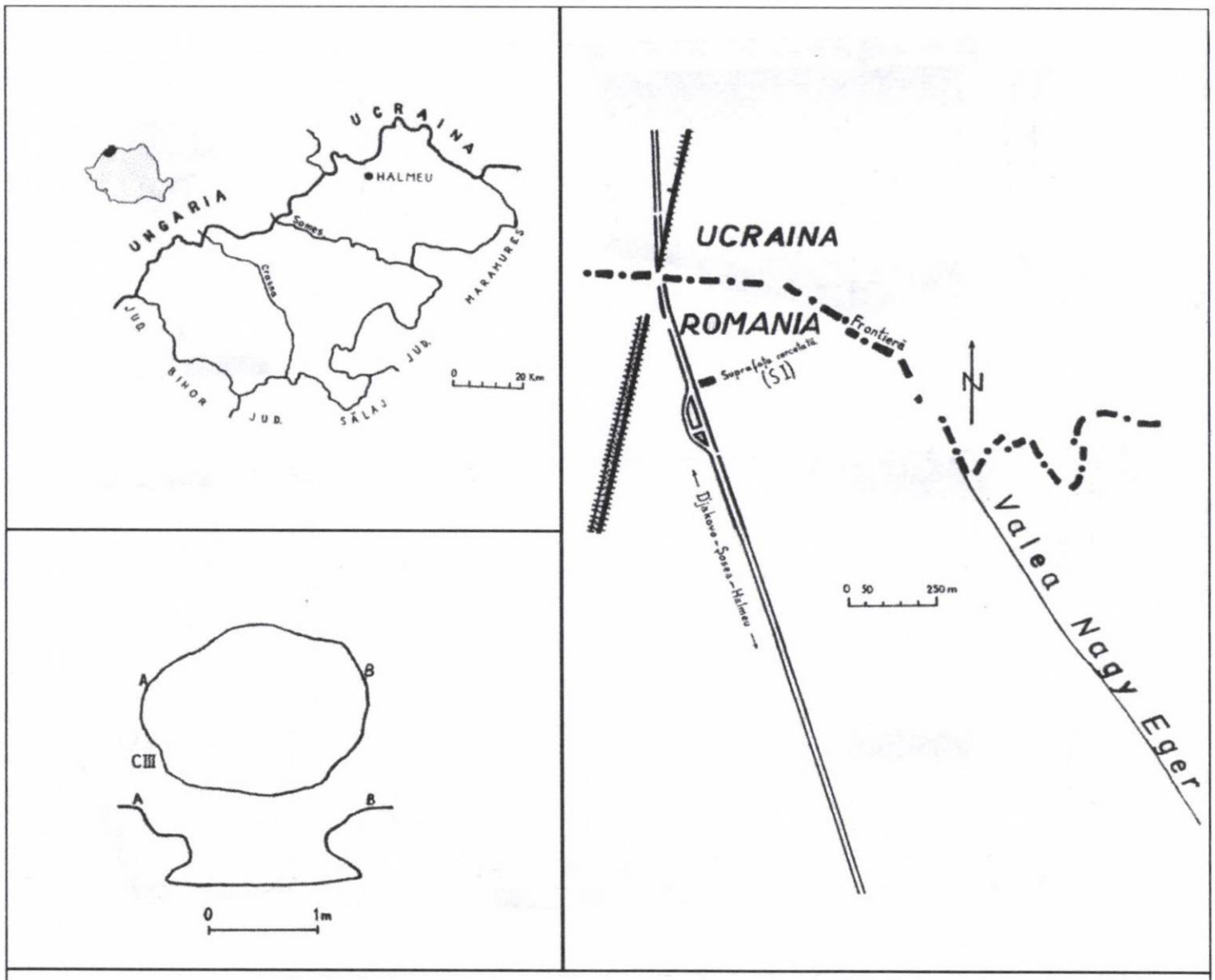

Pl. I. Halmeu – *Vamă*; plan de situaţie.

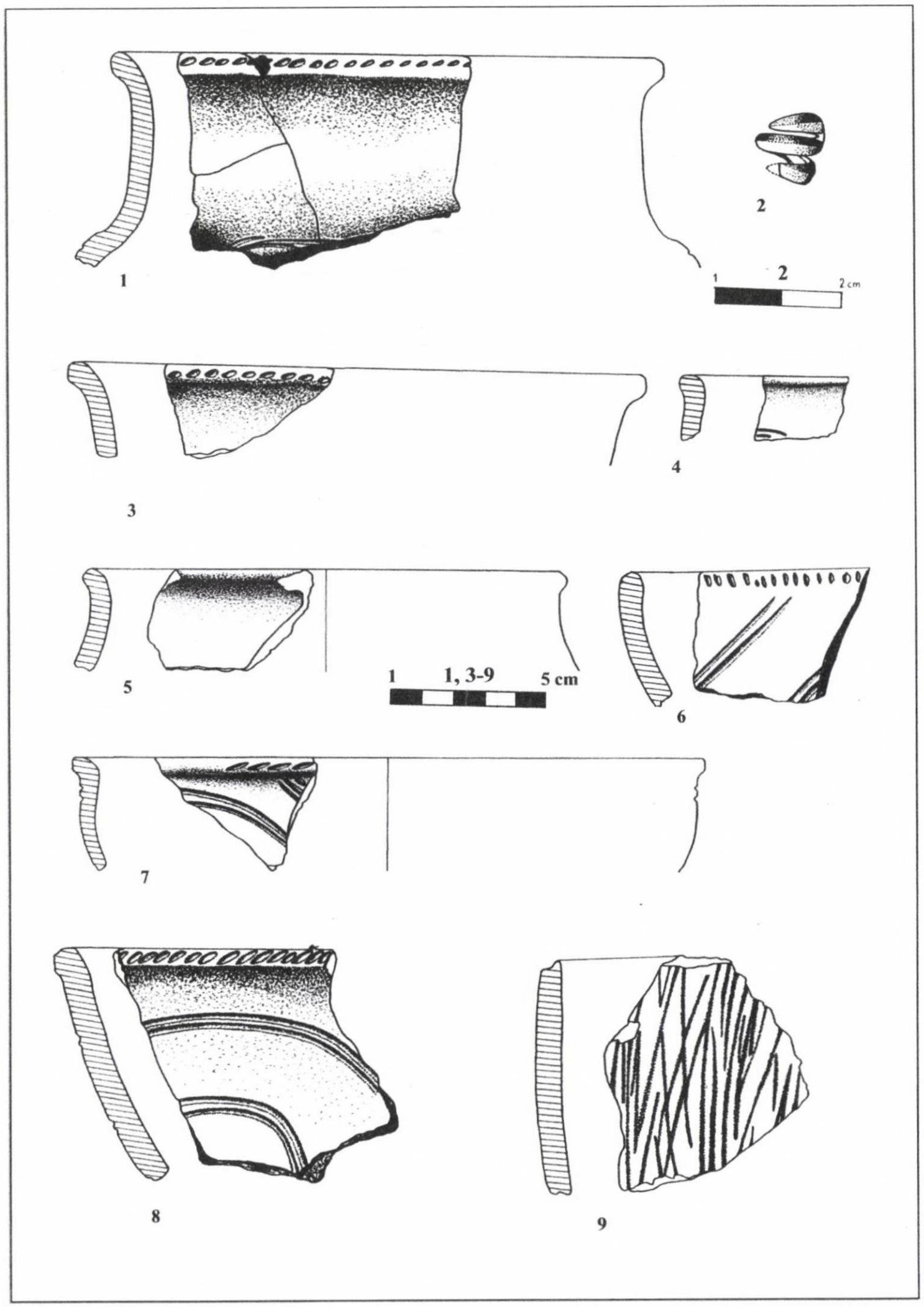

Pl. II. Halmeu – *Vamă*; Piese din CIII (2 bronz; 1,3–9 ceramică).

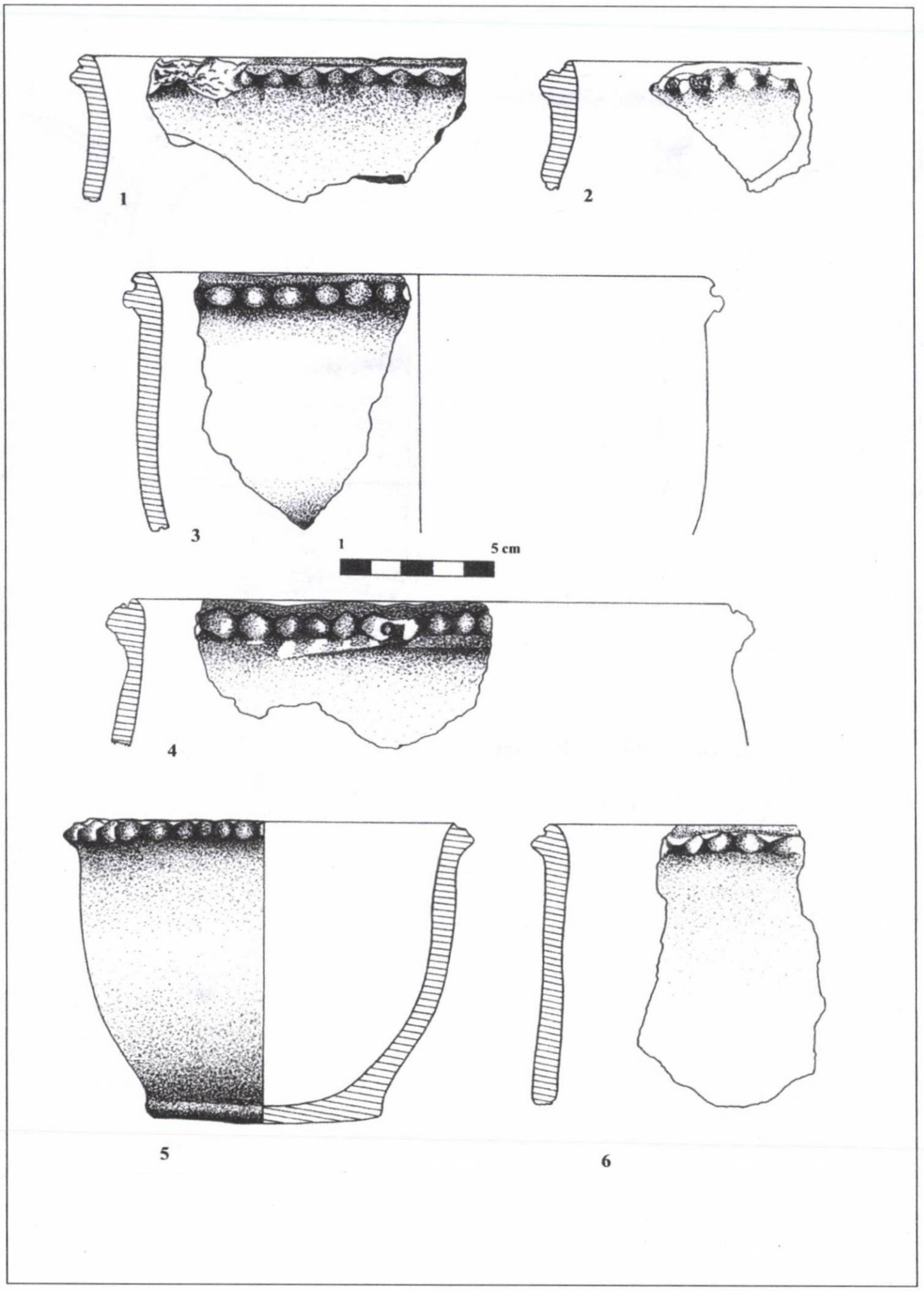

Pl. III. Halmeu – *Vamă*; ceramică din CIII.

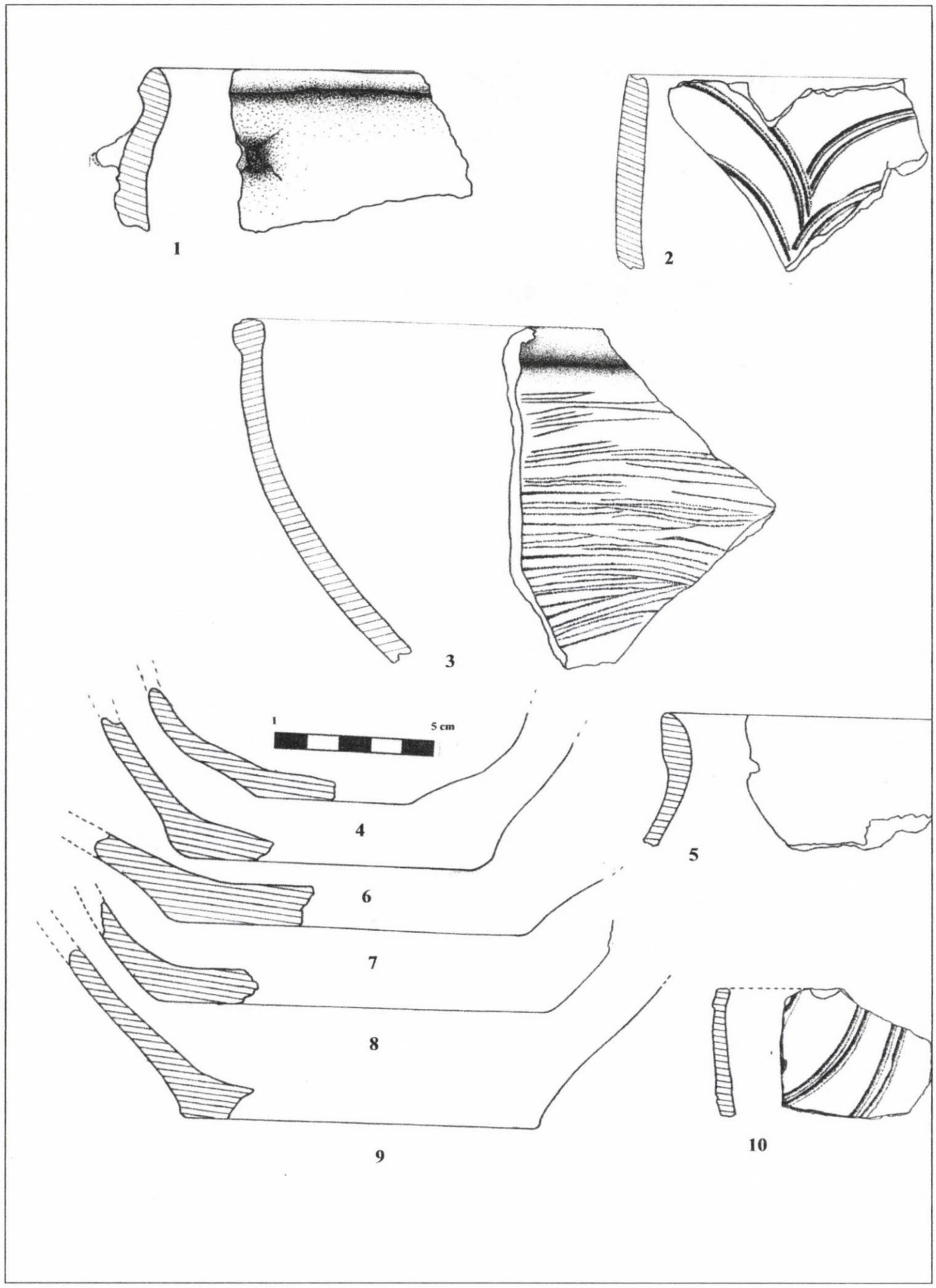

Pl. IV Halmeu – *Vamă*; ceramică din CIII.

Repere privind funcţionarea „instituţiei darului" la societăţile barbare ale epocii fierului

Ciprian ÂSTALOŞ

Introducere

„Astfel, odrysii statorniciseră un obicei potrivnic aceluia stabilit în regatul perşilor, şi care dăinuieşte şi la ceilalţi traci, adică să ia mai mult decât să dea şi era ruşinos pentru un odrys să nu dea când i se cerea şi [de asemenea] să nu obţină când cerea el însuşi. Totuşi ei practicau acest obicei spre a dobândi putere, căci nimeni nu putea obţine nimic fără să facă daruri. În acest fel, regatul odrys a ajuns la o mare putere"[1].

În acest scurt fragment din opera lui Thucydides este sugerată problema pe care vom încerca să o analizăm în lucrarea de faţă, istoricul grec intuind corect una din finalităţile funcţionării „instituţiei" pe care o descrie. Este vorba despre ceea ce vom denumi convenţional: „instituţia darului", cu tot ceea ce implică aceasta pe plan social, economic, politic, juridic, familial şi religios. Darul poate fi considerat simbol al unui „fenomen social total", deoarece atinge viaţa socială în toate aspectele ei esenţiale, având în esenţă, drept finalitate, stabilirea ierarhiilor sociale, obţinerea şi păstrarea prestigiului şi a puterii.

Problema funcţionării „instituţiei darului" în societăţile arhaice, a fost pentru prima dată cercetată sistematic de către Marcel Mauss, rezultatele cercetării sale concretizându-se în *Essai sur le don*[2], studiu care constituie punctul de plecare al analizei de faţă. Un al doilea studiu fundamental la care ne vom raporta: *Le vocabulaire des institutions indo-europeennes*[3], semnat de Emile Benveniste, tratează sensurile pe care le are, în diferite societăţi indo-europene, noţiunea de „dar" şi derivatele sale. Vom încerca, pe baza surselor literare, a descoperirilor arheologice şi cu sprijinul filologiei comparate, să reliefăm câteva din coordonatele funcţionării „instituţiei darului", în societăţile barbare ale antichităţii, în mod special la traci şi la celţi.

I. Teoria lui Marcel Mauss cu privire la dar

Pe baza studiului schimbului de daruri la societăţile arhaice din Polinezia, Melanezia şi de pe coasta nord-vestică a Americii de Nord, ca şi a interpretării unor texte antice din lumea indo-europeană (în special texte latine şi sanscrite), M. Mauss propune o teorie generală cu privire la acest fenomen specific societăţilor tradiţionale, calificându-l drept un fenomen social total, deoarece implică toate tipurile de reguli (economice, juridice, politice, religioase, morale, familiale), care asigură funcţionarea respectivelor societăţi[4].

El defineşte acest fenomen cu implicaţii adânci în toate sferele vieţii sociale, prin sintagma „sistemul prestaţiilor totale"[5], schimbul de daruri nefiind reductibil la un simplu schimb comercial (de tip „troc" – „economie naturală"), schimburile comerciale integrându-se în sistemul mai larg al prestaţiilor totale. Obiectele schimbului nu sunt numai bunuri necesare economic, ele sunt „formule de politeţe, ospeţii, ritualuri, servicii militare, femei, copii, dansuri, sărbători" etc., circulaţia valorilor nefiind decât unul din termenii unui contract cu mult mai general şi de durată. Esenţial este apoi faptul că aceste schimburi de daruri au un caracter aparent voluntar şi gratuit, dar în fapt strict obligatoriu şi interesat[6]. Regula esenţială, care stă la baza funcţionării instituţiei darului în societăţile arhaice, este obligativitatea oferirii unui contradar, în schimbul darului primit[7].

Tipul cel mai arhaic al sistemului prestaţiilor totale îl reprezintă alianţa dintre cele două fratrii ale triburilor australiene şi nord-americane în general, în care toate compartimentele vieţii sociale sunt complementare, presupunând colaborarea perpetuă a celor două jumătăţi ale tribului. La cealaltă extremă a sistemului, se află o formă mai evoluată şi relativ rară a prestaţiilor totale, şi anume prestaţiile totale de tip agonistic, cunoscute sub denumirea specifică de *potlatch*, cuvânt preluat din

---

[1] Thucydides, *Războiul peloponesiac*, II, 97, 4 (ed. rom. Bucureşti, 1966, p. 299).
[2] M. Mauss, *Année Sociologique*, II, Paris, 1923–1924 (ed. rom. M. Mauss, *Eseu despre dar*, Iaşi, 1997, în cont.: M. Mauss, *Eseu...*).
[3] E. Benveniste, *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, vol. I–II, Paris, 1969, în cont. E. Benveniste, *IE.*
[4] M. Mauss, *Eseu...*, p. 46.
[5] *Ibidem*, p. 50.
[6] *Ibidem*, p. 48–50; N. Gavriluţă, *Studiu introductiv* la M. Mauss, *Eseu...*, p. 12–15.
[7] M. Mauss, *Eseu...*, p. 53.

vocabularul indienilor chinook, desemnând în special darul, dar într-o manieră aparte. Fenomenul *potlatch*-ului este întâlnit în forma sa tipică la populaţiile de pe coasta nord-vestică a Americii de Nord, caracterizându-se în esenţă prin rivalităţile şi antagonismele exacerbate care domină toate practicile, mergând până la distrugerea somptuoasă a bogăţiilor acumulate, pentru a eclipsa şeful rival, deci, un procedeu de stabilire a ierarhiilor sociale, de obţinere sau păstrare a prestigiului. Între cele două tipuri extreme ale sistemului prestaţiilor totale sunt detectabile o serie de forme intermediare, având un spirit de competiţie mai moderat, în care contractanţii rivalizează în cadouri, forme detectate în lumea indo-europeană antică, de exemplu la traci, însă mobilul fundamental al schimburilor rămâne acelaşi: stabilirea ierarhiilor pe scara socială[8].

Vom încerca să arătăm care sunt modalităţile de menţinere a prestigiului şi a puterii în societăţile barbare antice, în special la traci şi la celţi, axându-ne pe analiza schimbului de daruri în cadrul ospeţelor, dar nu numai, menţionând că sunt detectabile şi caractere agonistice ale schimbului de daruri, presupunând funcţionarea *potlatch*-ului în aceste societăţi, cel puţin parţial sau la o anumită dată.

II. Semnificaţii ale noţiunii de „dar" şi a derivatelor acesteia în limbile indo-europene. Semnificaţii ale banchetului şi a sacrificiului. Rivalitate şi prestigiu. Căsătoria contractuală

Studiul diferitelor semnificaţii ale noţiunii de „dar" şi ale altor noţiuni legate de aceasta, în limbile indo-europene, permite nuanţarea înţelegerii fenomenului schimbului de daruri. Pornind de la rădăcina **dô-*, avem în diferite limbi indo-europene forme nominale cu o structură foarte veche, cum ar fi: skr. *danam*, lat. *donum*, sl. *daru*. În limba greacă, există cinci cuvinte care se traduc prin „dar", dar care sunt în acelaşi timp, moduri diferite de a înfăţişa darul. Esenţiale pentru noi, sunt trei cuvinte, derivate din aceeaşi rădăcină, dar cu semnificaţii diferite: *dõrou*, *dósis* şi *dõtínuẽ*[9]. *Dõrou* şi un al patrulea cuvânt semnificând darul: *dõreá*, păreau a avea acelaşi sens, dar întâlnim la Herodot delimitarea clară a sensurilor, primul cu sensul de dar propriu-zis, al doilea desemnând actul de a oferi un *dõrou* (colchidienii, care trebuiau să plătească impozite, aduceau *dõra* – pl. de la *dõrou* – pentru *dõreâ*)[10]. *Dósis* este un dar-promisiune, actul de a dărui la viitor, care nu e necesar să se concretizeze într-un obiect, putând fi un act juridic de transmitere a unor bunuri, a unei moşteniri[11]. Termenul al cărui sens este cel mai complex, este *dõtínuẽ*, însemnând: „prestaţie contractuală, impusă prin obligativitatea unui pact, unei alianţe, unei prietenii, unei ospitalităţi, obligaţiile faţă de *xeînos* (oaspete), rege, zeu"[12]. Legată de *dõtínuẽ*, este noţiunea de *time*, cu sensurile de „a da respect cuiva", „respect atribuit unui zeu, rege, de către o comunitate", o noţiune ce implică o estimare socială, economică şi afectivă şi care se concretizează prin daruri şi ofrande[13].

Strâns legată de noţiunea de „dar" este cea de festin alimentar, cu sensul cel mai vechi, precizat de Cato, şi anume acela de *daps*, banchet oferit zeilor, implicând abundenţă alimentară (mâncare şi băutură), ofrande generoase şi mai ales, cheltuieli expansive[14]. Banchetul este una din cele mai tipice manifestări întâlnite la vechile societăţi indo-europene, implicaţiile sociale, politice, religioase, familiale, ale acesteia fiind profunde. În lumea clasică, banchetul, în special partea a doua a acestuia (*simposion* – „băutură în comun", urmând mesei propriu-zise – *deipnon*), devine prilej de discuţii

---

[8] *Ibidem*, p. 50–53; 205; 212–213; pentru schimburile de daruri în lumea tracă, vezi M. Mauss, *Une forme ancienne de contract chez les Thraces*, Revue des etudes greques, XXXIV, 1921, p. 388–397 (în cont. M. Mauss, *REG*). În M. Mauss, *REG*, p. 389–390, *potlatch*-ul este definit drept un fenomen având două aspecte esenţiale: 1. aspectul ceremonial, de sărbătoare, în care are loc schimbul de daruri, şi 2. caracterul agonistic, implicând fixarea ierarhiilor în contextul permanentelor rivalităţi dintre şefi, sau dintre şefi şi vasali. Aspectele întâlnite în lumea tracă sunt considerate drept manifestări ale *potlatch*-ului, în prima sa accepţiune, absentând caracterul agonistic. În M. Mauss, *Eseu...*, p. 53, observăm că autorul citat încadrează manifestările observate la traci şi în general în lumea indo-europeană antică, unor forme intermediare ale prestaţiilor totale, aflate între schimburile totale în cadrul alianţelor perpetue dintre clanurile unui trib şi prestaţiile totale de tip agonistic. De remarcat că, aceste forme intermediare sunt caracterizate prin schimbul de daruri în maniera desemnată mai sus ca fiind aspectul prim, ceremonial, al *potlatch*-ului.

[9] E. Benveniste, *IE*, I, p. 66.

[10] *Ibidem*, p. 67.

[11] *Ibidem*, p. 67–68.

[12] *Ibidem*, p. 68–69.

[13] *Ibidem*, p. 69.

[14] *Ibidem*, p. 75; II, p. 225–227; lat. *daps* e întâlnit şi cu sensul de „sărbătoare", „ceremonie cu ocazia unei sărbători", pl. *dapes* – „ofrande rituale ce urmează unui sacrificiu!", vezi şi gr. *dapto* – „a devora", „a mânca", dar şi „a împărţi", „a împrăştia", gr. *dapanan* – „a cheltui pentru o sărbătoare", gr. *dapane* – cheltuială (exagerată), lat. *dapaticus* – „măreţ", „impunător", „ofrandă", lat. *damnum*, cheltuială la care e condamnat cineva prin anumite circumstanţe juridice, la origine, plata (argintul) dată ca şi contraparte, în cadrul unui contract; vezi şi v. isl. *tafn* – „animal de sacrificiu", sau arm. *tawn* – „sărbătoare".

savante, glume sau beţii, descrierile de *simposia* devenind un adevărat gen literar[15]. În perioada arhaică a civilizaţiei greceşti şi la populaţiile barbare din afara lumii greco-romane, rolul ospăţului este complex: stabilirea ierarhiilor sociale, schimbul de daruri, stabilirea căsătoriilor contractuale, a alianţelor, practici legate de iniţiere sau de heroizarea defunctului, o sărbătoare cu reguli precise, poate şi la date precise, legate de comemorarea unui anumit eveniment mitologic, sau la diferite alte ocazii[16]. Comensualitatea şi convivialitatea creează legături speciale între participanţii la festin, rolul beţiei fiind esenţial. Beţia creează o legătură mistică între participanţi[17], ospăţul devine un timp abolit, în care se produce reînnoirea statutelor, alianţelor şi ierarhiilor sociale[18].

Ni se pare utilă acum, analizarea câtorva cuvinte din vocabularul limbilor indo-europene care sunt în legătură cu ospitalitatea şi, implicit, cu schimbul de daruri. Se ştie că, în latina clasică, *hostis* înseamnă „duşman", dar nu acesta este sensul iniţial al termenului, ci acela de „egalitate prin compensare", *hostis* este cel care compensează un dar, printr-un contradar, ulterior devine „oaspetele". Foarte probabil, la sensul clasic de „duşman", s-a ajuns prin apariţia, la un moment dat, a relaţiilor de excluziune între *civitates*. Un fenomen analog s-a petrecut şi cu gr. *xeînos*, care iniţial desemna „oaspetele", în greaca clasică ajungând să însemneze „străin"[19]. De la radicalul **mei* avem în limbile indo-europene câteva noţiuni în strânsă legătură cu schimbul de daruri: lat. *munus*, schimb onorific implicând obligaţii de returnare; apoi, av. *miθwara*, „egal", skr. *mithu-*, „schimbat", iran. *Mehman*, „oaspete" (= *erman<aryaman* – ospitalitate, în interiorul unor grupuri de Arya, reprezentând una din formele de primire de daruri prin căsătorie)[20]. În fine, G. Dumezil observă relaţia foarte apropiată dintre noţiunile de „schimb" (contract) şi „prietenie" (vz. av. *miθra*, „contract" şi skr. *mitra*, „prieten")[21].

În sfârşit, noţiunea de „dar" e strâns legată de cea de sacrificiu. Am văzut acest lucru şi mai sus (vz. nota 14), când am vorbit despre festinul alimentar. Vom mai aduce în discuţie câteva noţiuni aparţinând unei serii etimologice referitoare la sacrificiu şi anume: lat. *votum* (a consacra – da – printr-un sacrificiu), skr. *vâghat* (a face legământ de sacrificiu, a sacrifica), av. *aogδdâ* („el a spus", a făcut o promisiune, un angajament), în fine, gr. *eukhomai* („a face un legământ", adică „a enunţa public un angajament" sau „a consacra calitatea unui lucru", în legătură cu acestea, avem şi sensul „a se da [dărui] pentru")[22]. Legăturile multiple care unesc darul cu sacrificiul, cu ospăţul, cu sărbătoarea, cu alianţele şi legămintele, cu stabilirea ierarhiilor par a fi evidente. G. Durand consideră că sensul fundamental al sacrificiului (jertfei) este, contrar aceluia de purificare, acela de a fi un târg, un troc de elemente contrarii, încheiat cu divinitatea. Jertfa este un schimb, cel care aduce jertfa sau cel sacrificat devine stăpân, ca unul ce se achită de datorii. Sărbătoarea, festinul, abolirea normelor, reactualizează totodată o fază capitală a unui ciclu mitologic[23]. În fine, sacrificiul şi rememorarea unui moment semnificativ al ciclului mitologic sunt surse de legitimare a puterii, în cadrul rivalităţilor pentru stabilirea ierarhiilor.

Cel care organizează sărbătorile, trebuie să se arate risipitor cu bunurile sale, pentru a-şi umili rivalii prin risipirea bogăţiilor acumulate. El îşi poate menţine prestigiul, doar dacă face aceste cheltuieli nelimitate faţă de rivali. Pentru rivali, risipirea ostentativă a darurilor este o provocare la a cheltui şi mai mult. Astfel, se formează un circuit de bogăţii acumulate şi risipite (dăruite, sacrificate) pentru prestigiu[24]. Noţiunea de rivalitate este mai puţin clară la indo-europeni decât în cadrul *potlatch*-ului nord-american, dar poate numai în sensul unei mai mari stabilităţi a ierarhiilor în lumea indo-europeană.

---

[15] N. I. Barbu, *Prefaţă* la Athenaios, *Ospăţul înţelepţilor*, Bucureşti, 1978, p. VI–VIII.

[16] Vezi descrierile de banchete la barbari la Poseidonius (în Athenaios, IV, 36–40, ed. rom. Bucureşti, 1978, p. 55–59), Xenofon, *Anabasis*, VII, 3, ed. rom. Bucureşti, 1964, p. 260–262; apoi, H. Hubert, *Celţii şi civilizaţia celtică*, Bucureşti, 1983, p. 399–401, 449–450 – despre semnificaţia festinului alimentar la celţi, pornind de la literatura galeză şi irlandeză târzie; V. Sîrbu – G. Florea, *Imaginar şi imagine în Dacia preromană*, Brăila, 1997, p.112–113, despre „ospeţele regale" tracice; M. Oppermann, *Tracii, între arcul carpatic şi Marea Egee*, Bucureşti, 1988, p. 149–150, despre banchetul funerar, pus în legătură cu heroizarea principelui trac, interpretând picturile din mormântul de la Kazanlăk; M. Mauss, *Eseu*..., p. 190, despre mesele festive ale vechilor germani.

[17] G. Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Bucureşti, 1998, p. 252; în cont. G. Durand, *Structurile*...

[18] Cl. Feuvrier-Prevotat, *Echanges et sociétes en Gaule independante: à própos d`un texte de Poseidonios d`Apamée*, Ktema, 3, 1978, p. 247, în cont. Cl. Feuvrier-Prevotat, *Ktema*.

[19] E. Benveniste, *IE*, I, p. 87.

[20] *Ibidem*.

[21] G. Dumezil, *Zeii suverani ai indo-europenilor*, Bucureşti, 1997, p. 86.

[22] E. Benveniste, *IE*, II, p. 225–226.

[23] G. Durand, *Structurile* ..., p. 306–308.

[24] E. Benveniste, *IE*, I, p. 76.

Căsătoria contractuală este o altă formă de manifestare a schimbului de daruri. În primul rând, trebuie menţionat faptul că nu există, în lumea indo-europeană, un termen specific pentru a desemna căsătoria. Femeia este privită întotdeauna ca obiect şi nu ca subiect al căsătoriei, căsătoria fiind rezultatul unui contract între bărbat şi tatăl fetei, sau, dacă acesta e mort, fratele fetei. Radicalul **wedh-* înseamnă „a conduce", în special „a conduce o femeie la casa bărbatului"[25]. În latină, avem expresia *uxorem ducere*, care înseamnă faptul că „bărbatul conduce la el acasă o femeie, pe care i-o dă lui un alt om". Femeia căsătorită este femeia care se află în condiţia de soţie, primind funcţia de a completa un act. În vechile limbi indo-europene, privitor la căsătorie, avem termeni diferiţi doar pentru darurile ce se făceau de o parte sau de alta. Verbul „a da" („a dărui"), este folosit constant în limbile indo-europene, pentru definirea acestui tip de contract[26].

În următoarele pagini, vom încerca să detectăm ce ne spun sursele literare şi arheologice (câte ne-au ajuns la cunoştinţă) despre schimbul complex de daruri şi modalităţile de menţinere a prestigiului, la societăţile barbare ale Europei de la sfârşitul Hallstattului şi din epoca La Téne, în principal la traci şi la celţi.

III. „Instituţia darului" la traci şi celţi. Texte antice şi descoperiri arheologice

Hermeneutica textelor antice, corelată cu interpretarea vestigiilor arheologice, permite schiţarea unui tablou veridic al modului în care „instituţia darului" funcţiona la societăţile barbare aflate în afara lumii clasice greco-romane, mod pe care ne vom strădui să-l descriem în paginile următoare.

Textele antice ne oferă numeroase descrieri ale modalităţilor şi situaţiilor în care avea loc schimbul de daruri. Poemele homerice sunt în această privinţă surse inepuizabile, nici un detaliu din viaţa eroilor nebucurându-se de atâta atenţie ca schimbul de daruri[27]. Clasic este în acest sens, episodul schimbului de arme între Glaucos şi Diomede[28], reflectând o anume mentalitate pe care deja Homer nu o mai înţelege în profunzime. În răspunsul la discursul lui Glaucos, Diomede aminteşte de legăturile de prietenie şi ospitalitate, concretizate prin daruri reciproce, care avuseseră loc între strămoşii celor doi eroi şi propune menţinerea acestei „prietenii străvechi", în virtutea legilor prieteniei şi ale ospeţiei, înţelegere pecetluită prin schimbul simbolic de arme – ca însemn al prieteniei.

„<Tu-mi eşti prieten ca oaspe legat cu părinţii din vremuri;
Ştiu că Oineu răposatul în gazdă-l ţinu ca pe-un oaspe
Trei săptămâni oarecând pe vrednicul Belerofonte.
Daruri frumoase schimbară din prietenie-ntre dânşii
Moşu-mi Oineu dărui un chimir din porfiră din parte-i,
Belerofonte o cupă de aur cu gemene toarte.
Cupa şi acum o păstrez, la plecare-am lăsat-o acasă. (...)
Fi-vei tu dară de-acuma prin Argos iubitul meu oaspe,
Eu ţi-oi fi oaspe în Licia, dacă veni-voi pe-acolo. (...)
Hai dar să facem noi trampă de arme-ntre noi ca să ştie
Toţi de pe aici că ne leagă o prietenie străveche>
Asta vorbiră amândoi, săriră din care şi mâna
Prieteneşte şi-o strânseră şi întăriră credinţa.
Glaucos, atuncea de Zeus orbit, a făcut cu Tidide
Schimb luând arme de aramă în preţ de vre-o nouă
Boi şi dând armele-i scumpe aurite de-o sută de tauri"[29]

Darurile au, între altele, rolul de a încheia prietenii şi de a domoli rivalităţile. Convingându-se că liniştirea lui Ahile este esenţială pentru a împiedica distrugerea forţelor aheene, Agammemnon caută să-l împace pe acesta, oferindu-i o lungă listă de daruri, de la cetăţi, femei şi cai, la pirostii, talanţi de aur, căldări şi oricât aur şi bronz ar voi în urma victoriei[30]. Alt exemplu revelator în privinţa darurilor

---

[25] *Ibidem*, p. 239–241.
[26] *Ibidem*; vezi şi celt. *dy-weddio*, sv. *vedo*, gr. *heedna* (dar de căsătorie), lit. *vedu*, av. *vadayeiti*.
[27] M. Finley, *Lumea lui Odiseu*, Bucureşti, 1968, p. 88.
[28] *Ibidem*, p. 88–89; M. Mauss, *REG*, p. 390–391.
[29] Homer, *Iliada*, VI, 215–236 (trad. G. Murnu).
[30] M. Finley, *op. cit.*, p. 84; Homer, *Iliada*, IX, 121–156.

făcute este cel al darurilor lui Menelau, regele Spartei, pentru Telemach, pornit în căutarea tatălui său: cai, un cal de metal, un „frumos potir"[31].

Cel mai important folos al unui tezaur este acela de a-l poseda şi acela de a-l oferi, valoarea lui esenţială fiind aceea de simbol de bogăţie şi prestigiu. Dealtfel, gr. *keimelion* (tradus în general prin comoară) înseamnă „ceva ce poate fi păstrat"[32]. Bunurile de prestigiu sunt adunate nu pentru a fi folosite, ci pentru a fi tezaurizate şi redistribuite. Păstrarea unui dar, mai mult decât este permis, este, după M. Mauss, ilicită şi periculoasă, lucrul dăruit neidentificându-se niciodată cu el însuşi, însemnând întotdeauna şi altceva[33]. În lumea indo-europeană, se pare că păstrarea darului, de-a lungul mai multor generaţii, este admisă, fiind considerată drept un simbol al stabilităţii prieteniilor (vz. episodul Glaucos – Diomede). Nu e ilicită păstrarea darului ca atare, ci omiterea oferirii unui contradar, de aici ideea că lucrul dăruit e periculos. În folclorul german de ex., este foarte des întâlnită tema darului schimbat în otravă[34], relevant fiind în această direcţie dublul sens al v. germ. *gift*: *gift* (n) – otravă, *gift* (f) – dar[35].

A oferi un dar este o provocare la o contraprestaţie. În acest sens credem că poate fi interpretat pasajul din Diodor, în care Dromichaites îl trimite înapoi pe Agathocles, la tatăl său, cu daruri, în speranţa că Lisimachos va răspunde provocării potrivit „legilor prieteniei".

„Tracii, care îl făcuseră prizonier pe fiul regelui, pe Agathocles, l-au trimis cu daruri înapoi la tatăl său, pregătindu-şi astfel o scăpare împotriva întâmplărilor neprevăzute ale soartei. În acelaşi timp ei nădăjduiau să-şi recapete prin această binefacere pământul pe care îl ocupase Lisimachos"[36]. Termenul utilizat de Diodor este *dōrou* (dar propriu-zis), termen aflat în strânsă legătură semantică cu *dōs*, adică având sensul de dar care permite stabilirea unor relaţii profitabile[37].

Schimbul de daruri se realizează întotdeauna în public, într-un cadru ceremonial, asistenţa fiind o condiţie esenţială a recunoaşterii statutului social al indivizilor care realizează tranzacţia[38]. Asistenţa creează astfel un „spaţiu social simbolic"[39], în care ierarhiile consacrate devin legitime. Spaţiul sărbătorii este un spaţiu al legitimării unei noi ordini, al consacrării unui anume statut al individului şi colectivităţii, legitimare având drept argument ontologic unul sau mai mult episoade revelatoare dintr-un ciclu mitologic, justificarea ideologică aparţinând aşadar unei „arii rituale de împlinire a puterii", în cadrul unui sistem de norme culturale specific unei societăţi[40].

Vom prezenta, în detaliu, cu comentariile de rigoare, două descrieri ale unor ospeţe, unul din aria tracă (Xenophon), celălalt din aria celtică (Poseidonios). Analiza ospăţului oferit de Seuthes[41] este esenţială, ea punând în lumină câteva elemente importante ale funcţionării „instituţiei darului" la traci:

– descrie modul în care bogăţiile circulă la toate nivelele sociale, întâi sub forma oferirii unor daruri şefului, care le redistribuie mai departe celor „săraci"(?) [probabil sub o formă pe care o vom descrie mai departe, când vom vorbi de celţi]: „Gnesippos atenianul, ridicându-se, spuse că este o veche datină destul de frumoasă după care, pentru a-l slăvi, cei bogaţi aduc daruri regelui, care, la rândul său, le oferă celor săraci";

– atestă obligativitatea oferirii de daruri (prestaţii) – este un obicei – pentru şef; cu cât darurile sunt mai preţioase, cu atât donatorul se va bucura de mai multă consideraţie: „... este obiceiul ca ori de câte ori Seuthes avea oaspeţi, aceştia să-i ofere daruri (...). Se cuvine deci ca tu să-i oferi lui Seuthes darurile cele mai frumoase. Îţi dau acest sfat pentru că îţi vreau binele, fiind sigur că, cu cât darurile vor fi mai preţioase, şi foloasele pe care le vei trage vor fi mai mari";

– ceremonia oferirii darurilor are loc într-un cadru festiv, are un caracter public, este legată de consumul vinului, care are rolul de a asigura o legătură de natură mistică între convivi, legarea acestora printr-o „structură de prietenie"; vinul, perceput ca băutură sacră, are apoi funcţia

---

[31] M. Finley, *op. cit.*, p. 83, cu trimitere la Homer, *Odiseea*, IV, 590–605.

[32] M. Finley, *op. cit.*, p. 83.

[33] M. Mauss, *Eseu*...

[34] *Ibidem*, p. 195.

[35] E. Benveniste, *IE*, I, p. 68.

[36] Diodor, *Biblotheca Historica.*, XXI, 11 (apud *Izvoare privind istoria Romîniei, Fontes ad historiam Dacoromaniae pertinentes*, I, Bucureşti, 1964, în cont. *FHD* I).

[37] E. Benveniste, *IE*, I, p. 67.

[38] M. Mauss, *Eseu...*, p. 130; N. Gavriluţă, *Studiu introductiv*, în: M. Mauss, *Eseu*..., p. 18.

[39] J. Le Goff, *Pentru un alt ev mediu*, II, Bucureşti, 1986, p. 229, referindu-se la ritualul simbolic al vasalităţii.

[40] I. P. Culianu, *Religia şi creşterea puterii*, în: G. Romanato – M. Lombardo – I. P. Culianu, *Religie şi putere*, Bucureşti, 1996, p. 178–183.

[41] Xenophon, *Anabasis*, VII, 3 (ed. rom., Bucureşti, 1964, p. 260–262); M. Mauss, *REG*, p. 391–394; I. H. Crişan, *Spiritualitatea geto-dacilor*, Bucureşti, 1986, p. 141.

explicită de a revitaliza organismul, fiind un receptacol de fericire, sănătate şi noroc: „Petrecerea prelungindu-se, intră un trac cu un cal alb, puse mâna pe un corn plin cu vin şi spuse: <Seuthes, beau în sănătatea ta şi îţi aduc în dar acest cal. Călare pe el, vei putea urmări sau prinde pe cine vei voi, sau te vei putea retrage fără teamă de duşman>; un altul îi aduse un tânăr sclav, oferindu-l cu aceleaşi urări de sănătate; altul îi dădu în dar veşminte pentru soţia sa. Timasion bău de asemenea în sănătatea lui Seuthes, oferindu-i o cupă de argint şi un covor de preţ, în valoare de zece mine. (...) Ridicându-se, Seuthes bău în acelaşi timp cu Xenofon, împrăştiind pe jos restul picăturilor" [într-un fragment din *Legile*, Platon oferă o explicaţie pentru vărsatul vinului: „... sciţii şi tracii beau vin neamestecat de loc (cu apă), atât femeile cât şi bărbaţii, şi îl împrăştie pe hainele lor, socotind că este o deprindere frumoasă şi aducătoare de fericire"[42]];

–locul pe care îl ocupă în spaţiu participanţii la festin reflectă structurile sociale ierarhice, fiecare ocupând o poziţie potrivită cu statutul lui; împărţirea alimentelor şi a băuturii se face de către Seuthes celor imediat următori în rang, care, la rândul lor, asigură distribuirea acestora mai departe [analogii în lumea celtică]: „După ce intrară pentru a lua masa, cei mai de seamă dintre traci, strategii şi lohagii grecilor, precum şi toţi delegaţii care putuseră veni din cetăţi se aşează în cerc. Fură aduse vreo douăzeci de mese cu trei picioare, încărcate cu bucăţi de carne, cu pâini mari dospite, înfipte în suliţe împreună cu carnea. În mod obişnuit, aceste mese erau aşezate în faţa oaspeţilor, după datina tracă; Seuthes cel dintâi dădu semnalul. Luă din pâinile aşezate lângă el, le rupse în bucăţi, aruncându-le cui credea de cuviinţă, făcând acelaşi lucru şi cu carnea, oprindu-şi pentru el numai ca să guste. Toţi oaspeţii care aveau în faţa lor mese făcură la fel (...) Apoi li se dădură cupe cu vin, în formă de corn"[43].

Înainte de a trece la descrierea ospeţelor din aria celtică, credem că ar fi interesant să mai notăm câteva informaţii oferite de autorii antici, cu privire la ospeţe şi consumarea alcoolului în lumea tracică şi scitică, fiind evident, din analiza acestor texte, rolul social foarte important al acestor obiceiuri, într-o societate care promova, în primul rând, valorile războinice – deci valoarea individului în competiţie – pentru a justifica un statut social [aceste valori, la rândul lor, îşi au sursa legitimatoare într-o mitologie ale cărei detalii nu le cunoaştem].

Vom menţiona, pe scurt, textele. Mai întâi, vom apela la Herodot: „O dată pe an, fiecare conducător de ţinut – în ţinutul său – amestecă într-un crater vin cu apă şi, din acest amestec beau acei sciţi care au ucis vrăjmaşi. Cei care nu au făptuit o asemenea ispravă nu gustă din vin, ci stau jos, deoparte, dispreţuiţi. Şi este pentru ei cea mai mare ocară! Iar dintre sciţi, cel care a ucis un foarte mare număr de duşmani are două cupe pe care le goleşte dintr-o înghiţitură, pe amândouă"[44].

Herodot ne mai oferă o informaţie interesantă, cu privire la valorile războinice promovate de traci, informaţie care formează un loc comun în imaginarul greco-roman referitor la lumea barbară: „În ochii lor, trândăvia trece drept cea mai mare cinste. A munci pământul e lucrul cel mai de ruşine, iar când trăieşti de pe urma războiului şi a prădăciunilor – spun ei – faci un lucru cât se poate de bun"[45]. Analogiile cu lumea vechilor germani, descrisă de Tacitus, sunt ilustratoare: „...la dânşii se socoteşte drept lene şi trândăvie a câştiga cu sudoarea frunţii ceea ce poţi dobândi prin sânge"[46].

Revenind la consumul alcoolului din „recipientul războinicilor" la sciţi, Aristotel ne spune: „La sciţi, nu este îngăduit acelor care nu omorâseră un duşman să bea la sărbători din cupa trecută din mână în mână"[47]. Faima de „beţivi" a tracilor, germanilor şi a tuturor barbarilor în genere se leagă de puternica valorizare a alcoolului ca băutură sacră[48]. La nivelul comuniunii mistice, alcoolul intră în raport de echivalenţă cu laptele, considerat de G. Durand „alimentul primordial"[49], în acest sens fiind interesant de amintit că tracii şi sciţii sunt numiţi în izvoarele istorice antice ca „băutori de lapte"[50].

---

[42] Platon, *Legile*, I, 637 (apud *FHD* I, p. 103).
[43] Xenophon, *Anabasis*, VII, 3.
[44] Herodot, *Istorii*, IV, 66 (apud *FHD* I, p. 37).
[45] *Ibidem*, V, 6 (apud *FHD* I, p. 67).
[46] Tacitus, *Germania*, XIV.
[47] Aristotel, *Politica*, IV (VII), 2, 6 (apud *FHD* I, p. 107).
[48] Informaţii suplimentare, la Claudius Aelianus, *Felurite istorioare*, III, 15 (apud *FHD* I, p. 653); vezi şi I. H. Crişan, *Spiritualitatea...*, p. 138–141.
[49] G. Durand, *Structurile...*, p. 248.
[50] Vezi Columella, *De re rustica*, VII, 2 (apud *FHD* I, p. 395); Pseudo-Scymnos oferă la rândul lui informaţii interesante: *FHD* I, p. 175.

Interesante sunt şi informaţiile pe care ni le oferă Chamaileon din Heracleea (consemnate de Athenaios), cu privire la recipientele folosite de către barbari: acestea sunt „cupe mari", cum ar fi rhyton-ul, care la greci erau anacronice, ele fiind utilizate numai „pe timpul eroilor"[51]. Aşadar, barbarii îşi procură sau îşi comandă astfel de recipiente, nu pentru că erau „lipsiţi de educaţie", cum susţine autorul antic, ci pentru că ele constituie însemne de prestigiu.

Ar mai fi de menţionat descrierea ospăţului „moralizator" oferit de Dromichaites rivalului învins, Lisimachos, act care din nou este o provocare la încheierea unei alianţe (profitabile, e drept, în primul rând pentru dinastul get)[52]. Festinul oferit de Zalmoxis „fruntaşilor ţării", descris de Herodot, este, probabil, un precedent mitologic legitimator[53].

În sfârşit, menţionăm relatarea lui Strabon despre „înălţarea neamului get" în timpul lui Burebista prin: „exerciţii, abţinere de la vin şi ascultare de porunci"[54]. Nu putem comenta problema „tăierii viţei de vie" şi a abstinenţei de la vin, dar propunem o grilă de lectură a textului lui Strabon, grilă de sorginte dumeziliană[55]: orice putere indo-europeană este o triplă putere, fiecare tip de putere putând fi omologat unuia din cei trei termeni folosiţi de Strabon pentru a descrie fundamentele puterii lui Burebista: o putere militară („exerciţii"), o putere juridică („ascultare de porunci"), o putere sacerdotală şi magică („abţinere de la vin").

Transferându-ne acum cu analiza noastră în spaţiul celtic, vom face apel la descrierile lui Poseidonios din Apameea, consemnate de către Athenaios în *Ospăţul înţelepţilor*. Vom folosi aceeaşi metodă de analiză ca în cazul prezentării ospăţului lui Seuthes, punând în lumină principalele elemente care caracterizează aceste ospeţe[56]:

–ospăţul este un loc de recunoaştere a ierarhiilor sociale, fapt confirmat explicit de Poseidonios prin prezentarea topografiei aşezării convivilor în spaţiul real al desfăşurării festinului: în cerc, în mijloc situându-se cel mai important personaj, care se distinge de restul convivilor prin abilitate războinică, bogăţie şi naştere (nobleţe ereditară); după el se aşează cei care-i urmează în ierarhie: „Când iau cina mai mulţi, se aşază în cerc, iar în mijloc, stă cel mai puternic, ca şi când ar fi corifeul unui cor, deosebindu-se de ceilalţi, fie prin îndemânarea războinică, fie după neam, fie după bogăţie. Acesta, la rândul său, primeşte pe altul lângă el şi tot astfel, de o parte şi de alta, după rangul fiecăruia"[57].

–statutul social diferenţiat al convivilor e vizibil în descrierea sortimentelor de băutură specifice fiecărei categorii: vinul de import – elitelor; berea – producţie locală din orz cu miere – pentru cei mai puţin avuţi. Vinul este, deci, un bun de prestigiu, un produs de lux, rezervat elitelor (la fel, metalele preţioase): „Băutura bogaţilor este vinul din Tesalia şi cel din regiunea Mesaliei, neamestecat cu apă. Câteodată, amestecă puţină apă. Cei mai săraci beau un fel de bere din orz, pregătită cu miere. Aşa se întâmplă cu cea mai mare parte a oamenilor neînstăriţi; băutura aceasta se numeşte *corma*"[58]. (Menţionăm faptul că la Athenaios, avem atestată folosirea berii şi în spaţiul tracic: „Hellanicos, în *Întemeieri* spune că berea se pregăteşte şi din rădăcini, scriind astfel: <Ei beau bere făcută din rădăcini, întocmai ca tracii care beau bere pregătită din orz"[59]).

–lupta pentru întâietate (prestigiu), într-o societate dominată de valori războinice, este vizibilă în disputa bucăţilor de carne. Tema este reluată în eposul irlandez târziu, în *Ospăţul lui Briccriu*, unde se vorbeşte despre bucata eroului, obţinută prin întrecere de către regele Cuchulainn[60]. Ierarhia bucăţilor de carne corespunde astfel ierarhiei personajelor; o bucată proastă, rău plasată, constituind una dintre cele mai grave injurii: „În vechime, spune el, era obiceiul ca

---

[51] Fragment păstrat în Athenaios, XI, 4 (ed. rom. Bucureşti, 1978, p. 126–127).
[52] Diodor, *Bibliotheca Historica*, XXI, 12 (apud *FHD* I, p. 195).
[53] Herodot, *Istorii*, IV, 95 (apud *FHD* I, p. 49).
[54] Strabon, *Geographia*, VII, 3, 11 (apud *FHD* I, p. 237, 239).
[55] Consemnată la G. Durand, *Structurile...*, p. 139; despre tripartiţie la societăţile indo-europene, vezi G. Dumezil, *Zeii suverani ai indo-europenilor*, Bucureşti, 1997.
[56] O bună analiză la Cl. Feuvrier-Prevotat, *Ktema*, passim (analiza noastră se bazează în principal pe această lucrare).
[57] Athenaios, IV, 36 (ed. rom. Bucureşti, 1978, p. 56).
[58] *Ibidem*.
[59] *Ibidem*, X, 67 (apud *FHD* I, p. 723).
[60] H. Hubert, *Celţii şi civilizaţia celtică*, Bucureşti, 1983, p. 400–401, 449–450.

dintre coapsele puse pe masă, cel mai puternic lua una în întregime, iar dacă un altul se opunea, se ridicau luptându-se până la moarte"[61].

–ofranda voluntară a vieţii, ca schimb la darurile primite, reflectă un aspect paroxist al *potlatch*-ului: eroul care, după ce a primit daruri de la prieteni şi rivali, se sinucide, îşi asumă întru totul gloria şi onoarea.

–ospăţul oferit de Luernius[62], regele arvernilor, este tipic pentru ilustrarea unui proces fundamental în funcţionarea societăţilor arhaice, definit de K. Polányi drept „secvenţă distributivă" sau „secvenţă de reciprocitate", adică un timp al distribuirilor de bunuri, în folosul întregii comunităţi. Este, de fapt, o sărbătoare care ţine mai multe zile, timp în care fiecare este liber să beneficieze de bunurile (în special alimentare) acumulate. De remarcat că populaţiei de rând sunt distribuite doar produse locale, acumulate de elite, fie în urma prestaţiilor clienţilor, fie în urma jafului. Distribuirea de produse de lux are o cu totul altă clientelă, realizându-se oarecum paralel cu precedenta[63].

Analogiile etnografice ne permit să afirmăm că acest sistem economico-social funcţionează potrivit modelului prestaţie – redistribuţie[64]. Acelaşi model de circulaţie a valorilor (prestaţie – redistribuţie) îl întâlnim în Grecia epocii arhaice, în cadrul *oikos*-ului: prestarea muncii, depozitarea produsului finit la centru şi redistribuirile făcute de către şef[65]. Avem de-a face, în concluzie, cu un „circuit închis"[66]. Este probabil un fenomen similar celui sugerat de pasajul din Xenofon, privitor la redistribuirea darurilor primite de şef, „mai departe celor săraci"[67].

Un alt mod de manifestare al „instituţiei darului" în societăţile barbare este cel al „căsătoriei contractuale". Textele antice care atestă această practică la traci sunt relativ numeroase. Relatările sunt încadrabile tipului indo-european de căsătorie, descris mai sus. Căsătoria este un contract, în care rolul esenţial revine bărbatului şi tatălui fetei, este o altă ocazie a schimbului de daruri şi a închegării alianţelor.

Cea mai veche relatare cu privire la acest obicei o întâlnim în *Istoriile* lui Herodot, care relatează că tracii: „îşi păzesc nevestele cu străşnicie, cumpărându-le cu mulţi bani de la părinţi"[68].

Alte relatări ne vorbesc despre caracterul public al ceremoniei: „Fetele de măritat nu sunt date bărbaţilor de către părinţi, ci în mod public, sunt cumpărate spre a fi luate în căsătorie sau vândute (cu zestre). Se face într-un fel sau în altul, după cât sunt de frumoase şi de cinstite. Cele cinstite şi frumoase au preţ bun. Pentru celelalte se caută cu bani cineva care să le ia de soţie"[69].

Există şi posibilitatea „divorţului", în forma luării înapoi acasă a femeii de către părinţi, cu condiţia restituirii darurilor cu care a fost cumpărată. Se vorbeşte şi despre obiceiul moştenirii femeilor (în interiorul familiei), în cazul morţii soţului: „Dacă vreuna dintre femei este nemulţumită, părinţii îşi pot lua înapoi fata, după ce restituie ceea ce au primit pentru ea. Căci oamenii îşi mărită fetele în schimbul unui preţ. La moartea bărbatului, femeile sunt moştenite, întocmai ca şi celelate lucruri"[70].

O informaţie mai ciudată o găsim la Solinus, dar şi acest obicei (care s-ar putea să fie rezultatul interpretării autorului) se înscrie în acelaşi registru al „cumpărării soţiei", are aceeaşi formă de contract: „Femeile de măritat se duc la bărbaţi nu după hotărârea părinţilor, ci acelea care se disting prin frumuseţe cer să fie vândute la mezat, şi după ce li se îngăduie să se stabilească valoarea lor, se căsătoresc nu după obiceiuri, ci după preţurile (oferite); iar cele năpăstuite din pricina urâţeniei lor îşi cumpără cu zestrea lor soţii cu care se mărită"[71].

Cutuma cumpărării/dăruirii soţiei are un rol fundamental în stabilirea alianţelor. O alianţă, un pact, o prietenie sunt întărite prin jurăminte reciproce, prin schimbul reciproc de daruri, prin schimburi de femei. Astfel, în schimbul sprijinului militar de care avea nevoie, Seuthes îi propune lui

---

[61] Athenaios, IV, 40 (ed. rom. Bucureşti, 1978, p. 59).

[62] *Ibidem*, IV, 37 (ed. rom. Bucureşti, 1978, p. 56–57).

[63] Cl.Feuvrier-Prevotat, *Ktema*, p. 245–253.

[64] M. Mauss, *Eseu...*, p. 101; exemplul distribuirilor de hrană în societatea trobriandeză, la diferite ocazii, făcute în favoarea grupului ce a adus anumite servicii şefului sau clanului acestuia.

[65] M. Finley, *Lumea lui Odiseu*, p. 84–85.

[66] Cl.Feuvrier-Prevotat, *Ktema*, p. 253.

[67] Xenophon, *Anabasis*, VII, 3.

[68] Herodot, *Istorii*, V, 6 (apud *FHD* I, p. 67).

[69] Pomponius Mela, *Descrierea pământului*, II, 2, 21 (apud *FHD* I, p. 391); vezi şi I.H. Crişan, *Spiritualitatea...*, p. 133.

[70] Heraclid din Pont, fr. XXVIII (apud *FHD* I, p. 131); vezi şi I. H. Crişan, *Spiritualitatea...*, p. 132–133.

[71] Solinus, X, 4 (apud *FHD* I, p. 729); vezi şi I.H. Crişan, *Spiritualitatea...*, p. 133.

Xenofon o alianţă matrimonială, completată cu o promisiune de concedare a unui teritoriu: „În ceea ce te priveşte pe tine, Xenofon, îţi voi da pe fiica mea şi dacă şi tu ai una, ţi-o voi cumpăra după obiceiul trac, dându-ţi ca reşedinţă Bisanthe, cel mai frumos loc pe care îl stăpânesc la mare"[72].

În aceeaşi manieră, considerăm că poate fi interpretat şi darul făcut de regele trac Kothelas lui Filip al II-lea: „Iar când [Filip] cuceri Tracia, veni la el Kothelas, regele tracilor, aducându-i pe Meda, fiica sa, şi daruri multe. A luat-o în căsătorie şi pe aceasta şi a dus-o sub acelaşi acoperământ cu Olimpiada"[73].

Relatarea lui Alexandrides (comediograf din sec. III î.Hr.) din *Protesilas* se referă la ospeţele la care a participat Iphicrates la curtea regelui trac Cotys. Alianţa dintre ei este pecetluită prin cadoul pe care Cotys îl face lui Iphicrates: propria lui fiică[74].

Nu în ultimul rând poate fi amintită căsătoria lui Dromichaites cu fiica lui Lisimach, fapt care întăreşte pacea instituită între cei doi potentaţi[75].

Pornind de la constatarea acestei cutume, existentă şi în tradiţia nobiliară milesiană (a primilor colonişti greci aşezaţi pe ţărmul vestic şi nordic al Pontului Euxin), Al. Avram consideră că, la început, relaţiile dintre geţi şi greci implicau şi acest tip de contract. Deşi nu există informaţii privitoare la căsătoriile dintre greci şi geţi, faptul este posibil, alături de schimbul de daruri, căsătoria contractuală fiind, de altfel, unul dintre mijloacele paşnice de concedare a pământului sau de obţinere a alianţelor[76].

Care este aportul arheologiei la clarificarea problemelor puse de analiza textelor? Considerăm că este necesară o minimă prudenţă în interpretarea vestigiilor arheologice, dar nu una dusă la extrem, care să împiedice efortul de interpretare. După părerea noastră, datele arheologice vin în sprijinul opiniilor formulate în legătură cu textele literare şi le nuanţează.

Principalul argument îl aduce interpretarea artefactelor artei princiare (aristocratice) barbare (scitică, tracică, celtică) drept bunuri de prestigiu. În acest sens, importurile de bunuri de prestigiu în *barbaricum* sunt considerate ca făcând parte din sistemul schimburilor efectuate între potentaţii locali şi reprezentanţii civilizaţiilor clasice. Un exemplu tipic şi timpuriu este cel al kraterului de la Vix (sec.VI î.Hr.), aparţinând unui tezaur descoperit în camera funerară a unui mormânt hallstattian târziu. Un alt exemplu ar fi cel al hydriei de la Grachwill, datată tot în sec VI î. Hr[77].

Foarte probabil, în multe zone atinse de colonizarea greacă, pe lângă cazurile de instalare violentă a coloniştilor în teritoriu, au avut loc şi aşa-numitele „instalări contractuale"[78]. *Emporia* deveneau astfel „centre de redistribuţie" în cadrul relaţiilor de tip contractual, dintre greci şi băştinaşi[79]. În cazul colonizării ţărmului dobrogean al Pontului Euxin, la ambii parteneri – geţi şi greci – existau premisele practicării schimbului de daruri (nobilii milesieni îşi reglementaseră anterior, prin cadouri – produse de lux – relaţiile cu lydienii). Arheologia vine în sprijinul acestei teorii, Al. Avram aducând ca argumente tezaurele de monede – vârf de săgeată, concentrate în zonele de graniţă ale teritoriului Histriei şi în zonele de influenţă ale Tomisului şi Apolloniei, văzute ca „bunuri de prestigiu". Răspândirea pe teritoriul indigen a veselei greceşti de lux susţine această argumentare[80].

Un proces similar este posibil să se fi produs şi în Gallia sudică. În Gallia principilor hallstattieni târzii şi din La Téne-ul timpuriu, avem de-a face cu un fenomen aparte, studiat de B. Cunliffe[81], constând în deplasarea centrelor de putere locale sub influenţa direcţiilor comerţului în spaţiul mediteranean, în cadrul a ceea ce el numea „economie de produse de lux", concluzie dedusă în urma studiului deplasării în teritoriu a grupurilor de morminte princiare. Avem deci de-a face, în această perioadă, cu o societate puternic ierarhizată, în care puterea politică e proporţională cu capacitatea de a-şi procura resurse din „comerţul exterior", distribuirea acestor resurse în grupul social ducând la stabilirea ierarhiilor social-politice[82]. Este o societate quasi-feudală, în care, pe baza studiului grupărilor de morminte, în special a celor de la Heuneburg (Ha D1), se pot decela trei nivele de

---

[72] Xenophon, VII, 2, 35; vezi şi M. Mauss, *REG*, p. 391–392.
[73] Athenaios, XII, 557 (apud *FHD* I, p. 723).
[74] Athenaios, IV, 131 citat de M. Mauss, *REG*, p. 395–397.
[75] Pausanias, *Descrierea Greciei*, I, 9, 7 (apud *FHD* I, p. 619, 621); I. H. Crişan, *Spiritualitatea...*, p. 134–135.
[76] Al. Avram, *Pentru o fenomenologie a raporturilor dintre geţi şi greci*, în SympThrac, 7, 1989, p. 76–77.
[77] G. Mansuelli, *Civilizaţiile Europei vechi*, I, Bucureşti, 1978, p. 271; 360.
[78] Formularea aparţine lui D. M. Pippidi, vezi Al. Avram, SympThrac, p. 70.
[79] *Ibidem*, p. 73.
[80] *Ibidem*, p. 75–76.
[81] B. Cunliffe, *La Gaule et ses voisins. La grand commerce dans l'antiquité*, Paris, 1993.
[82] *Ibidem*, p. 38–40.

ierarhizare a elitelor: şefi suzerani, cu morminte tumulare cu cameră, car şi harnaşament şi, ceea ce e mai important, obiecte de import: vase de bronz, aur, mătăsuri, sticlă, ambră, corali; şefi vasali, cu acelaşi tip de mormânt, dar fără obiecte de import, apărând în schimb arme şi bijuterii de fabricaţie locală; şefi mai mici, cu morminte asemănătoare precedentelor, dar mai puţin bogate[83]. De notat este faptul că relaţiile senior – vasal în evul mediu erau tot contractuale. Investitura ţine de practica dar/contradar, contractul feudalo-vasalic fiind un contract de reciprocitate[84]. De asemenea, în Irlanda evului mediu timpuriu, omagiul se materializează printr-un schimb de daruri între suzeran şi vasal[85].

Revenind la argumentele arheologice ale funcţionării „instituţiei darului", vom arăta că şi „arta traco-getică" se încadrează în acelaşi registru al interpretării. De altfel, cele mai recente studii în domeniu susţin acest gen de interpretare a vestigiilor „artei traco-getice" (ca bunuri sau însemne de prestigiu)[86]. Vom prezenta, pe scurt, câteva aspecte care ni se par revelatorii:

– structural, descoperirile se grupează în două tipuri fundamentale: 1. echipament de prestigiu pentru cavaleri şi harnaşamentul cailor; 2. vase de băut pentru ospeţe (phiale, boluri, căni, pocale, rhyta)[87].

– piesele „artei traco-gete", fiind din metale preţioase, nu au utilitate practică (cu excepţia vaselor), aşadar pot fi însemne de prestigiu care subliniază statutul social al posesorilor[88].

– scenele pictate sau cariatidele din mormintele de la Kazanlăk şi Sveshtari evidenţiază rangul defuncţilor, fiind probabil în legătură directă cu heroizarea[89].

– scenele figurate din toreutica traco-getică reprezintă momente-cheie ale unui ciclu mitologic, izvor de legitimitate pentru aristocraţii locali.

– apariţia numelui destinatarilor(?) acestor obiecte, gravat pe unele piese, celebru fiind cazul vaselor cu inscripţii (Kotys, Kersebleptes, Satokos) din tezaurul de la Rogozen, care, prin bogăţia sa (165 vase de argint, unele aurite), subliniază importanţa pe care această societate o acorda ospăţului şi schimbului de daruri[90].

Ştim deja că unul din principalele articole de lux importate în lumea barbară şi considerate bun de prestigiu este vinul. Pe cale arheologică, îi putem constata existenţa atât în lumea celtică, cât şi în lumea tracă, prin numeroase vase, fie de import, fie de producţie locală, din metal sau ceramice, destinate transportului, păstrării şi consumării vinului[91].

Considerăm că argumentele de natură arheologică aduse completează destul de limpede textele antice analizate, fapt care ne permite să avem o imagine relativ coerentă privitor la funcţionarea „instituţiei darului" în societăţile barbare ale epocii fierului.

IV. Concluzii

Una din cele mai dezbătute probleme în literatura românească de specialitate, este aceea a stabilirii structurilor şi caracterului aşa-zisei societăţi traco-geto-dacice[92]. Nu vom intra în amănuntele dezbaterii acestei probleme, doar vom puncta câteva opinii la care am ajuns în urma studierii fenomenului „schimbului de daruri" în societăţile indo-europene.

Societatea traco-dacică, ca dealtfel toate societăţile barbare ale vremii, era o societate puternic ierarhizată, dominată de valori războinice şi justificată prin apelul la cutumă şi mitologie. Relaţiile dintre diferitele categorii sociale, ca şi în cadrul aceleiaşi categorii, sunt relaţii de tip contractual, realizate în două modalităţi diferite, dar care se întrepătrund, ele fiind întâlnite, la un moment dat, în întreaga lume indo-europeană:

---

[83] *Ibidem*, p. 41.

[84] J. Le Goff, *op. cit.*, II, p. 196.

[85] H. Hubert, *op. cit.*, p. 399.

[86] V. Sîrbu – G. Florea, *op. cit.*, passim.

[87] *Ibidem*, p. 27.

[88] *Ibidem*, p. 55; afişarea ostentativă a însemnelor de prestigiu este caracteristică mentalităţii barbare (vz. ex., redat într-o manieră poetică, dar cât se poate de relevantă, a descrierii echipamentului fastuos al regelui tracilor, Rhesos – în Homer, *Iliada*, X, 420–427).

[89] *Ibidem*, p. 61.

[90] *Ibidem*, p. 28.

[91] *Ibidem*, p. 113; G. Florea, *Ceramica pictată*, Cluj, 1998, p. 106; Cl. Feuvrier-Prevotat, *Ktema*, p. 253.

[92] Vezi în acest sens studiile lui A. Bodor şi H. Daicoviciu, în Studii Dacice, Cluj, 1981; I. H. Crişan, *Burebista şi epoca sa*, Bucureşti, 1977; N. Gostar – V. Lica, *Societatea geto-dacă de la Burebista la Decebal*, Iaşi, 1984.

– relaţii de tip prestaţie – (re)distribuţie în cadrul comunităţii, în maniera unui „circuit închis", implicând toţi membrii comunităţii;

– relaţii de tip prestaţii – contraprestaţii (dar contra dar), în cadrul grupului social aristocratic;

„Jocurile schimbului" la nivelul elitelor societăţii, aveau menirea de a sublinia statutul social al indivizilor, locul şi rolul lor într-o societate masculină şi aristocratică, în care prestigiul şi rangul erau considerate valori fundamentale. Este vorba poate în cele din urmă, despre un permanent „discurs asupra puterii", observaţia pătrunzătoare lui Thukydides fiind ilustrativă în această direcţie: „[tracii, odrysii] practicau acest obicei spre a dobândi putere, căci nimeni nu putea obţine nimic fără să facă daruri"[93].

Un ultim cuvânt: percep exerciţiul pe care îl constituie de fapt prezentul studiu nu ca un „adevăr imuabil" pe care l-aş fi descoperit, ci ca prezentare a unor idei formate în urma câtorva lecturi, idei care se vor puncte de pornire spre noi deschideri teoretice ori cel puţin subiecte „bune de gândit"[94].

Repères concernants la fonction de l'institution du don chez les sociétés anciennes de l'époque du fér
(Résumé)

Le papier propose certains repères concernants les modalités et les formes de maniffestation de l'institution du don chez les populations barbares de l'époque du fér dans l'Europe, notamment chez les Tracs et les Celts. A partir de la théorie de Marcel Mauss sur le don, on a analysé certains aspects de ce phénomène, particulièrement l'echange pendant les fêtes (on a fait attention sur la fête de Seuthes, décrite par Xenophon, et sur les fêtes celtiques décrites par Poseidonios d'Apanée), le mariage contractuel, et les découvertes archeologiques de quelques objets de préstige.

Pour conclure, on a fait nombre d'affirmations sur les relations de type contractuel chez les Tracs, en faisant une différence entre deux types des pratiques d'echange (valables dans un territoire plus large, du point de vue synchronique et dyachronique aussi): les pratiques de type prestation-repartage, dont tous les membres de la communauté participent, et les pratiques de type prestation-contreprestation (don contre don) seulement dans les groupes aristocratiques.

Le but de ces jeux d'echange était celui de mettre en évidence le statut social des individus dans une société masculine et aristocratique, dont le préstige et la position dans l'echelle sociale constituaient des valeures fondamentales.

[93] Thukydides, *Războiul peloponesiac*, II, 97, 4 (ed. rom. Bucureşti, 1966, p. 299).

[94] Studiul de faţă s-a născut, într-o primă formă, ca lucrare la seminarul de spiritualitate antică condus de lect. dr. Gelu Florea în cadrul masteratului în arheologie daco-romană de la universitatea clujeană, în iarna 1998–1999. Ideile ce s-au născut atunci şi acolo au continuat să mă fascineze până în momentul de faţă, drept urmare nu-mi rămâne decât să-i mulţumesc lectorului clujean.

Могильник Малокопаньского городища

В. Котигорошко, И. Прохненко, В. Чуботэ, Р. Гинделе, Л. Марта

Древности Верхнетисского региона – северо-восточной окраины Карпато–Дунайского ареала – представлены сотнями памятников разных исторических периодов. Среди них в отдельную группу выделены местонахождения дакийской культуры, занимавшей в I в. до н.э. – I в. н.э. основную территорию ареала. До последнего времени эти памятники, в основном, составляли поселения, земплинский комплекс (городище, поселение и могильник), а также городища Малая Копаня, Солотвино – Четатя и Ончешти – Четацява (Котигорошко 1989). Не исключена, судя по последним исследованиям В.Васильева, возможность включения в этот ряд и верхнего горизонта многослойного городища в Белой Церкви (Тячевский р-н).

Ключевым и наиболее исследованным памятником дакийской культуры Верхнего Потисья является Малая Копаня, отождествляемая Г. Бихиром с Птолемеевой Сетидавой (Bichir 1996, p. 191). Здесь на площади 1,8 га экспедицией Ужгородского университета вскрыты десятки хозяйственно-бытовых и производственных построек. Собранный огромный вещевой материал даёт чёткую картину трудовой деятельности обитателей городища. Это были кузнецы, ювелиры, гончары, мастера по стеклу и обработке камня (Kotigoroşko 1995, p. 83–103, 175–177). Однако их духовная культура, за исключением ограниченного количества находок культового назначения (сосуд-баранчик, амулеты, глиняные статуэтки), в археологическом материале (погребениях) не была отражена.

Поиски могильника, предпринятые экспедицией Ужгородского университета в 80-е – 90-е гг. оказались безрезультатными, хотя место его положения было установлено. Имеется ввиду обнаруженные в урочище Середний Грунок в 1936 году, во время пахоты сосуд, кольчуга, наконечники копий. Однако, конкретное место находок старожилы села не смогли показать, а экспедиция не смогла обнаружить.

В полевой сезон 2003 года по инициативе генерального директора Сату Марского уездного музея истории д-ра Виорела Чуботэ были возобновлены поиски могильника. Согласно договора о приграничном научном сотрудничестве между Институтом карпатоведения УжНУ и Сату Марским музеем был создан поисковый отряд в составе: В. Котигорошко, И. Прохненко, В. Чуботэ, Р. Гинделе, Л. Марта, которому румынской стороной был предоставлен детектор. Конкретных результатов использование детектора не принесло, за исключением находки на периферии урочища (глубина 5 см) обломка ритуально согнутого двулезвийного меча. Эта находка спровоцировала проведение дальнейших исследований старым проверенным археологическим методом – шурфовкой. В результате было обнаружено четыре погребения, которые являются частью некрополя Малокопаньского городища.

Могильник занимает вершину горы, в 125 м к западу от городища, высотой 231,3 м от уровня моря, т.е. на 1,2 м ниже положения Сетидавы. Его местоположение в урочище Середний Грунок чётко определяется границей леса. Площадь урочища 172x62,5 м (рис. 1). Искусственная прогалина связана с посадкой в 1952 году виноградника, а в 1986 году, после его выкорчёвки, созданием плантации чёрной рябины. Плантажная вспашка, глубиной до 0,5/0,55 м, в значительной мере потревожила погребения, опись которых прилагается ниже. Нумерация исходит от первого захоронения, открытого в 1936 году. В общей сложности на могильнике заложено шесть траншей площадью 200 кв. м в центральной наиболее высокой части урочища.

Погребение 1 (1936 г.). Полностью разрушено. Обряд не установлен. Инвентарь: сосуд (глиняный, металлический?), кольчуга, два целых наконечника копий и втулка от третьего, две шпоры, четыре бронзовых кольца, корытовидный железный предмет покрытый бронзой (Котигорошко 1989, табл. VIII/1; Кобаль 1992, с. 123).

Погребение 2. Обнаружено в центральной шурфовочной траншее (40x1,5/2,0 м), проложенной в верхней части урочища (рис. 2). На глубине 5 см была обнаружена верхняя часть ритуально согнутого в три раза меча (рис. 3/8) и основные вещи погребения в сильно потревоженном и частично уничтоженном состоянии. Они занимали участок 0,75x0,65 м на глубине 0,2 м от современной поверхности. Кроме остатков меча здесь зафиксированы

кальцинированные кости, сверху которых лежали: остатки умбона (рис. 3/12), наконечник копья (рис. 3/6), вертикально воткнутое перо от копья (рис. 3/7), шпора (рис. 3/9), бронзовая фибула в комке со спекшимся коррозированным металлом (рис. 3/11), часть чернолощёного лепного черпачка (рис. 3/10).

Погребение 3. Разрушено. Обнаружено в 12 м на юго-запад от предыдущего (рис. 2). Помещено в округлую ямку диаметром 0,4 м, от которой сохранилась только её нижняя часть, глубиной 0,1 м. Внутри ямки, в её северной части, лежали фрагменты умбона: нижняя часть с полями и верхушка без выделенного тарча. Там же обнаружен бронзовый крючёк от поясной пряжки с признаками пребывания в огне кострища (рис. 3/13–14). Кальцинированных костей незначительное количество.

Погребение 4. Разрушено. Находилось в 12 м на юго-восток от предыдущего (рис. 2). На глубине 0,5 м от современной поверхности была обнаружена погребальная ямка (диаметр 0,4 м), сохранившаяся на глубину 0,1 м. Её верхняя часть снесена плугом. В заполнении вместе с кальцинированными костями найдены небольшой фрагмент от лепного чернолощёного сосуда и миниатюрная фибула (рис. 3/15). Чёткий след с кальцинированными костями от плантажного плуга привёл к остаткам умбона, который лежал в 4 м на северо-восток от погребения. Его части залегали на глубине 0,4/0,5 м от современной поверхности. Внутри обломков умбона находились буквально прикипевшие кальцинированные косточки (рис. 3/16).

Погребение 5. Менее разрушено. Открыто в 1,8 м от погребения 3 (рис. 2). В ямке диаметром 0,35 м и глубиной 0,3 м стояла гончарная ваза, крышка которой под давлением земли обвалилась внутрь и покрыла своими обломками кальцинированные кости, заполнявшие сосуд (рис. 3/1–2). Рядом с вазой, на боку, лежали сероглиняная миска, фрагменты небольшого сероглиняного кувшинчика и обломки от ещё одной миски (рис. 3/3–5).

Анализ погребального инвентаря. Собранный в ходе исследования могильника вещевой материал выделяется в три группы: предметы вооружения и экипировки всадника, принадлежности одежды, керамика. В первую группу входят мечи, наконечники копий, умбоны и шпора.

Мечи. Оба экземпляра относятся к типу дволезвийных мечей. От первого сохранилась лишь часть, обнаруженная в период разведок на Среднем Грунке (рис. 3/17). Второй входил в погребение 2. Ритуально согнут в четыре раза, длиной в развёрнутом состоянии 88,0 см, длина лезвия 73,0 см, ширина 4,0 см. Вдоль клинка проходил рубец с немного выраженными желобками с обоих его сторон (рис. 3/8–8a). Подобные мечи в ближайшем археологическом пространстве были найдены в дакийских погребениях 78 и 128 могильника Земплин. Исследователи некрополя В. Будински-Кричка и М. Ламиева-Шмиедлова относят их к первой половине I в. н.э. (Budinský-Krička – Lamiová-Schmiedlová 1990, p. 279–280, pl. XI/20; XVIII/4).

Наконечники копий. Имеют вытянутое, длинное узкое перо с резко выраженым продольным рубцом и короткой втулкой. Длина целого экземпляра, с немного отломаным остриём, 25,0 см (рис. 3/6–7). Аналогичные наконечники на памятниках доримской Дакии датируются I в. н.э. (Glodariu – Iaroslavschi 1979, p. 132–133, fig. 70/7, 9). Известны они и в раннеримских комплексах германского могильника Костолна при Дунае в Юго-Западной Словакии, в частности, в погребении 42 (Kolnik 1980, s. 113, Taf. CIII).

Умбоны. Три экземпляра, два поддаются реконструкции. Первый с высоким продолговатым коническим корпусом и почти цилиндрической шейкой. Поля широкие. Высота 11,2 см, диаметр основания19 см (рис. 3/12). Аналогичный умбон обнаружен в погребении 9 могильника Чонград (Istvanovits – Kulcsár 1991, 4. kép). В германских погребениях Юго-Западной Словакии они часто входят в комплексы с фибулами Альмгрен 68, которые определяют фазу B1b раннеримского периода, но существуют и в фазе B1c (Kolnik 1977, s. 154, Abb. 10/5–6). Второй умбон приземистой, конической формы (высота 7,2 см) с конической шейкой и широкими (4,0 см) полями, которые с помощью шести заклёпок крепились к щиту (рис. 3/14). Подобные умбоны в могильнике Костолна при Дунае входят в комплексы с фибулами Альмгрен 68 (Kolnik 1977, s. 112, 267, 275, Taf. CIV, CXII).

К снаряжению конных воинов относится сильно повреждённая шпора. Изготовлена из железной проволки диаметром 0,7 см. Плечики небольшие, с кнопковидными концами. Шип короткий, обломанный (рис. 3/9).

В познелатенское время шпоры хорошо известны по материалам оппидумов, а в дальнейшем, поселений и погребений (Simek 1953, s. 200). На памятниках доримской Дакии они не выделяются в типы и варианты, а их суммарная датировка I в. до н.э. – I в. н.э. В погребении 163 Земплинского могильника подобная шпора обнаружена с остатками ритона, который датируется первой половиной I в. н.э. (Budinský-Krička – Lamiová-Schmiedlová 1990, p. 298, Pl. XXI/4–5).

Принадлежности одежды, как отмечалось выше, представлены двумя фибулами и крючком от поясного ремня. Фибула из погребения 2. Одночленная, изготовлена из бронзы, пружина восьмивитковая. Головка ромбическая, оснащена опорной пластинкой под пружиной. Корпус украшен "бусиной". Приёмник отломан. Подобные застёжки относятся к сильно профилированным фибулам норико – паннонского типа, широко распространённого в варварском мире Европы раннеримского времени (Амброз 1966, с. 36). Отсутствие приёмника не даёт возможности провести чёткое определение формы фибулы. С другой стороны, уплощённая головка характерна для типов Альмгрен 68/69, что позволяет отнести малокопаньский экземпляр ко второй половине I в. н.э. (Котигорошко 2002, с. 144).

Вторая фибула уникальна для Малой Копани. Во-первых, она целая, что является редкостью для памятника, во-вторых, аналогичных застёжек среди 50 экземпляров не было. Одночленная. Пружина двенадцативитковая, закреплённая за круглую головку. Корпус прогнутый, украшен "бусиной". Приёмник короткий, цельный. Длина 2,0 см. Относится к трубковидным фибулам типа Альмгрен 77 (рис. 3/15). Ближайшая аналогия в погребении 30 могильника Костолна при Дунае (Kolnik 1980, s. 107, Taf. XCV). В могильнике Сладковичево (Юго-Западная Словакия) аналогичным фибулам в погребальных комплексах сопутствуют застёжки Альмгрен 68, Альмгрен 86, ковши Эггерс 140, 162, кувшины Эггерс 129 и ведро Эггерс 39/40 (Kolnik 1980, s. 136, 139, 297, 301, Taf. XCV, CXXXIV, CXXXVIII). Бронзовые импортные сосуды италийского или прирейнского производства выступают в рамках I – первой половины II в. н.э. (Kraskovska 1976, s. 430–436, obr. 2). На территории доримской Дакии фибулы Альмгрен 77 А. Рустои (1997, p. 54) датирует второй половиной I – первой половиной II в. н.э., при этом отмечая, что им сопутствуют монеты Траяна, Адриана и Антония Пия.

Поясная застёжка. Бронза, с признаками пребывания в погребальном кострище. Один конец представляет кольцо с когтевидными выступами, а второй, собственно крючок, который цеплялся к поясной пряжке. Длина 4,0 см (рис. 3/13). Этот тип застёжек, только более профилированных, известен по комплексам могильника Земплин и городища Малая Копаня (Kotigoroşko 1995, Fig. 50/36–38). И.Вернер, проведший анализ подобных застёжек, отметил, что место их изготовления неизвестно, но они были распространены у кельтов Северной Италии, а в познелатенское время доминировали у норико – паннонских кельтов – бойев (Werner 1979, s. 149). Вероятно, оттуда они попадают на территорию доримской Дакии, где получают дальнейшее применение.

Керамический материал состоит из урны и сопровождающих сосудов погребений 2 и 5, а также мелких обломков керамики дакийского типа, обнаруженных в ходе вскрытия траншей.

Ваза. Изготовлена из глиняного теста с примесями шамота. Обожжена слабо, поверхность мылистая, светлоохристого цвета (в изломе), покрыта тёмно – охристым ангобом (имитация краснолаковых сосудов). Из себя представляет миску с коротким утолщённым венчиком и округло выпуклым туловом, посаженную на невысокий поддон. Диаметр венчика 30,0 см, поддона 14,0 см, высота 24,5 см (рис. 3/2).

Крышка. Сформована аналогично вазе. Полусферической формы. Ручка круглая, уплощённая. Корпус украшен четырьмя горизонтальными рубцами, край имеет "воротник". Диаметр ручки 7,8 см, основы 27,0 см, высота крышки 12,5 см (рис. 3/1).

Ваза и крышка из погребения 5 в урочище Середний Грунок являются уникальными сосудами для Малой Копани. Подобная ваза найдена в Пояне. Оттуда также происходит миска, точная копия верхней части нашей вазы. И. Г. Кришан (1969, p. 186–189, fig. 100/3; 101) рассматривает эти миски как имитации римских форм. Ограниченное количество этих сосудов на памятниках доримской Дакии свидетельствует об их узком использовании в быту. Прямая аналогия вазы имеется в погребении 28 могильника Абрахам, где она, как и малокопаньская, служила урной (Kolnik 1980, s. 28, Taf. XVI).

В отличие от ваз, крышки в дако-гетской среде Карпато – Дунайского ареала получили широкое распространение. Считается, что их прототипами были римские образцы (Crişan 1969, p. 182–183, Pl. LXXXIII).

Миска. Сероглиняная, чернолощеная. Тесто с примесями шамота. Обожжена слабо. Относится к типу закрытых мисок с утолщённым каплевидным венчиком и выпуклым овальным туловом. Диаметр венчика 16,0 см, дна 8,0 см, высота 8,0 см (рис. 3/3).

Аналогичной формовки миска и кувшинчик из погребения 5, которые не подлежат реконструкции из-за своей фрагментарности (рис. 3/4–5).

Черпачок. Лепной, чернолощеный, сформирован из хорошо отмученного теста с примесями мелкого шамота. Обжиг хороший. Разбитый, но подлежит реконструкции. Венчик плавно отогнут, плечики высокоподнятые, тулово конически суживается к днищу. Диаметр венчика 6,4 см, днища 3,7 см, высота 8,0 см (рис. 3/10).

Сероглиняная миска и черпачок относятся к наиболее распространённым формам посуды в комплексах городища Малая Копаня (Kotigoroşko 1995, Fig. 44/33–39; 45/6–11).

Проведённый анализ погребального инвентаря Среднего Грунка позволяет отнести открытые захоронения к середине или даже ко второй половине I в. н.э.

Погребальный обряд вскрытых погребений характеризуется кремацией покойного с последующим помещением очищенных костей в ямки или урну. В трёх случаях захоронения были прикрыты умбонами, о чём свидетельствуют буквально прикипевшие кости к их внутренней поверхности. Однако, в настоящее время сильная повреждённость захоронений не позволяет детализировать проходивший в Среднем Грунке ритуал погребения. Трудно однозначно сделать вывод и о типе открытого могильника (грунтовой или курганный) в связи с сильной нивеляцией урочища. Предварительно можно сказать, что в конструкцию могильника, во всяком случае его части, входили андезитовые монолиты, окружающие участок на котором располагались обнаруженные погребения.

В отношении этнической принадлежности вскрытых захоронений. Для них характерен инвентарь, имеющий место в германских могильниках I в. н.э. и, в первую очередь, оружие. Предметы вооружения встречаются в дакийских погребениях Земплина, но с наличием дакийской атрибутики (сосуды, ножи и т.п.). В Среднем Грунке только в погребении 2 был найден типично дакийский сосуд – черпачок (рис. 3/10). Дакийская керамика имеет место в слое 0,2 – 0,3 м траншей I, VI и в погребении 4 (один фрагмент стенки чернолощеного сосуда), но всё это косвено, а для аргументированного доказательства этнической принадлежности открытых погребений необходимы весомые данные, которые можно получить только путём широкого вскрытия урочища Средний Грунок.

Литература

Амброз 1966: А. К. Амброз, *Фибулы юга европейской части СССР*, Д 1–30. Москва, 1966.

Кобаль 1992: Й. В. Кобаль, *Деякі проблеми етно-культурного розвитку населення Закарпаття в I тисячоліттi нашої ери*, Acta Hungarica, 2, 1992, p. 121–136.

Котигорошко 1989: В. Г. Котигорошко, *Городища рубежа нашей эры в Верхнем Потисье*, SlovArch, XXXVIII, 1, 1989, p. 21-67.

Котигорошко 2002: В. Г. Котигорошко, *Фибулы дакийского городища Малая Копаня в аспекте выделения хронологических горизонтов*, Carpatica–Карпатика. Карпати в давнину, 15, 2002, p. 135–154.

Bichir 1996: Gh. Bichir, *Dacii liberi din nordul Daciei (Les Daces libres du Nord de la Dacie)*, Thraco–Dacica, XVII, 1996, p. 191–202.

Budinský-Krička – Lamiová-Schmiedlová 1990: V. Budinský-Krička – M. Lamiová-Schmiedlová: *A late 1st century B.C. – 2nd century A.D. cemetery at Zemplin*, SlovArch, XXVIII, 2, 1990, p. 245–341.

Crişan 1969: I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică*, Bucureşti, 1969.

Glodariu – Iaroslavschi 1979: I. Glodariu – E. Iaroslavschi: *Civilizaţia fierului la daci (sec. II î.e.n. – I e.n.)*, Cluj-Napoca, 1979.

Istvanovits – Kulcsár 1991: E. Istvanovits – V. Kulcsár, *Pajzsos temetkezések a Dunától keletre eső Kárpát-medencei Barbaricumban*, JAMÉ, 30–32, 1987–1989, p. 47–96.

Kolnik 1977: T. Kolnik, *Anfange der germanischen Besiedlung in der Südwestslowakei und das Regnum Vannianum*, in: *Symposium AIZAG*, Bratislava, 1977, p. 143–172.

Kolnik 1980: T. Kolnik, *Römerzeitliche Graberfelder in der Slowakei*, Bratislava, 1980.
Kotigoroşko 1995: V. Kotigoroşko, *Ţinuturile Tisei Superioare în veacurile III î.e.n. – IV e.n. (Perioadele La Tène şi romană)*, Bucureşti, 1995.
Kraskovska 1976: L. Kraskovska, *Rimske bronzove nadoby na Slovensku*, SlovArch, II, 1976, p. 429–440.
Rustoiu 1997: A. Rustoiu, *Fibulele din Dacia preromană sec. II î.e.n. – I e.n.*, Bucureşti, 1997.
Simek 1953: E. Simek, *Velká Germania Klaudia Ptolemeia*, Brno, 1953.
Werner 1979: J. Werner, *Später Keltenfund zwischen Rom und Germanien*, München, 1979.

Necropola aşezării fortificate de la Malaia Kopania

V. Kotigoroşko, I. Prohnenko, V. Ciubotă, R. Gindele, L. Marta

Antichitatea în regiunea Tisei Superioare – zona de extremitate nord-estică a arealului Dunărean – este reprezentată de sute de situri şi monumente din diferite perioade istorice. Dintre acestea, siturile culturii dacice formează o grupă separată. În sec. I î.e.n. – sec. I e.n. aceste situri ocupau un teritoriu important din arealul geografic. Până nu de mult, aceste monumente, în general, erau reprezentate de aşezări fortificate, cum ar fi complexul de la Zemplin (dava, aşezare şi necropolă), şi de asemenea davele de la Malaia Kopania, Slatina (Solotvino) – Cetate şi Onceşti – Cetăţuie (Kotigoroşko 1989). Nu este de exclus, ţinând cont de ultimele cercetări ale lui V. Vasiliev, posibilitatea să fie inclus în acest şir şi nivelul superior de locuire din aşezarea de la Biserica Albă (raionul Teceu).

Cel mai important şi cel mai bine cercetat monument al culturii dacice din regiunea Tisei Superioare este Malaia Kopania, identificată de G. Bichir cu Setidava pomenit de Ptolomeu (Bichir 1996, p. 191). În urma expediţiilor organizate de Universitatea din Ujgorod, în acest sit arheologic a fost cercetată o suprafaţă de 1,8 ha, fiind descoperite zeci de gospodării şi locuinţe. Numerosul material descoperit dă o imagine limpede a activităţii locuitorilor aşezării. Aceştia erau fierari, bijutieri, olari, meşteri ai prelucrării sticlei şi pietrei (Kotigoroşko 1995, p. 83–103, 175–177). Totuşi cultura lor spirituală era puţin reflectată de materialul arheologic, cu excepţia limitată a obiectelor de cult găsite, destinate ritualului (vas-berbecuţ, amulete, statuete de lut). Principlaul impediment în reconstituirea spiritualităţii îl constituia lipsa descoperirilor de tip funerar.

Cercetările privind identificarea necropolei, efectuate de către expediţia Universităţii din Ujgorod în anii '80–'90 nu au dat rezultate, cu toate că locul unde se afla aceasta era deja cunoscut. În anul 1936, în timpul muncilor agricole, în locul numit Seredni Grunok a fost descoperit incidental un vas, verigi, precum şi vârfuri de lance. Totuşi, în sondajele arheologice efectuate pe amplasamentul arătat de către paznicul satului nu au fost găsite morminte.

În campania arheologică din anul 2003, la propunerea directorului Muzeului Judeţean Satu Mare, dr. Viorel Ciubotă, au fost reluate cercetările privind identificarea necropolei, intenţionându-se în acest scop utilizarea detectorului de metale al muzeului sătmărean. În urma acordului mixt de colaborare ştiinţifică între Institutul de Cercetare al Regiunii Carpatice şi Muzeul Judeţean Satu Mare a fost format un colectiv compus din V. Kotigoroşko, I. Prohnenko, V. Ciubotă, R. Gindele şi L. Marta. Folosirea detectorului de metale, mult îngreunată de existenţa unui mare număr de piese de fier moderne, rămase de pe urma plantaţiei de vie, a fost utilă doar prin aceea că a dus la descoperirea unui fragment dintr-o sabie cu două tăişuri, îndoită ritual, aflată în poziţie secundară (la o adâncime de 5 cm). Această descoperire a determinat continuarea cercetărilor prin metoda practicată dintotdeauna, aceea de săpare. Ca urmare au fost descoperite 4 morminte, care sunt parte componentă a necropolei Gorodiştei Malaia Kopania.

Necropola ocupă vârful unui munte, situat la doar 125 de m spre vest de gorodişte, cu o înălţime de 231,3 m faţă de nivelul oceanului, adică la 1,2 m mai jos de situarea Setidavei. Limitele acesteia în cadrul înălţimii Serednii Grunok par a fi bine marcate. Platoul defrişat pe care se află necropola este înconjurat de pante, uneori puternic înclinate, împădurite. Suprafaţa despădurită de pe platou este de 172x62,5 m (v. Pl. 1). Defrişarea se datorează amenajării în anul 1952 a unei vii, scoasă în 1986, în momentul actual fiind plantată pe această suprafaţă scoruşă neagră. Plantaţia la rândul lui a periclitat necropola până la adâncimea de 0,5/0,55 m. Cu toate greutăţile legate de amplasamentul necropolei, pe suprafaţa plantaţiei au fost săpate şase secţiuni însumând 200 mp. Acestea sunt situate în partea centrală şi, în acelaşi timp, cea mai înaltă a platoului.

Mormântul 1 (1936). Total distrus. Nu există date referitoare la ritualul funerar. Inventarul: (vas de lut sau metalic?), umbo de scut, două vârfuri întregi de lance şi vârful din o a treia, doi pinteni, 4 inele de bronz, un obiect sub formă de covată din fier acoperit cu bronz (Kotigoroşko 1986, tab. VIII/1; Kobaly 1992, p. 123).

Mormântul 2. Descoperit în secţiunea centrală, săpată (40x1,5/2,0 m), în partea superioară a platoului defrişat (Pl. 2). La o adâncime de 5 cm a fost descoperită partea superioară a unei săbii îndoite ritual de trei ori (Pl. 3/8) şi obiectele principale ale mormântului care se aflau într-o stare avansată de corodare şi sunt parţial distruse. Ele au fost descoperite depuse pe o suprafaţă de 0,75x0,65 m, la o adâncime de 0,2 m de suprafaţa actuală. În afară de resturile sabiei au fost descoperite aici şi oase calcinate, deasupra cărora se găseau: resturi de umbo (Pl. 3/12), un vârf de lance (P. 3/6), o lamă de lance înfiptă vertical (Pl. 3/7), un pinten (Pl. 3/9), o fibulă de bronz lipită de nişte resturi de metal într-o grămăjoară (Pl. 3/11), o parte dintr-un vas din lut negru modelat cu mâna. (Pl. 3/10).

Mormântul 3. Distrus. Descoperit la o distanţă de 12 m la sud-vest faţă de cel dinainte (Pl. 2). Groapa de mormânt este rotundă cu diametrul de 0,4 cm. S-a păstrat numai partea inferioară a gropii cu diametrul de 0,1 m. Înăuntrul ei, pe partea nordică, erau depuse fragmente din partea inferioară cu marginile şi vârful conic ale unui umbo. Tot acolo s-a găsit şi un ac de bronz de la o cataramă ce prezenta indiciile unei arderi secundare (Pl. 3/13–14) şi, de asemenea, o cantitate mică de oase calcinate.

Mormântul 4. Parţial distrus. A fost descoperit la 12 m sud-vest de mormântul 3, la o adâncime de 0,5 m de nivelul actual de călcare. Partea inferioară a gropii de mormânt, cu diametrul de 0,4 m, s-a păstrat la o adâncime de 0,1 m. Partea ei superioară a fost distrusă de plug. Groapa a fost umplută cu oase calcinate împreună cu un mic fragment de vas negru şi o fibulă miniaturală (Pl. 3/15). Resturile umbo-ului se aflau la 4 m nord-est de mormânt. Fragmentele lui se găseau la o adâncime de 0,4/0,5 m de nivelul actual. Oase calcinate au fost descoperite lipite de resturile umbo-ului (Pl 3/16).

Mormântul 5. Mai puţin distrus. Descoperit la 1,8 m distanţă de mormântul 3 (Pl. 2). În groapa cu diametrul de 0,35 m şi adâncimea de 0,3 m a fost descoperit un vas de lut, capacul sub presiunea pământului s-a prăbuşit înăuntrul lui şi a acoperit cu resturile oasele calcinate, care umpleau vasul (Pl. 3/1–2). Alături de vas într-o parte erau aşezate o strachină de lut cenuşie, fragmente dintr-un mic ulcior de lut cenuşiu şi resturi dintr-o altă strachină de lut cenuşiu (Pl. 3/3, 5).

Analiza Inventarului funerar. În urma cercetării necropolei materialul arheologic se împarte în trei grupe: armament/harnaşament, obiecte de îmbrăcăminte şi ceramică. În prima grupă intră: săbii, vârfuri de lance şi pinteni.

Săbiile. Ambele exemplare aparţin tipului săbiilor cu 2 tăişuri. Din prima sabie s-a păstrat doar partea găsită cu detectorul de metale la Seredni Grunok (Pl. 3/17). A doua sabie intră în componenţa grupului 2. Ea este îndoită ritual de 4 ori, cu o lungime în cazul dezdoirii de 88 cm, lungimea tăişului este de 73 cm şi lăţimea de 4 cm. De-a lungul lamei, pe ambele părţi, trecea o nervură puţin ieşită în afară (Pl. 3/8–8a). Asemenea săbii s-au găsit în mormintele dacice 78 şi 128 a necropolei din Zemplin. Cercetătorii necropolei V. Budinski-Kricka şi M. Lamiova-Schmiedlova le datează în sec. I e.n. (Budinski-Kricka, Lamiova-Schmiedlova 1990, p. 279–280, pl. XI/20; XVIII/4).

Vârfurile de lance. Au o lamă subţire alungită cu o nervură alungită bine definită şi cu un manşon scurt. Lungimea întregului exemplar cu o ruptură mică a manşonului este de 5 cm (Pl. 3/6–7). Vârfurile similare descoperite în monumentele perioadei preromane din Dacia sunt datate în sec. I e.n. (Glodariu – Iaroslavschi 1979, p. 132–133, fig. 70/7, 9). Analogii pentru vârfurile de lance sunt cunoscute şi din perioada romană timpurie în complexele necropolei germanice de la Kostolna, aflată lângă Dunăre, în partea de sud-vest a Slovaciei, în mormântul 42 (Kolnik 1980, p. 113, pl. CIII).

Umbourile. S-au găsit trei exemplare din care două sunt restaurabile. Primul umbo este conic alungit şi are un gât aproape cilindric. Marginile sunt largi. Înălţimea lui este de 11,2 cm, iar diametrul bazei este de 19 cm (Pl. 3/12). Un umbo asemănător s-a găsit în mormântul 9 a necropolei Csongrad (Istvanovits–Kulcsár 1991, fig. 4). În necropolele germanice din sud-vestul Slovaciei este foarte des întâlnită în complexele cu fibule Almgren 68, care stabilesc faza B1b a perioadei romane timpurii, dar există şi în faza B1c (Kolnik 1977, p. 154, Pl. 10/5–6). Al doilea umbo, de formă conică, mic şi îndesat are înălţimea de 7,2 cm, are un gât conic şi marginile late de 4 cm. Acestea erau prevăzute cu 6 nituri utilizate la fixarea piesei de scut (Pl. 3/14). Umbo-uri asemănătoare există în necropola de la

Kostolna, de lângă Dunăre, unde ele apar în complexe cu fibulele din categoria Almgren 68 (Kolnik 1977, p. 112, 267, 275, Pl. CIV, CXII).

În categoria echipamentului militar al călăreţilor intră un pinten foarte deteriorat, confecţionat dintr-o tijă de fier cu un diametru de 0,7 cm. Braţele pintenului au terminaţii sub formă de nituri (Pl. 3/9). În perioada Latenului târziu pintenii sunt bine cunoscuţi din materiale din oppidumuri, iar apoi în aşezări şi necropole (Simec 1953, p. 200). În monumentele din perioada preromană a Daciei ele nu au fost încadrate în tipuri şi variante, se datează larg în sec. I î.e.n. – I e.n. În mormântul 163 a necropolei din Zemplin, un pinten asemănător a fost găsit împreună cu resturi dintr-un rython, care este datat din prima jumătate a sec. I e.n. (Budinsky-Kricka, Lamiova-Schmiedlova 1990, p. 298, Pl. XXI/4–5).

Obiectele de îmbrăcăminte sunt reprezentate de 2 fibule şi cârlige aparţinând unei centuri de la brâu. Fibula din mormântul 2, confecţionată dintr-o singură bucată de bronz, are un arc cu 8 spirale. Capul fibulei este romboidal, echipat cu o plăcuţă de sprijin sub arc. Corpul este împodobit cu un nod, portagrafa este ruptă (Pl. 3/11). Fibule asemănătoare sunt atribuite la tipuri de fibule norico-pannonice bine profilate, care au fost foarte răspândite în lumea barbară a Europei în perioada romană timpurie (Ambroz 1966, p. 36). Lipsa portagrafei nu ne dă posibilitatea să datăm exemplarul de la Malaia Kopania în perioada sec I. e.n.(Kotigoroşko 2002, p. 144).

A doua fibulă este unicat pentru Malaia Kopania. Atât prin faptul că ea este întreagă, ceea ce este o raritate pentru acest sit, dar şi prin faptul că acest tip de fibule nu este prezent între cele 50 de exemplare descoperite până acum aici. Corpul îndoit este împodobit cu un nod. Fibula este scurtă, lungimea sa fiind de doar 2 cm. Corpul ei îndoit este împodobit cu un nod. Fibula aparţine tipului numit în formă de trompetă, de tip Almgren 77 (Pl.3: 15). O analogie apropiată se găseşte în necropola în mormântul 30 a necropolei Kostolna lângă Dunăre (Kolnik 1980, p. 107, Pl. XCV). În necropola de la Gladkoviceva (sud-vestul Slovaciei) fibule analoge apar în complexe funerare împreună cu fibule de tip Almgren 68, Almgren 86, cupe Eggers 140, 162, căni Eggers 129 şi găleata Eggers 39/40 (Kolnik 1980, p. 136, 139, 297, 301, Pl. XCV, CXXXIV, CXXXVIII). Vasele de bronz importate, de producţie italiană sau din zona Rinului sunt datate din prima jumătate a sec. II e.n. (Kraskovska 1976, p. 430–436, fig. 2). Pe teritoriul Daciei preromane fibulele Almgren 77 (Rustoiu 1997, p. 54) se datează în a doua jumătate a sec. I şi în prima jumătate a sec. II e.n., cu menţiunea că apar cu monedele lui Traian, Hadrian şi Antoninus Pius.

Catarama de la centura de la brâu. Un capăt este reprezentat de un inel, iar al doilea capăt de cârligul propriu zis care era fixat de catarama curelei. Lungimea lui este de 4 cm (Pl. 3/13). Acest tip de cataramă, dar o variantă mult mai bine profilată este cunoscută din complexele necropolei de la Zemplin şi Malaia Kopania (Kotigoroşko 1985, Fig. 50/36–38). I. Werner făcând o analiză a acestor catarame a arătat că locul lor de producţie nu este cunoscut, dar ele au fost răspândite la celţii din nordul Italiei, iar în perioada Latène-ului Târziu aceste catarame erau purtate de războinicii celţi norico-pannonici (Werner 1979, p. 149). Catarame de acest tip este posibil să ajungă şi pe teritoriul Daciei preromane unde sunt folosite în continuare.

Materialul ceramic se compune din urne şi vase descoperite în mormintele 2 şi 5. De asemenea există şi mici fragmente ceramice de tip dacic, descoperite odată cu săparea secţiunilor. Castronul este confecţionat din pastă de lut ce a fost amestecată cu fragmente de şamotă slab arsă. Suprafaţa este netedă, de culoare portocalie deschisă (imitaţia vaselor vopsite la roşu). El are o buză scurtă, îngroşată, corpul este bombat, rotunjit, fiind aşezat pe un fund cu baza groasă. Diametrul gurii este de 30 cm, al fundului este de 14 cm, iar înălţimea vasului este de 24,5 cm (Pl. 3/2).

Capacul este confecţionat la fel ca şi castronul, are o formă de calotă sferică. Mânerul său este rotund, corpul împodobit cu 4 nervuri orizontale, iar marginea are un guler. Diametrul mânerului este de 7,8 cm, baza este de 27 cm, înălţimea capacului este de 12,5 cm (Pl. 3/1). Castronul şi capacul din mormântul 5 de la Seredni Grunok sunt unicate pentru zona Malaia Kopania. Un castron de acest fel a fost găsit şi la Poiana, de acolo provine de asemenea castronul, analogia exactă a părţii superioare a vasului nostru (Crişan 1969, p. 186–189, fig. 100/3; fig. 101). Autorul crede că aceste castroane imită formele castroanelor romane. Cantitatea redusă a acestor vase din siturile Daciei Preromane atestă folosirea lor redusă în viaţa de toate zilele. O analogie directă a vasului se găseşte în mormântul 28 al necropolei de la Abraham (Kolnik 1980, p. 28, Pl. XVI), unde, la fel ca şi la Malaia Kopania, a fost folosită ca şi urnă. Spre deosebire de castron, capacele de tipul aceluia descoperit în mormântul 5, au o largă răspândire în mediul daco-getic din arealul carpato-dunărean. Se consideră că prototipurile lor au fost modele romane (Crişan 1969, p. 182-183, Pl. LXXXIII).

Castronul cenuşiu negricios, ce are pasta degresată cu şamotă şi care prezintă o ardere slabă, aparţine tipului castroanelor cu buză îngroşată, şi corpul bombat. Diametrul la buză este de 16 cm, diametrul la fund este de 8 cm şi înălţimea vasului este de 8 cm (Pl. 3/3). O formă asemănătoare are castronul şi ulciorul din mormântul 5, care nu se pot restaura din cauza fragmentării puternice (Pl. 3/4–5). Cana este confecţionată dintr-un lut bine frământat, amestecat cu şamotă fină şi prezintă o ardere bună. Cana este spartă dar poate fi restaurată. Buza este îndoită uşor, toarta este înaltă, iar corpul este conic şi se îngustează la bază. Diametrul buzei este de 6,4 cm, al fundului de 3,7 cm şi înălţimea vasului de 8 cm (Pl. 3/10). Castronul din lut gri şi cana aparţin categoriilor formelor de vase cel mai larg răspândite de la complexul grădiştei de la Malaia Kopania (Kotigoroşko 1995, fig. 44/33–39; fig. 45/6–11). Analiza făcută inventarului de la Seredni Grunok permite datarea obiectelor descoperite la mijlocul secolului I e.n. sau chiar pe parcursul celei de-a doua jumătăţi ale sale.

Ritualul funerar al mormintelor descoperite se caracterizează prin incinerarea defunctului, urmând ca oasele curăţate să fie depuse în gropi sau urne. În trei cazuri resturile au fost acoperite cu umbo-uri, oasele fiind lipite de partea interioară a umbo-ului. Totuşi în acest moment, dat fiind faptul că mormintele sunt foarte distruse, nu putem să aducem precizări mai exacte referitoare la elementele ritualului funerar de care au avut parte defuncţii descoperiţi la Grunok şi nici la locurile în care s-au petrecut acestea. Datorită denivelărilor pe care le-a suferit platoul dealului, este greu de a aprecia dacă mormintele iniţial erau tumulare sau plane. Totuşi în acest moment se poate spune că, la amenajarea spaţiului funerar au fost folosite monolite de andezit. Unele dintre fragmente mari de lespezi descoperite erau dispuse astfel încât înconjurau locul pe care se aflau mormintele descoperite.

Legat de apartenenţa etnică a mormintelor descoperite, este caracteristic inventarul, şi în primul rând armele, ce se regăsesc în special în necropolele germanice din sec. I e.n. Aceste tipuri de arme sunt întâlnite şi în mormintele dacice de la Zemplin, dar descoperite împreună cu obiecte atribuite culturii materiale dacice (vase, cuţite, etc). La Seredni Grunok numai în mormântul 2 a fost găsit un vas tipic dacic (Pl. 3/10). Ceramică dacică a fost descoperită în stratul de 0,2/0,3 m al secţiunilor I, VI şi în mormântul 4 (un fragment de perete a unui vas negru), dar dată fiind poziţia lor şi starea lor fragmentară ele sunt indicii indirecte în ceea ce priveşte atribuirea mormintelor. Pentru argumentarea mai precisă a apartenenţei etnice a mormintelor descoperite trebuie să dispunem de mai multe date, care pot fi furnizate doar atunci când se vor face mai multe descoperiri la Seredni Grunok.

(traducere de Liuba HORVAT)

The Necropolis of Malaia Kopania Fortified Settlement
(Abstract)

During 2003, a joint Ukrainian–Romanian expedition conducted a research for burials on the outskirts of the village Malaia Kopanya in Vynogradiv district of Zakarpatska region, Ukraine. The necropolis was found at a distance of 125 m westward of the Dacian fortified settlement, I^st century BC – I^st Century AD. The burials are covering the top of the hill Seredniy Grunok (Figure 1). At this site, the first burial was found already in 1936. Its inventory was consisted by a vessel, a shirt of mail, spearheads, and spurs.

In 2003 four additional burials were discovered, all being severly disturbed by later interventions – majority of them caused by a former vineyard placed here. This plot is used as rowan-tree plantation today. All burials were realized with cremation. The remains of the cremation were poured in small holes and covered with objects which were on the deceased at the moment of cremation. Bones with the sign of calcinations in the burial 5 were placed in a ceramic vessel with a lid (plate 3/1–2). The graves had the following inventory: ritually bended sword and the remains of another one, two spearheads, three umbos, clasps A68/69 and A77, waist fastening, basin, remains of pottery and moulding (platel 3).

Considering the inventory, the discovered burials, can be dated at the middle (or even at the second half) of I^st century AD. Taking into account that the burials were severely damaged by the deep-plough, the ethnical identification remains unclear. Nevertheless, we would like to highlight that the discovered weapons are typical for German artifacts from the I^st Century AD.

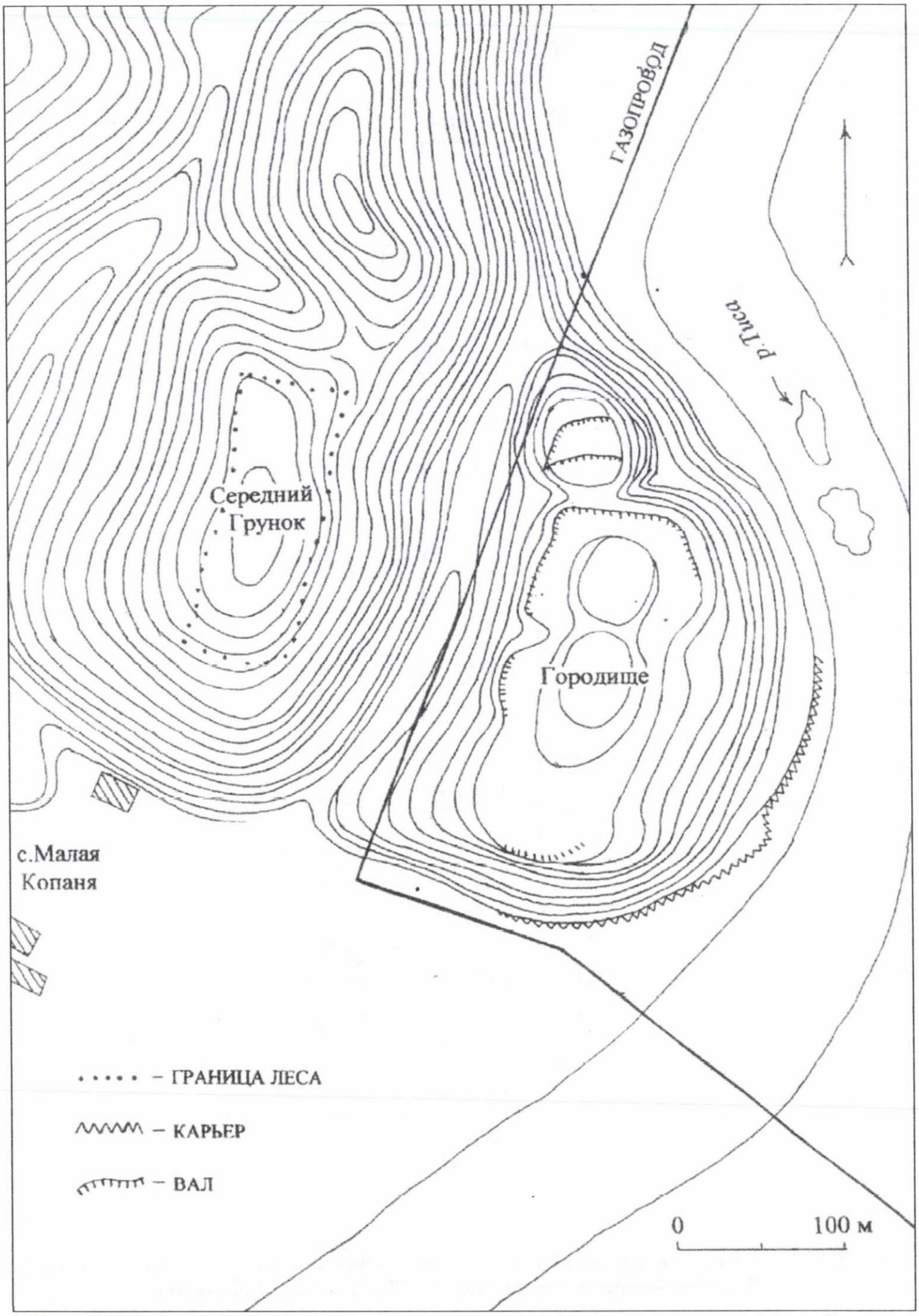

Рис. 1. Топографический план расположения городища и могильника возле с.Малая Копаня.
Pl. 1. Planul topografic al cetăţii şi necropolei de lângă Malaia Kopania

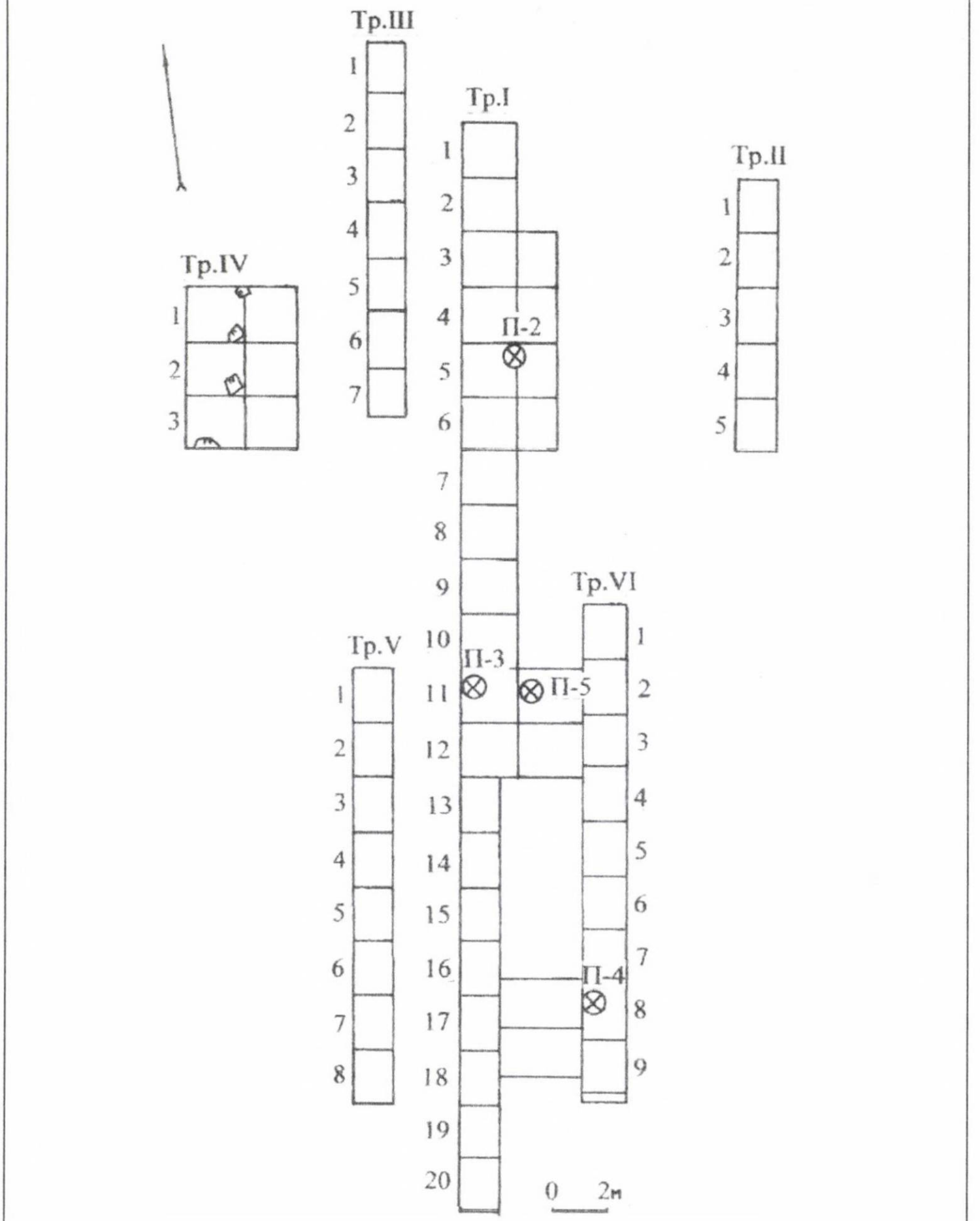

Рис. 2. Малая Копаня (ур.Середний Грунок). Ситуационный план расположения погребений.
Pl. 2. Malaia Kopania (Seredni Grunok). Plan de situaţie al necropolei.

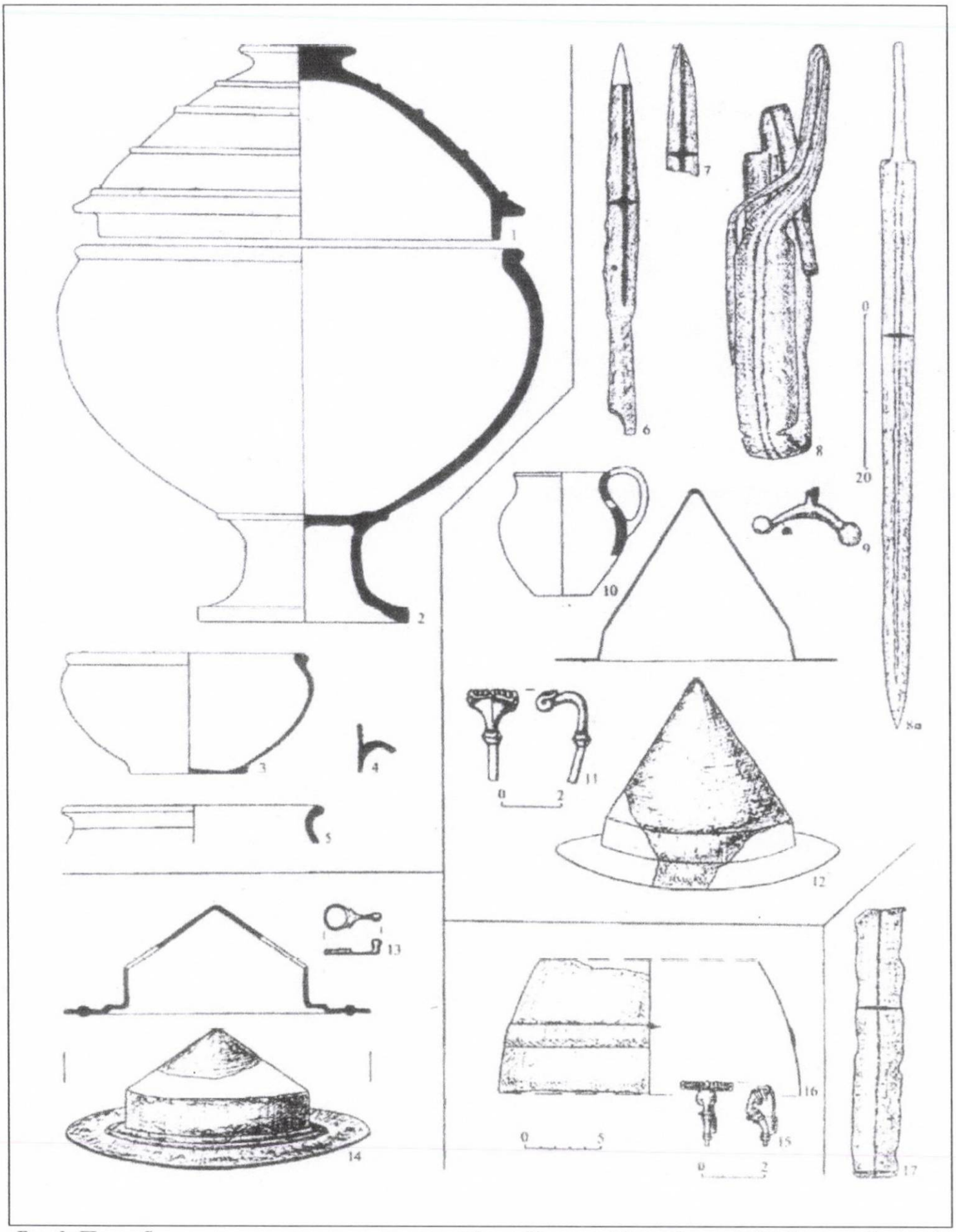

Рис.3. Погребальные комплексы могильника Малая Копаня. Погребение 5 (1–5); погребение 2 (6–12); погребение 3 (13–14); погребение 4 (15–16); подъёмный материал (17).
Pl. 3. Mormintele din necropola de la Malaia Kopania. Mormântul 5 (1–5); Mormântul 2 (6–12); mormântul 3 (13–14); mormântul 4 (15–16); material rulat (17).

Probleme privind ceramica dacică şi germanică din aşezările din nord-vestul României

Robert GINDELE

În studierea apartenenţei culturale a ceramicii din aşezările din secolele II–IV d. Chr. din nord-vestul României am încercat să analizăm ceramica modelată cu mâna, care este confecţionată în mod artizanal, păstrând tradiţia un timp mai îndelungat. Trebuie să avem în vedere şi procesul de preluare rapidă a unor tehnologii mai avansate sau a unor forme mai practice şi concomitent dispariţia vechilor categorii. Astfel, unele tipuri de vase considerate indicatori etnici pot pierde acest caracter la contactul cu o altă cultură materială. În aceleaşi timp, dispariţia unor astfel de tipuri nu înseamnă nicidecum implicit o asimilare etnică.

Apartenenţa culturală a ceramicii din aşezările din secolele II–IV în stadiul actual al cercetărilor este greu de precizat. Având în vedere procesul de aculturaţie romană, majoritatea categoriilor ceramice devin chiar imposibil de atribuit. Acest proces de aculturaţie este unul extrem de complicat, în spaţiul nord-vestic al României: pe un fond dacic pătrunde o cultură materială germanică, diferită, şi cele două culturi materiale, la rândul lor, primesc o puternică influenţă provincială. Nu putem să neglijăm cu totul nici o eventuală influenţă sarmatică venită din sud. Există însă unele tipuri de vase, care sunt considerate indicatori etnici încă de la începuturile studierii ceramicii din aşezările din Regiunea Tisei Superioare. Ca ceramică dacică sunt menţionate, în primul rând, ceştile şi în al doilea rând vasele borcan cu decoruri plastice. Ceramica germanică iese în evidenţă prin caracteristicile pastei cu o varietate tipologică mai mare. Este considerată ceramică germanică cea fină, negricioasă, cu grafit în pastă, uneori cu suprafaţa lustruită[1]. Trebuie să fim însă prudenţi, pentru că o asemenea categorie ceramică există şi în cultura materială dacică, folosită mai ales pentru confecţionarea fructierelor dar şi a străchinilor[2]. Departajarea între cele două grupuri se poate face numai pe baza unor diferenţe tipologice.

În studiul nostru am folosit contextele publicate recent, în 1997, de la Suplacu de Barcău – Lapiş[3]; în 2000, Hereclean, Lazuri – Lubi tag, Panic – Uroikert, Pericei – Keller tag, Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106[4] şi contextele din săpăturile noastre din perioada 1998–2001 de la Apa – Moşia Brazilor, Berveni – Holmoş, Petea – Vamă, Supur – Togul Cosmii[5]. Din săpăturile mai vechi de la Medieşu Aurit – Şuculeu[6], mai multe puncte din zona Culciu Mare[7] sau de la Lazuri – Râtul lui Bela[8] nu au fost publicate până în prezent contexte.

Opaiţe

Opaiţul era folosit nu pentru consumul hranei, ci pentru iluminat. Astfel, el putea fi preluat şi de alte culturi materiale, unde acest instrument de iluminat lipsea. Originea dacică este acum de necontestat, dar apare într-un spaţiu mai larg, decât arealul culturii materiale dacice, până în zona Cracoviei, atât în contexte din aşezări de tip Przeworsk, cât şi în aşezări aşa zise cu caracter Przeworsk–Puchov în secolele I–II. Izolat, acest tip de vas apare şi în Moravia[9]. În nord-vestul României, opaiţul dacic în limitele secolelor II–V e.n. a fost descoperit în 7% dintre contextele numai cu ceramică germanică, în 42% dintre contextele cu ceramică dacică şi germanică şi în 66% dintre contextele cu ceramică cu caracter numai dacic. Având în vedere aceste date, este clar că acest tip de

---

[1] Lamiova – Schmiedlova 1969, p. 450, 464.
[2] Macrea – Glodariu 1976, p. 53; mai nou la Andriţoiu – Rustoiu 1997, p. 86 şi Ursachi 1995, p. 149.
[3] Ignat – Bulzan 1997.
[4] Matei – Stanciu 2000.
[5] Apa – Moşia Brazilor, semnalat Marta – Gindele 1998–1999, Supur – Togul lui Cosmi, Petea – Vamă şi Berveni – Holmoş nepublicate.
[6] Dumitraşcu – Bader 1967.
[7] vezi la Matei – Stanciu 2000, p. 43.
[8] vezi la Matei – Stanciu 2000, p. 61.
[9] Pieta 1982, p. 104.

vas aflat în discuţie, în decursul acestor secole în nord-vestul României aparţinea predominant culturii materiale dacice.

Tipologic, în spaţiul nord-vestic al României putem să diferenţiem două categorii mari de opaiţe: cu toartă şi fără toartă. Această diferenţiere nu poate fi foarte precisă, pentru că materialul este în mare parte fragmentar.

1. Opaiţe cu toartă

1.1. Opaiţe cu toartă care porneşte din buză au fost descoperite în context cu ceramică germanică şi dacică la Supur – Togul Cosmii (Harta 1/2, 3) sau fără context la Petea – Vamă (Harta 1/1), opaiţ cu toartă la mijlocul peretelui apare la Lazuri – Lubi tag, fără context (Harta 1/6), la Medieşu Aurit fără context menţionat[10]. Acest tip se grupează la nord de Someşul Mijlociu. În aşezarea de la Lazuri – Lubi tag mai apar opaiţe cu forme neobişnuite.

1.2. Opaiţe cu toartă supraînălţată şi cioc de scurgere (Harta 1/5).

1.3. Opaiţe cu toarta la mijlocul peretelui (Harta 1/6).

1.4. Opaiţe cu toartă plină, orizontală, la mijlocul peretelui (Harta 1/7).

În regiunea Tisei Superioare, din aşezări mai provin opaiţe cu toartă de la Besa[11] şi Beregsurány – Barátságkert[12]..

2. Opaiţele fără toartă se pot împărţi în două categorii mari:

2.1. Opaiţele cu pereţi tronconici apar cel mai frecvent, fiind răspândite uniform pe tot teritoriul nord-vestic al României (Harta 1/8–23). Această variantă este şi cea mai răspândită în regiunea Tisei Superioare. Apare la Miskolc – Szirma[13], Peder[14] Sajókersztúr[15] Szirmabesenyő[16]. Varianta cu alveole la bază apare în două exemplare, la Lazuri – Râtul lui Bela (Harta 1/24) şi la Zalău – Valea Mâţii (Harta 1/25).

2.2. Opaiţele cu pereţi curbaţi în nord-vestul României apar exclusiv în varianta fără toartă şi într-un număr mai redus. Răspândirea lor se concentrează în zona aşezărilor de la Lazuri, (Harta 2/1–4, 6, 8–10) dar apare câte un exemplar şi la Berveni – Cetate (Harta 2/7) sau la Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106 (Harta 2/5). Este surprinzătoare frecvenţa redusă din zona aşezărilor de pe valea râului Zalău. În regiunea Tisei Superioare asemenea exemplare apar la Peder[17], Sebastovce Barca[18], Szirmabesenyő[19].

Ceramica fină, negricioasă, modelată cu mâna

Ceramica negricioasă fină, modelată cu mâna a fost folosită numai pentru servirea mesei, datorită facturii foarte fine excluzând rolul de pregătire a hranei sau depozitarea proviziilor. Acest tip ceramic dispare din cultura materială Przeworsk şi este înlocuit cu ceramica modelată la roată[20]. Acest proces foarte probabil a decurs şi mai repede în apropierea provinciei. În nord-vestul României, formele se reduc la trei forme de bază: străchini, castroane şi oale.

1. Străchinile se pot categoriza în două tipuri generale: străchini scunde şi străchini adânci.

1.1. Străchinile scunde sunt răspândite în zona văii Zalău, la nord de Someşul Mijlociu. *Varianta 1.1.1. Cu pereţi curbaţi* (Harta 3/1–2) a fost descoperită în contexte numai cu ceramică germanică şi modelată cu mâna, la Lazuri – Lubi Tag, gr. 8 II şi la Petea – Vamă S12a, C4. *Varianta 1.1.2. Cu pereţi în unghiuri ascuţite* (Harta 3/3–4) apare ca şi varianta anterioară numai în contexte cu ceramică germanică şi modelată la roată la Petea – Vamă S12a, C4 şi la Apa – Moşia Brazilor, C27. *Varianta 1.1.3. Cu pereţi în unghi obtuz* (Harta 3/5–6) provine din context cu caracteristici identice cu cele anterioare de la Lazuri – Lubi Tag, C31 dreptunghiular. În regiunea Tisei Superioare, această variantă a

[10] Dumitraşcu – Bader 1967, pl. II.
[11] Lamiova Schmiedlova 1969, 459, pl. 37/2.
[12] Istvánovits 1993, p. 137, pl. II/1.
[13] Fără context Végh 1989, pl. 15/15, pl. 17, 24.
[14] Lamiova Schmiedlova 1969, p. 419, pl. 9/6.
[15] Végh 1985, pl. 3/10.
[16] Végh 1999, pl. 7/2, 10/6, 13/10, 17/12, 23/13.
[17] Lamiova Schmoiedlova 1969, p. 419, pl. 9/1, 2.
[18] Lamiova Schmiedlova 1969, p. 447, pl. 30/2, 5.
[19] Végh 1999, pl. 10, 11.
[20] Godlowski 1981, p. 60.

fost decoperită la Beregsurány – Barátságkert, C12[21]; Miskolc – Szirma[22], Szirmabesenyő[23]. *Varianta 1.1.4. Cu pereţi curbaţi, formă aplatizată* (Harta 3/7–8) nu a fost descoperită în contexte. Variantele străchinii scunde se înscriu într-un grup contextual foarte clar, apar împreună numai cu ceramică germanică şi numai cu ceramică modelată cu mâna. Foarte probabil că acest tip este utilizat de primele grupuri de populaţii germanice, înainte de orice aculturalizare materială.

1.2. Străchinile adânci sunt răspândite uniform pe teritoriul nord-vestic al României, excepţie face *varianta 1.2.1. străchini adânci cu pereţi în unghi obtuz,* care se concentrează exclusiv în valea Zalăului (Harta 4/1–6). În context a fost decoperit la Panic Gr.2* cu ceramica germanică şi ceramică modelată la roată, la Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, în L1, L7, împreună cu ceramică dacică, opaiţ dacic, ceramică zgrunţuroasă şi ştampilată. *Varianta 1.2.2. cu pereţi globulari* (Harta 6/7–10) apare la Petea – Vamă în contexte cu ceramică germanică şi dacică (S14, C1), cu ceramică modelată la roată, sau numai ceramică germanică (S12A, C4), numai cu ceramică modelată la roată, sau la Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, cu ceramică dacică şi germanică (L1), cu ceramică zgrunţuroasă şi ştampilată. În regiunea Tisei Superioare această variantă a fost descoperită la Sebastovce Barca[24], Blazice[25], Szirmabesenyő[26], Sajókeresztúr[27], cu toartă de la Ostrovany[28]. *Varianta 1.2.3. Cu buza neaccentuată, cu pereţi lungi şi ascuţiţi* (Harta 6/11–13). Apare în contexte cu ceramică dacică şi germanică, cu ceramică modelată la roată, la Petea – Vamă S14, C3, sau cu ceramică zgrunţuroasă, la Berveni – Holmoş L1 cu ceramică ştampilată la Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, L7. *Varianta 1.2.4. Cu buza lungă şi pereţi în unghi ascuţit* (Harta 6/14–15) nu a fost descoperită în contexte. În regiunea Tisei Superioare, acest tip apare la Miskolc – Szirma[29], Peder[30]. Putem constata că tipul de strachină adâncă în nord-vestul României apare mai ales în contexte împreună cu ceramică modelată la roată, ştampilată sau zgrunţuroasă, atât în contexte cu ceramică germanică cât şi cu ceramică dacică.

2. Castroanele biconice apar de asemenea pe tot teritoriul nord-vestului României, cu excepţia Crasnei Mijlocii. *Varianta 2.1. Cu pereţi în unghi* (Harta 5/1–9) este varianta cea mai bine reprezentată în nord-vestul României. Ea a fost descoperită în context atât cu ceramică germanică, cu ceramică modelată cu mâna la Apa – Moşia Brazilor, C27 şi C32, cu ceramica modelată la roată la Panic – Uroikert Gr. 2* cât şi cu ceramică dacică şi ceramică modelată la roată la Petea, S14, C1 şi C3, sau Hereclean, L4. Varianta castronului biconic cu pereţi în unghi este foarte răspândită în regiunea Tisei Superioare. Apare la Beregsurány – Baratságkert[31], Bucea[32], Michalovce[33], Presov[34], Sajókeresztúr[35], Sebastovce-Barca[36]. *Varianta 2.2. Cu pereţi arcuiţi la diametrul maxim* (Harta 5/10–12) apare în contexte cu ceramică dacică şi cu ceramică modelată la roată la Hereclean L4 sau la Petea – Vamă, S14, C3. Această variantă apare în regiunea Tisei Superioare la Beregsurány – Barátságkert[37] Miskolc – Szirma[38], Ózd – Stadion[39]. O singură *variantă 2.3. a castroanelor, cu corp globular* (Harta 5/13) apare la Hereclean L5 în context cu ceramică dacică şi ceramică modelată la roată. Această variantă mai apare la Bucea[40] şi Blazice[41]. Castroanele biconice au o frecvenţă surprinzător de mică în aşezarea de la Zalău – Bd. Mihai

---

[21] Istvánovits 1997, p. 740, fig. 10/2.
[22] Fără context Végh 1989, pl. 11/28.
[23] Végh 1999, Complex 4/SX, pl. 20/21; Complex 2/SX, pl. 20/17.
[24] Lamiova Schmiedlova 1969, p. 442, pl. 24/7.
[25] Pastor 1970, p. 175, pl. VII/3, complex 15.
[26] Végh 1999, pl. 7/19–21, şi în context cu terra sigillata Drag. 37. Westendorf Helenis, datat în prima treime a sec. III.
[27] Végh 1985, pl. 3/11.
[28] Lamiova Schmiedlova – Tomasova 1999, p. 119, pl. VIII/4.
[29] Fără context Végh 1989, pl. 21/19.
[30] Lamiova Schmiedlova 1969, 429, pl. 16/3.
[31] Istvánovits 1993, pl. VI/5, fără context, Istvánovits 1997, 739, fig. 9/1; complex 36, 2, 3; complex 6/d.
[32] Kotigorosko 1995, fig. 58/16, 19, 20. Locuinţa 2.
[33] Budinsky-Kricka 1963, fig. 14/1.
[34] Budinsky-Kricka 1963, pl. 47, pl. VI/7.
[35] Végh 1985, pl. 3/21.
[36] Lamiova Schmiedlova 1969, p. 442, pl. 24/5.
[37] Istvánovits 1997, 740, fig. 10.1 complex 36.
[38] Végh 1989, pl. 6/7, pl. 8/10.
[39] Párducz – Korek 1958, pl. VI/16, complex 56.
[40] Kotigorosko 1995, fig. 58/21, locuinţa 2.
[41] Pastor 1970. 175, pl. VII/2 complex 15.

Viteazu 104–106 şi nu apar în nord-vestul României în contexte cu ceramică ştampilată sau zgrunţuroasă.

3. Oala este un tip de vas mai puţin răspândit în nord-vestul României, apare numai în valea râului Zalău. *Varianta 3.1. Cu buză îndoită în exterior* (Harta 3/9–14) a fost descoperită în contexte cu ceramica germanică cu ceramică modelată la roată la Panic – Uroikert Gr. 2* şi cu ceramică ştampilată şi zgrunţuroasă la Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106 L4 cu ceramică dacică, ceramică modelată la roată ştampilată şi zgrunţuroasă la Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, L7. *Variantele 3.2. Fără buză, cu marginea dreaptă* (Harta 3/15) şi *3.3. Fără buză, cu marginea îndoită spre exterior* (Harta 3/16) nu au fost descoperite în contexte. Oala modelată cu mâna, din pastă fină, negricioasă a fost folosită pe scară redusă şi apare în contexte cu ceramică dacică şi germanică, mai des cu ceramică modelată la roată, zgrunţuroasă şi ştampilată.

4. Funduri de vase. Această categorie nu poate fi bine încadrată tipologic. Ea poate să fie asociată oricărui tip de vas. După formă putem să distingem funduri de vase *4.1. cu umbo, 4.2. plate, 4.3. găurite.*

Răspândirea descoperirilor de ceramică cu caracter etnic în nord-vestul României (Harta 6) este strâns legată de frecvenţa săpăturilor sau a perieghezelor. Valea Crasnei Mijlocii nu a fost cercetată, Valea Ieriului a fost cercetată numai prin periegheze. În Valea Someşului, contextele cu caracter germanic se concentrează în zona de dealuri (Harta 6/1, 12), cea daco-germanică (Harta 6/13, 14, 17) în zona câmpiei mlăştinoase din nordul Someşului. Un caracter singular îl are aşezarea de la Medieşu Aurit – Şuculeu (Harta 6/15), unde până în prezent nu a fost semnalată ceramică germanică. În valea Crasnei, contextele cu caracter germanic se concentrează pe valea Zalăului şi izolat pe valea Superioară a Crasnei (Harta 6/2, 20, 23, 25), dar apar şi în zona cu o concentrare mare de material dacic de pe malul sudic al fostei mlaştini Ecedea. (Harta 6/6). Descoperirile cu caracter dacic se concentrează în două zone clare: în văile superioare ale râului Crasna şi ale râului Barcău, în zona Şimleului Silvaniei (Harta 6/3, 8, 19, 21, 24, 26) şi pe malul sudic al fostei mlaştini Ecedea, în zona Carei – Berveni (Harta 6/4, 5, 7, 16). Din păcate, majoritatea acestor descoperiri provin din periegheze, datarea lor mai exactă nefiind posibilă.

Pe baza caracterului combinaţiei ceramicii putem să separăm următoarele grupuri de contexte cu ceramică dacică şi germanică[42]:

Grupul I. Contexte cu ceramică germanică. (43%) a. Contexte cu ceramică germanică, numai cu ceramică modelată cu mâna; b. Contexte cu ceramică germanică şi ceramică modelată la roată; c. Contexte cu ceramică germanică, ceramică modelată la roată, zgrunţuroasă, ştampilată şi lustruită.

Grupul II. Contexte cu ceramică dacică şi germanică. (40%) a. Contexte cu ceramică germanică şi dacică, numai cu ceramică modelată cu mâna – lipsesc; b. Contexte cu ceramică germanică şi dacică şi ceramică modelată la roată; c. Contexte cu ceramică germanică şi dacică, ceramică modelată la roată, zgrunţuroasă, ştampilată şi lustruită.

Grupul III. Contexte cu ceramică dacică. (10%) a. Contexte cu ceramică dacică, numai cu ceramică modelată cu mâna; b. Contexte cu ceramică dacică şi ceramică modelată la roată – lipsesc; c. Contexte cu ceramică dacică, ceramică modelată la roată, zgrunţuroasă, ştampilată şi lustruită.

Grupul IV. Contexte cu opaiţe. (7%) a. Contexte cu ceramică dacică, numai cu ceramică modelată cu mâna - lipsesc; b. Contexte cu ceramică dacică şi ceramică modelată la roată – lipsesc c. Contexte cu opaiţe, fără ceramică dacică sau germanică.

Ancorarea cronologică a contextelor din aşezările din secolele II–IV se poate face foarte greu. Elemente de datare avem numai pentru Grupul II.b. Ca element de datare dispunem de o fibulă de bronz, puternic profilată A.84, variantă târzie, cu buton tăiat la picior[43]. Acest tip de fibulă foarte probabil provine din provincia Dacia, dar este presupusă şi o fabricare locală, în mediul germanic. În mediul culturii Przeworsk, acest tip de fibulă este datat la mijlocul secolului II, la începutul extinderii culturii Przeworsk la sud de Carpaţi[44]. Pe limesul nord-vestic al Daciei acest tip de fibulă este datat la

[42] Procentajele sunt raportate la complexele care conţin tipurile atribuibile cultural.
[43] Dabrowska 1992, p. 105, Abb. 1/d.
[44] Dabrowska 1992, p. 107.

începutul[45] sau în prima jumătate[46] a secolului II. Această fibulă a fost descoperită la Petea – Vamă S14, C3, într-un context cu aşa numita ceramică romană provincială, roşiatică, considerată import 3%; ceramică negricioasă, fină, modelată cu mâna, germanică 5%; ceramică modelată cu mâna, cu motive plastice, dacică 3%; ceramică modelată cu mâna 51%; ceramică modelată la roată 38%. În faza C2 se poate ancora complexul 4 de la Hereclean, cu o fibulă de fier A.VI.162, datată de Godlowski[47]. Acest tip de fibulă poate să apară şi mai repede, în faza C1b, pe teritoriul grupului Maslomecz în nordul Poloniei[48]. Complexul 4 are următorul caracter: ceramică negricioasă, fină, modelată cu mâna, germanică 11%; ceramică modelată cu mâna, cu motive plastice, dacică 3%; ceramică modelată cu mâna 66%; ceramică modelată la roată 18%. După datele cronologice disponibile în stadiul actual al cercetărilor probabil că ceramica ştampilată şi zgrunţuroasă nu este confecţionată mai devreme în mediul barbar decât a doua jumătate a secolului III. Putem presupune însă că au avut loc mai multe valuri de aşezări ale populaţiilor germanice, atestate sau nu în izvoarele scrise. Caracterul complexului 4 de la Hereclean, datat în a doua jumătate a secolului III s-ar putea să fie legat de această nouă populaţie, dislocată de mişcările populaţiilor germanice din a doua jumătate a secolului III.

Grupurile de contexte nu se concentrează în aşezări diferite, apariţia la Pericei a unei context dacic şi la Apa a două contexte germanice poate fi pusă pe seama insuficienţei cercetărilor din aceste două situri. Aceste grupuri stabilite nu se concentrează în cadrul unor sectoare din aşezări. Ponderea grupurilor de contexte arată o majoritate a contextelor cu ceramică exclusiv germanică sau cu material amestecat, dar având în vedere numărul mic de obiective cercetate relevanţa procentajelor poate să fie acceptată cu rezerve. Ceramica negricioasă, fină, modelată cu mâna, germanică, folosită la servitul mesei şi ceramica modelată cu mâna, ornamentată cu motive plastice, dacică, folosită la pregătirea hranei nu prezentau avantaje practice pentru o implementare în gama de vase folosite în culturile materiale dacice sau germanice. Apariţia acestor două categorii de vase în aceleaşi contexte se poate pune pe seama unui conglomerat de populaţie daco-germanice. Singura diferenţă majoră este lipsa contextelor cu ceramică modelată exclusiv cu mâna în Grupul II, cu contexte cu material amestecat. În stadiul actual, precar, al cercetărilor nu putem să afirmăm că a avut loc un proces de dacizare a culturii materiale germanice, sau un proces de germanizare a culturii materiale dacice[49], dar putem să afirmăm foarte clar că a avut loc un proces de puternică romanizare a culturii materiale barbare, ajungând chiar până la o aculturaţie provincială totală la nivelul ceramicii.

Bibliografie

Andriţoiu – Rustoiu 1997: I. Andriţoiu – A. Rustoiu, *Sighişoara–Wietenberg. Descoperirile preistorice şi aşezarea dacică. Les decouvertes prèhistoriques et l' emplacement dacique*, Bibliotheca Thracologica XXIII, Bucureşti, 1997.

Bajusz – Kocsis 1995: I. Bajusz – S. Kocsis, *Fibule din amfiteatrul roman de la Porolissum. Römische Fibeln aus dem Amphiteater von Porolissum. Porolissum. Ein dakisch- römischer archäologischer Komplex an der Nordgrenze des römischen Reichs*, AMP, XIX, 1995, p. 49–59.

Budinsky-Kricka 1963: V. Budinsky-Kricka, *Sidlisko z doby rimskej a zo zaciatkov stahovania narodov v Presove. Siedlung aus der römischen und der beginnenden Völkerwanderungszeit in Presov*, SlovArch, XI, 1, 1963, p. 5–59.

Dumitraşcu – Bader 1967: S. Dumitraşcu – T. Bader, *Aşezarea dacilor liberi de la Mediesu Aurit. Die Siedlung der freien Daker von Mediesu Aurit*, 1967.

Godlowski 1970: K. Godlowski, *The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe*, Krakau, 1970.

Godlowski 1981: K. Godlowski, *Kultura Przeworska*, Prahistoria ziem Polski, V, 1981.

Gudea 1989: N. Gudea, *Porolissum. Un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a imperiului roman. Porolissum. Ein dakisch- römischer archäologischer Komplex an der Nordgrenze des römischen Reichs*, AMP, XIII, 1989.

Istvánovits 1993: E. Istvánovits, *Some data on the history of Upper Tisza Region in the Roman Age.* Vychodoslovensky Právek, IV, 1993.

---

[45] Gudea 1989.594, nr. 9.

[46] Bajusz – Kocsis 1995, pl. I.4.

[47] Godlowski 1970. 39.

[48] Kokowski 1997. 714.

[49] Acest proces poate să fie diferit pe microzone şi studierea lui necesită un număr mult mai mare de informaţii arheologice.

Istvánovits 1997: E. Istvánovits, *Some data on the ethnical and chronological determination of the Roman age population of the Upper Tisa region. Noi săpături arheologice în hotarul localităţii Beregsurány (Comitatul Szabolcs–Szatmár–Bereg)*, AMP, XXI, 1997, p. 717–742.

Ignat – Bulzan 1997: D. Ignat – S. Bulzan, *Roman imperial period discoveries in the middle basin of Barcău river. Descoperiri de epoca romană în bazinul mijlociu al râului Barcău*, AMP, XXI, 1997, p. 487–523.

Kokowski 1997: A. Kokowski, *Die Malomecz-Gruppe. Ihre Chronologie und Beziehungen innerhalb des gotischen Kulturkreises – Ein Beispiel für den kulturellen Wandel der Goten im Verlauf ihrer Wanderungen.* Bericht RGK, 78, 1997, p. 641–835.

Kotigoroşko 1995: V. G. Kotigoroşko, *Ţinuturile Tisei Superioare în veacurile III î.e.n.– IV e.n.*, Bucureşti, 1995.

Lazin 1995: Gh. Lazin, *O categorie aparte a ceramicii din sec. III–IV d.H. descoperită în nord-vestul României. Une categorie à part de la ceramique du III–IV siècle ap. Ch. découvertes au nord-ouest de la Roumanie*, Revista Bistriţei, IX, 1995, p. 145–148.

Lamiova-Schmiedlova 1969: M. Lamiova-Schmiedlova, *Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südostslowakei*, SlovArch, XVII, 2, 1969, p. 403–501.

Lamiova-Schmiedlova – Tomasova 1999: M. Lamiova-Schmiedlova – B. Tomasova, *Nálezovy horizont z prelomu doby rrimskej a doby stahovania národov na viacvrstzvovom sidlisku v Ostrovanoch. Der Fundhorizont von der Wende der römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit auf der mehrsichtigen Siedlung in Ostrovany*, SlovArch, XLVII, 2, 1999, p. 75–132.

Macrea – Glodariu 1976: M. Macrea – I. Glodariu, *Aşezarea dacică de la Arpaşu de Sus. L'habitat dace de Arpaşu de Sus*, Bucureşti, 1976.

Marta–Gindele 1998–1999: L. Marta – R. Gindele, *Săpăturile de salvare din comuna Apa- (jud. Satu Mare) Moşia Brazilor. Raport preliminar. Rescue excavations from Apa – (jud. Satu Mare) Moşia Brazilor. Preliminary report*, Satu Mare StCom, XV–XVI, 1998–1999, p. 267–276.

Matei – Stanciu 2000: Al. Matei – I. Stanciu, *Vestigii din epoca romană (sec. II–IV. p.Chr. în spaţiul nord-vestic al României. Funde der römischen Kaiserzeit (2. – 4. Jh. N. Chr.) im Nordwestgebiet Rumäniens*, Zalău, 2000.

Németi – Gindele 1997: J. Németi – R. Gindele, *Beitrage zur Geschichte des Careigegend im 2.–4. Jahrhundert n. Chr. Contribuţii la istoricul zonei Careiului în secolele II–IV p.Chr*, AMP, XXI, 1997, p. 599–703.

Pastor 1970: J. Pastor, *Archeologicky vyskum Vxchodoslovenskeho muzea v rokoch 1967–1968. Archäologische Forschung des Ostslowakischen Museums in den Jahren 1967–1968*, Historia Carpatica, 2, 1970, p. 143–187.

Párducz – Korek 1958: M. Párducz – S. Korek, *Császárkori telep Ózdon*, AÉ, 85, 1958.

Pieta 1982: K. Pieta, *Die Puchov Kultur*, Bratislava, 1982.

Stanciu 1995: I. Stanciu, *Contribuţii la cunoaşterea epocii romane în bazinul mijlociu şi inferior al râului Someş.Contribution to the Knowledge of the Roman Imperial Period in the middle and Lower Basin of the Someş River*, EphNap, V, 1995, p. 139–227.

Ursachi 1995: V. Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Bibliotheca Thracologica X, Bucureşti, 1995.

Végh 1985: K. Végh, *Császárkori telep Észak-Magyarországon. Kaiserzeitliche Siedlung in Nordungarn*, AÉ, 112, 1985, p. 92–109.

Végh 1989: K. Végh, *Császárkori telep Miskolc–Szirmán. Kaiserzeitliche Siedlung in Miskolc – Szirma*, HOMÉ, XXVII, 1988, p. 463–499.

Végh 1999: K. Végh, *Császárkori telep Szirmabesenyőn. Eine Siedlung aus der Kaiserzeit in Szirmabesenyő.* HOMÉ, XXXVII, 1999, p. 181–223.

Probleme zur germanischen und dakischen Siedlungskeramik im Nordwesten Rumäniens
(Zusammenfassung)

Die ethnische Zugehörigkeit der Keramikfunde aus den Siedlungen des 2.–4. Jh. ist im heutigen Forschungsstand sehr schwer zu bestimmen. Unter Berücksichtigung des römischen Akkulturationsprozesses ist der größte Teil der keramischen Kategorien unmöglich einzuordnen. Dieser Akkulturationsprozeß ist äußerst kompliziert. Im nordwestlichen Gebiet Rumäniens drang über eine dakische Grundkultur eine germanische, verschiedene Kultur ein, und beide diese Sachkulturen erlebten große Einflüsse seitens der Provinz Dakien. Man kann auch einen sarmatischen Einfluß aus dem Süden nicht ausschließen. Es gibt doch einige Topftypen, die als ethnische Indikatoren bereits vom Anfang des Keramikstudiums an der Oberen Theiß betrachtet wurden. Von der dakischen Keramik sind in erster Reihe die Schalen, zweitens die Töpfen mit plastischem Muster zu erwähnen. Die

germanische Keramik kennzeichnet sich durch den plastischen Ton. Die germanische Keramik läßt sich anhand der feinen, schwarzen Keramik mit Graphit in der Paste, in einigen Fällen mit geglätteter Oberfläche erkennen.

In meiner Arbeit benützte ich die kürzlich veröffentlichten Befundkontexte aus: Hereclean, Lazuri – Lubi tag, Panic – Uroikert, Pericei – Keller tag, Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106 (2000) und die Befundkontexte aus unseren Ausgrabungen der Jahre 1998–2001 aus Apa – Moşia Brazilor, Berveni – Holmoş, Petea – Vamă, Supur – Togul Cosmii. Aus den älteren Ausgrabungen von Medieşu Aurit – Şuculeu, mehreren Siedlungen von Culciu Mare oder von Lazuri – Râtul lui Bela wurden keine Befundkontexte veröffentlicht.

Die Schalen wurden als Beleuchtungsgeräte, nicht als Geschirr benützt. In diesem Fall könnten sie auch von anderen Kulturen übernommen, wo sie es vorher nicht gab. Die dakische Herkunft scheint jetzt sicherer, aber sie erscheint in einer weiteren Raum als das dakische Kulturareal, bis in die Krakauer Gegend, sowohl in den Fundkontexten aus den Siedlungen mit Przeworsk Charakter wie in den Siedlungen vom sogenannten Puchov Charakter des 1.–2. Jh. Dieser Topftyp erscheint isoliert auch in Mähren. Im Nordwesten Rumäniens wurden dakische Schalen im 2.–4. Jh. in 7% der Befundkontexte nur mit germanischer Keramik, in 42% mit germanischer und dakischer Keramik und in 66% mit nur dakischer Keramik entdeckt. Aufgrund dieser Informationen ist es klar, daß dieser Topftyp im Laufe des 2.–4. Jh. am meisten der dakischen Kultur angehört.

Typologisch können im Nordwesten Rumäniens zwei Kategorien unterschieden werden: mit Henkel und ohne Henkel. Diese Unterscheidung kann nicht sehr relevant sein, weil die Mehrheit der Töpfe nur als Fragmente bekannt sind.

1. Schalenlampen mit Henkel. 1.1. Schalenlampen mit Henkel, der vom Rand beginnt, wurden im Kontext mit germanischer und dakischer Keramik in Supurul de Sus – Togul Cosmii (Karte 1/1,2,3) entdeckt. Dieser Typ häuft sich nördlich des mittleren Somes. In der Siedlung von Lazuri – Lubi Tag erscheinen auch andere Typen mit ungewöhnlichen Formen: 1.2. Schalenlampen mit überhöhtem Henkel und Schnabel (Karte 1/5); 1.3. Schalenlampen mit Henkel in der Mitte der Wand (Karte 1/6); 1.4. Schalenlampen mit horizontalem Henkel in der Mitte der Wand (Karte 1/7).

2. Schalenlampen ohne Henkel. Die Schalenlampen ohne Henkel können in zwei große Gruppen eingeteilt werden. 2.1. Schalenlampen ohne Henkel, mit konischen Wänden, mit nach außen geneigten Wänden, sind im ganzen Nordwesten Rumänians verbreitet (Karte 1/8–23). Die Variante mit Alveole an der Basis wurde in den Siedlungen von Lazuri – Râtul lui Bela und von Zalău – Valea Mâţii freigelegt (Karte 1/24, 25). 2.2. Schalenlampen mit gebogenen Wänden erscheinen im Nordwesten Rumäniens nur in der Variante ohne Henkel und in kleiner Anzahl. Dieser Topftyp häuft sich in Raum der Siedlungen von Lazuri (Karte 2/1–4, 8–10), er wurde aber auch in Berveni – Cetate (Karte 2/7) und Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106 (Karte 2/5) entdeckt. Es ist merkwürdig, daß man diesen Typ in kleiner Anzahl in den Siedlungen von Zalau Tal antreffen kann.

Die schwarze, feine, handgemachte Keramik war nur für das Essen benützt, auf Grund der sehr feinen Magerungsmittel können wir die Nutzung für die Küche oder für den Vorrat ausschließen. Dieser Keramiktyp wurde von der Przeworskkultur abgeleitet und wurde mit scheibengegdrehter Keramik ausgetauscht. Im Nordwesten Rumäniens erscheint dieser Topftyp in drei Grundformen: Schale, Schüssel, Topf.

1.Die Schalen kan man in zwei Typen einteilen: niedere Schalen und tiefe Schalen.

1.1.Die niederen Schalen verbreiten sich im Zalău Tal und nördlich des mittleren Someş Tals in folgender Variante: Variante 1.1.1. Mit gebogenen Wänden (Karte 3/1–2), Variante 1.1.2. Mit spitzwinkligen Wänden (Karte 3/3–4), Variante 1.1.3. Mit stumpfwinkligen Wänden (Karte 3/5–6),Variante 1.1.4. Mit gebogenen Wänden, abgeflachte Form. Die Variante der niederen Schalen erscheint in einer klaren Gruppe von Fundkontexten, die nur mit germanischer und nur mit handgemachter Keramik zusammen auftreten. Sehr wahrscheinlich wurde dieser Typ von der ersten eingewanderten germanischen Völkergruppe vor dem Akkulturationsprozeß der Sachkultur benützt.

1.2. Die tiefen Schalen verbreiten sich in ganzem Nordwesten Rumäniens, ausgenommen die Variante 1.2.1. Tiefe Schalen mit stumpfwinkligen Wänden, die nur im Zalău Tal erscheinen (Karte 4/1–6). Es gibt auch Variante 1.2.2. Mit kugelformigen Wänden (Karte 4/7–10), Variante 1.2.3. Mit unbetontem Rand, mit langen und spitzen Wänden (Karte 4/11–13), Variante 1.2.4. Mit langem Rand und Wände in spitzem Winkel (Karte 4/14–15). Wir können feststellen, daß dieser Typ im Nordwesten Rumäniens sowohl in gemanischen als auch in dakischen Fundkontexten zusammen mit scheibengedrehter, eingestempelter, rauher Keramik erscheint.

2. Die bikonischen Schüsseln erscheinen im ganzen Nordwesten Rumäniens, ausgenommen das mittlere Crasnatal. Die Variante 2.1. Mit spizwinkligen Wänden (Karte 5/1–9) ist am verbreitetsten im Nordwesten Rumäniens. Es gibt auch: Variante 2.2. Mit gebogenen Wänden (Karte 5/10–12), Variante 2.3. Eine Variante der kugelförmigen Schale (Karte 5/13). Die bikonischen Schüsseln haben eine überraschend niedrige Häufigkeit in der Siedlung von Zalau – Bd. Mihai Viteazu 104–106 und erscheinen nicht in Fundkontexten mit gestempelter oder rauher Keramik.

3. Der Topf ist eine nicht sehr verbreitete Form im Nordwesten Rumäniens, erscheint nur im Zalău Tal: Variante 3.1. Mit ausgewinkeltem Rand (Karte 3/9–14), Variante 3.2. Ohne ausgeprägten Rand (Karte 3/15), Variante 3.3. Mit nach außen ausgewinkeltem Rand (Karte 3/16). Dieser Topftyp wurde in Nordwesten Rumäniens in kleiner Anzahl benützt, nur im Zalău Tal, er erscheint in Fundkontexten mit dakischer und germanischer, am meisten mit scheibengedrehter rauher und gestempelter Keramik.

4. Die Topfböden kann man nicht in eine Typologie einordnen, da sie bei mehrerer Topfformen erscheinen kann. Auf Grund der Form können wir folgende Varianten unterscheiden: 4.1. Mit umbo, 4.2. flach, 4.3. durchlöchert.

Die Verbreitung der Keramikfunde mit möglichem ethnischen Charakter im Nordwesten Rumäniens (Karte 6) steht in enger Verbindung mit der Häufigkeit der Ausgrabungen oder der Geländebegehungen. Der Mittelabschnitt des Crasnatals wurde nicht erforscht, das Ier Tal wurde nur durch Geländebegehungen kennengelernt. Im Someş Tal befinden sich die Fundkontexte mit germanischem Charakter im Hügelgebiet (Karte 6/1, 12), die dakisch–germanischen im Moorgebiet nördlich des Someş (Karte

6/13, 14, 17). Einen besonderen Charakter hat die Siedlung von Medieşu Aurit – Şuculeu (Karte 6/15), wo bisher keine germanische Keramik entdeckt wurde. Im Crasnatal befinden sich Fundkontexte mit germanischem Charakter im Nebenfluß des Zalău Tals und isoliert im oberen Crasnatal (Karte 6/2, 20, 23, 25), aber sie erscheinen auch am südlichen Ufer des alten Ecedea Moors, unter ehreren dakischen Funden. Die Funde mit dakischem Charakter konzentrieren sich in zwei klaren Räumen: in oberen Tal der Krasna und des Barcău, in Şimleu Silvaniei Gebiet (Karte 6/3, 8, 19, 21, 24, 26) und am südlichen Ufer des alten Ecedea Moors, im Grosskarol – Berven Gebiet. Leider stammt die Mehrheit dieser Funde aus Geländebegehungen, eine genaue Datierung ist nicht möglich.

Auf Grund des Charakters der Keramik können wir folgende Fundkontextgruppen mit germanischer und dakischer Keramik unterscheiden:

– Gruppe I. Fundkontexte mit germanischer Keramik (43%): a) Fundkontexte mit germanischer und nur handgemachter Keramik; b) Fundkontexte mit germanischer und handgemachter und scheibengedrehter Keramik; c) Fundkontexte mit germanischer und handgemachter und eingestempelter, geglätter scheibengedrehter Keramik.

– Gruppe II. Fundkontexte mit germanischer und dakischer Keramik (40%): a) Fundkontexte mit germanischer und nur handgemachter Keramik fehlen; b) Fundkontexte mit germanischer und dakischer und handgemachter und scheibengedrehter Keramik; c) Fundkontexte mit germanischer und dakischer und handgemachter und gestempelter, geglätteter scheibengedrehter Keramik.

– Gruppe III. Fundkontexte mit dakischer Keramik (10%): a) Fundkontexte mit dakischer und nur handgemachter Keramik; b) Fundkontexte mit dakischer und handgemachter und scheibengedrehter Keramik fehlen; c) Fundkontexte mit dakischer und handgemachter und gestempelter, geglätteter scheibengedrehter Keramik.

– Gruppe IV. Fundkontexte mit Schalenlampen ohne germanische oder dakische Keramik (7%).

Die chronologische Einordnung der Fundkontexte aus den Siedlungen des 2.–4. Jh. ist sehr schwer zu lösen. Datierungselemente haben wir nur für die Gruppe II.b. Als Datierungselement können wir eine stark profilierte Bronzefibel A.84. späterer Variante benützen. Diese Fibel stammt sehr wahrscheinlich aus der Provinz Dakien. Im Przeworsk Kulturareal wird diese Fibel um die Mitte des 2. Jh. datiert, am Anfang der Expansion der Przeworskkultur südlich der Karpaten. Am Limes der Provinz Dakien wird dieser Fibeltyp am Anfang oder in die erste Hälfte des 2. Jh. datiert. Diese Fibel wurde in Petea – Vamă S14 C3 entdeckt, in einem Fundkontext mit sogenannter roter Provinzialkeramik, bekannt als römischer Import 3%; feiner, handgemachter, schwarzer, germanischer Keramik 5%; handgemachter, dakischer Keramik mit plastischer Verzierung 3%, handgemachter Keramik 51%; scheibengedrehter Keramik 38%. In der Phase C2 können wir das Objekt 4 aus Hereclean einordnen, auf Grund einer Eisenfibel A.VI.162, die von Godlowski datiert wurde. Objekt 4 hat folgenden Charakter: feine, schwarze, handgemachte, germanische Keramik 11%; dakische, handgemachte Keramik, mit plastischer Verzierung 3%; handgemachte Keramik 66%; scheibengedrehte Keramik 18%. Der Charakter des Objekts 4 aus Hereclean, datiert in die zweite Hälfte des 3. Jh., könnte man mit einer neuen eingewanderten Gruppe in Verbindung bringen, die von der Bewegung der Germanen in der zweiten Hälfte des 3. Jh. verlegt wurde. Auf Grund der chronologischen Auskunft ist es im heutigen Forschungsstand wahrscheinlich, daß die gestempelte und die rauhe Keramik vor der zweiten Hälfte des 3. Jh. im Barbaricum nicht hergestellt wurde.

Die Gruppen der Fundkontexte konzentrieren sich nicht in verschiedenen Siedlungen, das Erscheinen eines dakischen Fundkontextes in Pericei und zweier germanischer Fundkontexte in Apa kann man mit dem geringen Ausmaß der Forschungen in diesen zwei Siedlungen in Verbindung bringen. Die oben beschriebenen Gruppen konzentrieren sich doch nicht in den eingeteilten Gruppen im Inneren der Siedlungen. Der Prozentsatz der Gruppen der Fundkontexte zeigt eine Mehrzahl der germanischen oder gemischten Fundkontexte, aber wegen der wenigen erforschten Kontexte, ist anzunehmen, daß die Relevanz der Prozentsätze niedrig sein könnte. Die schwarze feine, handgemachte, germanische Keramik, die als Tafelgeschirr benützt wurde, und die rauhe, handgemachte dakische Keramik mit plastischer Verzierungen, die als Kochgeschirr benützt wurde, hatten keine praktischen Vorteile, um im germanischen und im dakischen Geschirr übernommen zu werden. Die Erscheinung der germanischen und dakischen Keramik im selben Objekt zeigt eine gemischte Bevölkerung. Der einzelne Unterschied ist, daß die Fundkontexte mit nur handgemachter Keramik in der gemischten Gruppe II fehlen. Im heutigen Forschungsstand können wir nicht nachweisen, daß die dakische Sachkultur germanisiert, oder daß die germanische Sachkultur dazisiert wurde, aber man kann annehmen, daß ein Romanisierungprozeß der barbarischen Kulturen stattfand, bis zur vollständigen Akkulturation des Geschirrs.

Grupe cu caracteristicile ceramicii – Gruppe mit Charakters der Keramik[50]

GRUPURI DE CONTEXTE FUNDKONTEXT-GRUPPE	SUBGRUPE UNTERGRUPPE	COMPLEXE FUNDKONTEXTE	Opaiţ dacic Dakische Schalenlampe	Ceramică germanică Germanische Keramik	Ceramică dacică Dakische Keramik	C.modelată cu mâna Handgemachte Keramic	C.modelată la roată Scheibengedrehte Keramik	Ceramică zgunţuroasă Rauhe Keramik	Ceramică ştampilată Gestempelte Keramik	Ceramică lustruită Geglätte Keramik	Import roman Römische Import
GRUPUL I. Complexe cu ceramică germanică Fundkontexte mit germanischer Keramik	I. a.	Apa – Moşia Brazilor, Complex 27		2		4					
		Apa – Moşia Brazilor, Complex 32		1		2					
		Hereclean, L3		1		3					
		Hereclean, Gr.3		3		7					
		Lazuri – Lubi tag, Gr.8.SII		1		2					
		Petea –Vama, S12.a, Complex 4		4		26					3
	I. b.	Panic – Uroikert, Gr.2*		7		3	2				
		Hereclean L2	1	2		21	2				
	I. c.	Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, L4		2		5	61	11	34		
		Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, L10		2		4	1	2	6		1
		Lazuri – Lubi tag, C31 dreptunghiular		3		3	18	2	5	1	
		Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, L8		1		15	40	5	14	1	3
		Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, Cstr.1		2		11	26	4	3	1	2
GRUPUL II. Complexe cu ceramică germanică şi dacică Fundkontexte mit germanischer und dakischer Keramik	II. b.	Hereclean, L1		4	1	19	11				1
		Hereclean, L4		3	1	18	5				
		Hereclean, L5	2	8	1	49	1				3
		Supuru de Sus – Togul Cosmii	2	1	1	8	1				1
		Lazuri – Lubi tag, C31 circular		4	3	25	2				
		Petea – Vama, S14, Complex 3		3	2	34	25				2
	II. c.	Berveni – Holmos, L1		2	2	422	316	22			4
		Lazuri – Lubi tag, Complex 29		1	1	2	12	2	1		
		Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, L7		7	2	13	9	1	1		1
		Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, L1	2	8	4	37	57	20	26		5
		Zalău – Bd. Mihai Viteazu,104–106, L5		1	1			1			
GRUPUL III. Complexe cu ceramică dacică – Fundkontexte mit dakischer Keramik	III.a.	Pericei – Keller tag, Gr.2			2	12					
	III.c.	Lazuri – Lubi tag, L2	1		4	14	48	7	14	4	
		Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, L2	1		5	4	35	7	14	1	
GRUPUL IV. Complexe fără ceramică dacică sau germanică – Fundkontexte ohne germanicher oder dakischer Keramik	IV.c.	Suplacu de Barcău. Lapiş	2			12	85	20	5	1	
		Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, L8a	1			1	10	4	17	1	2

[50] Vezi caracteristicile procentuale la grafice

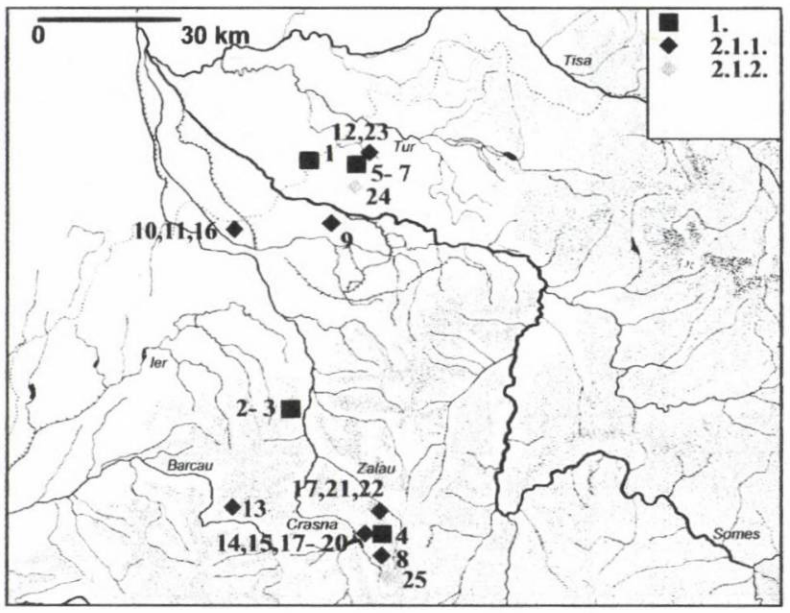

Harta 1. Opaiţe din nord-vestul României – Schalenlampe im Nordwesten Rumäniens

1. Opaiţe cu toartă – Schalenlampen mit Henkel.

1.1. Cu toartă din buză – Mit Henekel, der vom Rand beginnt: **1.** Petea – Vamă, fără context; **2–3.** Supuru de Sus – Togul Cosmii, compl. 2; **4.** Zalău – Bd. Mihai Viteazui 104–106, locuinţa 8a, Matei – Stanciu 2000, pl. 287/1;

1.2. Cu toarta supraînălţată şi cioc de scurgere? – Mit überhöhtem Henkel und Schnabel: **5.** Lazuri – Lubi Tag, compl. 9, Matei – Stanciu 2000, pl. 109/3;

1.3. Cu toarta la mijlocul peretelui – Mit Henkel in der Mitte der Wand: **6.** Lazuri – Lubi Tag, deasupra L2, Stanciu 1995, pl. XXXVII/24;

1.4. Cu toartă plină, orizontală, la mijlocul peretelui – Mit horizontalem Henkel in der Mitte der Wand: **7.** Lazuri – Lubi Tag, fără context, Matei – Stanciu 2000, pl. 121/3;

2. Opaiţe fără toartă – Schalenlampen ohne Henkel.

2.1. Cu pereţi tronconici înclinaţi spre exterior – Mit konischen, nach außen geneigten Wänden: **8.** Zalău – ISCIP, un exemplar fragmentar fără context, Matei – Stanciu 2000, pl. 330/10; **9.** Culciu Mare – Zoldmezo, fără context, Stanciu 1995, pl. XXXVII/23; **10**, **11**, **16**. Berveni – La Canal, din periegheze; **12**. Lazuri – Lubi Tag, complex 9, Matei – Stanciu 2000, pl. 109/6, pl. 112/9; **13.** Valcău de Jos – Pe şes, din periegheze, Matei – Stanciu 2000, pl. 65/6; **14**, **15**, **17–20.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, şase exemplare fragmentare, fără context: **14.** SXII/1979, car. 1–30; **15.** SXXVI/1981, car. 16–25; **17.** SVI/1977, car. 15–25; **18.** SXVII/1980, car. 1–30; **19.** SIV/1998, car. 8–9, Matei – Stanciu 2000, pl. 214/6, pl. 244/2, pl. 265/9, pl. 279/8, pl. 314/1; **20.** zona locuinţei 1, Matei – Stanciu 2000. pl. 158/721; **21.** Hereclean – Dâmbul Iazului, din locuinţa 2, Matei – Stanciu 2000, pl. 71/4; **22.** Hereclean, locuinţa 5, Matei – Stanciu 2000, pl. 77/10, 11; **23.** Lazuri – Lubi Tag, un exemplar fără context, Stanciu 1995, pl. XXXVII/22;

2.1.2. Cu fund alveolat – Mit Alveole an der Basis: **24.** Lazuri – Râtul lui Bela, un exemplar întreg, fără context precizat, Lazin 1995, fig.1; **25.** Zalău – Valea Mâţii, exemplar întreg, Matei 1980, 233, pl. XV/21;

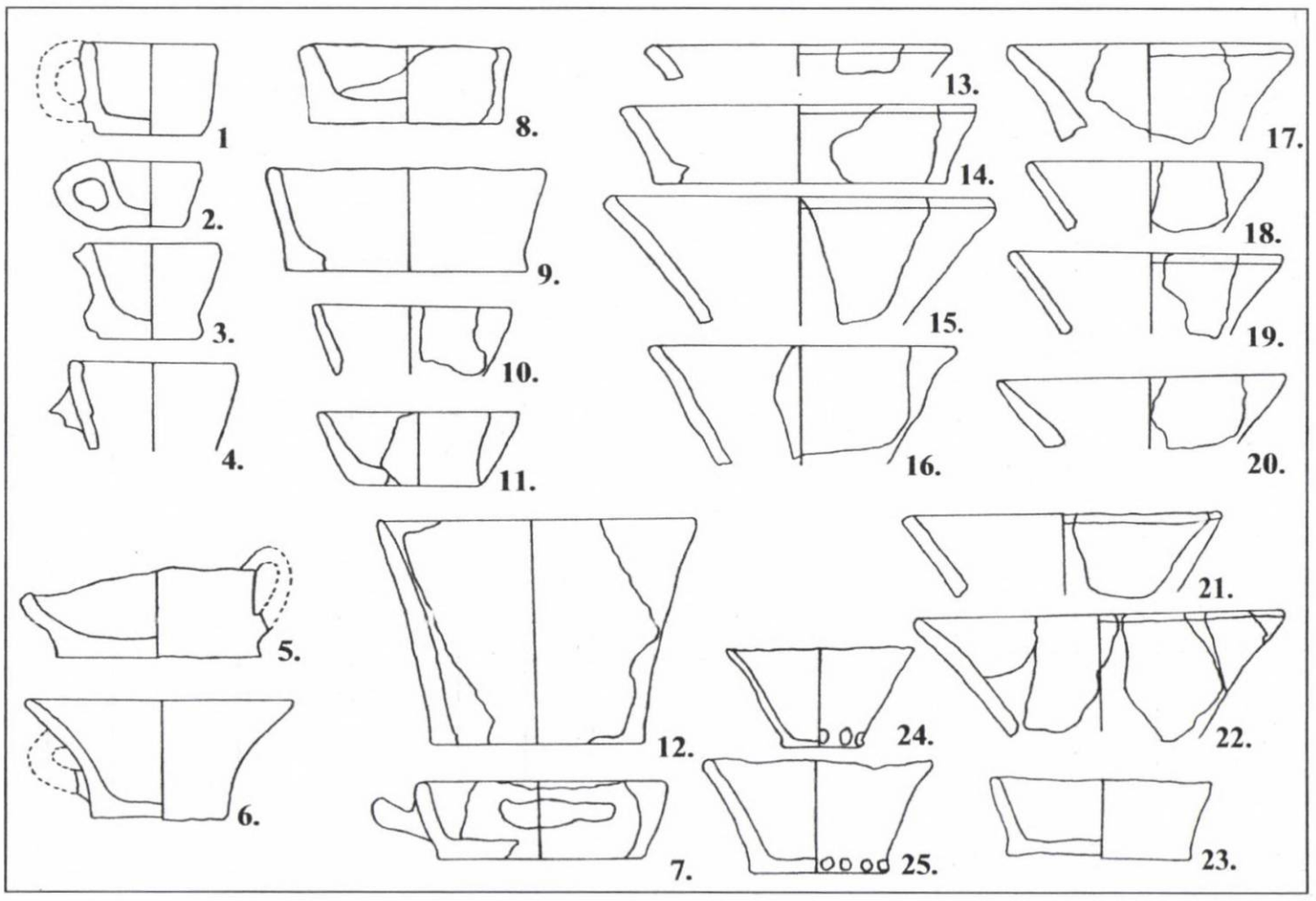

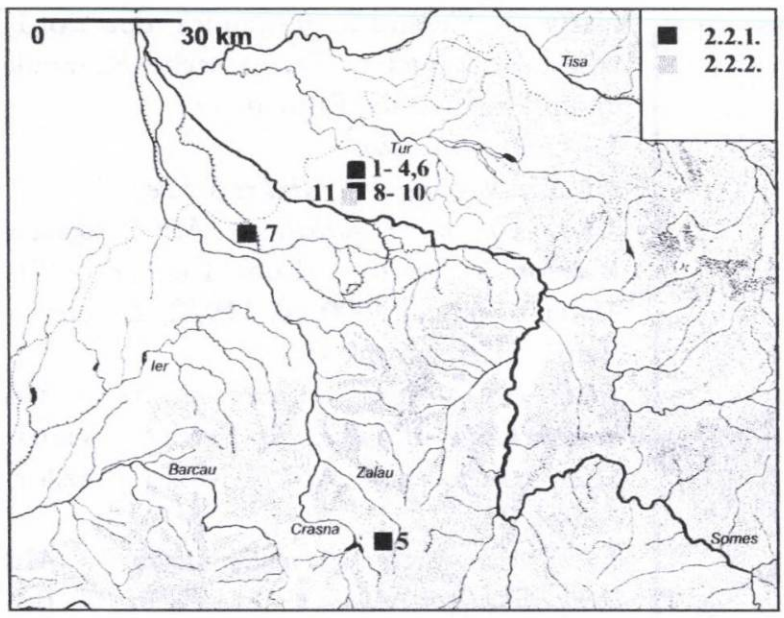

Harta 2. Opaiţe din nord – vestul României – Schalenlampe im Nordwesten Rumäniens.
2. Opaiţe fără toartă – Schalenlampen ohne Henkel
2.2.1 Cu pereţi tronconici, curbaţi puţin în interior – Mit konischen, innern gebogenen Wänden: **1.** Lazuri – Lubi Tag, fără context, Stanciu 1995, pl. XXXVII/21; **2–4.** Lazuri – Lubi Tag, complex 9, Matei – Stanciu 2000, pl. 109/8, 10, pl. 112/16; **5.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu, zona locuinţei 2, Matei – Stanciu 2000, pl. 193/5; **6.** Lazuri – Lubi Tag, locuinţa 2, Stanciu 1995, pl. XXXVII/14; **7.** Berveni – Cetate, Németi – Gindele 1997, pl. VII/2; **8–10.** Lazuri – Râtul lui Béla, fără context precizat, Lazin 1995, fig. 2–4;
2.2.2. Cu fund alveolat – Mit Alveole an der Basis: **11.** Lazuri – Râtul lui Béla, f. context, Lazin 1995, fig. 5;

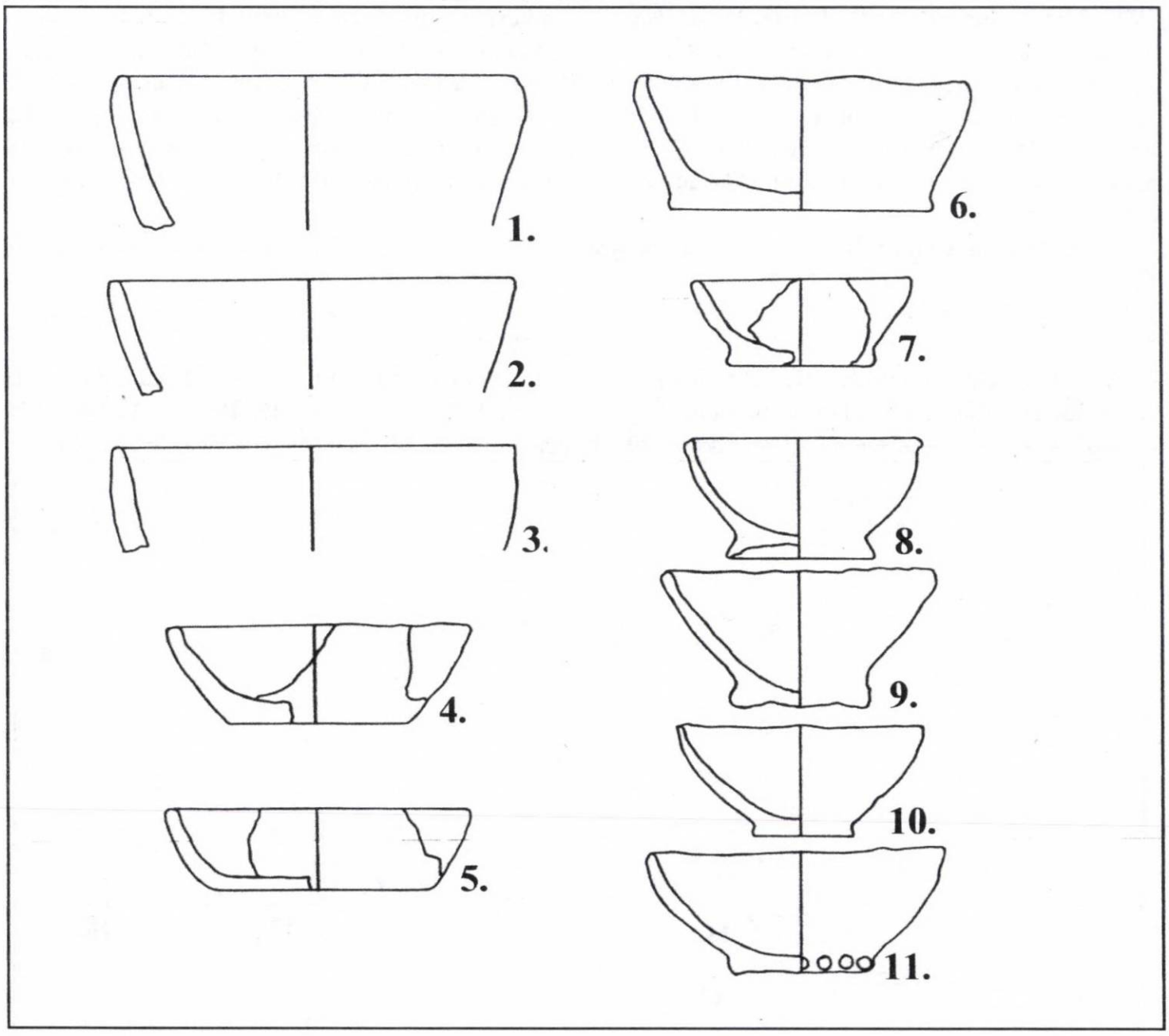

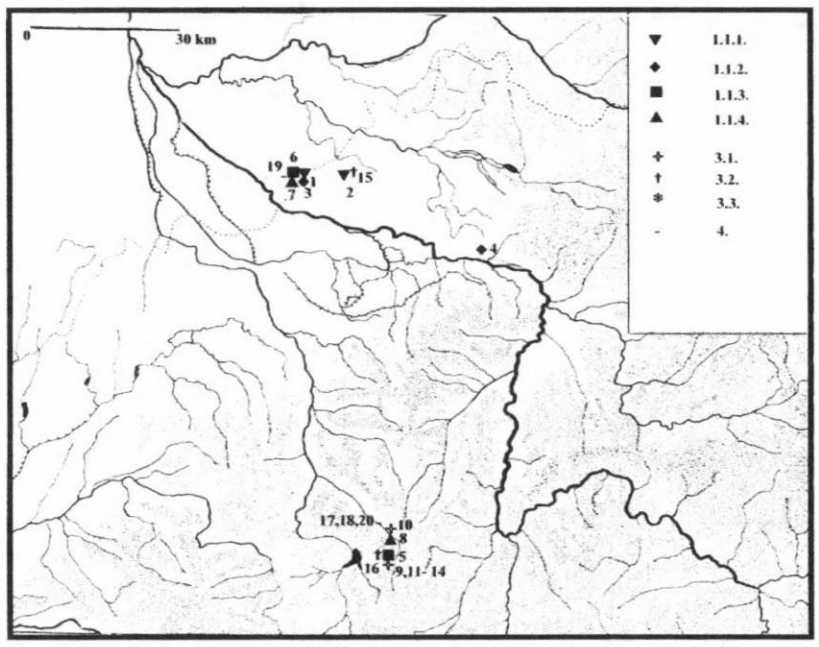

Harta 3. Ceramică germanică din nord-vestul României – Germanische Keramik im im Nordwesten Rumäniens.

1.Străchini – Schalen.

1.1. Străchini scunde – Niedere Schalen.

1.1.1. Cu pereţi curbaţi – Mit gebogenem Wänden: **1.** Lazuri – Lubi Tag, gr.8, SII, Matei – Stanciu 2000, pl. 119/2; **2.** Petea – Vamă, S12a, compl. 4;

1.1.2. Cu pereţi în unghiuri ascuţite – Mit spitzwinkligen Wänden: **3.** Petea – Vamă, S12a, compl. 4; **4.** Apa – Moşia Brazilor, compl. 27;

1.1.3. Cu pereţi în unghi obtuz – Mit stumpfwinkligen Wänden: **5.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, SIV/1998, pl. 314/4; **6.** Lazuri – Lubi Tag, compl. 31, dreptunghiular, Matei – Stanciu 2000, pl. 117;

1.1.4. Cu pereţi curbaţi, formă aplatizată – Mit gebogenen Wänden, abgeflachte Form: **7.** Lazuri – Lubi Tag, Sf21, 1997, Matei – Stanciu 2000, Pl. 102/10; **8.** Panic – Uroikert, Matei – Stanciu 2000, Pl. 132/4;

3. Oale – Topf 3.1. Cu buza îndoită spre exterior – Mit ausgewinkeltem Rand: **9.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, L4, Matei – Stanciu 2000, Pl. 232/7; **10.** Panic – Uroikert, Gr.2*, Matei – Stanciu 2000, Pl. 132/7; **11.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, SXVII/1980, Matei – Stanciu 2000, Pl. 265/7; **12.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, SXVII, 265/7; **13.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, SXVI/1980, Matei – Stanciu 2000, Pl.; **14.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, L7, Matei – Stanciu 2000, Pl. 262/16;

3.2. Fără buză, cu margină dreaptă – Ohne ausgeprägten Rand: **15.** Lazuri – Lubi Tag, Matei – Stanciu 2000, Pl. 121/4;

3.3. Fără buză, cu marginea îndoită spre exterior – Mit nach außen ausgewinkeltem Rand: **16.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, SVIII/1978, Matei – Stanciu 2000, Pl. 236/7;

4. Funduri de vase – Topfböde. : **17.** Hereclean, L5, Matei – Stanciu 2000, Pl. 75/11; 4.1. *Cu umbo – Mit umbo*: **18.** Hereclean, L5, Matei – Stanciu 2000. Pl. 78/5; 4. 2. *Plat – Flach*: **19.** Petea – Vamă, S12a, Compl. 4; 4. 3. *Cu talpă găurită – Durchlöchert*: **20.** Hereclean, Gr.3., Matei – Stanciu 2000, Pl. 81/14;

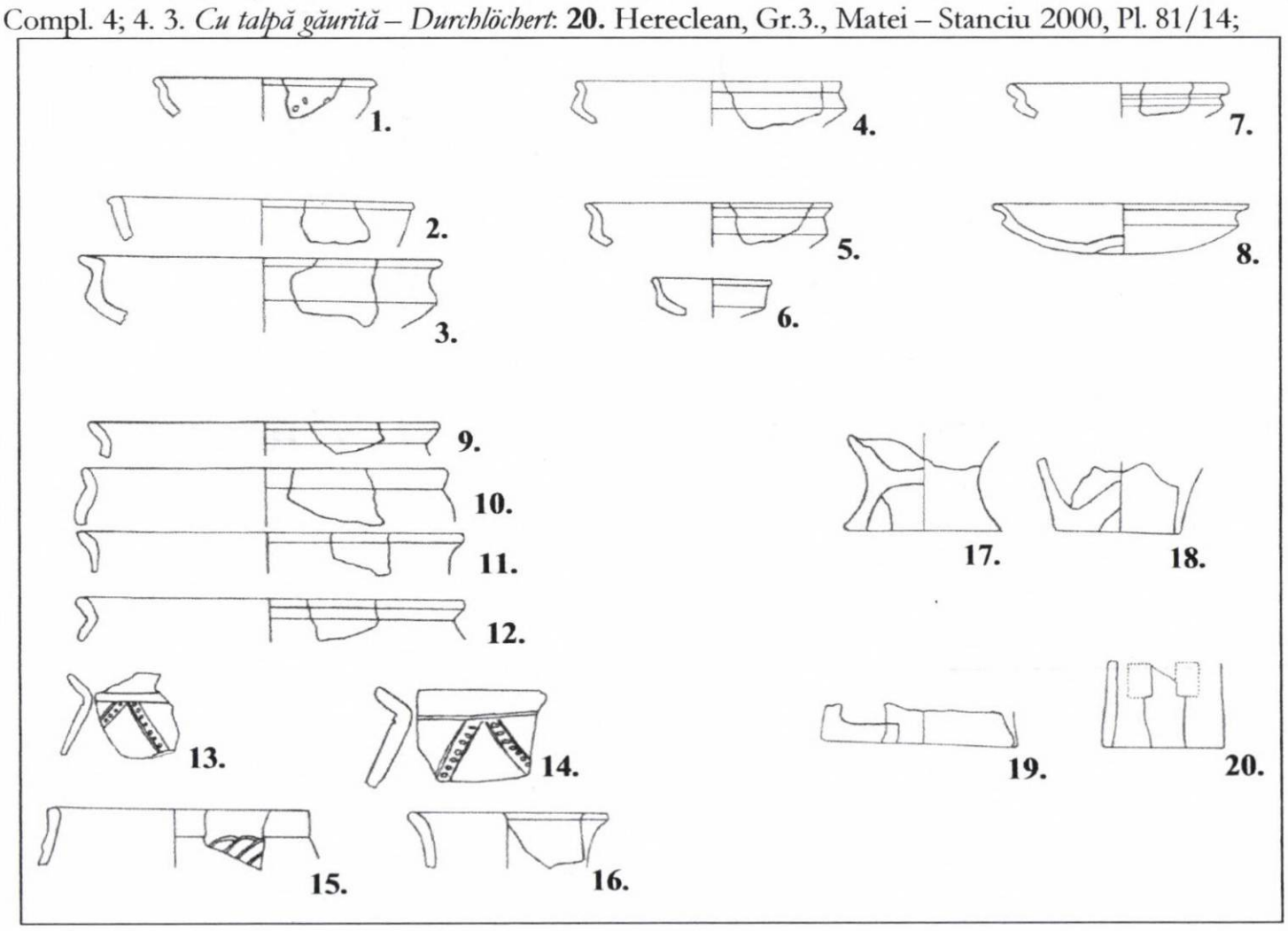

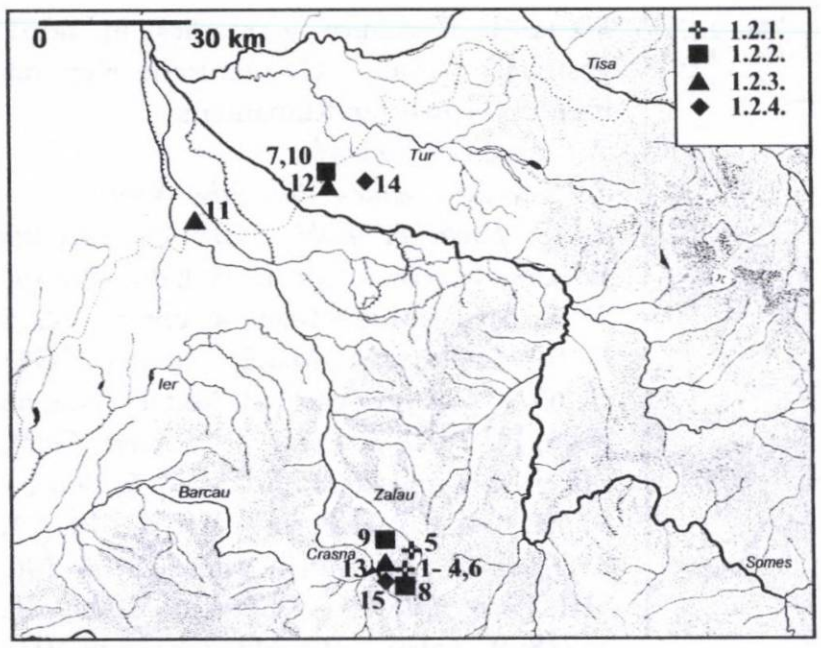

Harta 4. Ceramică germanică în nord-vestul României– Germanische Keramik im im Nordwesten Rumäniens.

1. Strâchini – Schalen.

1.2. Strâchini adânci – Tiefen Scalen

1.2.1. Cu pereţi în unghi obtuz – Mit stumpfwinkligen Wänden: **1.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, SIV/1998, Matei – Stanciu 2000, Pl. 314/9; **2.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, SV/1998; **3.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, L1, Matei – Stanciu 2000, Pl. 159/7; **4.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, L1, Matei – Stanciu 2000, Pl. 160/1; **5.** Panic – Uroikert, Gr.2*, Matei – Stanciu 2000, Pl. 132/10; **6.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, L7, Matei – Stanciu 2000, Pl. 262/11;

1.2.2. Cu pereţi globulari – Mit kugelformigen Wänden: **7.** Petea – Vamă, S14, Compl. 14; **8.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, L1, Matei – Stanciu 2000, Pl. 171/9; **9.** Badon, fără complex, Matei – Stanciu 2000, Pl. 83/1; **10.** Petea – Vamă, S12a, Compl. 4;

1.2.3. Cu buză neaccentuată, pereţi în unghi ascuţit – Mit unbetontem Rand, mit langen und spitzen Wänden: **11.** Berveni – Holmoş, L1; **12.** Petea – Vamă, S14, C3; **13.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, L7, Matei – Stanciu 2000, Pl. 262/13;

1.2.4. Cu buză lungă, pereţi în unghi ascuţit – Mit langem Rand und Wände in spitzem Winkel: **14.** Lazuri – Lubi tag, Sf.15/1995, Matei – Stanciu 2000, Pl. 95/4; **15.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, SIV/1998, Matei – Stanciu 2000, Pl. 314/8;

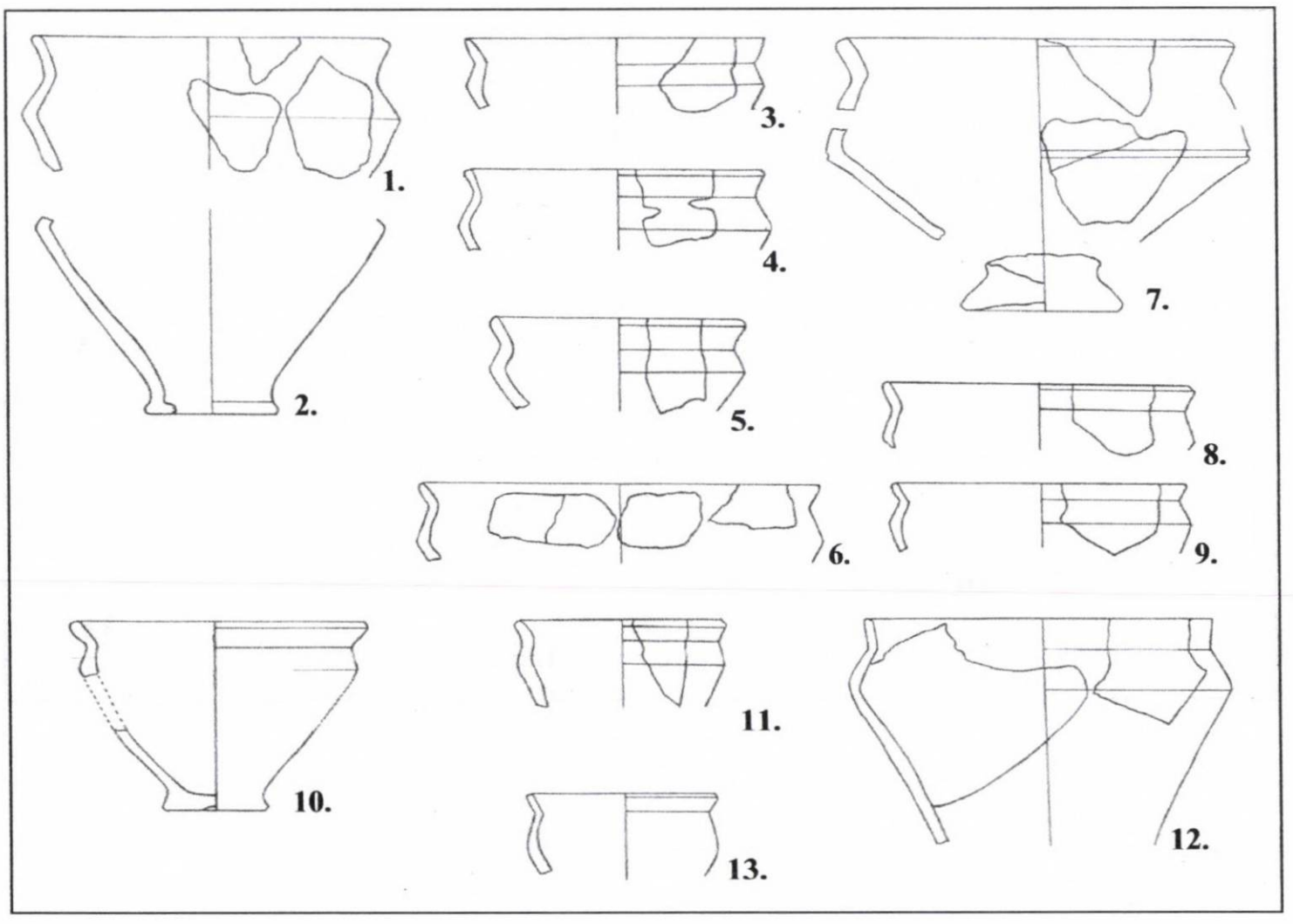

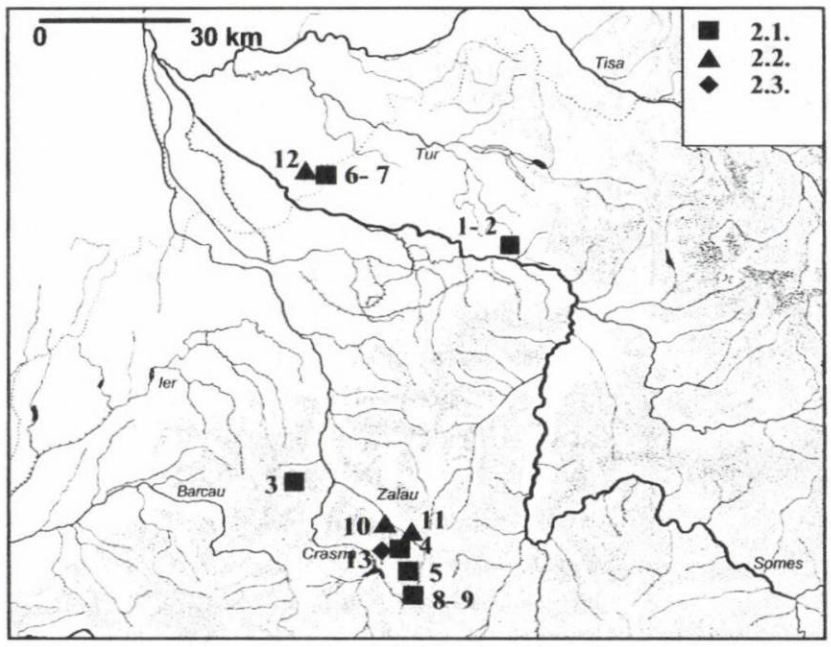

Harta 5. Ceramica germanică în nord-vestul României – Germanische Keramik im im Nordwesten Rumäniens.

2. Castroane – Schüsseln.

2. Castroane biconice – Bikonishen Schüsseln

2.1.Cu pereţii în unghi – Mit spitzwinkligen Wänden: **1.** Apa – Moşia Brazilor, compl. 27; **2.** Apa – Moşia Brazilor, compl. 32; **3.** Doh – La Izvoare, Matei – Stanciu 2000, Pl. 63/7; **4.** Hereclean, L4, Matei – Stanciu 2000, Pl. 72/9; **5.** Panic – Uroikert, Gr2*, Matei – Stanciu 2000, Pl. 132/6; **6.** Petea – Vamă. S14, C3; **7.** Petea – Vamă, S14, C1; **8.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, SIII/1998, Matei – Stanciu 2000, Pl. 312/8; **9.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, SIV/1998, Matei – Stanciu 2000. Pl. 314/5;

2.2. Cu pereţii arcuiţi la diametrul maxim – Mit gebogenen Wänden an maximalen Durchschnitt: **10.** Badon, Matei – Stanciu 2000, Pl. 82/10; **11.** Hereclean, L4, Matei – Stanciu 2000, Pl. 72/18; **12.** Petea – Vamă, S14, compl. 3;

2.3. Cu pereţii bombaţi – Mitkugelformigen Wänden : **13.** Hereclean, L5, Matei – Stanciu 2000, Pl. 76/7;

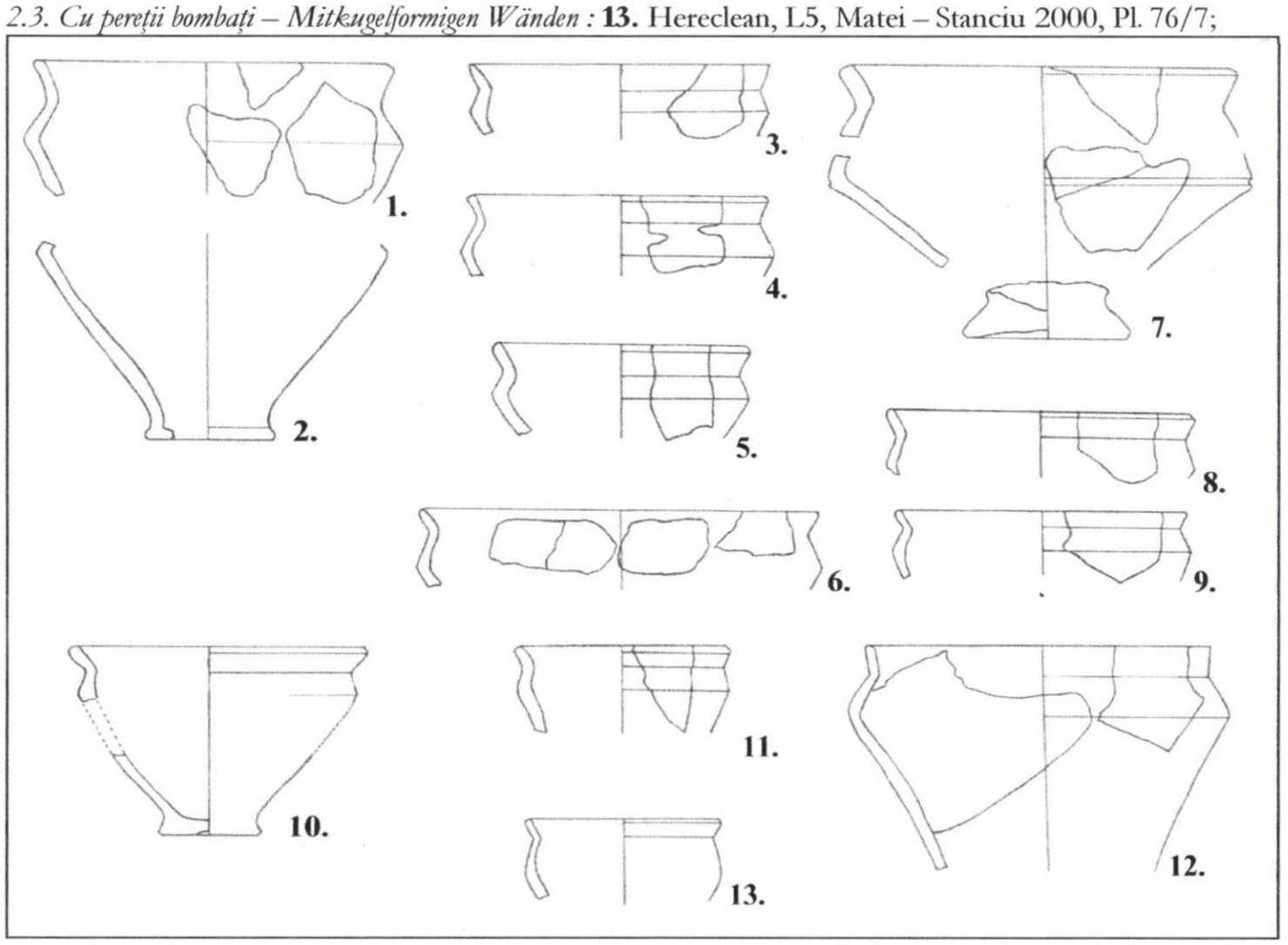

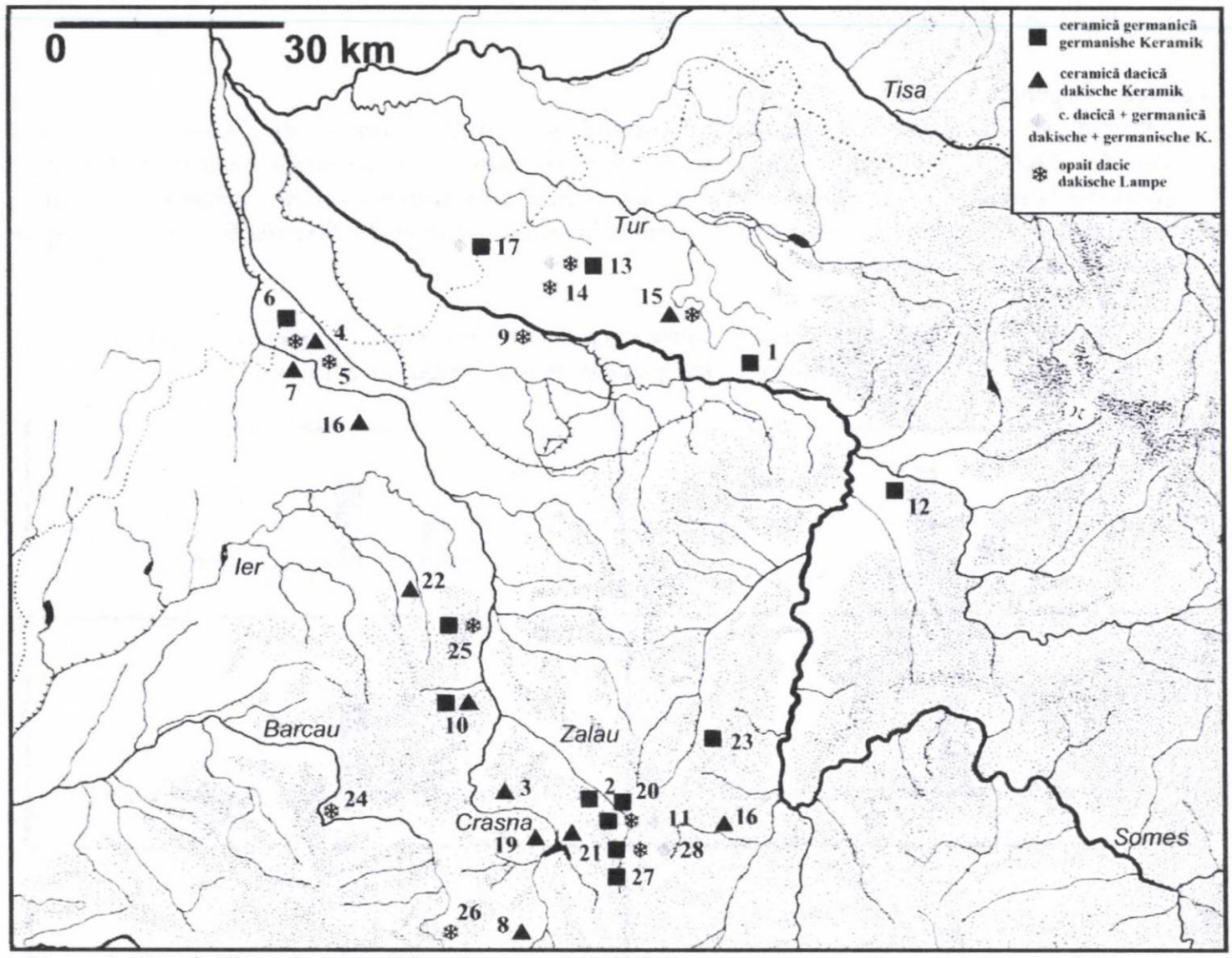

Harta 6. Răspândirea descoperirilor de ceramică dacică cu ornamente plastice, a ceramicii fine negre modelată cu mâna germanică şi a opaiţelor dacice – *Verbreitung der dakischen Keramikfunden, mit den plastischen Verzierungen; der germanischen schwarzen handgemachten Feinkeramikfunden und der dakischen Schalenlampen*

1. Apa – Moşia Brazilor, complexe ceramică Przeworsk; **2.** Badon, Matei – Stanciu 2000, Pl. 82/7, 10, pl. 83/1, ceramică Przeworsk; **3.** Bădăcin – Vatra Bătrână, Pop 1997, 468, brâu alveolat, butoni; **4.** Berveni – Cetate, Németi – Gindele 1997, pl. VII/7, pl. VIII/1, brâu alveolat, butoni, opaiţ dacic; **5.** Berveni – La canal, Németi – Gindele 1997, opaiţ dacic; **6.** Berveni – Holmos; **7.** Cămin – Zona crucii, Németi – Gindele 1997, pl. VII/4, 5, brâu alveolat, butoni; **8.** Crasna – IAS, Matei – Stanciu 2000, pl. 321/4, brâu alveolat, butoni; **9.** Culciu Mare, Stanciu 1995, pl. XXXVII/23 opaiţ dacic; **10.** Doh – La Izvoare, brâu alveolat, butoni ,ceramică Przeworsk, Matei – Stanciu 2000, pl. 63; **11.** Hereclean, complexe cu ceramică Przeworsk + brâu alveolat, butoni; opaiţ dacic + Ceramică Przeworsk + brâu alveolat, butoni, ceramică Przeworsk; **12.** Lăpuşel, Matei – Stanciu 2000, pl. 124/8, ceramică Przeworsk; **13.** Lazuri – Lubi Tag, complexe cu ceramică Przeworsk + brâu alveolat, butoni; ceaşcă + brâu alveolat, butoni; ceramica Przeworsk; **14.** Lazuri – Râtul lui Bela, numai opaiţ; **15.** Medieşu Aurit, Dumitraşcu – Bader 1967, brâu alveolat, butoni; **16.** Mirşid – Pe Luncă, Matei – Stanciu 2000, pl. 126/11, 12, brâu alveolat, butoni; **17.** Moftinul Mic – Pe deal, buton, Németi – Gindele 1997, pl. IX/4, brâu alveolat, butoni; **18.** Petea – Vamă, complex cu ceramică Przeworsk; ceramică Przeworsk + brâu alveolat, butoni; **19.** Pericei – Keller tag, complex cu brâu alveolat; **20.** Panic – Uroikert, complex cu ceramică Przeworsk; **21.** Recea – Valea Călăbuciu, Pop 1997, 473, brâu alveolat, butoni; **22.** Săcăşeni – La Canal, Németi – Gindele 1997, pl. XIV/4, brâu alveolat, butoni; **23.** Sâncraiul Silvaniei, Matei – Stanciu 2000, pl. 137/9, 10, ceramică Przeworsk; **24.** Suplacu de Barcău – Lapiş, complex cu opaiţ dacic; **25.** Supuru de Sus – Togul Cosmii; **26.** Valcău de Jos – Pe Şes, Matei – Stanciu 2000, pl. 65/6, opaiţ dacic; **27.** Zalău – ISCIP, Matei – Stanciu 2000, pl. 329/3, pl. 330/11, 12, pl. 331/10, 334/8, brâu alveolat, butoni; **28.** Zalău – Bd. Mihai Viteazu 104–106, complexe cu opaiţ, opaiţ + brâu alveolat, butoni; opaiţ + brâu alveolat, butoni + ceramică Przeworsk; ceramică Przeworsk;

Grupuri de contexte – Fundkontextgruppen

Legendă – Legenda

Opaiţ dacic – *Dakische Schalenlampe*; 2. Ceramică germanică – *Germanische Keramik*; 3. Ceramică dacică – *Dakische Keramik*; 4. Ceramică modelată cu mâna – *Handgemachte Keramik*; 5. Ceramică modelată la roată – *Scheibengehrehte Keramik*; 6. Ceramică zgrunţuroasă – *Rauhe Keramik*; 7. Ceramică ştampilată – *Eingestempelte Keramik*; 8. Ceramică lustruită – *Eingeglätte Keramik*; 9. Ceramică import roman? – *Römische Importkeramik?*

Grupul Ia. Contexte cu ceramică germanică, numai cu ceramică modelată cu mâna
Gruppe Ia. Fundkontexte mit germanischer und handgemachter Keramik

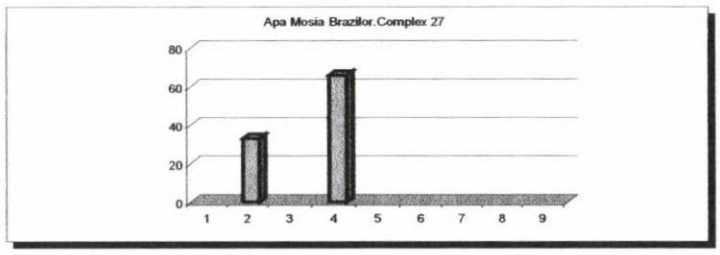

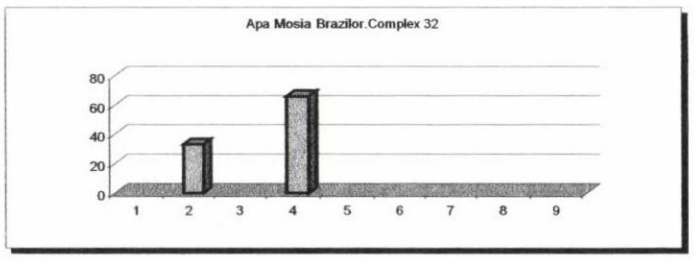

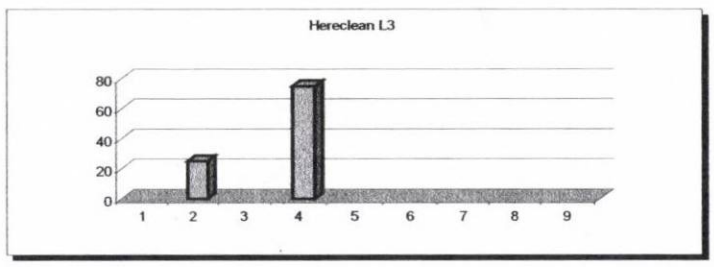

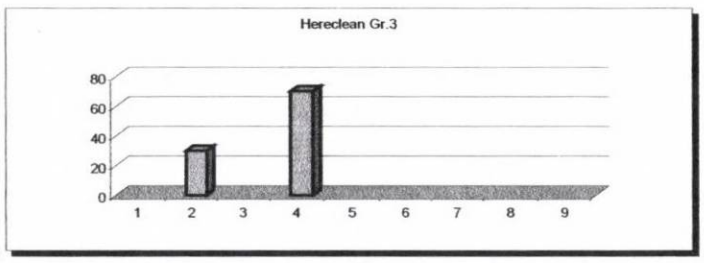

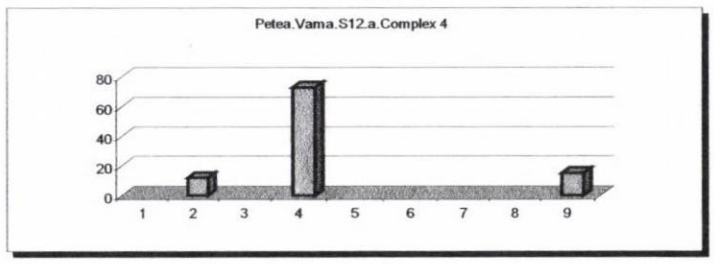

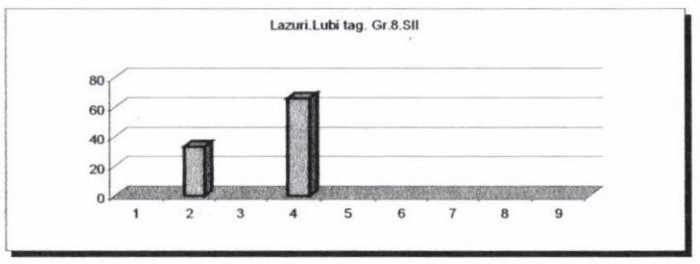

Grupul Ib. Contexte cu ceramică germanică şi ceramică modelată la roată.
Gruppe Ib. Fundkontexte mit germanischer und scheibengedrehter Keramik

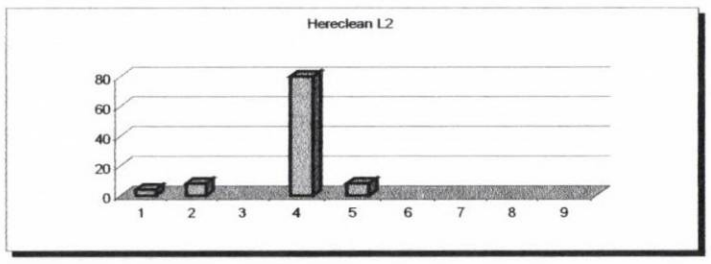

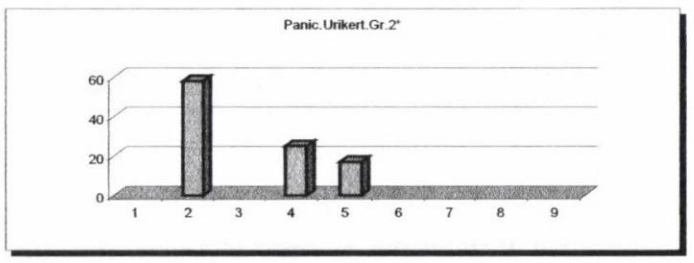

Grupul Ic. Contexte cu ceramică germanică, ceramică modelată la roată, zgrunţuroasă, ştampilată şi lustruită – *Gruppe Ic. Fundkontexte mit germanischer und rauher, eingestempelter, geglätter scheibengedrehter Keramik*

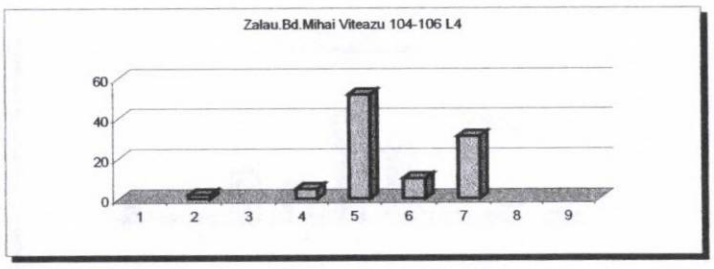

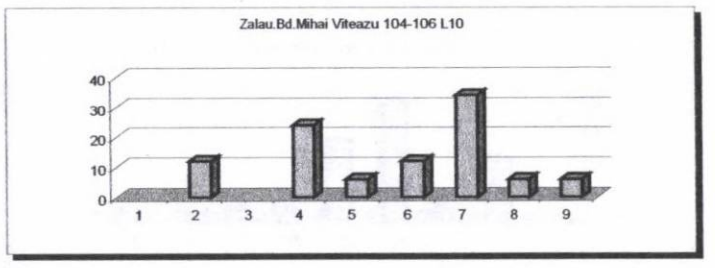

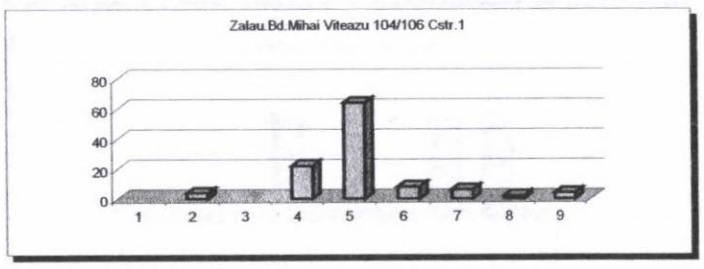

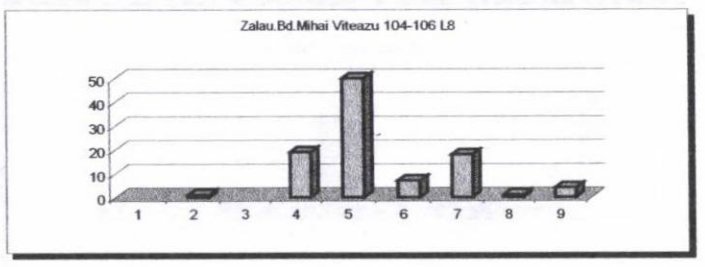

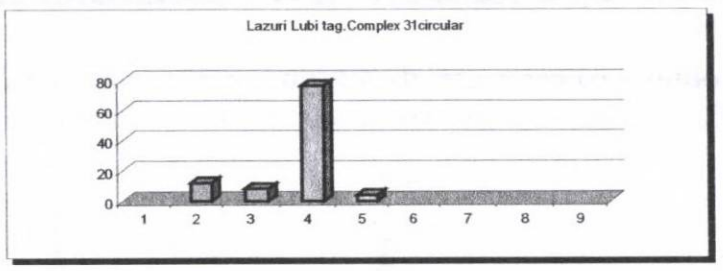

Grupul IIb. Contexte cu ceramică germanică şi dacică şi ceramică modelată la roată
Gruppe IIb. Fundkontexte mit germanischer und dakischer und scheibengedrehter Keramik

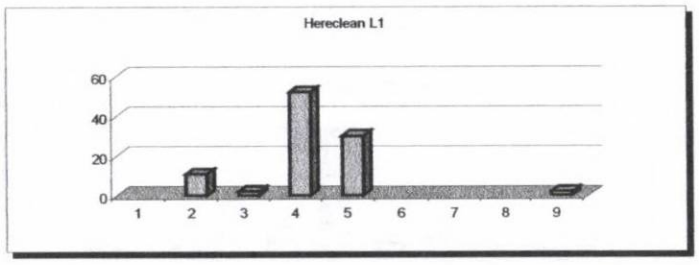

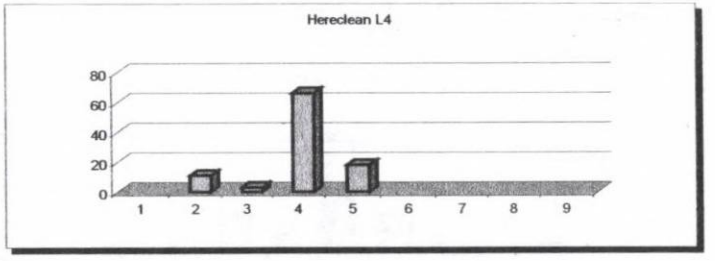

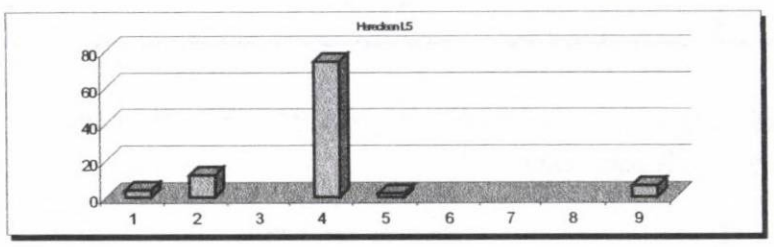

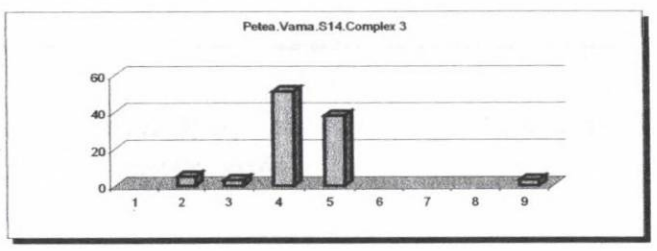

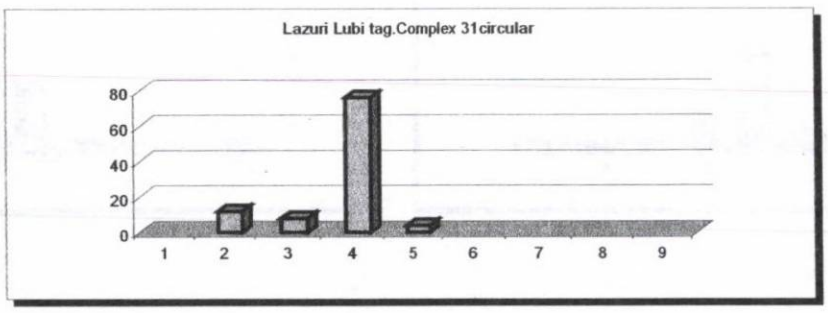

Grupul IIc. Contexte cu ceramică germanică şi dacică, ceramică modelată la roată, zgrunţuroasă, ştampilată şi lustruită – *Gruppe IIc. Fundkontexte mit germanischer und dakischer und rauher, eingestämpelter, geglätter scheibengedrehter Keramik*

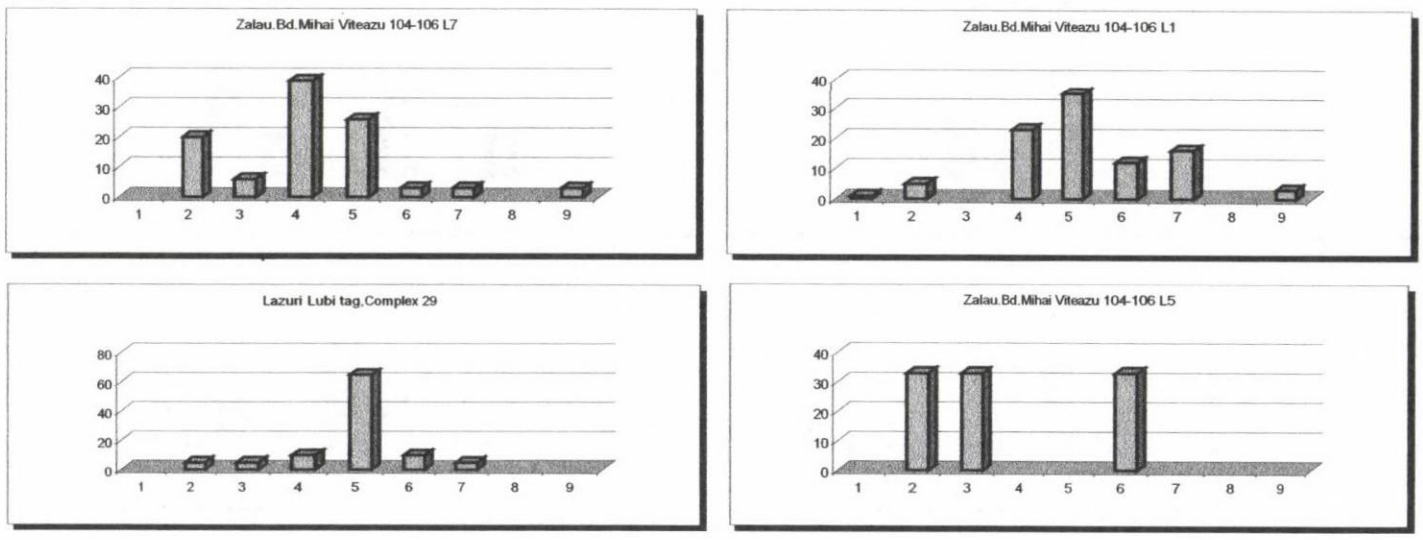

Grupul IIIa. Contexte cu ceramică dacică, numai cu ceramică modelată cu mâna
Gruppe IIIa. Fundkontexte mit dakischer und nur mit handgemachter Keramik

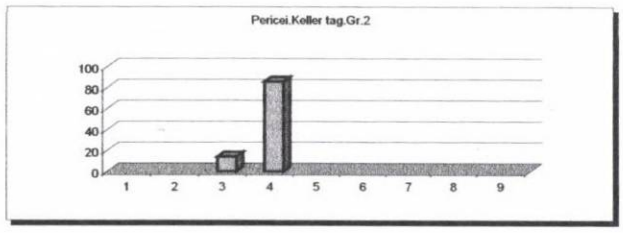

Grupul IIIc. Contexte cu ceramică dacică, ceramică modelată la roată, zgrunţuroasă, ştampilată şi lustruită – *Gruppe IIIc. Fundkontexte mit dakischer und rauher, eingestempelter, geglätter scheibengedrehter Keramik*

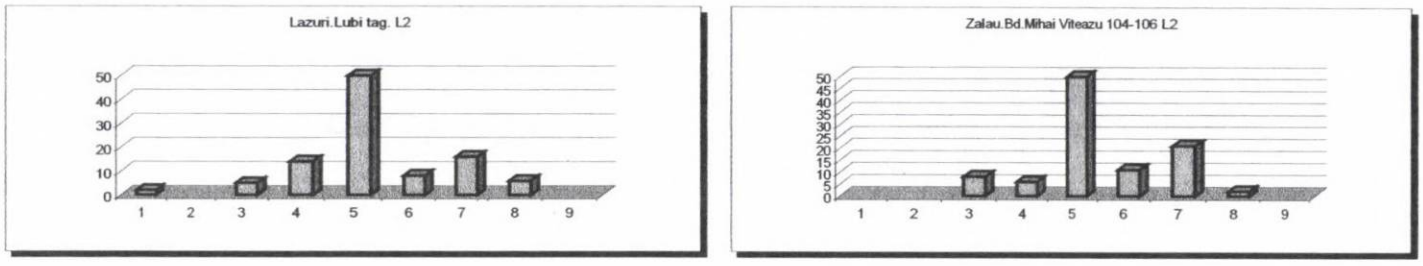

Grupul IVc. Contexte cu opaiţe, fără ceramică dacică sau germanică – *Gruppe IVc. Fundkontexte mit Schalenlampen, ohne germanische oder dakische Keramik*

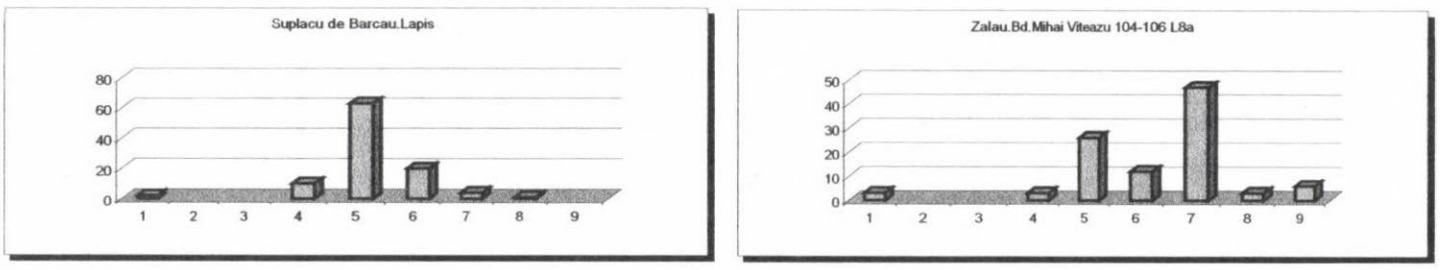

Elemente de habitat medieval timpuriu în nord-vestul României. Locuinţe şi anexe din secolele VII–IX descoperite pe teritoriul judeţului Sălaj

Dan BĂCUEŢ-CRIŞAN

Cercetările arheologice desfăşurate în zona de NV a României privind perioada cronologică reprezentată de secolele VII–IX, s-au soldat cu obţinerea de informaţii şi date cronologice importante în cunoaşterea realităţilor materiale şi spirituale ce caracterizau comunităţile umane din acest spaţiu geografic. Pe teritoriul actualului judeţ Sălaj, cercetările de suprafaţă desfăşurate până în prezent au dus la punerea în evidenţă a numeroase puncte de interes arheologic. Din păcate, foarte puţine situri medievale timpurii au fost cercetate prin sondaje sau săpături arheologice sistematice.

Locuinţele şi anexele ce vor fi prezentate în rândurile ce urmează au fost identificate şi cercetate în timpul săpăturilor arheologice sistematice sau de salvare desfăşurate în anii 1998, 1999 în siturile de la: Panic – La Blocuri, Badon – La răstignire, Cuceu – Valea Bochii, Popeni – Pe pogor şi Pericei – Keller Tag (Pl. I). Complexele cercetate vor fi prezentate în ordinea descoperirii lor.

A) Panic – La Blocuri

Aşezarea de la Panic – La Blocuri este situată pe terenul fostei Ferme nr. 2 IAS Zalău, pe partea dreaptă a şoselei Zalău – Şimleu – Oradea la cca. 7,5–8 km vest de centrul oraşului Zalău. Administrativ, terenul pe care se află aşezarea, aparţine oraşului Zalău, B-dul Mihai Viteazul, nr. 105–106.

Cercetările arheologice sistematice din acest punct au debutat în anul 1976 (Matei 1983, p. 321), având ca rezultat descoperirea unei aşezări de epocă romană peste care s-a suprapus o aşezare slavă timpurie. Alături de aceste orizonturi a fost sesizat şi un nivel de locuire datând din secolele VII–VIII.

Campania de cercetări desfăşurată în anul 1998 a avut un caracter de salvare datorită lucrărilor de modernizare a şoselei Zalău – Satu Mare (Băcueţ-Crişan 2000, p. 147–154). S-au trasat un număr de şase secţiuni, orientate paralel cu şoseaua, complexe cu material arheologic medieval timpuriu fiind descoperite numai în secţiunile SI, SII, SIII şi Caseta A. În secţiunile amintite mai sus situaţia stratigrafică se prezintă astfel: humus, strat modern, strat negru, strat gălbui maroniu, steril galben. În săpătură au fost surprinse mai multe complexe databile în secolele VII–VIII: locuinţele L1 şi L7, groapa GrA şi un cuptor scobit în lut (steril).

Locuinţa L1 (cercetată în SI şi Caseta A; Pl. II). Complexul este uşor adâncit, fiind sesizat la adâncimea de -0,40 m în SI şi la -0,45/0,50 în Caseta A. Conturul locuinţei este oval-alungit, fundul adâncindu-se până la -0,60 m în Caseta A şi -0,45 m în SI. Instalaţia de foc este constituită dintr-o vatră de lut, arsă la roşu, surprinsă în SI la adâncimea de -0,40 m faţă de actualul nivel de călcare. Este posibil să fi fost prevăzută cu o gardină din pietre de râu, deoarece în jurul acesteia se găseau multe pietre răspândite, dintre care unele prezentau urme puternice de ardere. Spre latura de nord a casetei, pe marginea conturului locuinţei în exteriorul acesteia, au fost surprinse urmele a doi stâlpi. Acest complex (L1) suprapunea o locuinţă slavă timpurie de tip adâncit. Pe latura nordică a Casetei A, la adâncimea de -0,45 m, în exteriorul complexului L1, fiind sesizate urmele cuptorului locuinţei slave (Pl. II).

Locuinţa L7 (cercetată în SII; Pl. III). Complexul a fost sesizat la adâncimea de -0,70 m faţă de nivelul actual de călcare. Deoarece nu a fost cercetată în întregime, fiind surprins numai un colţ al acesteia, putem doar să presupunem că este de formă patrulateră. Locuinţa este uşor adâncită în sterilul gălbui, cu podeaua situată la adâncimea de -1,00 m. Umplutura ei consta în pământ negru amestecat cu cărbune şi chirpici.

Groapa A (cercetată în S I; Pl. IV). Groapa este de formă circulară, uşor alungită cu fundul alveolat. Complexul a fost sesizat la adâncimea de -0,60 m, fundul adâncindu-se până la -1,10 m. Umplutura este constituită din pământ negru amestecat cu cărbune şi chirpici.

Cuptor pentru copt (cercetat în S II; Pl. V). Cuptorul se afla dispus la vest de locuinţa L7 la cca. 3,5 m de aceasta. Conturul cuptorului a fost sesizat la adâncimea de -0,85 m, este săpat în stratul steril galben, având o formă circulară, cu bolta distrusă din vechime, presupunere determinată de faptul că pe vatră nu au fost descoperite fragmente din aceasta. Vatra surprinsă la adâncimea de -1,00 m şi o

mică parte din peretele cuptorului care s-a mai păstrat, sunt arse la roşu. La demontarea vetrei s-a constatat că sub aceasta se afla un strat de pietre şi oase de animale, legate între ele cu lut galben din stratul steril. Groapa de deservire a cuptorului este de formă ovală, fundul acesteia adâncindu-se până la -1,25 m faţă de nivelul actual de călcare, fiind umplută cu pământ negru amestecat cu cărbune, chirpici şi oase. Cuptorul era protejat de un acoperiş (probabil un şopron), prezenţa acestuia fiind sesizată prin urmele unor gropi de stâlp, în număr de şase, dispuse în jurul cuptorului.

B) Badon – La răstignire

Cercetările arheologice de salvare desfăşurate în martie 1999, au fost determinate de lucrările de modernizare a liniilor de telefonie ce au constat în săparea unui şanţ pentru introducerea cablului optic, pe partea dreaptă a şoselei Zalău – Badon (Băcueţ-Crişan – Băcueţ-Crişan 2000c, p. 499–501).

În apropiere de localitatea Badon, în punctul numit „La răstignire", în profilul şanţului excavat şi în pământul aruncat, au fost descoperite fragmente ceramice medievale timpurii indicând străpungerea unui nivel de locuire din această perioadă, fapt ce a determinat efectuarea unei săpături de salvare, săpătură soldată cu descoperirea unei locuinţe (Pl. VI).

În zona respectivă a fost deschisă o casetă cu dimensiunile de 10x3 m. Din punct de vedere stratigrafic situaţia se prezintă astfel: 0 – -0,20 m strat negricios arat, -0,20 – -0,35 m strat negru cu materiale arheologice, de la -0,35 m steril gălbui. La adâncimea de -0,25 – -0,30 m a fost surprinsă o aglomerare de pietre, dintre care unele erau arse. Pe aceste pietre care proveneau probabil de la un cuptor de tip pietrar (sau o vatră mărginită cu pietre) dezafectat, a fost descoperită o parte dintr-o oală fără toarte.

Alături de această aglomerare de pietre, în casetă au mai fost surprinse două gropi de stâlp. Prima groapă de stâlp (Gr.a) a fost sesizată la adâncimea de -0,35 m, fundul ei ajungând până la -0,53 m. Cea de a doua groapă (Gr.b) a fost sesizată la adâncimea de -0,30 m, fundul ei adâncindu-se până la -0,55 m faţă de nivelul actual de călcare. Cele două gropi erau umplute cu pământ negru amestecat cu chirpici şi cărbune de lemn ars. De asemenea, în ambele gropi au fost descoperite pietre utilizate pentru icuirea stâlpilor.

Prezenţa celor două gropi de stâlp şi a resturilor de la instalaţia de foc dezafectată, ne-a convins că în caseta săpată a fost surprinsă o locuinţă. Locuinţa este de suprafaţă neadâncindu-se în steril, fapt sesizat şi în profil. Materialul arheologic descoperit datează complexul în secolele VIII–IX.

C) Cuceu – Valea Bochii

Localitatea Cuceu dependentă de oraşul Jibou este situată la extremitatea sudică a Dealurilor Sălajului. Situl de la „Valea Bochii" se află amplasat în partea dreaptă a şoselei Zalău – Mirşid – Jibou, vis-a-vis de fosta haltă CFR Cuceu. În anul 1978 Alexandru V. Matei (Muzeul Judeţean Zalău) a efectuat în acest punct sondaje de verificare, ale căror rezultate au fost publicate în 1994 (Stanciu – Matei 1994, p. 135–163).

Săpăturile arheologice efectuate în anul 1999 (lunile aprilie–iunie) în acest punct, au avut un caracter de salvare datorită lucrărilor de introducere a conductelor de gaz pe traseul Jibou – Zalău (Băcueţ-Crişan – Băcueţ-Crişan 2000a, p. 32–33).

S-au trasat un număr de cinci secţiuni notate SI, SII, SIII, SIV, SV şi un număr de cinci casete notate Cas. A, B, C, D şi E, fiind descoperite următoarele complexe databile în secolele VIII–IX: locuinţele L1, L2, L3, L4 şi gropile G1, G2 şi G3.

Locuinţa L1 (cercetată în SI şi Caseta A; Pl. VII). Locuinţa este de tipul adâncit având o formă aproximativ rectangulară cu colţurile mult rotunjite. Complexul s-a conturat la adâncimea de -0,30 m în SI şi -0,30 respectiv -0,40 m în Caseta A. Fundul acesteia atingea adâncimea de -0,60 m. Instalaţia de foc a locuinţei era constituită dintr-un cuptor scobit în bloc de lut cruţat, plasat la mijlocul laturii estice. Bolta cuptorului era căzută pe vatra acestuia, vatră aflată la adâncimea de -0,55 m. Vatra cuptorului era puternic arsă, realizându-se o crustă foarte rezistentă de culoare roşie-cărămizie cu o grosime de 3–5 cm. În faţa cuptorului se afla groapa de deservire săpată în podeaua locuinţei, conturată foarte bine la -0,60 m având fundul adâncit până la -0,74 m faţă de nivelul actual de călcare. Umplutura gropii consta în cenuşă amestecată cu chirpici şi foarte multe pietre de râu. Pe latura sudică a locuinţei se afla intrarea săpată în pantă. De asemenea pe fundul complexului au fost sesizate urmele a doi stâlpi de construcţie, unul cu diametrul mai mare dispus aproximativ central, iar celălalt cu diametrul mai mic dispus pe latura vestică a locuinţei.

Locuința L2 (cercetată în SII şi Caseta B; Pl. VIII). Locuinţa a fost conturată la adâncimea de -0,47 m în SII şi -0,48 m în Caseta B. Este de formă oval-alungită săpată în sterilul galben. Complexul este de tip adâncit având mai multe faze de refacere.

Fundul locuinţei din prima fază de construcţie a fost surprins la adâncimea de -0,90/-0,95 m faţă de nivelul actual de călcare, umplutura acesteia constând în pământ negru amestecat cu mult cărbune. În a doua fază, locuinţa a fost mărită în lungime, peste umplutura vechii locuinţe a fost trasă o lentilă subţire de lut gălbui, lentilă arsă mai târziu datorită incendierii locuinţei. În a treia fază, locuinţa a fost lărgită, peste umplutura locuinţei din faza precedentă fiind trasă o lentilă de lut galben. Instalaţia de foc a locuinţei din această fază (cuptor de tip pietrar distrus din vechime) era plasată la un capăt al complexului, la o adâncime mai mică decât fundul acestuia. Pietrele folosite la construirea cuptorului erau împrăştiate pe o parte a suprafeţei locuinţei.

Locuința L3 (cercetată în Caseta C; Pl. IX). Locuinţa a fost cercetată doar parţial, este de formă probabil oval-alungită, adâncită în sterilul gălbui. Complexul a fost surprins la adâncimea de -0,50 m. fundul atingând adâncimea de -0,90 m faţă de nivelul actual de călcare. Pe fundul locuinţei a fost descoperită o aglomerare de pietre de râu ce prezentau urme de ardere, pietre care proveneau probabil de la instalaţia de foc. Umplutura complexului consta în pământ negru amestecat cu cărbune şi chirpici.

Locuința L4 (cercetată în SIV şi Caseta D; Pl. X). Locuinţa este de formă neregulată adâncită în sterilul gălbui. Complexul a fost conturat la adâncimea de -0,60 m, a fost săpat în trepte, fundul acestuia adâncindu-se până la -1,10 m faţă de nivelul actual de călcare. Din păcate locuinţa nu a fost cercetată în întregime, în suprafaţa săpată nefiind surprinsă instalaţia de foc. În exteriorul complexului au fost sesizate urmele a trei gropi de stâlp plasate în partea de sud a acestuia. De asemenea, în interiorul locuinţei au fost descoperite bucăţi mari de lemn ars care proveneau de la unul din stâlpii interiori ai complexului, stâlp ars şi prăbuşit pe loc în urma incendierii locuinţei.

Groapa G1 (cercetată în SII; Pl. XI). Groapa a fost surprinsă la adâncimea de -0,47 m, fundul atingând adâncimea de -0,57 m. Complexul este de formă ovală cu fundul drept. Umplutura acestuia consta în pământ negru amestecat cu puţin chirpici şi fragmente ceramice. Groapa se află dispusă la cca. 30 cm de locuinţa L2.

Groapa G2 (cercetată în S II; Pl. XI). Groapa a fost surprinsă la adâncimea de -0,56 m, a fost săpată în sterilul gălbui, fundul atingând adâncimea de -0,70 m. Complexul este de formă aproximativ circulară, umplutura sa constând în pământ negru amestecat cu foarte puţin chirpici. Groapa se află dispusă la cca. 2,5 m de locuinţa L2.

Groapa G3 (cercetată în S II; Pl. XI). Groapa a fost sesizată la adâncimea de -0,45 m, a fost săpată în sterilul gălbui, fundul atingând adâncimea de -0,55 m. Umplutura complexului consta în pământ negru amestecat cu chirpici. Groapa se afla dispusă la cca. 1,30 m faţă de locuinţa L3.

D) Popeni – Pe pogor

Localitatea Popeni (com. Mirşid) este situată la extremitatea sudică a Dealurilor Sălajului, pe traseul şoselei Zalău – Jibou. Situl arheologic se află amplasat în partea dreaptă a şoselei Zalău – Mirşid – Jibou, aproximativ vis-a vis de fosta haltă CFR Cuceu. În acest punct au mai fost efectuate cercetări arheologice de către Al. V. Matei (Muzeul Judeţean Zalău) în anii 1978–1979, rezultatele fiind publicate în 1994 (Stanciu – Matei 1994, p. 135–163).

Săpăturile arheologice derulate în anul 1999 (lunile aprilie–iunie) au avut un caracter de salvare datorită lucrărilor de introducere a conductelor de gaz pe traseul Jibou – Zalău (Băcueţ-Crişan – Băcueţ-Crişan 2000b, p. 78). Secţiunile trasate în acest punct sunt în număr de şapte la care se adaugă şi câteva casete. Deoarece săpăturile arheologice din acest punct au fost efectuate în continuarea celor din punctul Cuceu – Valea Bochii, pe acelaşi traseu al conductei de gaz, cele două situri fiind situate la o distanţă relativ mică unul faţă de celălalt, numerotarea secţiunilor realizate în acest punct s-a efectuat în continuarea celor executate la Cuceu – Valea Bochii. În săpătură au fost surprinse câteva complexe medievale timpurii databile în secolele VIII–IX: locuinţele L6 şi L7 şi complexele notate cu A şi B.

Locuința L6 (cercetată în SX; Pl. XII). Locuinţa este de formă aproximativ dreptunghiulară cu colţurile rotunjite, săpată în sterilul gălbui. Complexul s-a conturat la adâncimea de -0,20 m, fundul acestuia atingând adâncimea de -0,46 m. Nu a fost descoperită nici o instalaţie pentru foc. Pe fundul locuinţei s-au conturat urmele circulare ale unor stâlpi sau pari.

Locuința L7 (cercetată în SXIII; Pl. XIII). Locuinţa este de formă oval-alungită, s-a conturat la adâncimea de -0,23 m fiind săpată în sterilul gălbui cu fundul atingând adâncimea de -0,60 m faţă de

nivelul actual de călcare. Nici acest complex nu era prevăzut cu instalaţie pentru foc. Pe fundul acestuia a fost sesizată o singură groapă de stâlp.

Complexul A (cercetat în SVII, ulterior mult lărgită; Pl. XIV). Complexul a fost săpat în sterilul gălbui, este de formă alungită şi a fost conturat la adâncimea de -0,26 m, fundul atingând adâncimea de -0,56 m. Pe fundul acestuia au fost descoperite pietre de râu şi blocuri de micaşist. De asemenea tot pe fundul complexului au fost sesizate urmele a mai multor stâlpi şi pari.

Complexul B (cercetat în SVII ulterior mult lărgită; Pl. XV). Complexul B a fost conturat la adâncimea de -0,22 m, este de formă alungită măsurând 11,5 m. Este săpat în sterilul gălbui, fundul este alveolat, atingând în punctul maxim adâncimea de -0,90 m. Pe fundul complexului au fost descoperite numeroase pietre de râu şi blocuri de micaşist dispuse oarecum de-alungul complexului. De asemenea tot pe fundul complexului au fost sesizate gropile mai multor pari sau stâlpi mai subţiri. Gropi de pari au apărut şi pe cele două laturi lungi. Complexul a fost incendiat, gropile parilor fiind pline cu lemn carbonizat. Pe fundul acestuia, aflându-se de asemenea un strat subţire de lemn ars. Caracteristicile complexului, lungimea mare, dar mai ales faptul că este foarte îngust, ne-a determinat să considerăm această construcţie ca având un cu totul alt rol decât cel de locuinţă.

E) Pericei – Keller Tag

Situl arheologic de la Pericei – Keller Tag este situat în partea stângă a şoselei Vârşolţ – Şimleu Silvaniei, pe a doua terasă a râului Crasna la cca. 1 km de primele case ale localităţii Pericei. Situl a fost identificat în urma unor cercetări de suprafaţă efectuate în toamna anului 1984, aici fiind depistată o aşezare neolitică (Lakó 1986, p. 50). În anul 1999 în luna august, au fost desfăşurate cercetări arheologice sistematice (săpături conduse de Sanda Băcueţ-Crişan, Muzeul Zalău) pentru a stabili stratigrafia şi caracterul aşezării neolitice din acest punct. Complexele arheologice identificate aparţin în primul rând perioadei neolitice, alături de care au fost cercetate şi câteva complexe din epoca bronzului precum şi o groapă din secolul II d. Ch. Pe lângă toate aceste complexe, a fost descoperită şi o locuinţă medievală timpurie (L4) care se datează – probabil – în prima jumătate a secolului VII (Băcueţ-Crişan – Băcueţ-Crişan 2000c, p. 502–505). Cercetările au continuat şi în anul 2000 (cercetări arheologice conduse de Sanda Băcueţ-Crişan, Muzeul Zalău), identificându-se mai multe locuinţe neolitice, nefiind descoperite însă alte complexe medievale timpurii.

Locuinţa L4 (cercetată în SIII, Caseta 5 şi Caseta 2; Pl. XVI). Unul din colţurile locuinţei a fost surprins în Caseta 2 la adâncimea de -0,45 m faţă de nivelul actual de călcare. Un alt colţ a fost identificat în SIII între metrii 0 – 1 la adâncimea de -0,50 m. Ulterior a fost deschisă caseta C5 în care la -0,62/-0,69 m a fost atinsă podeaua, constatându-se că locuinţa este de tipul adâncit.

Deoarece nu a fost dezvelită în întregime, nu avem surprinse decât parţial cele patru laturi ale complexului, fiind identificate doar două din colţurile acesteia, în fiecare colţ aflându-se câte un stâlp. După dispunerea laturilor surprinse, putem stabili cu siguranţă că locuinţa era de formă patrulateră cu colţurile rotunjite.

În profilul sudic al Casetei 5, la adâncimea de -0,50 m faţă de nivelul actual de călcare a fost descoperit cuptorul locuinţei. Acesta este de tip pietrar, cu vatra arsă la roşu, surprinsă la -0,60 m. În faţa cuptorului au fost sesizate urme ale unor pari din lemn ce proveneau de la un gard făcut probabil din nuiele împletite, gard ce avea rolul de a proteja cuptorul. De asemenea, au mai fost surprinse urmele unor stâlpi mai subţiri decât cei dispuşi în colţurile locuinţei, precum şi un stâlp plasat în centrul complexului. Interesantă este o „groapă" de formă dreptunghiulară cu fundul drept a cărei utilitate nu o cunoaştem încă.

Consideraţii asupra complexelor descoperite

Săpăturile arheologice desfăşurate în anii 1998–1999 pe teritoriul judeţului Sălaj, au dus la descoperirea mai multor complexe medievale timpurii (locuinţe, construcţii anexe, cuptoare, gropi) încadrate cronologic în perioada secolelor VII–IX. În aşezarea de la Panic – La Blocuri au fost cercetate două locuinţe, L1 de formă alungită şi L7 de formă probabil patrulateră cu colţurile rotunjite, amândouă de tip adâncit, o groapă şi un cuptor adăpostit sub un şopron, complexele fiind datate în secolele VII–VIII. La Cuceu – Valea Bochii au fost cercetate patru locuinţe de tip adâncit şi trei gropi datate în secolele VIII–IX. În punctul Popeni – Pe pogor au fost cercetate mai multe complexe din secolele VIII–IX: locuinţele L6 şi L7 (care sunt probabil construcţii cu caracter sezonier) şi complexele A şi B considerate de către noi ca fiind – probabil – şoproane. La Badon în punctul „La răstignire" a fost identificată o locuinţă de suprafaţă de formă rectangulară datată în secolele VIII–IX. De asemenea

la Pericei – Keller Tag a fost cercetată o locuinţă de tipul adâncit şi de formă patrulateră cu colţurile uşor rotunjite, complex datat în prima jumătate a secolului VII.

Rezultatele cercetărilor desfăşurate arată prezenţa în cadrul aşezărilor, încadrate cronologic în perioada secolelor VII–IX, a mai multor tipuri de complexe: locuinţe, construcţii anexe, gropi şi cuptoare. Locuinţele cercetate sunt în marea majoritate de tipul adâncit, excepţie făcând cea de la Badon – La răstignire care este de suprafaţă. Aceste locuinţe săpate în sterilul arheologic, nu pot fi considerate ca fiind bordeie, deoarece se adâncesc în steril cu maxim 50/60 cm faţă de nivelul contemporan lor de călcare. De altfel, cel mai bine reprezentat pe parcursul perioadei secolelor VIII–X, este tipul de locuinţă semiadâncită, cu înălţimea pereţilor săpaţi în pământ variind între 0,30 şi 0,80 m (Cosma 1996, p. 264). Planimetria locuinţelor cercetate, sugerează prezenţa mai multor tipuri: oval-alungit, patrulater, dreptunghiular şi neregulat. Aceste tipuri de locuinţe sunt prezente pe tot teritoriul transilvănean în secolele VIII–X (Cosma 1996, p. 264).

Referitor la elementele constructive ale pereţilor şi acoperişului locuinţelor cercetate, constatăm că numai în câteva complexe au fost sesizate urmele unor pari sau stâlpi: Panic – La Blocuri, locuinţa L1, Badon – La răstignire, locuinţa de suprafaţă, Pericei – Keller Tag, locuinţa L4, Cuceu – Valea Bochii, locuinţele L1 şi L4, Popeni – Pe pogor, complexele L6 şi L7. Stâlpii sunt plasaţi fie la colţurile locuinţelor, fie pe laturi sau în interiorul acestora, spre centru.

Instalaţii pentru foc, sau urme ale acestora, nu au fost descoperite decât în cinci complexe: L1 de la Panic, locuinţa de la Badon, L1 şi L2 de la Cuceu şi L4 de la Pericei. Instalaţiile pentru foc sesizate în complexele cercetate, sunt fie bine păstrate fie distruse din vechime, fiind şi acestea de mai multe tipuri. Astfel, vatra de lut este prezentă în L1 de la Panic – La Blocuri, cuptorul de tip pietrar este prezent în locuinţa de la Badon – La răstignire, în L2 de la Cuceu – Valea Bochii şi în L4 de la Pericei – Keller Tag. O instalaţie pentru foc mai aparte este cuptorul scobit în bloc de lut cruţat, cercetat în L1 de la Cuceu – Valea Bochii.

Alături de locuinţe, în aşezările cercetate au fost descoperite şi câteva construcţii anexe (şoproane): la Panic – La Blocuri un şopron ce adăpostea un cuptor pentru copt săpat în steril, iar la Popeni – Pe pogor complexele A şi B. Complexele L6 şi L7 de la Popeni – Pe pogor considerate locuinţe cu caracter sezonier, având dimensiuni mici şi lipsite de instalaţii pentru foc, ar putea fi interpretate şi ca fiind construcţii cu rol pur economic. La toate aceste tipuri de complexe, se adaugă şi cele câteva gropi cercetate: Gr. A la Panic – La Blocuri şi gropile G1, G2, G3 de la Cuceu – Valea Bochii.

Săpăturile arheologice desfăşurate în nord-vestul României au dus la identificarea în mai multe situri a unor astfel de complexe. În aşezarea de la Lăpuşel constatăm prezenţa locuinţei de suprafaţă de formă dreptunghiulară (Stanciu 1994, Pl. V, Pl. VIII) şi a celei adâncite având forma literei L (Stanciu 1994, Pl. I). Locuinţele cercetate în 1978 la Popeni şi Cuceu sunt de tipul adâncit, de formă alungită sau rectangulară cu colţurile rotunjite (Stanciu – Matei 1994, Pl. I–II/1). În judeţul Satu Mare la Culciu Mare, în punctul „Boghilaz", a fost cercetată o locuinţă dreptunghiulară cu colţurile rotunjite, adâncită cu 25 cm într-un nivel brun-negricios (Stanciu 1996, p. 71). La Sanislău în punctul „Drumul spre Horea" a fost cercetată parţial o locuinţă, probabil tot de formă rectangulară, cu colţurile rotunjite (Stanciu 1996, p. 74). Gropi de tipul celor cercetate pe teritoriul judeţului Sălaj în aşezările amintite, apar şi la Lăpuşel (Stanciu 1994, Pl. XI–XIII, Pl. XVII) sau la Popeni şi Cuceu, campania din 1978 (Stanciu – Matei 1994, p. 136).

Pentru alte zone ale Transilvaniei, constatăm de asemenea, prezenţa în aşezările contemporane cu cele cercetate în judeţul Sălaj, a mai multor tipuri de complexe. La Comana de Jos au fost cercetate locuinţe săpate în sol la diferite adâncimi, fiind săpate 14 bordeie şi 18 semibordeie (Glodariu – Costea – Ciupea 1980, p. 70), cu planimetrie diversă, cu instalaţii de foc constând în cuptoare de piatră şi de lut (Glodariu – Costea – Ciupea 1980, p. 83–85). De asemenea, constatăm existenţa instalaţiilor de foc amenajate în aer liber (vetre de foc) (Glodariu – Costea – Ciupea 1980, p. 85–86). Referitor la instalaţiile pentru foc prezente în secolele VIII–X, cercetările desfăşurate în Transilvania atestă prezenţa mai multor tipuri. Raportându-ne la tipologia realizată de C. Cosma, instalaţiile de foc cercetate în siturile prezentate mai sus, ar putea corespunde tipurilor I, III, IV şi VII (Cosma 1996, p. 273).

Deşi în campania de cercetări din 1999, în aşezările de la Popeni şi Cuceu, nu au fost surprinse instalaţii pentru foc amenajate în exteriorul complexelor, în campania de săpături din anul 1978 desfăşurată în punctul Cuceu – Valea Bochii, a fost cercetată o vatră de foc amenajată în aer liber (Stanciu – Matei 1994, p. 136–137). Astfel de instalaţii de foc, amenajate în afara locuinţelor, se alătură

celorlalte tipuri de complexe prezente în aşezările medievale timpurii. La Nuşfalău (jud. Sălaj), săpăturile arheologice cu caracter de salvare desfăşurate în punctul „Țigoiul lui Benedek", s-au soldat cu descoperirea unei vetre de foc amenajate în aer liber şi depistarea urmelor a mai multor locuinţe (Matei 1979, p. 481–482). În aşezarea de la Lăpuşel, alături de celelalte complexe identificate, au fost cercetate două tipuri de instalaţii pentru foc amenajate în aer liber: un cuptor de piatră (Stanciu 1994, p. 294, Pl. XVIII) şi o vatră de lut ovală (Stanciu 1994, p. 294). La Dridu cuptoare pentru copt – de tipul celui de la Panic – amenajate în afara locuinţelor, au fost descoperite în număr de 11, dintre care cele mai multe sunt dispuse în afara zonei ocupate de locuinţe: cinci în marginea aşezării, două în spatele locuinţelor şi patru în rând cu bordeiele (Zaharia 1967, p. 74) dar nici unul nu a fost plasat sub o construcţie protectoare. Şi la Bucov, cuptoarele pentru copt sunt plasate la periferia aşezării: la Bucov – Rotari a fost săpat un cuptor, iar la Bucov – Tioca au fost săpate patru cuptoare (Comşa 1978, p. 37–39). De asemenea, ele sunt prezente în Moldova, cercetările de la Dodeşt–Vaslui au pus în evidenţă existenţa mai multor cuptoare pentru copt, corespunzând cronologic aşezărilor din secolele VIII–IX (Teodor 1984, p. 73–75) şi din secolele X–XI (Teodor 1984, p. 113–114), astfel de cuptoare fiind utilizate în Moldova pe tot parcursul celei de a doua jumătăţi a mileniului I d.Ch. (Teodor 1984, p. 75).

Un complex asemănător celor descoperite la Popeni – Pe pogor în 1999 (L6 şi L7) a mai fost cercetat în aceeaşi aşezare (Stanciu – Matei 1994, Pl. I) în campania din 1978 (Gr. 1), complex considerat ca fiind o construcţie cu alt rol decât cel de locuinţă (Stanciu – Matei 1994, p. 137). Deşi în momentul executării săpăturilor, cele două complexe au fost considerate ca fiind locuinţe (L6 şi L7), totuşi caracteristicile acestora pledează mai degrabă în favoarea unor construcţii cu rol economic. Cercetările arheologice, au pus în evidenţă prezenţa în diferite zone geografice, a unor astfel de complexe arheologice ce pun probleme în stabilirea cu certitudine a destinaţiei acestora. Astfel, în Banat, în aşezarea datată în secolul VIII de la Gornea – Căuniţa de Sus, complexele L2, L7 şi L8 considerate locuinţe, lipsite de instalaţii de foc (Țeicu – Lazarovici 1996, p. 29) şi având dimensiuni reduse, se apropie caracteristic de complexele cercetate la Popeni, putând fi considerate şi acestea ca fiind mai degrabă construcţii cu alt rol decât cel de locuinţă. Pentru astfel de construcţii, constatăm unele analogii în mediul slavilor vestici, cum sunt descoperirile din Slovacia de la Laksárska Nová Ves (Tomciková 1991, p. 71–73) sau de la Nitra – Mikov Dvor (Fusek 1991, Pl. V/1, Pl. VII/1) unde apar astfel de complexe de dimensiuni reduse, cu sau fără instalaţii pentru foc.

Dacă pentru complexul A cercetat la Popeni – Pe pogor, constatăm asemănări (în ceea ce priveşte forma şi probabil şi destinaţia) cu L6, L7 şi cu Gr. 1 cercetată în 1978 (Stanciu – Matei 1994, Pl. I), pentru complexul B, cercetat în aceeaşi aşezare şi considerat ca fiind o construcţie anexă (hambar, şopron), constatăm lipsa unor analogii pe teritoriul Transilvaniei şi chiar pe cel al României! În unele aşezări medievale timpurii, apar şanţuri de protecţie săpate fie printre locuinţe, fie în jurul întregii aşezări (Kovalovszki 1975, fig. 2), însă complexul B nu poate fi considerat ca fiind un şanţ deoarece are un traiect drept, are adâncime mică, iar pe cele două laturi lungi fiind sesizate mai multe gropi de pari sau stâlpi, fapt ce pledează în favoarea ideii de construcţie-anexă. Posibile analogii pentru acest complex constatăm în Ungaria în aşezarea avară târzie de la Eperjes (Bálint 1991, Pl. XVI). În Germania la Püggen, a fost cercetată o construcţie de dimensiuni mari datată în secolele VII–IX, puţin adâncită în pământ şi lipsită de instalaţie pentru foc (Kurzhals – Litt – Weber 1987, p. 113–114), caracteristicile acesteia permiţând încadrarea sa în categoria locuinţelor, spre deosebire de complexul cercetat la Popeni. O altă posibilă analogie, o poate constitui „locuinţa"/complexul 9 de epocă romană, cercetată la Lazuri – Lubi Tag (Matei – Stanciu 2000, p. 54–55, fig. 20/1a–1b), complex ale cărui caracteristici (formă general dreptunghiulară, colţuri foarte rotunjite, margini neregulate, lungime maximă 11,30 m, lăţime în zona centrală de 1,40 m) se apropie mult de cele ale complexului B de la Popeni. Deocamdată, rămâne încă deschisă discuţia privind destinaţia complexului B, fiind necesară sesizarea altor analogii.

Cercetările arheologice desfăşurate în siturile de la Panic, Badon, Popeni, Cuceu şi Pericei în anii 1998 şi 1999, vin să completeze lista siturilor medievale timpurii de pe teritoriul judeţului Sălaj sondate arheologic, aducând un plus de informaţii despre civilizaţia secolelor VII–IX din zona de nord-vest a României. Complexele cercetate precum şi materialul arheologic descoperit, pledează în favoarea necesităţii extinderii săpăturilor în punctele mai sus amintite.

Bibliografie

Bálint 1991: Cs. Bálint, *Die Spätawarenzeitliche Siedlung von Eperjes (Kom. Csongrád)*, Budapest, 1991.

Băcueţ-Crişan – Băcueţ-Crişan 2000a: D. Băcueţ-Crişan – Sanda Băcueţ-Crişan, în: *CCAR 1999*, Bucureşti, 2000, p. 32–33.

Băcueţ-Crişan – Băcueţ-Crişan 2000b: D. Băcueţ-Crişan – Sanda Băcueţ-Crişan, în *CCAR 1999*, Bucureşti, 2000, p. 78.

Băcueţ-Crişan – Băcueţ-Crişan 2000c: D. Băcueţ-Crişan – Sanda Băcueţ-Crişan, *Două locuinţe prefeudale descoperite în judeţul Sălaj*, AMP, XXIII, vol I, 2000, p. 499–520.

Băcueţ-Crişan 2000: D. Băcueţ-Crişan, *Săpături arheologice de salvare la Panic, punctul „La Blocuri"*, Marisia, XXVI, 2000, p. 147–168.

Comşa 1978: M. Comşa, *Cultura materială veche românească (Aşezările din secolele VIII–X de la Bucov–Ploieşti)*, Bucureşti, 1978.

Cosma 1996: C. Cosma, *Consideraţii privind aşezările rurale şi tipurile de locuinţe din Transilvania în secolele VIII–X*, EphNap, VI, 1996, p. 261–279.

Fusek 1991: G. Fusek, *Včasnoslovanské sídlisko v Nitre na Mikovom dvore*, SlovArch, XXXIX, 1991, p. 289–328.

Glodariu – Costea – Ciupea 1980: I. Glodariu – Fl. Costea – I. Ciupea, *Comana de Jos. Aşezările de epocă dacică şi prefeudală*, 1980.

Kovalovszki 1975: J. Kovalovszki, *Előzetes jelentés a Dobozi árpád kori falu ásatásról. 1962–1974*, AÉ, 102, 2, 1975, p. 203–223.

Kurzhals – Litt – Weber 1987: A. Kurzhals – Th. Litt – Th. Weber, *Ein frühmittelalterliches Haus von Püggen, Kr. Salzwedel*, ZFA, 21, 1, 1987, p. 113–120.

Lakó 1986: E. Lakó, *Date noi pentru completarea celor trei repertorii privind epoca comunei primitive din Sălaj*, AMP, X, 1986, p. 47–59.

Matei 1979: Al. V. Matei, *Repertoriul de aşezări şi descoperiri aparţinând secolelor IV–IX e.n. pe teritoriul judeţului Sălaj*, AMP, III, 1979, p. 475–513.

Matei 1993: Al. V. Matei, *Aşezarea dacilor liberi de la Panic, jud. Sălaj*, MCA, XVII, partea a II-a, Bucureşti, 1993, p. 325.

Matei – Stanciu 2000: Al. V. Matei – I. Stanciu, *Vestigii din epoca romană (sec. II–IV p. Chr.) în spaţiul nord-vestic al României*, Zalău – Cluj-Napoca, 2000.

Stanciu 1994: I. Stanciu, *Aşezarea prefeudală de la Lăpuşel, jud. Maramureş (Cercetări arheologice din anii 1992, 1993)*, EphNap, IV, 1994, p. 267–321.

Stanciu 1996: I. Stanciu, *Vestigii medievale timpurii din judeţul Satu Mare*, Satu Mare StCom, XIII, 1996, p. 71–91.

Stanciu – Matei 1994: I. Stanciu – Al. V. Matei, *Sondajele din aşezarea prefeudală de la Popeni–Cuceu jud.Sălaj. Câteva observaţii cu privire la ceramica prefeudală din Transilvania*, AMP, XVIII, 1994, p. 135–163.

Teodor 1984: D. Gh. Teodor, *Continuitatea populaţiei autohtone la est de Carpaţi în secolele VI–XI e. n.*, Iaşi, 1984.

Tomciková 1991: K. Tomciková, *Včasnoslovanské sídliskové objekty v Laksárskej Novej Vsi*, Zbornik, LXXXV, 1991, p. 69–84.

Ţeicu – Lazarovici 1996: D. Ţeicu – Gh. Lazarovici, *Gornea. Din arheologia unui sat medieval din Clisura Dunării*, Timişoara, 1996.

Zaharia 1967: E. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuţie la arheologia şi istoria perioadei de formare a poporului român*, Bucureşti, 1967.

Early Medieval Settlements in Northwestern Romania. Dwellings, Pits and Ovens discovered in county of Sălaj, dating between the 7th and 9th century
(Abstract)

In this study, the author presents the results of recent archaeological excavations, made in the county of Sălaj, northwestern Romania. The settlements belong to the early medieval period. The archaeological sites are Panic – La Blocuri, Badon – La răstignire, Cuceu – Valea Bochii, Popeni – Pe pogor and Pericei – Keller Tag.

A) Panic – La Blocuri. The early medieval discoveries consist of two dwellings (L1 and L7), one pit (GA) and an oven. The settlement can be dated at the end of the 7th and the first half of the 8th century AD.

B) Badon – La răstignire. The discovered part of the early medieval settlement consists only of one dwelling, which can be dated at the 8th and 9th centuries AD.

C) Cuceu – Valea Bochii. The early medieval settlement consists of four dwellings (L1, L2, L3 and L4) and three pits (G1, G2 and G3). The settlement can be dated at the 8th and 9th centuries AD.

D) Popeni – Pe pogor. The early medieval discoveries consist of four structures (L6, L7, and construction A and B). The settlement can be dated at the 8th and 9th centuries AD.

E) Pericei – Keller Tag. The early medieval discoveries consists of one dwelling (L4). The settlement can be dated (possible) at the first half of the 7th century AD.

The presented archaeological excavations offer new information on the early medieval civilization of northwestern Romania.

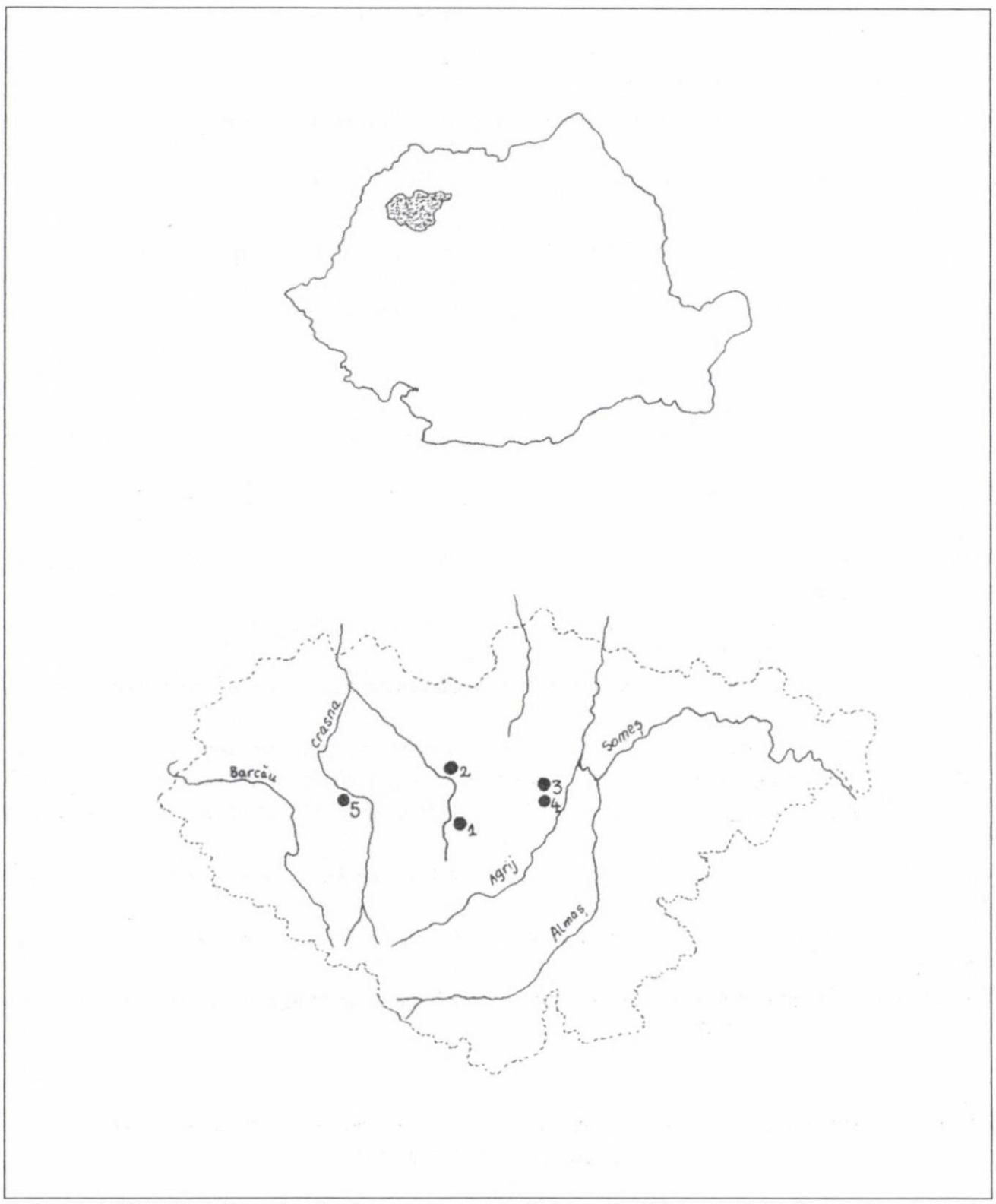

Pl. I. Județul Sălaj. Siturile arheologice cercetate: 1. Panic – La Blocuri, 2. Badon – La răstignire, 3. Cuceu – Valea Bochii, 4. Popeni – Pe pogor, 5. Pericei – Keller Tag; – *The map of Sălaj County. Archaeological sites: 1. Panic – La Blocuri, 2. Badon – La răstignire, 3. Cuceu – Valea Bochii, 4. Popeni – Pe pogor, 5. Pericei – Keller Tag*

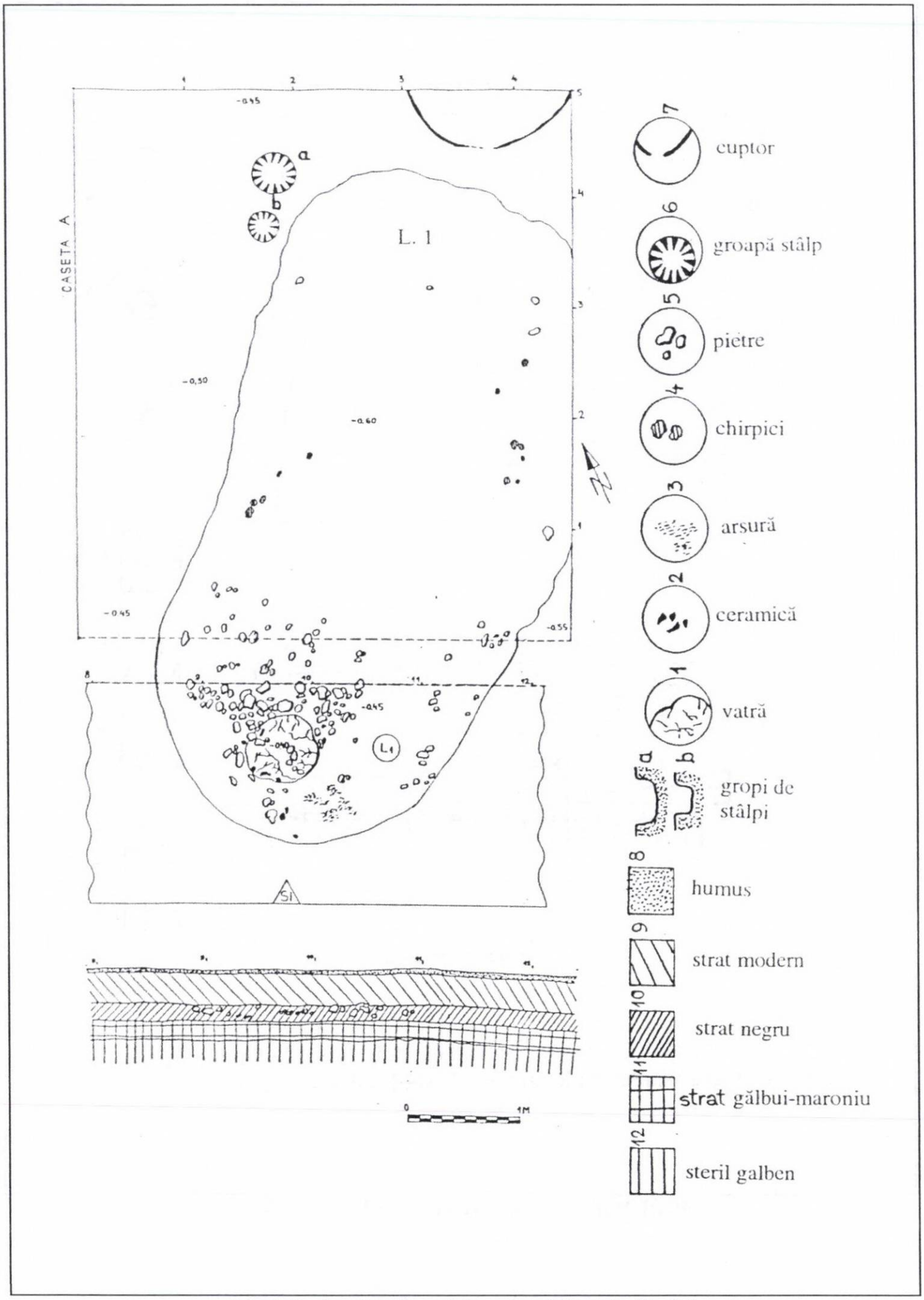

Pl. II. Panic – La Blocuri. Locuinţa L1 – *Dwelling L1*

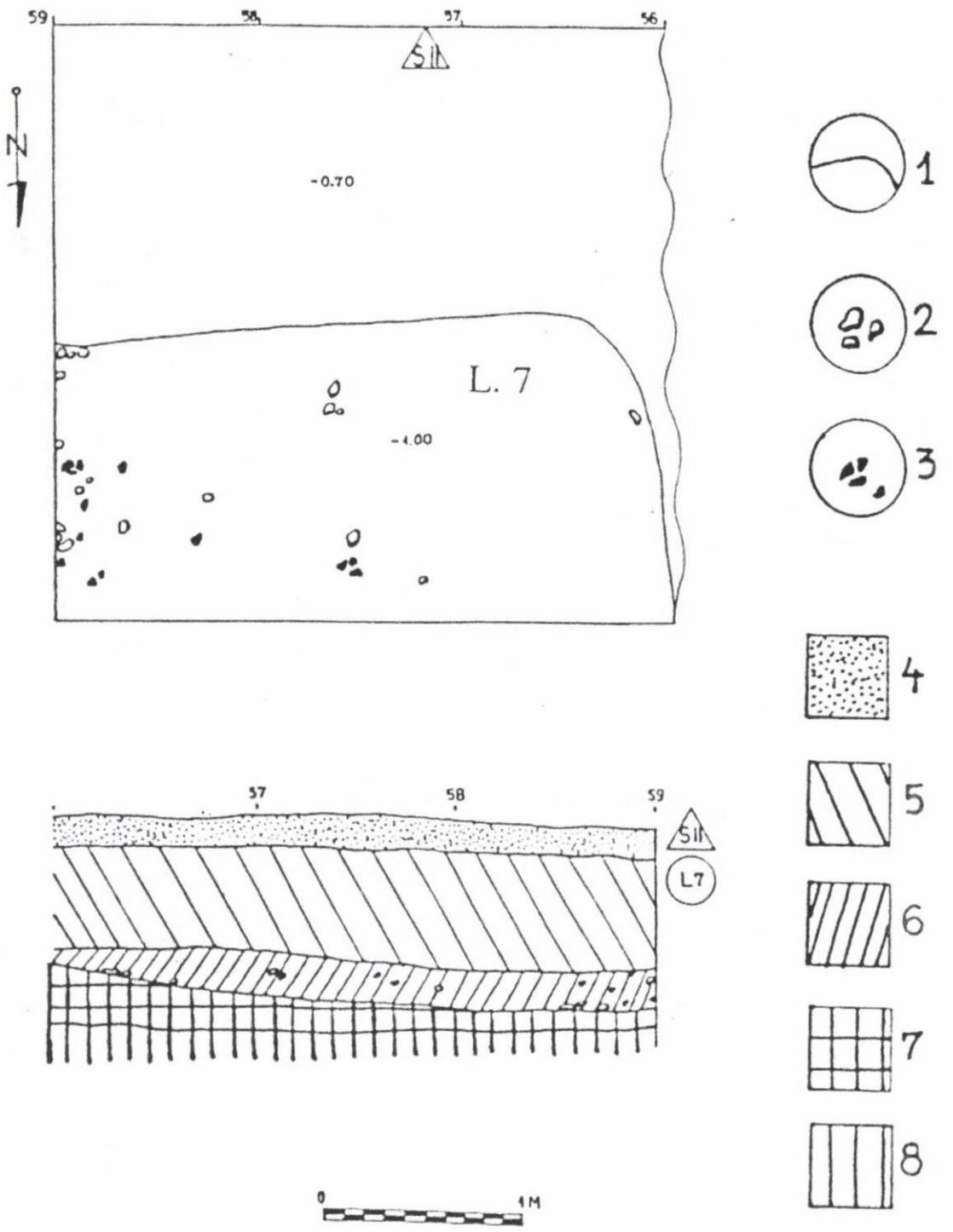

1. contur locuință, 2. pietre, 3. ceramică, 4. humus, 5. strat modern,
6. strat negru(umplutura locuinței), 7. strat gălbui-maroniu,
8. steril galben.

Pl. III. Panic – La Blocuri. Locuinţa L7 – *Dwelling L7*

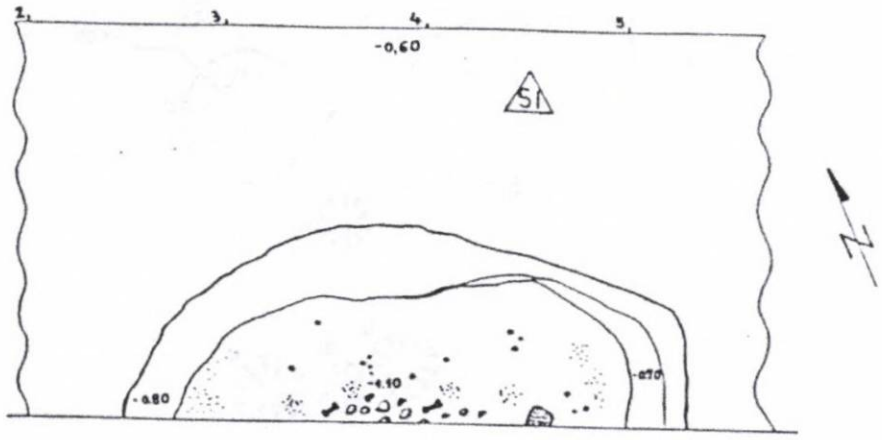

Gr. A

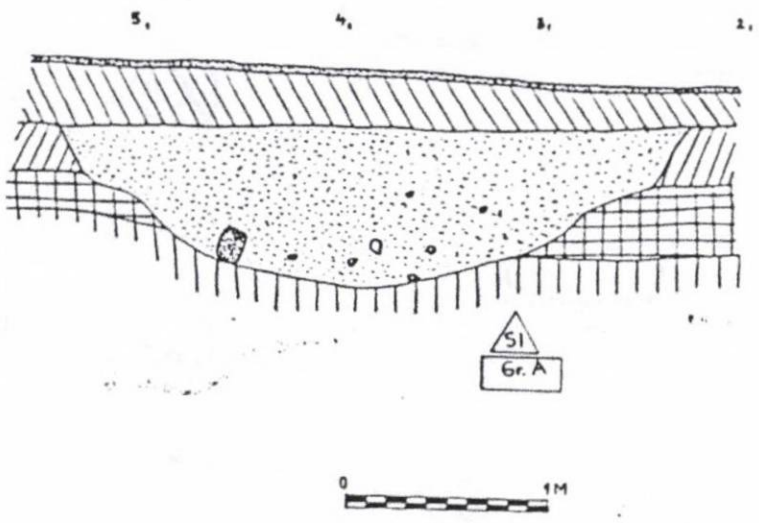

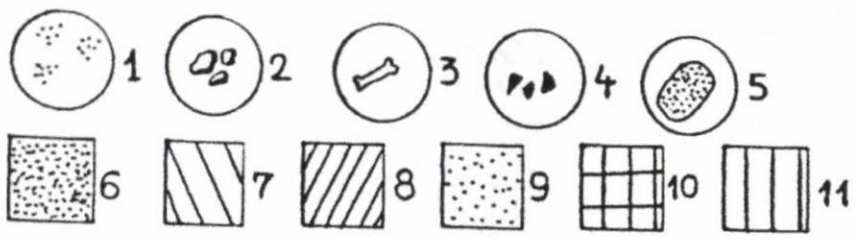

1. cărbune, 2. pietre, 3. oase, 4. ceramică, 5. fragment de râșniță, 6. humus, 7. strat modern, 8. strat negru, 9. umplutura gropii (pământ negricios), 10. strat gălbui-maroniu, 11. steril galben.

Pl. IV. Panic – La Blocuri. Groapa A – *Pit A*

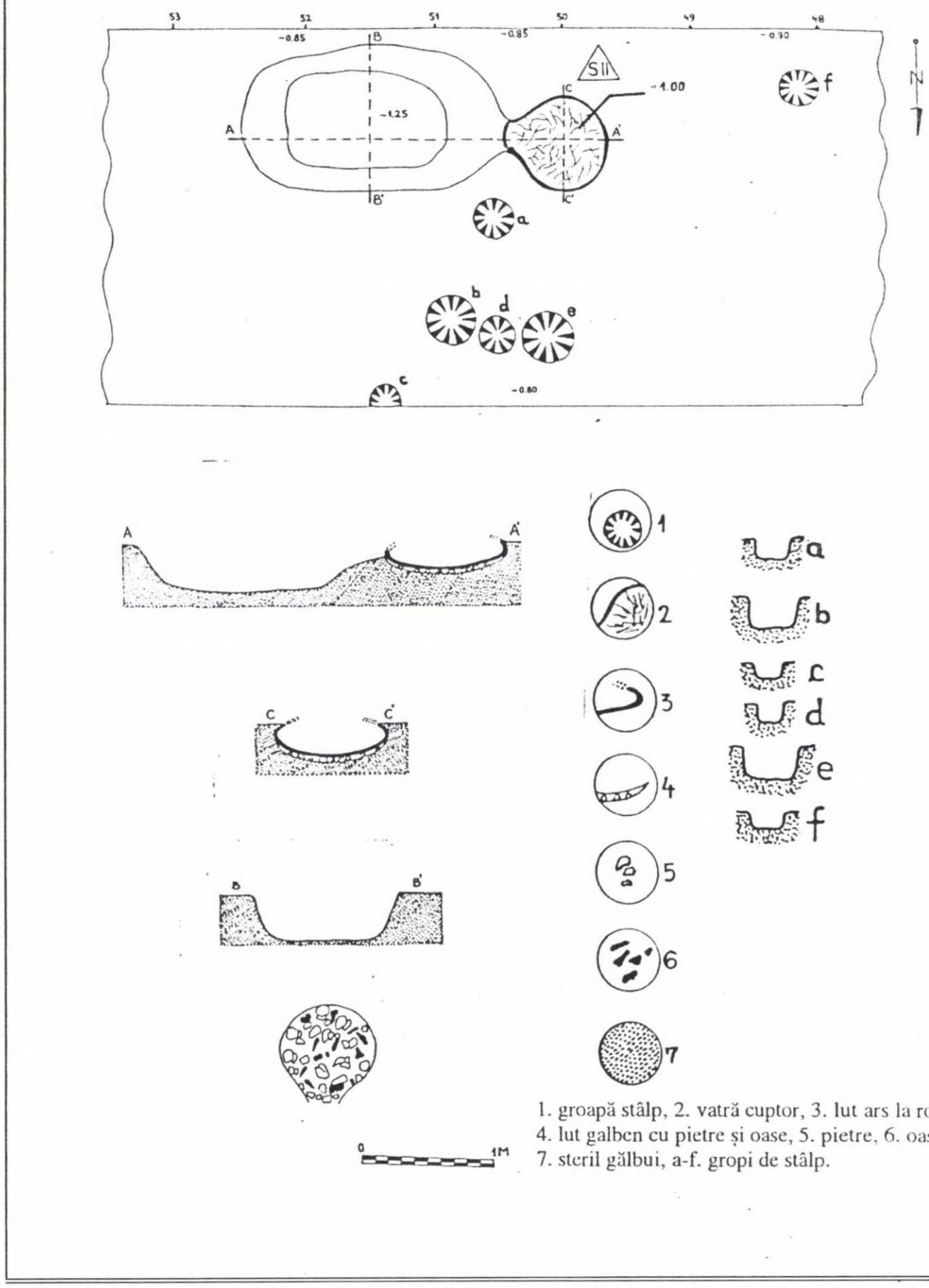

1. groapă stâlp, 2. vatră cuptor, 3. lut ars la roșu,
4. lut galben cu pietre și oase, 5. pietre, 6. oase,
7. steril gălbui, a-f. gropi de stâlp.

Pl. V. Panic – La Blocuri. Cuptor – *Oven*

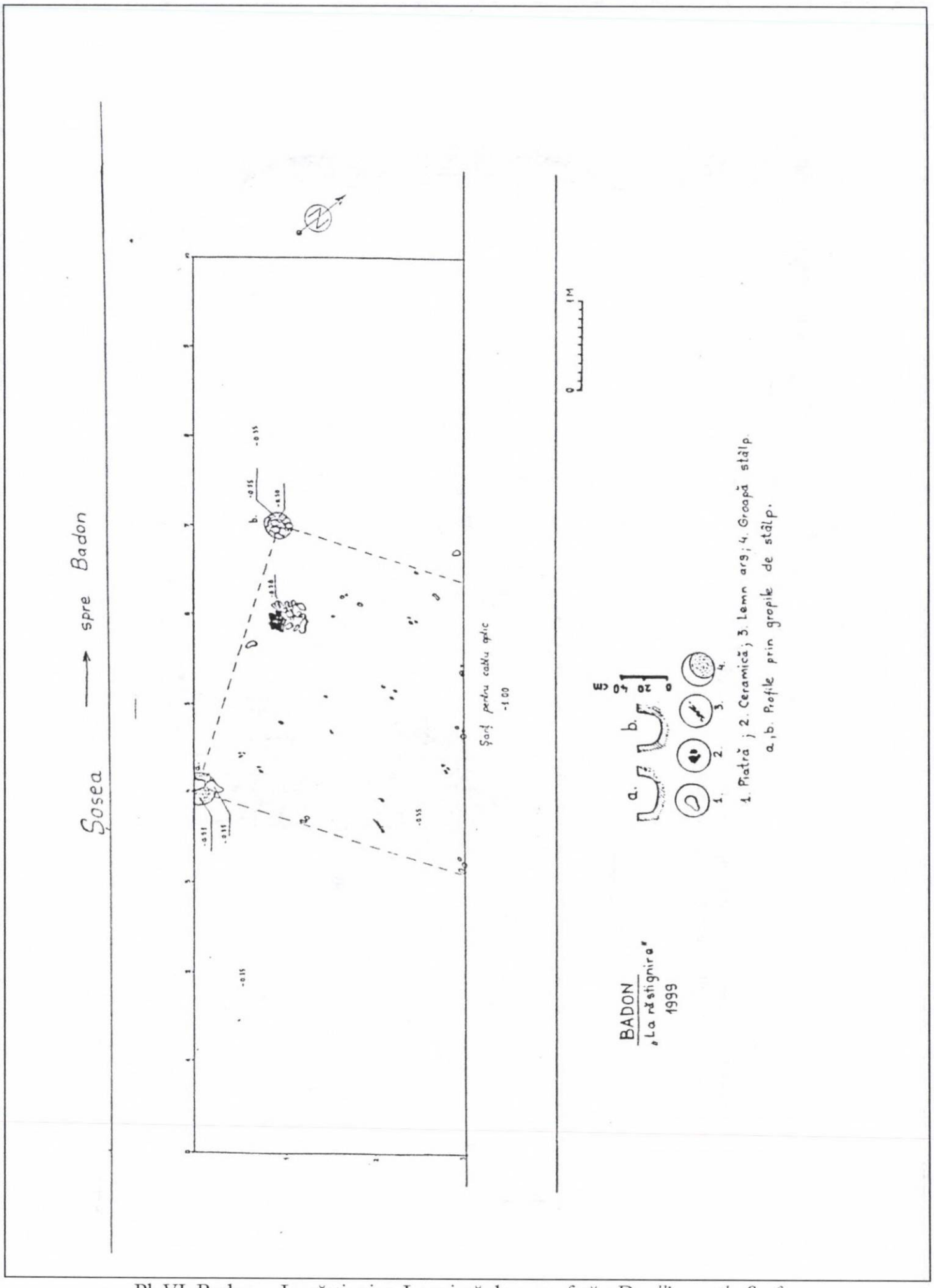

Pl. VI. Badon – La răstignire. Locuinţă de suprafaţă –*Dwelling on the Surface*

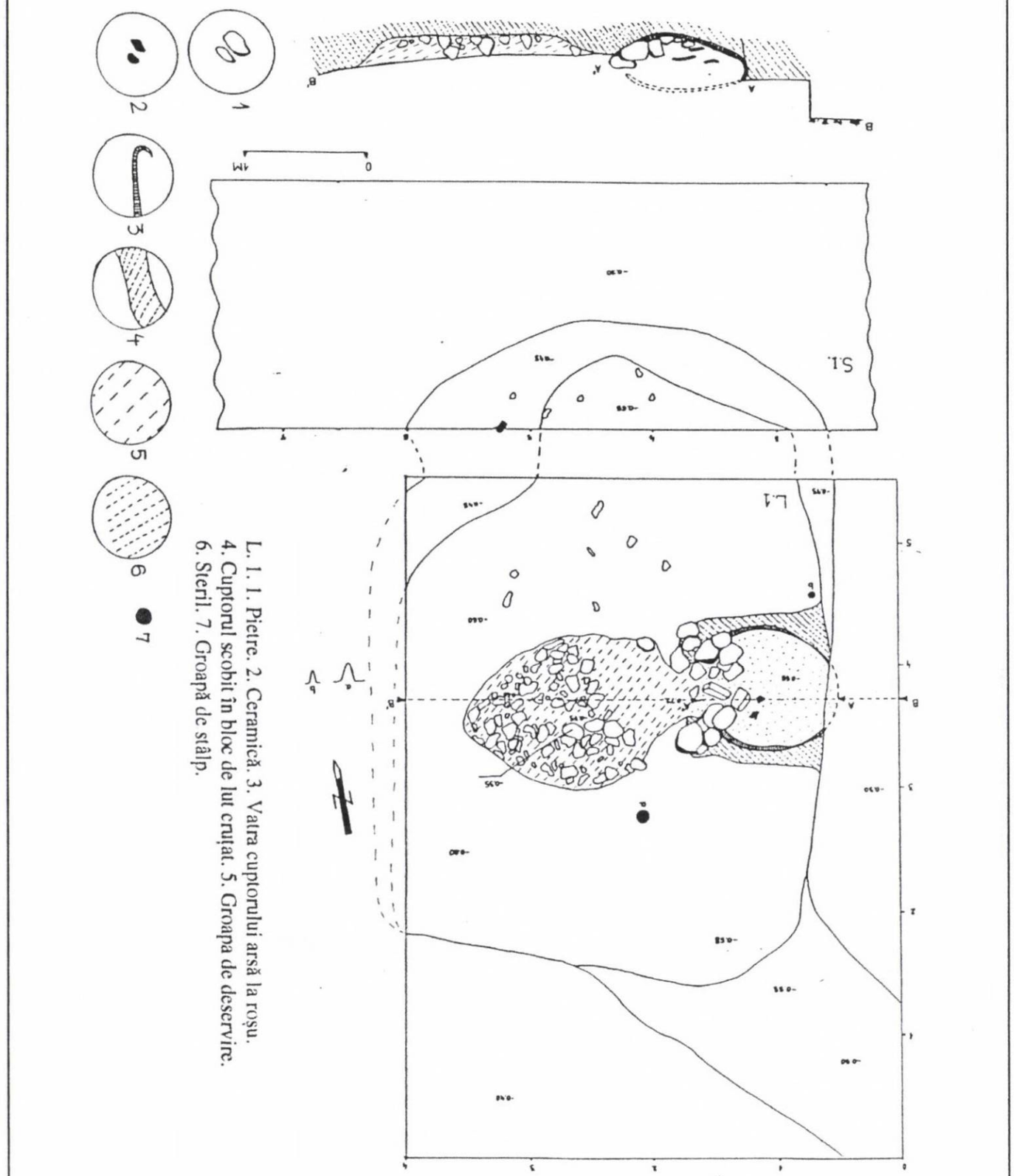

L. 1. 1. Pietre. 2. Ceramică. 3. Vatra cuptorului arsă la roșu.
4. Cuptorul scobit în bloc de lut cruțat. 5. Groapa de deservire.
6. Steril. 7. Groapă de stâlp.

Pl. VII. Cuceu – Valea Bochii. Locuinţa L1 – *Dwelling L1*

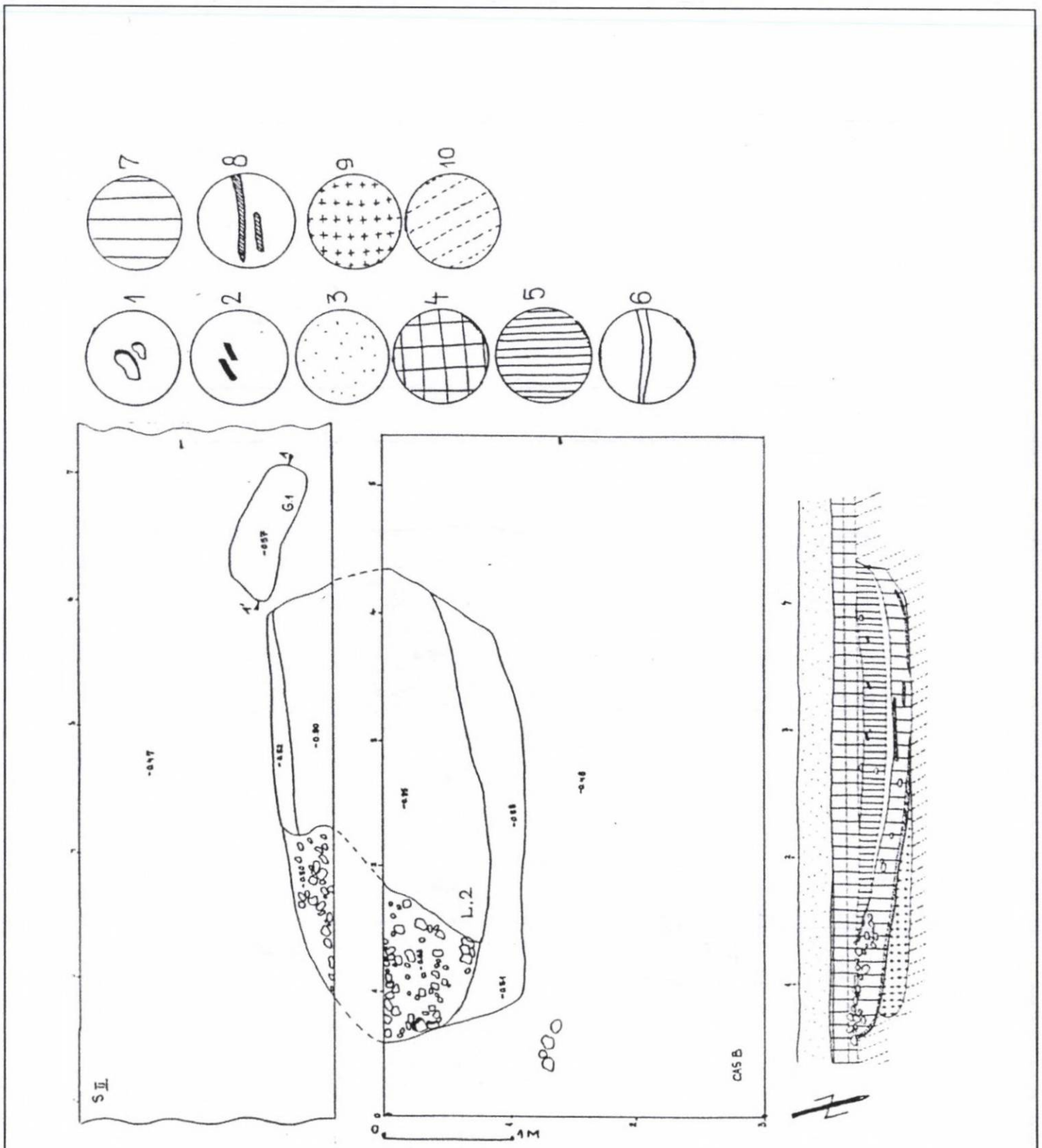

L. 2. 1. Pietre. 2. Ceramică. 3. Strat maroniu arat. 4. Strat negru cu materiale arheologice. 5. Umplutura locuinței (faza III). 6. Lentilă de lut galben. 7. Umplutura locuinței (faza II). 8. Lentilă de lemn ars. 9. Umplutura locuinței (faza I). 10. Steril galben.

Pl. VIII. Cuceu – Valea Bochii. Locuinţa L2 – *Dwelling L2*

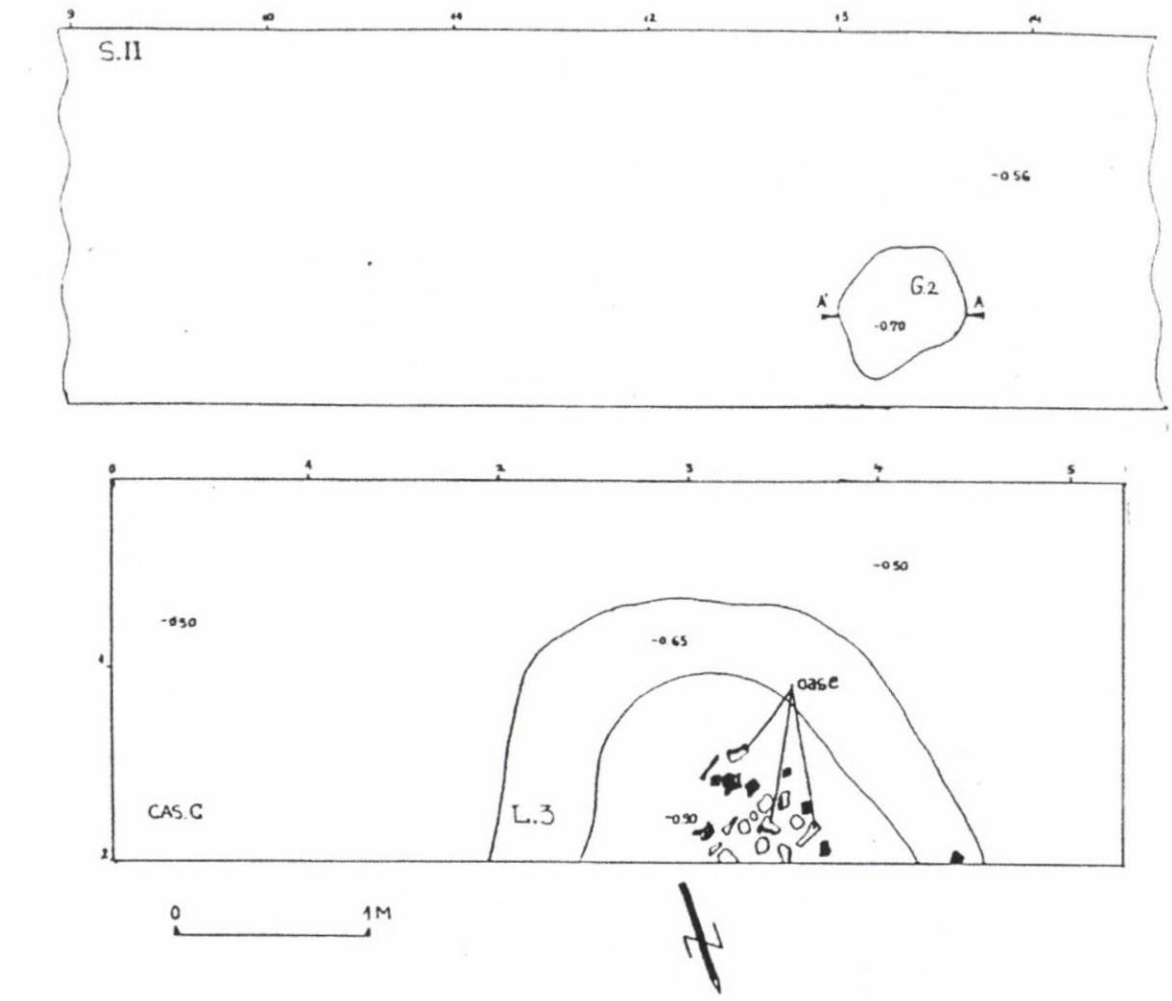

L. 3. 1. Pietre. 2. Ceramică. 3. Strat maroniu arat. 4. Strat negru cu materiale arheologice. 5. Umplutura locuinței. 6. Lentilă de lemn ars. 7. Steril galben.

Pl. IX. Cuceu – Valea Bochii. Locuința L3 – *Dwelling L3*

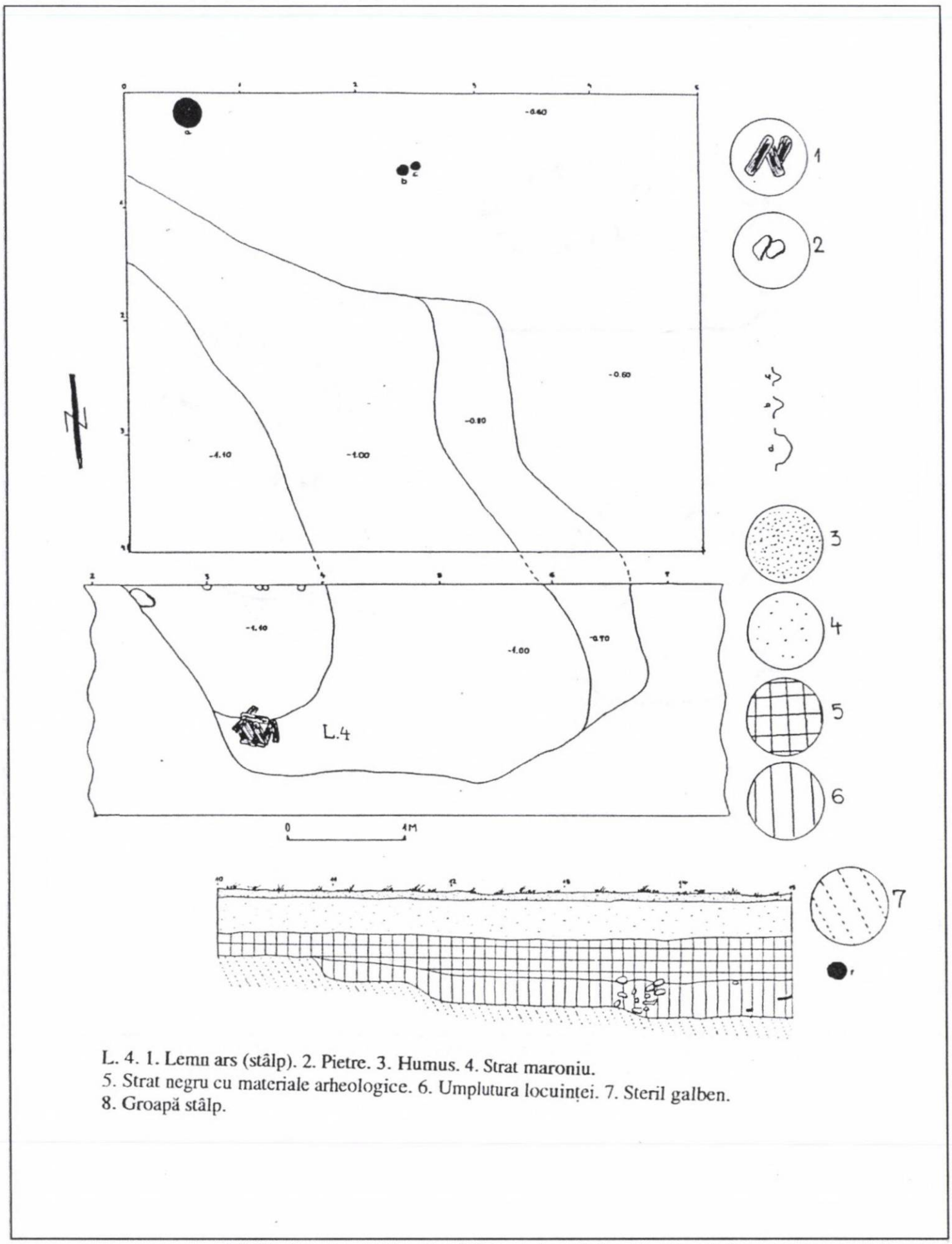

L. 4. 1. Lemn ars (stâlp). 2. Pietre. 3. Humus. 4. Strat maroniu.
5. Strat negru cu materiale arheologice. 6. Umplutura locuinței. 7. Steril galben.
8. Groapă stâlp.

Pl. X. Cuceu – Valea Bochii. Locuinţa L4 – *Dwelling L4*

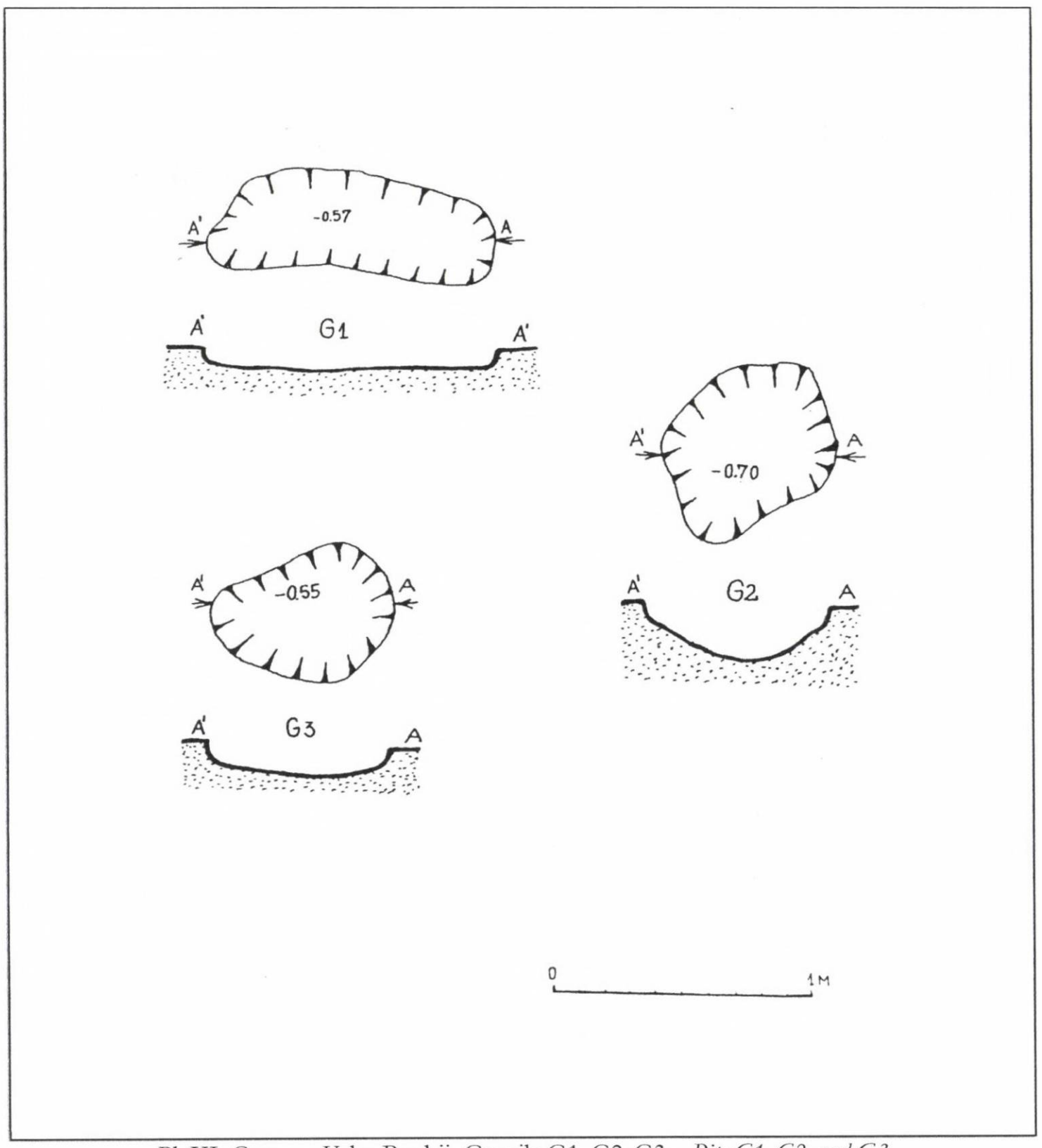

Pl. XI. Cuceu – Valea Bochii. Gropile G1, G2, G3 – *Pits G1, G2, and G3*

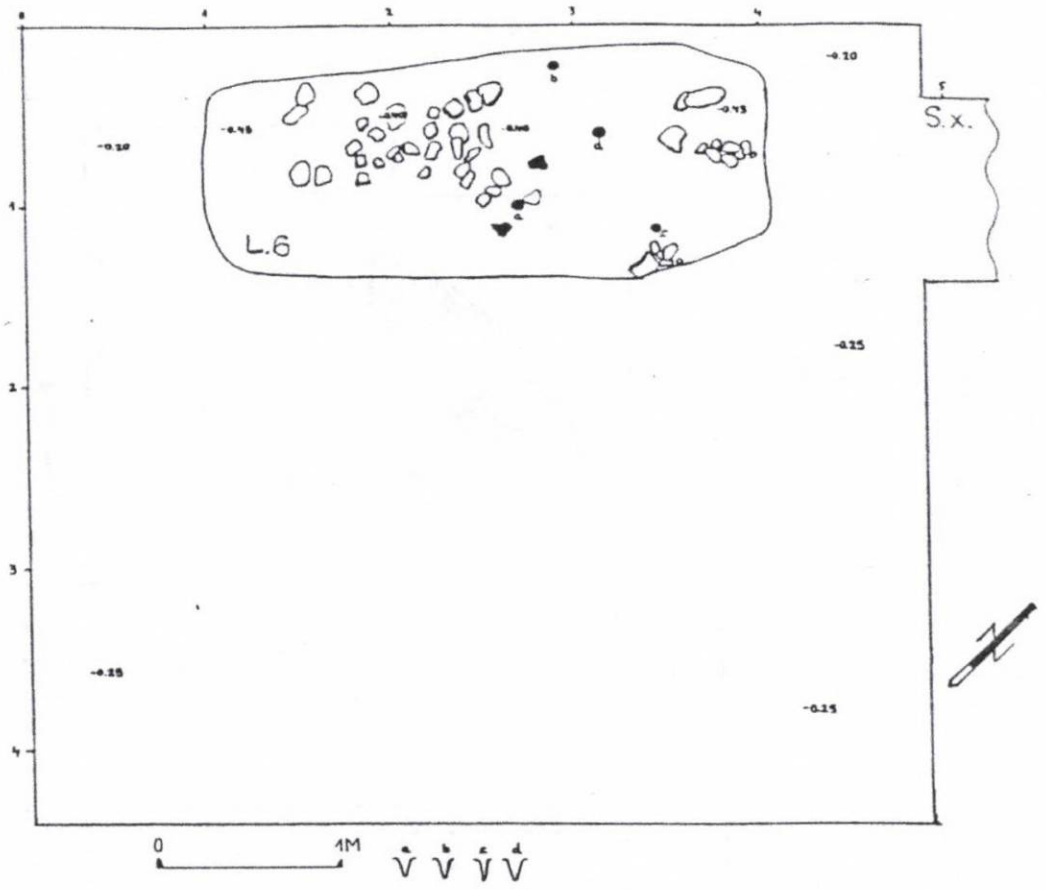

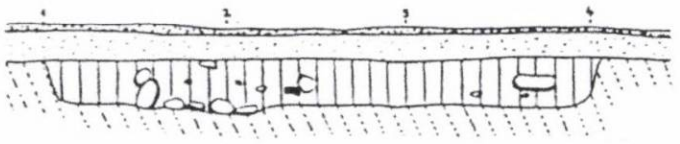

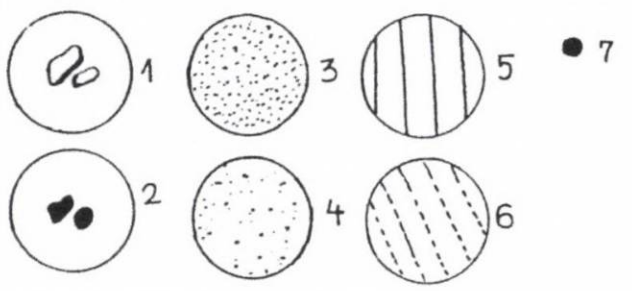

L. 6. 1. Pietre. 2. Ceramică. 3. Humus. 4. Strat maroniu. 5. Umplutura complexului. 6. Steril galben. 7. Groapă stâlp.

Pl. XII. Popeni – Pe pogor. Complexul L6 – *Construction L6*

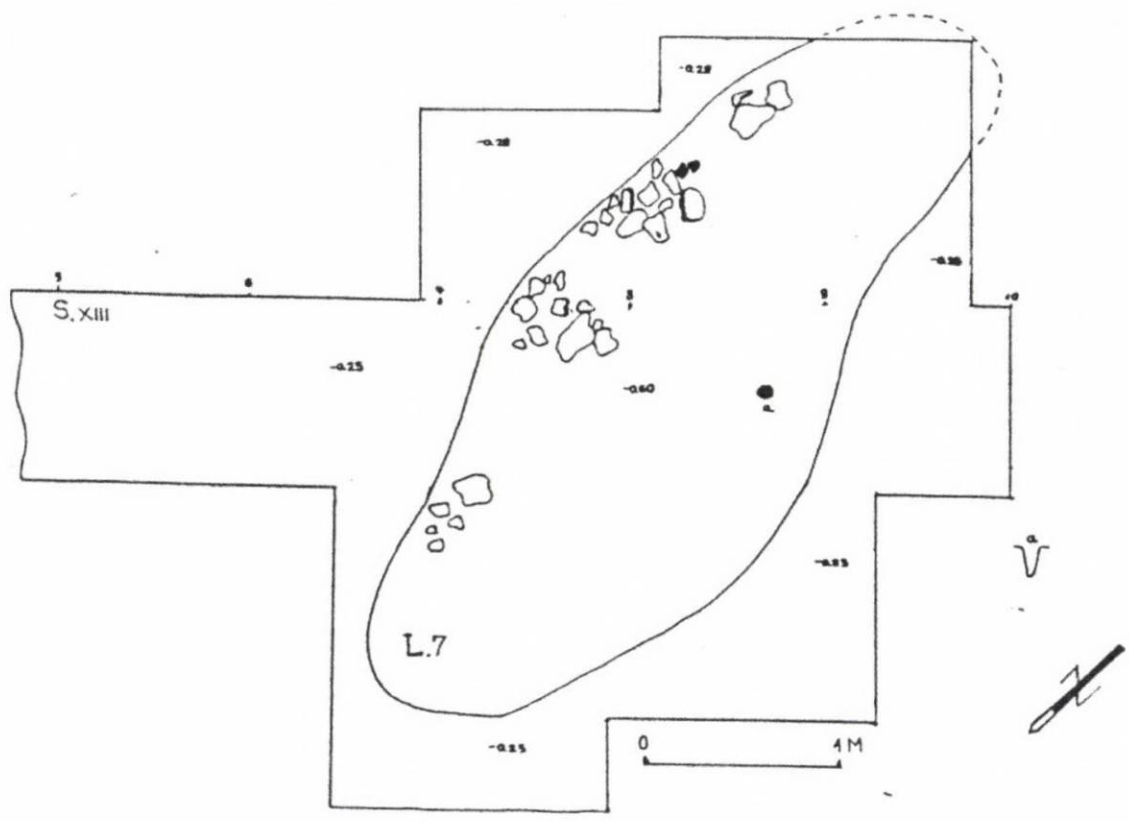

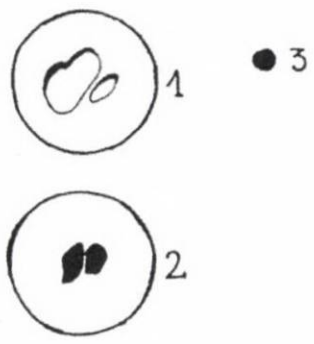

L. 7. 1. Pietre. 2. Ceramică. 3. Groapă stâlp.

Pl. XIII. Popeni – Pe pogor. Complexul L7 – *Construction L7*

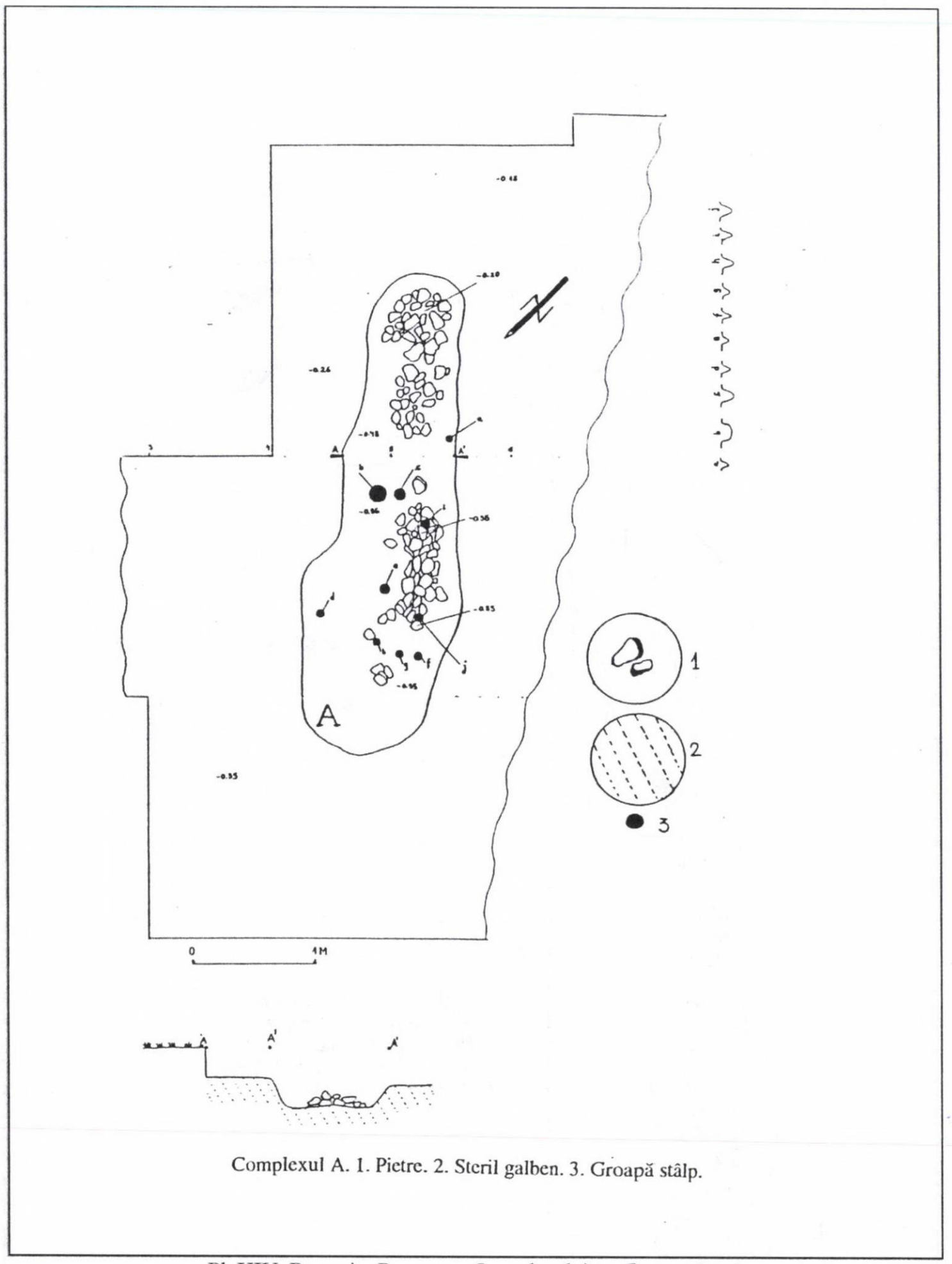

Complexul A. 1. Pietre. 2. Steril galben. 3. Groapă stâlp.

Pl. XIV. Popeni – Pe pogor. Complexul A – *Construction A*

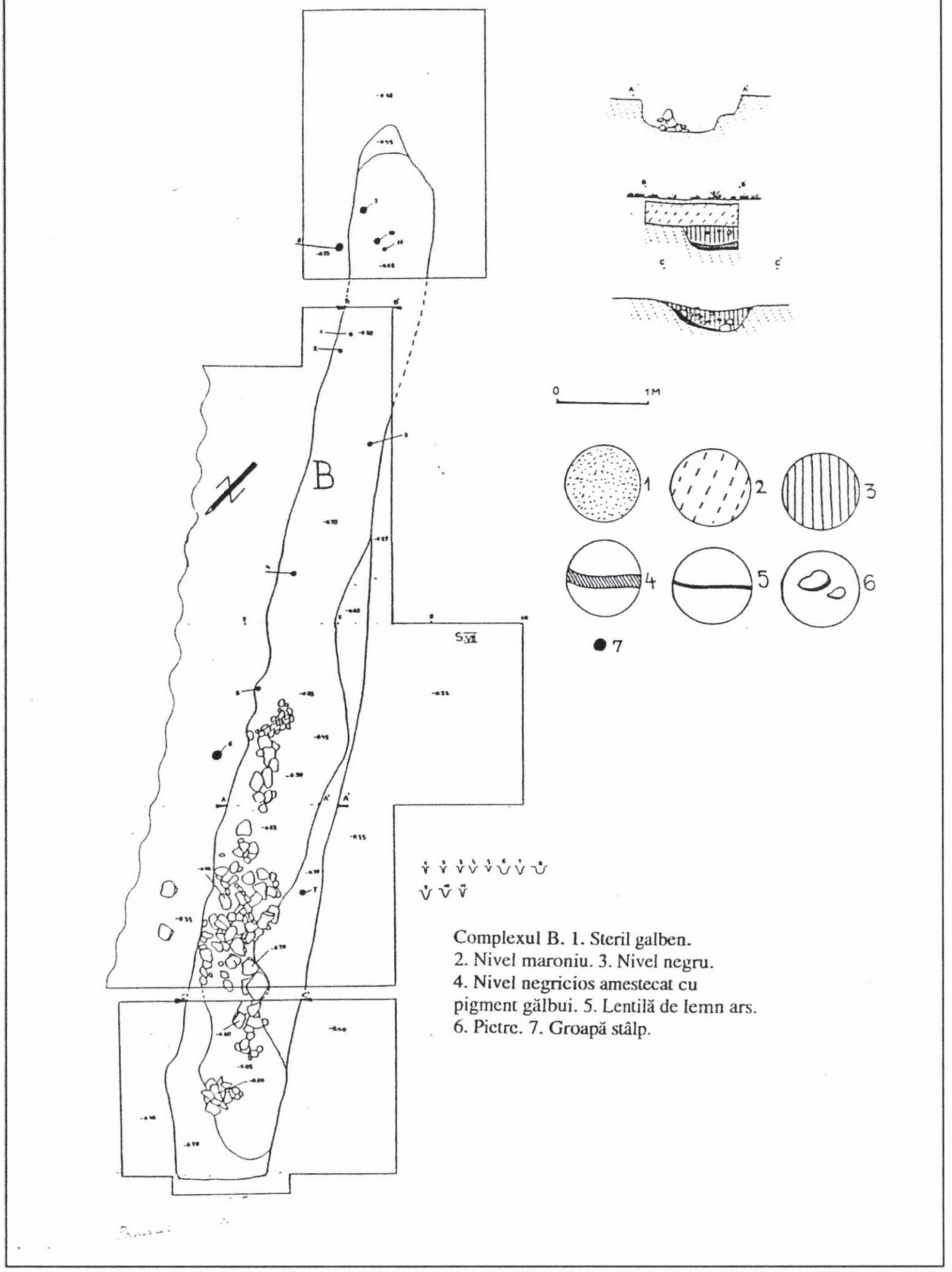

Complexul B. 1. Steril galben.
2. Nivel maroniu. 3. Nivel negru.
4. Nivel negricios amestecat cu
pigment gălbui. 5. Lentilă de lemn ars.
6. Pietre. 7. Groapă stâlp.

Pl. XV. Popeni – Pe pogor. Complexul B – *Construction B*

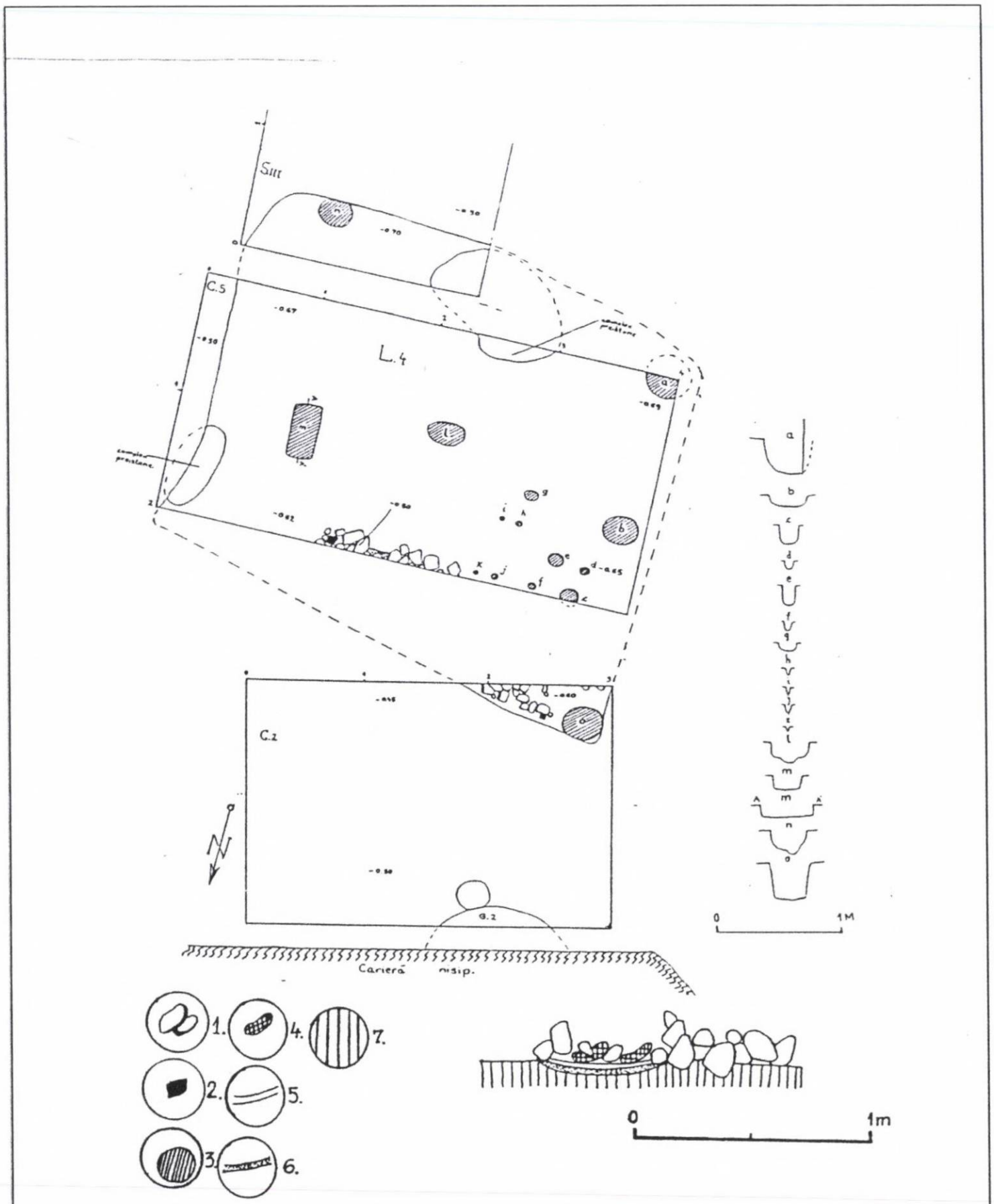

1. Pietre; 2. Ceramică; 3. Groapă stâlp; 4. Chirpic; 5. Lentilă de cenușă și lemn ars; 6. Vatra cuptorului (lentilă de culoare cărămizie); 7. Lut galben steril.

Pl. XVI. Pericei – Keller Tag. Locuința L4 – *Dwelling L4*

Sondaje arheologice la biserica reformată din Hodod (jud. Satu Mare)

Daniela MARCU-ISTRATE
Péter Levente SZŐCS

Localitatea Hodod se află în valea pârâului Maja, în zona nordică şi deluroasă a comitatului medieval Solnocul de Mijloc. În prima menţiune documentară a localităţii, în registrele papale din 1334, Hododul este una dintre localităţile cele mai bogate, preotul de aici plătind 10 denari. În 1368, într-o hotărnicie, aşezarea este menţionată ca proprietate regală, dar în 1383 regina Elizabeta de Anjou donează localitatea împreună cu satele vecine familiei Jakcs din Coşeiu. Poziţia geografică şi strategică avantajoasă a aşezării face ca Hododul să devină centrul domeniului, familia proprietară ridicând aici şi o cetate, a cărei primă menţionare se datează din 1399.

Biserica parohială era cea reformată, având hramul Sfântului Rege Ladislau. Edificiul se află pe un promontoriu. În forma actuală, clădirea se datează din secolul al XV-lea, cu excepţia turnului, care a fost refăcut în 1901. Poziţionarea asimetrică a sanctuarului faţă de navă, precum şi existenţa a două ancadramente de fereastră în poziţie secundară, una cu arc semicircular iar cealaltă cu ogivă trilobată, arată că biserica a fost construită în mai multe etape. Documentele din secolul al XV-lea arată că familia Jakcs era patronul bisericii, precum şi o ramura acestei familii a folosit-o ca şi loc de înmormântare. Acest fapt este confirmat şi de existenţa pietrelor funerare aflate în biserică. La ora actuală însă nu sunt cunoscute fazele preliminare de construcţie nici inhumaţiile din şi în jurul bisericii, deşi datorită degradării structurii de rezistenţă a clădiri, în anii 1991–1995 au avut loc mai multe lucrări de consolidare, periclitând şi distrugând atât situl arheologic cât şi monumentul.

Sondajele arheologice derulate în toamna anului 1999, singurele efectuate până acum cu ocazia lucrărilor de consolidare, au fost impuse de necesitatea unor intervenţii de urgenţă în zona turnului şi a pereţilor vestici ai navei. Efectuarea cercetărilor arheologice au avut drept scop clarificarea etapelor de construcţie şi a cronologiei pentru zona cea mai afectată a bisericii, precum şi eventuala identificare a cauzelor care au dus la degradarea clădirii.

Au fost executate două sondaje arheologice: S1 (2x1,60 m.), în exterior, la intersecţia zidului de vest al navei cu latura sudică a turnului şi S2 (2x2 m.), în interior, perpendicular pe peretele de vest al navei, amplasat în axul bisericii.

Sondajul nr. 1 are un plan triunghiular, datorită grinzii de beton care leagă turnul de peretele vestic al navei. Stratigrafia superioară este distrusă de intervenţiile din anii 1991–1992, când a fost realizată o centură de beton în jurul fundaţiilor bisericii, chiar sub nivelul de călcare actuală, precum şi grinda mai sus amintită. În acest sondaj, limita inferioară a pământului umblat coboară în medie la -2,09 m. Sub nivelul grinzii de beton (-1,30 m.) se înregistrează un singur strat de umplutură, format dintr-un lut galben castaniu, amestecat cu pământ negru, fragmente de piatră, pigmenţi de mortar, resturi de oase umane. Pământul pare să fi fost răscolit exclusiv de înmormântările efectuate în cimitirul din jurul bisericii. Solul viu este alcătuit din lentile succesive de lut galben şi lut cenuşiu.

Fundaţia turnului este adosată fundaţiei navei, este realizată din bolovani de piatră de dimensiuni medii şi mari. Drept liant a fost folosit lut galben, care între timp a devenit nisip. Şanţul de fundare s-a adâncit oblic pe lângă fundaţia navei, fără să o atingă, iar sub talpa fundaţiei bisericii şanţul săpat pentru turn a fost foarte regulat, cu pereţi aproape perfect verticali. În secţiune fundaţia urmează o linie verticală între -2,10 şi 4,00 m. Deasupra cotei de -2,10 m. zidăria este ieşită uşor în consolă, urmând linia neregulată a şanţului. Ipotetic, acest decroş poate să marcheze o altă etapă de construcţie (eventual fundaţia turnului din secolul al XV-lea), dar cu toată această diferenţă, încă nu se poate vorbi în stadiul actual al cercetărilor despre două etape de construcţie. Stratigrafia, fiind distrusă complet de intervenţiile recente de consolidare, nu a făcut posibilă identificarea unui nivel de construcţie pentru turn.

Fundaţia navei (a peretelui vestic) a fost cercetată în exterior de S1 şi în interior de S2. Talpa fundaţiei se află la -2,39 în exterior şi la -3,00 m. în interior. În exterior a fost surprinsă legătura cu contrafortul sud-vestic, aflat la colţ, şi s-a constatat că este ţesut cu aceasta. Zidăria fundaţiei este realizată din bolovani de piatră de dimensiuni medii şi mari, aruncaţi în şanţul de fundare cu o cantitate extrem de mică de mortar. Piatra, de culoare verde deschis, provine probabil dintr-o carieră apropiată (Chirva?), are o calitate foarte proastă, fiind foarte friabilă în contact cu apa. Din cauză că liantul a fost

folosit într-o cantitate redusă, între pietre au rămas goluri destul de numeroase. La partea inferioară fundaţia este străbătută de numeroase rădăcini, care au pătruns până în interiorul bisericii, astfel puţinul mortar folosit în zidărie a fost distrus iar în timp se vor produce şi dislocări de pietre. Dacă facem abstracţie de golurile datorate inexistenţei mortarului şi a acţiunii rădăcinilor, se poate spune că fundaţia se află în stare bună, în sensul că nu prezintă fisuri şi crăpături.

În interiorul bisericii nivelul de călcare este cu 60 – 70 de cm. mai sus decât în exterior şi este reprezentat de o şapă subţire de ciment (strat nr. 1a), aşezat pe un rând de cărămidă (grosime de 10 cm. – strat nr. 1b). Sub podeaua actuală este o umplutură afânată (strat nr. 2 şi 2a) – pământ negru cu piatră, cărămidă, mult mortar (sau moloz) – având o grosime medie de 30 cm. Foarte probabil, acest strat a fost întins pe suprafaţă cu ocazia amenajării nivelului actual. Sub acest strat este o şapă de mortar alb (strat nr. 4), cu fragmente mici de piatră şi cărămidă, cu urme vizibile de cărămidă, reprezentând un nivel de călcare/pardoseală (grosimea şapei de mortar: 2 cm.). Sub acest nivel este o umplutură afânată (grosime medie 40 cm.), alcătuită parţial din moloz alb (6 a, b, c). Cantitatea de moloz indică depunerea acestui strat în timpul unor activităţi intense cu intenţia de a ridica artificial nivelul de călcare din interiorul navei până la cota pardoselii menţionate anterior. Sub această umplutură este o placă de lut (strat nr. 7), slab pigmentat, foarte tasat, prezentând în partea superioară o crustă, care sugerează faptul că acest strat a fost folosit drept nivel de călcare (grosime medie 4 cm.). Sub podeaua de lut este o umplutură de lut cu fragmente de piatră şi cărămidă, reprezentând un prim orizont de înmormântări în biserică (strat nr. 9). Limita inferioară a acestui strat coboară până la cota -2,04 m iar mormintele (straturile cu nr. 8 şi 8a) săpate în el coboară mai jos decât fundaţia navei.

Nu cunoaştem nivelul de călcare aferent perioadei în care a fost construită biserica, dar acesta trebuia să fi fost situat cu cel puţin 1,00 m. mai jos decât nivelul actual de călcare. Cele două pardoseli mai vechi, identificate în săpătură (cel din lut, respectiv din cărămidă şi mortar), reprezintă amenajări târzii. Placa de mortar e posibil să fie contemporană cu edificarea turnului actual (1901) iar despre placa de lut cu titlu de ipoteză putem considera că a fost amenajată după reformă. După nivelarea cu lut nu s-au mai efectuat înmormântări în interiorul bisericii – cel puţin în suprafaţa investigată. Mormintele săpate în stratul 9 aparţin celui mai recent orizont funerar şi conţin oase umane în poziţie secundară.

În S2, la o distanţă de 1,80 m. E faţă de peretele vestic al bisericii şi aproximativ paralel cu aceasta a fost identificat un zid despre a cărui funcţiune nu ne putem pronunţa în stadiul actual al cercetărilor. Stratigrafic este suprapus de un posibil mormânt (strat 8a) şi este aşezat pe solul viu (talpa fiind la cota -1,91) iar spre vest prezintă un aspect îngrijit (realizând o faţă de zid). Pe profilul de sud şi de nord nu sunt vizibile urmele unui şanţ de construcţie. Astfel, zidul identificat trebuie să fi fost construit concomitent cu nava actuală sau eventual mai repede. Ipotetic, această ruină poate să aparţină unui mormânt zidit sau eventual la nava veche. Zidăria este realizată dintr-un rând de bolovani mari de piatră aşezaţi la bază şi din zidărie de cărămidă (dimensiuni: 26x12x6/7,5 cm.) cu şape groase de mortar. Cărămida în cea mai mare parte este refolosită: sunt vizibile fragmente cu urme de văruială sau de smalţ verde închis. Partea superioară este demolată neregulat la cote cuprinse între -1,10/-1,30 m, şi acoperită parţial cu un strat subţire de moloz. Groapa de mormânt identificată în această zonă s-a adâncit pe lângă zid fără să îl deranjeze. Deasupra zidăriei din cărămidă toate straturile de umplutură prezintă o înclinaţie destul de accentuată dinspre est spre vest.

În concluzie, putem să afirmăm că în zona peretelui de vest nu există amenajări subterane, care să influenţeze starea actuală a acestuia. Toate fundaţiile vizibile în săpături sunt adâncite în solul viu şi nu prezintă fisuri sau crăpături, în afara celor produse de rădăcini. În aceste condiţii, cauza principală a degradărilor actuale se rezumă la deplasarea generală a terenului pe care este amplasată biserica. Numeroasele intervenţii efectuate în anii din urmă în jurul bisericii au adus mari prejudicii sitului arheologic, provocând distrugerea acestuia în proporţie destul de mare. Importanţa deosebită a monumentului, precum şi distrugerile menţionate impun efectuarea unei cercetări arheologice sistematice, interioare şi exterioare, ale cărei principale obiective constau în clarificarea etapelor de construcţie, identificarea unor repere cronologice şi stabilirea evoluţiei nivelului de călcare. Nu este exclus ca biserica actuală să fie rezultatul unor intervenţii succesive şi să existe totuşi puncte în care pereţii ei suprapun structuri anterioare. Dincolo de aspectele tehnice, o astfel de cercetare este esenţială pentru cunoaşterea unuia dintre cele mai importante monumente gotice din zonă.

Legenda straturilor

1. şapă de ciment peste o umplutură din bolovani de piatră şi cărămidă
1a. şapă de ciment peste pardoseala de cărămidă
1b. cărămidă aşezată pe cant – pardoseală în pat de mortar slab
2. pământ negru afânat cu pigmenţi
2a. umplutură diversă afânată
3. grindă din lemn – talpă pentru scară
4. şapă de mortar alb cu fragmente de cărămidă şi piatră – pardoseală
5. nivelare cu nisip
6a, pământ negru afânat cu fragmente de piatră şi cărămidă
6b. moloz alb
6c. pământ negru afânat cu mult moloz
7. nivelare cu lut galben slab pigmentat cu mortar – pardoseală
8. umplutură de morminte: lut cu pigment de mortar, fragmente de piatră şi cărămidă, rar ceramică şi oase umane purtate
9. umplutură de morminte mai curată şi mai bine tasată decât stratul 8
10. lut galben-maroniu – sol viu
10a. lut gri-cenuşiu – sol viu
10b. lut cenuşiu – sol viu
11. moloz din demolare
12. grindă de beton
12a. umplutură recentă
13. şanţ de fundare

Archaeological Excavations at the Calvinist Church of Hodod, County of Satu Mare
(Abstract)

The Calvinist Church of Hodod was built in its actual form during the 15th century, but some architectural elements show, that it had earlier phases. Since 1991, the church has serious structural problems, and they caused the necessity of renovation and archaeological investigations. The aim of the excavations was to establish the chronology of the building in the most damaged zones: the western wall of the nave and the tower. In addition, the restoration project needed dates on the causes of the structural damages.

There were opened two sections, one outside (S I) and another one inside of the nave (S II). These sections made possible to investigate the foundation of the nave and the tower. They were built in natural clay and none of them had structural problems, excepting some holes caused by roots. In the investigated area there were not found any underground construction or ruins belonging to earlier phases. These facts indicated that the structural problems of the church were caused exclusively by earth sliding. In S II we have identified a wall, built from bricks, which could be either a tomb either the foundation, which belongs to the western wall of an earlier phase. At this research stage it is not easy to specify exactly the function of this wall/foundation, therefore, in the future, an extension of the investigated area is necessary. The projected restoration of the church needs a more comprehensive interdisciplinary research in order to establish the chronological evolution of the building.

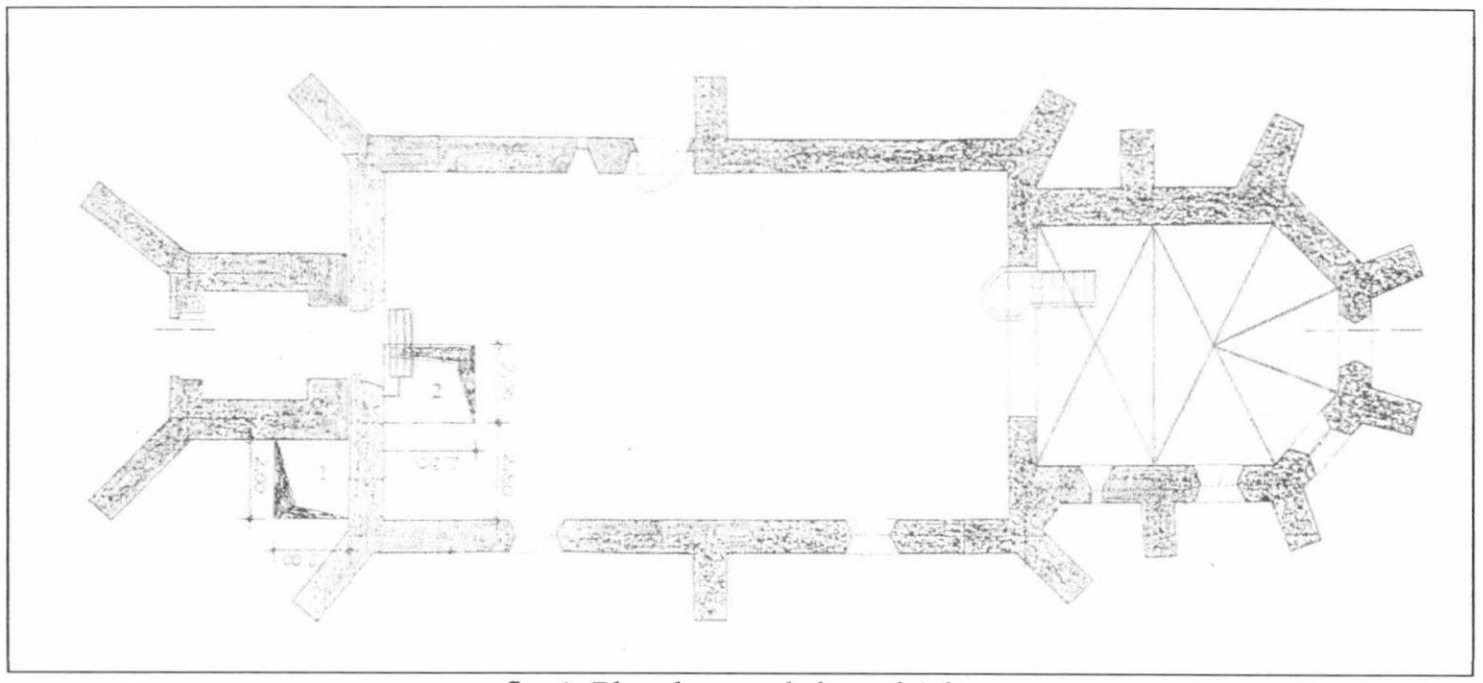

fig. 1. Planul general al sondajelor

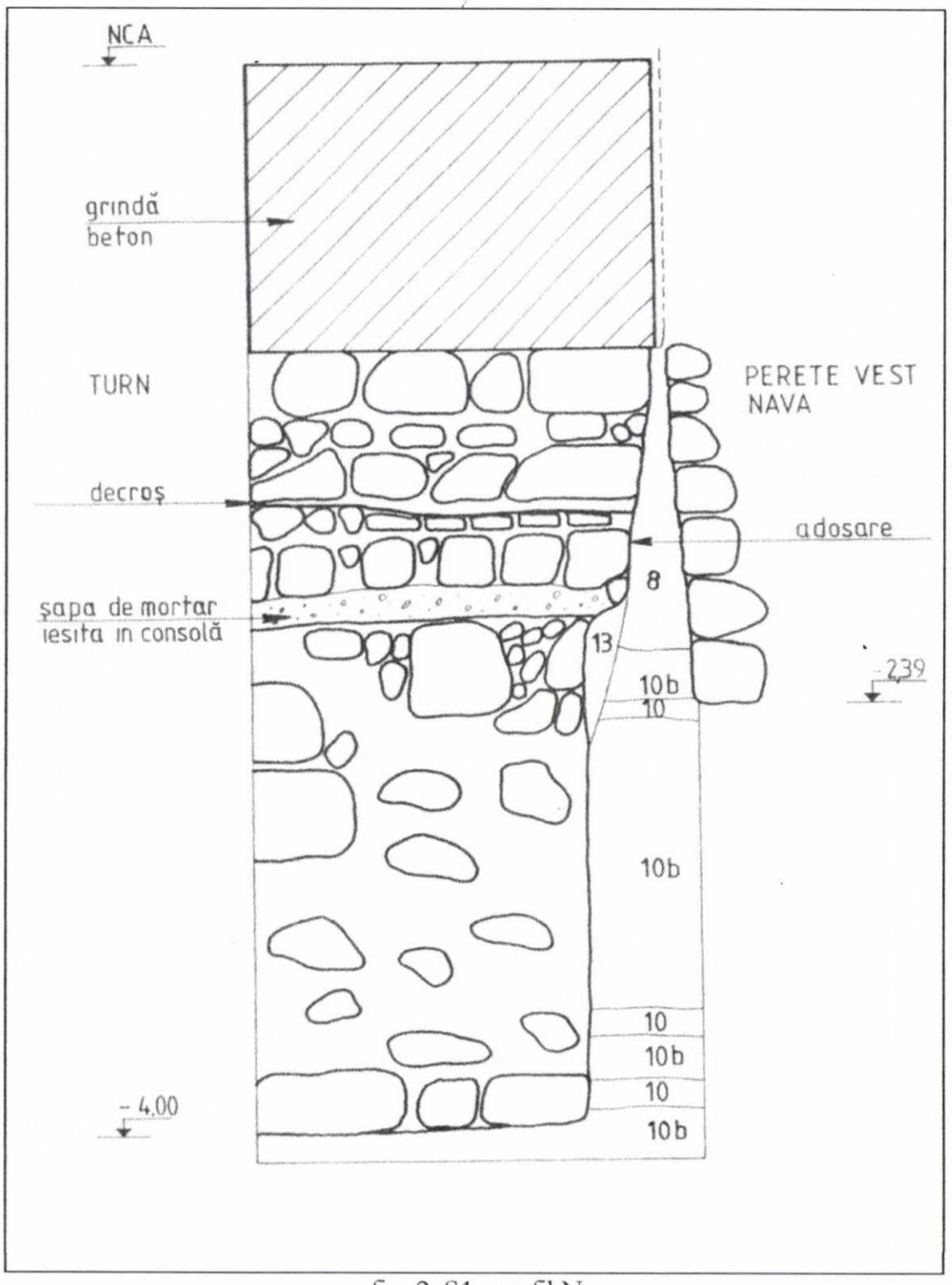

fig. 2. S1, profil N

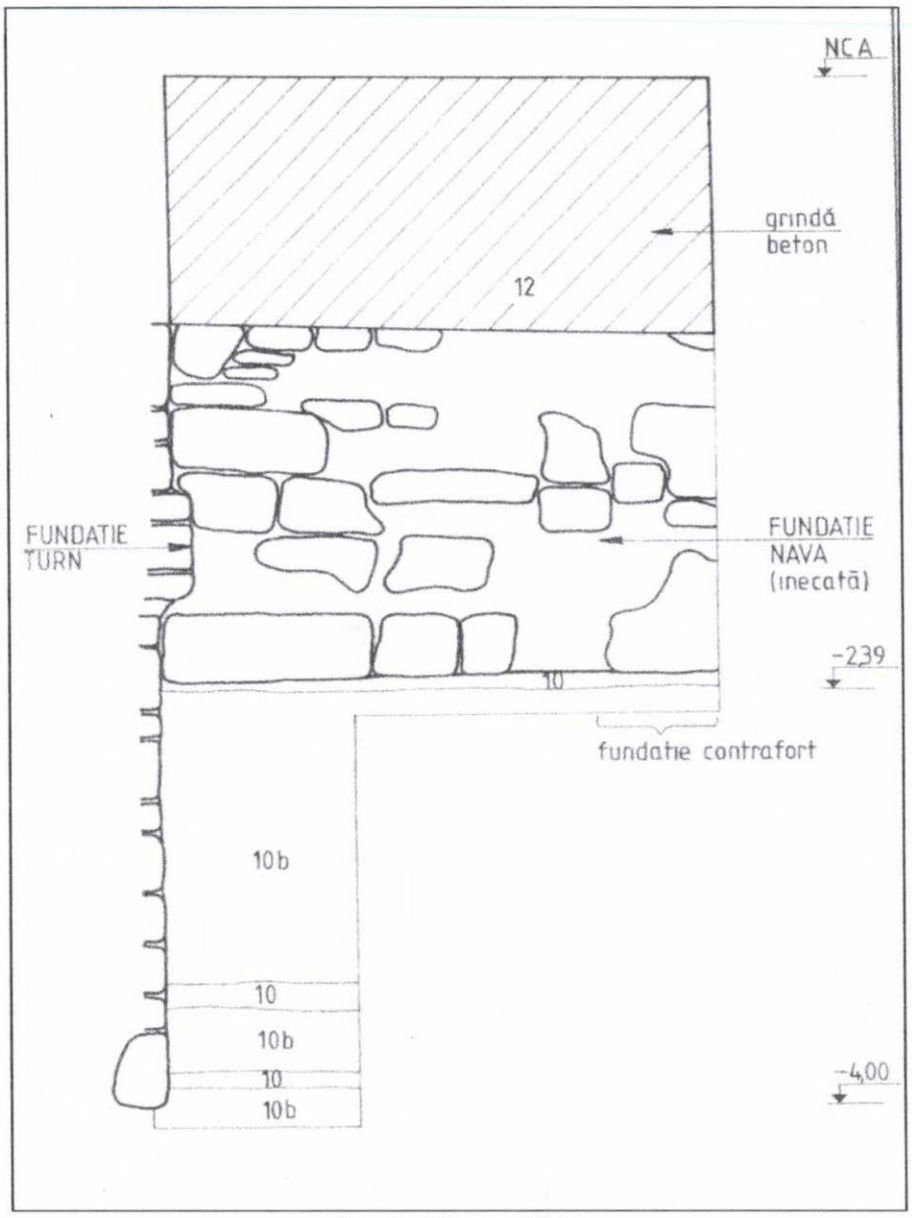

fig. 3. S1, profil E

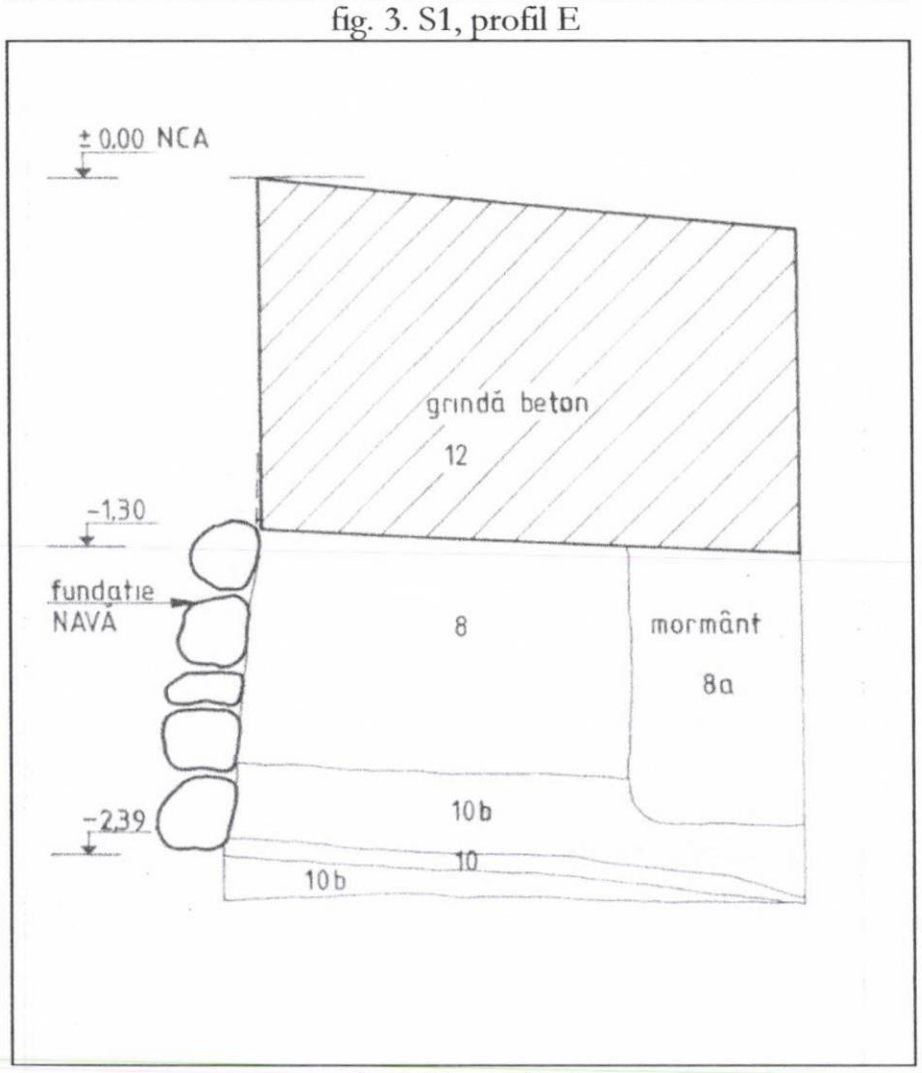

fig.4 S1, profil S

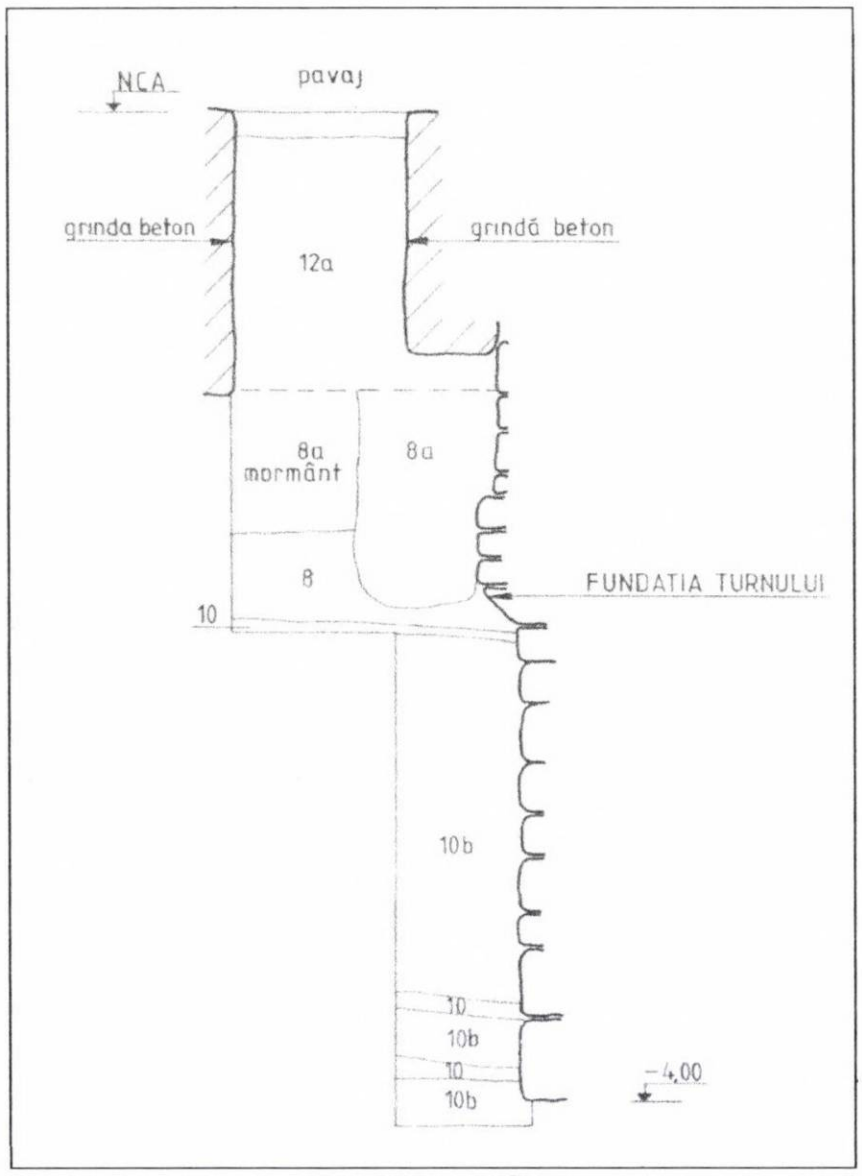

fig. 5. S1, profil V

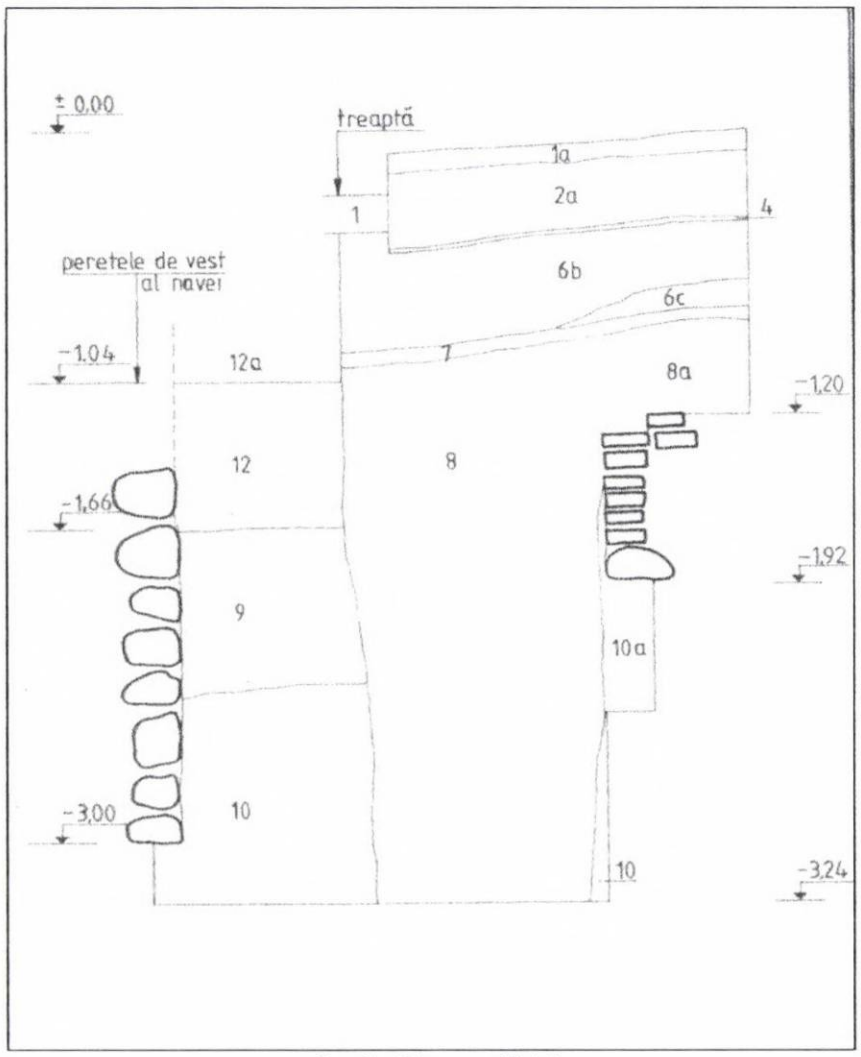

fig.6. S2, profil N

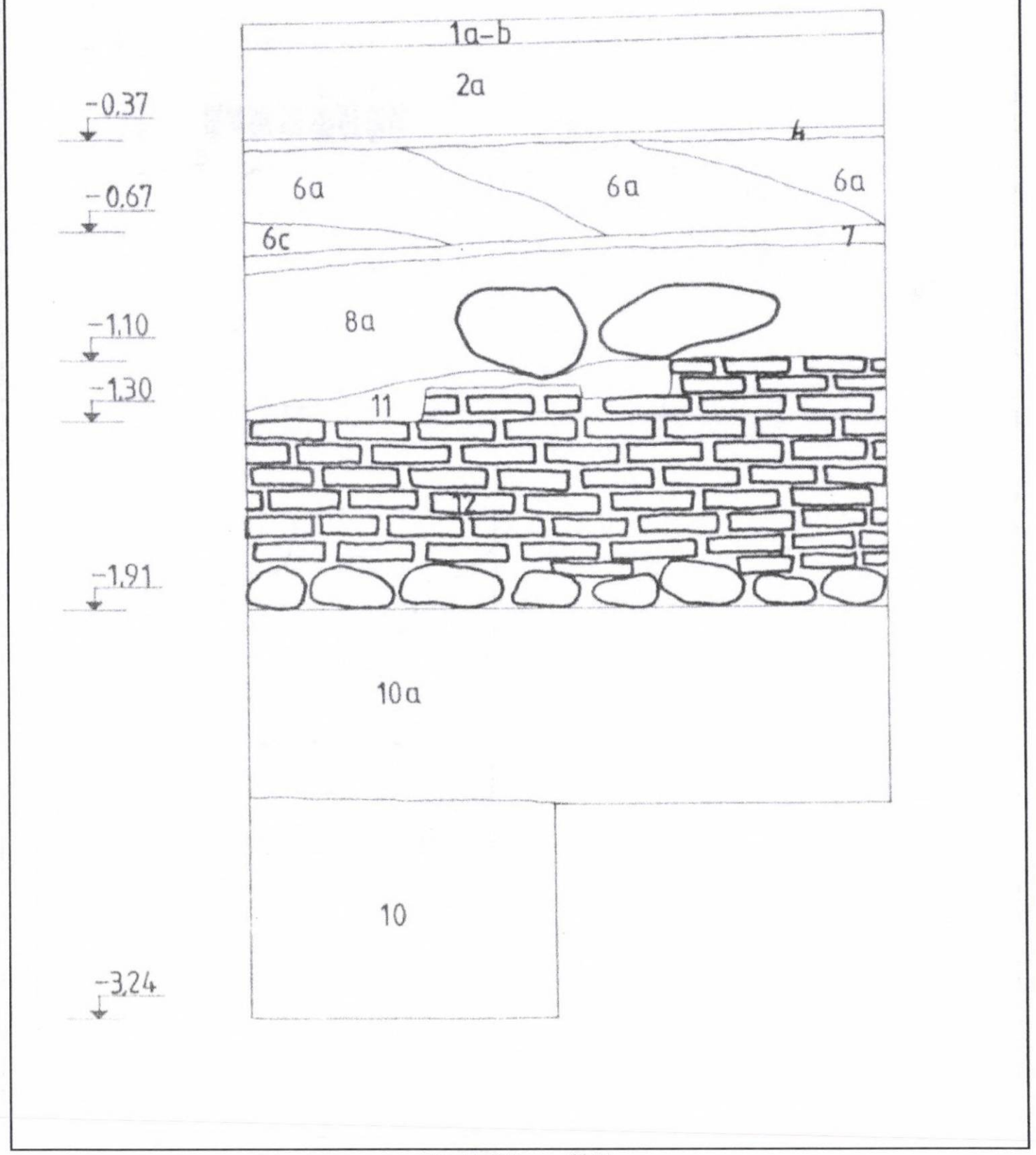

fig. 7. S 2, profil E

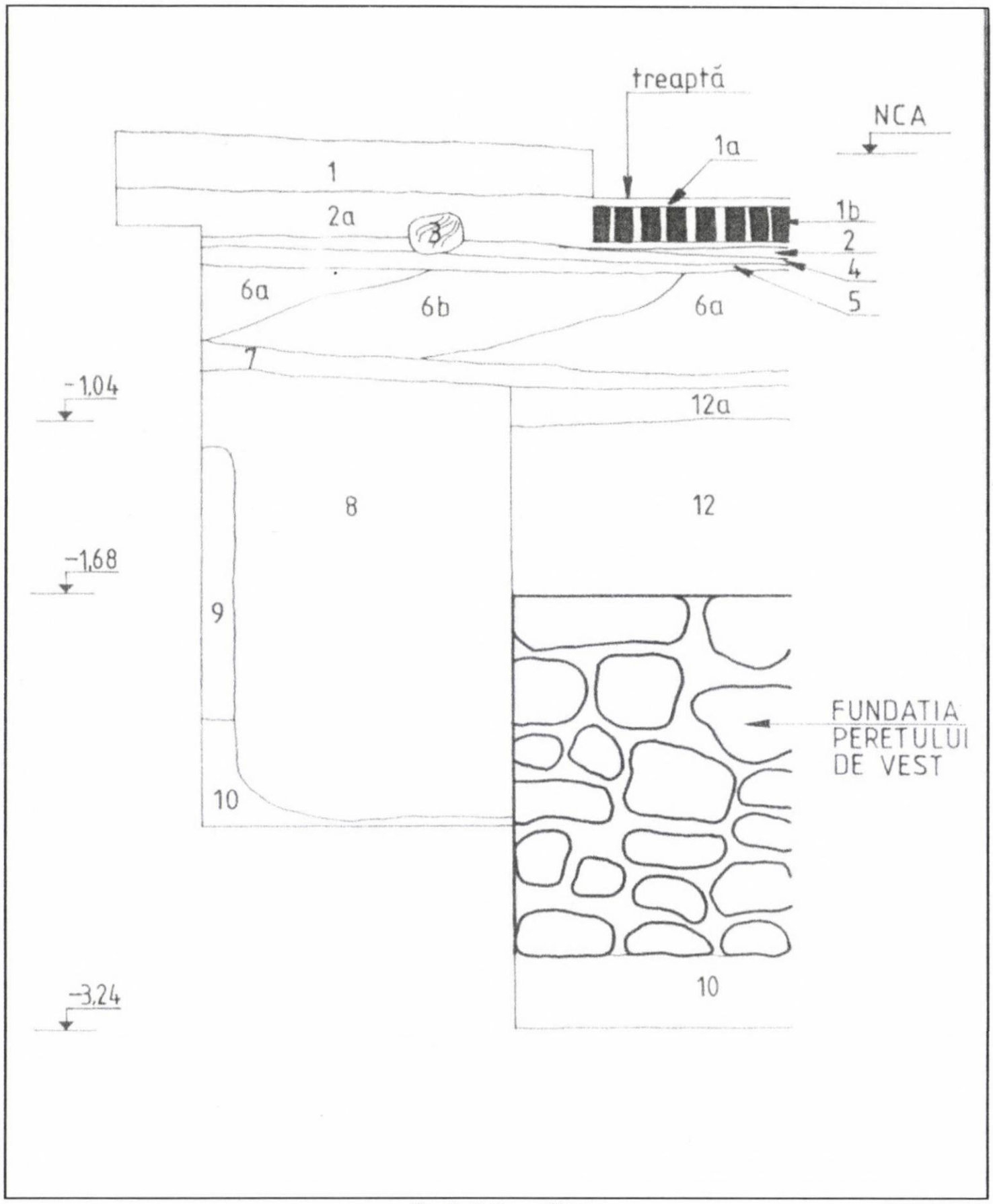

fig. 8. S 2, profil V

Cahle medievale din Transilvania. Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca

Catalog

Daniela MARCU-ISTRATE

Introducere

Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca deţine o bogată colecţie de cahle. Cele mai vechi piese pot fi datate la sfârşitul secolului al XIV-lea şi începutul veacului următor, dar cantitativ cel mai bine sunt reprezentate secolele XVII–XVIII.

Catalogul de faţă cuprinde cahlele care pot fi datate cu oarecare certitudine până la 1700, în mod excepţional fiind menţionate câteva piese din secolul al XVIII-lea, în cazul în care ilustrează continuitatea unor motive decorative moştenite din perioada anterioară. În total au fost inventariate 495 de cahle şi fragmente de cahle, într-un interval de timp relativ scurt, în primăvara anului 1997. Clasificarea materialului s-a dovedit a fi o operaţiune îndelungată şi dificilă, în condiţiile în care stadiul cercetărilor în această direcţie este doar incipient, analogiile lipsesc aproape în totalitate iar pentru întocmirea unui tablou cronologic trebuie să facem adesea apel la domenii înrudite. Transformarea inventarului în catalog a presupus ordonarea pieselor pe baza unor criterii deopotrivă tipologice (formale şi stilistice) şi cronologice, care să asigure o imagine de ansamblu coerentă asupra colecţiei, dar în acelaşi timp să permită caracterizarea complexă şi sintetică a fiecărui fragment.

Cahlele sunt prezentate pe categorii: cahle nişă, cahle concave (pahar, castron, oală), cahle plăci şi piese speciale destinate diferitelor încheieri ale sobei (colţuri, coronament, registre intermediare între camerele de ardere.) În cadrul fiecărei categorii am optat pentru gruparea pieselor mai întâi după motivul decorativ şi numai după aceea cronologic. Acolo unde a fost cazul am indicat existenţa mai multor exemplare identice, iar piesele care se diferenţiază doar prin detalii cum ar fi modul de tratare a suprafeţei vizibile, mici variaţii ale dimensiunilor sau imprimarea aceluiaşi motiv decorativ cu mai multe negative au fost grupate la o singură poziţie, ca variante. Catalogul cuprinde astfel 296 de poziţii, dintre care 63 cu variante; practic colecţia este prezentată integral, fără să se opereze altă selecţie decât cea cronologică menţionată anterior. Ilustraţia grupează în 22 de planşe 221 de piese desenate.

Cahlele sunt, în marea lor majoritate, unicate în repertoriul cunoscut al descoperirilor de pe teritoriul Transilvaniei. Fac excepţie de la această regulă un număr nesemnificativ de piese, dintre care menţionăm oalele cu deschidere rectangulară, frecvent atestate în sec. XIV–XVII, şi o serie de plăci cu decor vegetal sau vegetal-geometric din secolul al XVII-lea. Cronologia pe care am propus-o este în general largă, rezumându-se a indica secolul sau secolele în care poate fi încadrată piesa. Criteriile pe care se bazează ţin cont de forma exterioară a cahlei, de stilul în care a fost realizat decorul şi desigur de puţinele analogii pe care le-am putut identifica fără ca acestea să fie nominalizate ca atare în text.

Registrele de inventar nu menţionează în toate cazurile locul de unde provin piesele. Un număr destul de mare de cahle, în general întregi, fac parte din colecţia braşoveanului Adolf Resch, colecţie care a fost achiziţionată în mare parte de către muzeul clujean. Piesele sunt fără îndoială recuperate de pe teritoriul Transilvaniei, dar locul exact în care au fost descoperite va rămâne necunoscut. Din punct de vedere cronologic ele aparţin în special secolelor XVI–XVII.

Cahle databile în secolele XV–XVI au fost descoperite în săpăturile de la Cetatea Lita; materialul este extrem de fragmentar şi cu toate eforturile depuse a fost imposibil să reconstituim ansambluri. Cahlele plăci cu decor în relief au fost produse în acelaşi atelier, ale cărui principale caracteristici sunt formatele mici, un relief extrem de slab şi tratarea aversului cu un strat gros de şlem care ulterior s-a exfoliat. Unele teme precum Sfântul Gheorghe în luptă cu balaurul într-o compoziţie complexă sau cavalerul în turnir sub portal gotic sunt intuite pe baza unor mici fragmente disparate.

În Cluj-Napoca pe str. Prahovei a fost descoperit un grup interesant de cahle, provenind în principal din două complexe: un atelier care a funcţionat în secolele XV–XVI şi una sau mai multe sobe din secolele XVI–XVII. Câteva dintre aceste piese au fost şi publicate de autoarea descoperirilor , cu al cărei acord am valorificat întregul depozit.

Dintre achiziţiile ulterioare anului 1997, sunt incluse în catalog doar piesele descoperite în săpăturile noastre din anul 2001 de la Casa Bocskay (Cluj-Napoca, str. Matei Corvin nr. 4).

Colecţia muzeului din Cluj-Napoca ne-a fost accesibilă cu ajutorul d-nei directoare Ana Maria Szőke, al cărei sprijin necondiţionat a făcut posibilă întocmirea acestui catalog. Pentru întreaga bunăvoinţă pe care ne-a acordat-o până la finalizarea acestei lucrări îi aducem aici mulţumirile noastre foarte speciale.

Pentru dreptul de a prelucra materiale inedite rezultate din descoperiri recente ne-am bucurat de acordul şi sprijinul colegilor dr. Petre Iambor (pentru cahlele de la Cluj-Mănăştur şi Vâlcele), dr. Sorin Cociş (pentru cahlele descoperite în săpăturile de la Cluj-Napoca – Sala de box) şi dr. Gheorghe Petrov (pentru fragmentele recuperate din săpătura de salvare de la Cluj-Napoca – Conservator). Tuturor le aducem mulţumiri şi pe această cale.

Medieval Stove Tiles of Transylvania. The Collection of the National Museum of History of Transylvania, Cluj-Napoca. Catalogue
(Abstract)

The historical museum of Cluj-Napoca has a rich collection of medieval stove tiles. The oldest samples are from the 14th century, while the largest part of the collection is from the 16th and 17th centuries. The youngest sample presented in this catalogue dates around the year 1700. Few tiles from the 18th century, however, are presented here, because they illustrate the continuity of certain motifs. A number of 495 tiles is included overall, in 265 positions – a number of identical, or slightly different pieces being presented at the same position as variants (at 63 positions are more than one variants). Therefore, the whole medieval (pre 1700) part of the stove tile collection of the museum is presented.

The grouping considered the typological features of the tiles first, observing their structural parts, i.e.: plate-tiles or concave-tiles. After structural criteria the decorative motifs were considered, and finally the chronological elements.

The provenance of the object was hard to establish – the old museum registers are not containing such information. In this situation, an important body of tiles, from the 15th and 16th century comes from the castle of Lita/Léta. Another significant and important number of tiles was discovered at Cluj-Napoca, Prahovei street, where a workshop functioned during the 15th and 16th centuries, and later, in the 16th and 17th centuries, multiple stoves were used in an urban household. The third important set of the tiles comes from urban environment again: Cluj-Napoca, Bocskay house.

This field of research is a rather neglected area of the historical and archaeological studies. Due to this situation, most of the samples are unique for Transylvania so far. The present catalogue aims to offer access to perhaps the richest collection of medieval stove tiles in Transylvania, in order to help researchers to build a more coherent typo-chronology of the tiles.

Catalogul colecţiei

Descrierea pieselor este realizată pe baza următorului punctaj:

F: forma cahlei. Pentru piesele întregi sunt indicate toate dimensiunile, iar pentru fragmente numai grosimea. Pentru cahlele plăci dimensiunile sunt indicate în ordinea: lăţime, lungime, grosime, iar pentru picior înălţime (incluzând grosimea plăcii) şi lăţime.

H: caracteristicile tehnice: pasta, arderea, tehnologia de execuţie, observaţii legate de montarea piesei în corpul sobei.

A: modul de tratare a părţii vizibile a cahlelor, respectiv a aversului în majoritatea situaţiilor: micasat, angobat, smălţuit, văruit, vopsit etc.

T: urme de la tiparul în care a fost imprimat decorul.

U: urme de utilizare, în general apreciate ca fiind superficiale, medii sau intense.

D: decorul cahlei, descris pe scurt.

C: cronologie.

P: locul descoperirii, numărul de inventar, ilustraţia corespunzătoare.

O: locul publicării, observaţii diverse. În general la această rubrică sunt menţionate piesele asemănătoare din acelaşi depozit, cu o scurtă caracterizare.

Alte abrevieri utilizate.

h. – înălţimea
l. – latura
dg. – diametrul gurii
df. – diametrul fundului
gr. – grosimea pereţilor (eventual separat grosimea fundului)
inv. – numărul de inventar
indesc. – indescifrabil

Cahle nişă

1.

F. fragment de nişă cu torsadă marginal (gr. 0,5 cm).

H. pastă de calitate bună degresată cu nisip, ardere incompletă. Lucrată la roată sub forma unui cilindru de dimensiuni mari, ulterior secţionat pe verticală. Marginea piesei, inclusiv torsada, au fost modelate manual din pasta crudă.

A. şlem gălbui, strat gros, crăpat pe toată suprafaţa şi parţial exfoliat.

U. superficială.

D. torsadă marginală simplă.

C. sec. XV–XVI.

P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26850. Pl. 1/1.

2.

F. fragmente de cahle nişă cu decor traforat (gr. 0,7/1 cm).

H. pastă de calitate medie degresată cu nisip şi pietricele, adesea mică, ardere incompletă.

U. superficială.

D. nişa era închisă cu un decor traforat, din care nu se păstrează decât pornirile şi mici elemente de câmp. Este posibil ca motivul decorativ să fi fost reprezentat de cavalerul în turnir.

C. sec. XV–XVI.

P. Cetatea Lita, palatul mare. Inv. F 24570, F 24574, F 24575, F 24576, F 24577, F 24581, F 24582.

3.

F. fragment dintr-o nişă cu partea din faţă parţial traforată (gr. 0,6 cm).

H. pastă de calitate bună degresată cu nisip, ardere completă; urme de ardere secundară.

A. smalţ verzui pe toate feţele, strat foarte subţire întins direct peste pastă, fără angobă.

D. nu se păstrează decât punctele de pornire a traforului, amplasat probabil într-un medalion circular. Colţurile piesei erau pline.

C. sec. XV–XVI.

P. inv. F 5529. Pl. 1/2.

4.

F. fragmente de cahlă nişă (d. 9,1 cm, gr. 0,8 cm).

H. pastă de calitate medie degresată cu nisip şi pietricele, ardere completă.

U. superficială.

C. sec. XV–XVI.

P. Cetatea Lita, palat. Inv. F 24613, 24614, 24620. Pl. 1/3.

5.

F. fragment de cahlă nişă de formă uşor trapezoidală (d. 7/8,5 cm, gr. 0,8 cm, h. 20,7 cm).

H. pastă de calitate medie degresată cu nisip şi pietricele, ardere incompletă. Pe revers urme din lipitura de lut cu ajutorul căreia piesa era fixată în peretele sobei.

U. superficială.

C. sec. XV–XVI.

P. Cetatea Lita, palat. Inv. F 24611. Pl. 1/4.

Cahle concave

6.

F. cahlă castron cu deschiderea triunghiulară (df. 7,9 cm, h. 5 cm, l. 16/18 cm, gr. 0,5 cm).

H. pastă de calitate medie degresată cu pietricele.

A. urme de şlem galben cărămiziu.

C. sec. XV–XVI.

P. Cetatea Lita, palatul de mijloc. Inv. F 24561. Pl. 1/5.

O. din acelaşi loc se păstrează un exemplar asemănător (df. 7,5 cm, h. 4,2 cm, l. 16/18 cm, gr. 0,4 cm) având în interior, imediat deasupra fundului, o nervură reliefată. Inv. F 24562.

7.

F. fragmente de cahlă castron cu deschiderea lobată, marginea lăţită şi uşor şănţuită (gr. 0,35 cm, h. 8,5 cm).

H. pastă de calitate medie degresată cu nisip şi pietricele, ardere incompletă.

C. sec. XV–XVI.

P. Cetatea Lita, palat. Inv. F 25084, 25083. Pl. 1/6.

8.

F. fragmente de cahlă oală (sau castron) cu deschiderea lobată (gr. 0,9 cm), marginea lăţită. Probabil trei lobi.

H. pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă.

A. şlem gălbui.

U. masivă în zona centrală.

C. sec. XV–XVI.

P. Cluj-Napoca – str. Horea. Inv. F 19458.

O. fragment dintr-un exemplar asemănător, cu alte dimensiuni, inv. F 19549. Mic fragment dintr-un exemplar smălţuit în interior, smalţul

aplicat direct peste pastă, din săpăturile de la Palatul Telefoanelor, inv. 5302.

9.
F. cahlă pahar cu deschiderea uşor trilobată (df. 5,2 cm, h. 11,7 cm, gr. 0,3 cm, dg. 10 cm).
H. pastă de calitate bună, ardere completă.
U. superficială.
C. sec. XIV–XV.
P. inv. F 5212. Pl. 1/7.

10.
F. cahlă pahar cu deschiderea rectangulară, laturile arcuite spre interior şi colţurile trase mult în afară (df. 6,2 cm, h. 10,5 cm, l. 8,3 cm).
H. pasta grosieră, cu nisip şi pietricele; lucrată la roata olarului, marginea formată cu o ramă din lemn.
A. în exterior şlem galben cărămiziu şi câteva pete de smalţ; în interior smalţ verde gălbui întins direct peste pastă în strat subţire; pe fund s-a adunat o cantitate mai mare de smalţ.
U. masivă în exterior, în jumătatea inferioară a vasului; probabil jumătatea superioară era prinsă în grosimea peretelui sobei, nefiind astfel în contact direct cu focul.
C. sec. XIV–XV.
P. inv. F 519. Pl. 1/8.
O. fragmente dintr-o piesă de dimensiuni mai mari, smalţ verde-gălbui, inv. F 19474–19478.

11.
F. cahlă oală cu deschiderea uşor triunghiulară (df. 11,3 cm, h. 21,5 cm, dg. 17,5–18 cm).
H. pastă grosieră cu nisip şi pietricele, ardere reducătoare completă.
A. smalţ verde deschis, întins direct peste pastă, pe toate suprafeţele, inclusiv pe fund.
U. masivă în exterior, parţial.
C. sec. XIV–XV.
P. inv. F 19937. Pl. 1/9.

12.
F. cahlă oală de formă aproximativ bitronconică, cu deschiderea circulară (df. 6 cm, h. 18,5 cm, dg. 8 cm, gr. 1,5 cm).
H. pastă de calitate bună, ardere incompletă.
U. masivă în jumătatea inferioară.
C. sec. XIV–XV.
P. inv. F 518. Pl. 2/1.

13.
F. fragment de cahlă oală (gr. fund 1,2 cm, gr. pereţi 0,6 cm) cu deschidere rectangulară.
H. pastă fină degresată cu nisip, ardere completă.
A. smalţ verde închis, aproape complet corodat din ardere, desprins.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26821.

14.
F. fragment de cahlă oală (df. 8,6 cm, gr. 0,7 cm) cu deschiderea probabil rectangulară.
H. pastă grosieră cu pietricele, ardere completă; lucrată la roată.
A. în interior smalţ verde gălbui peste angobă – strat subţire, prin care se observă pasta; s-a turnat o cantitate prea mare de smalţ, astfel ca pe fund s-a adunat un strat foarte gros, transformat la ardere în materie sticloasă. Tot smalţul crăpat fin.
U. masivă.
D. nervură puternic reliefată, iar deasupra acesteia un val incizat în pasta crudă cu un vârf gros.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor. Inv. F 5412. Pl. 2/2.

15.
F. fragment dintr-o cahlă oală cu deschiderea rectangulară (df. 8 cm, gr. 0,7 cm).
H. pastă fină degresată cu nisip, ardere completă.
A. smalţ verde, strat de grosime inegală; nuanţă mai închisă pe torsade.
U. superficială.
D. torsadă pe fund, în jurul unui nucleu central proeminent; pe pereţi două torsade la distanţe aproximativ egale.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 268903. Pl. 2/3.
O. fragment dintr-o piesă asemănătoare, inv. F 26820.

16.
F. fragment de cahlă oală (df. 8,3 cm, gr. fund 0,6 cm, gr. pereţi 1 cm).
H. pastă grosieră degresată cu nisip, ardere incompletă.
A. în interior smalţ verde strălucitor, strat de grosime inegală. Parţial curs pe exterior, în partea superioară.
U. superficială.
D. brâu de alveole pe fund şi imediat deasupra acestuia.
C. sec. XV–XVI.

P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26826.

17.

F. fragmente de cahlă oală (df. 7 cm, gr. 0,7/1,1 cm) cu deschiderea neprecizată – probabil rectangulară.
H. pasta de calitate bună degresată cu nisip, ardere incompletă.
A. în interior smalţ verde marmorat peste angobă, calitate bună, bine păstrat.
U. masivă.
D. doua torsade fine, încadrând un brâu alveolat.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor. Inv. F 5249 şi F 5248. Pl. 2/4.
O. din acelaşi loc fragmente dintr-o oală identică, (gr. 0,6 cm), având în interior smalţ verde-gălbui peste angobă, strat inegal, crăpat fin pe toata suprafaţa. Inv. F 5512. Fragmente dintr-o piesă asemănătoare (df. 6,5 cm, gr. fund 0,6 cm, gr. pereţi 0,9 cm, h. păstrat 7,5 cm) lucrată din pastă de calitate medie degresată cu nisip şi pietricele, uscată în straturi, ardere incompletă, în interior smalţ verde marmorat, inegal. Inv. D 1249.

18.

F. cahlă oală cu deschiderea pătrată (df. 9,8 cm, h. 14 cm, l. 19,6 cm, gr. 0,7 cm).
H. pasta grosieră cu nisip şi pietricele, uscată în straturi, ardere incompletă.
A. urme de şlem în interior.
D. două nervuri incizate în exterior.
C. sec. XVI.
P. inv. F 24560. Pl. 2/5.

19.

F. fragment de cahlă oală (gr. 0,4 cm) cu deschiderea rectangulară.
H. pasta de calitate bună degresată cu nisip şi pietricele, ardere completă.
A. smalţ verde peste angobă, strat de grosime inegală, crăpat la ardere.
U. superficială.
D. două brâuri alveolate despărţite de o nervură.
C. sec. XV–XVI.
P. Vinţu de Jos. Inv. F 19885.
O. variantă cu alveole mai neglijent executate, în interior smalţ verde, strat de grosime variabilă, inv. F 5296. Variantă fără nervură între alveole, lucrată din pasta grosieră cu pietricele, ardere incompletă, în interior smalţ verde – strat de grosime variabilă – peste angobă, crăpat fin pe toată suprafaţa; urme de utilizare masivă, inv. F 5503. Ultimele două vase cu deschiderea neprecizată (dar cel mai probabil rectangulară), pereţi mai groşi (gr. 0,8 cm), descoperite în săpăturile de la Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor.

20.

F. fragment de cahlă oală (gr. 0,6 cm) cu deschiderea neprecizată.
H. pasta de calitate bună, ardere incompletă.
A. smalţ galben maroniu.
U. masivă.
D. torsadă.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor. Inv. F 5295.

21.

F. fragment de cahlă oală (gr. 0,7 cm) cu deschiderea rectangulară.
H. pastă de calitate bună, ardere completă.
A. în interior smalţ verde opac peste angobă, strat de grosime inegală, crăpat pe toată suprafaţa.
C. sec. XV–XVI.
P. inv. indescifrabil.
O. fragmente dintr-o piesă asemănătoare la inv. D 1260.

22.

F. fragment de cahlă oală cilindrică sau cel puţin cu partea inferioară cilindrică (gr. 0,7 cm).
H. pastă de calitate bună degresată cu nisip, ardere completă.
A. şlem gălbui.
U. masivă.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor. Inv. F 5528.

23.

F. fragment de cahlă oală cu deschidere pătrată (df. 7 cm, h. 11,5 cm, l. 27 cm).
H. pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă. Piesa crăpată la ardere şi deformată, dar totuşi folosită şi în această stare.
U. masivă.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor. Inv. F 5528.

24.
F. fragment de cahlă oală (gr. 0,6 cm) cu deschiderea rectangulară, marginea simplă.
H. pastă de calitate bună degresată cu nisip, ardere completă.
A. smalţ verde marmorat.
U. intensă, dar numai în jumătatea inferioară (până la limita la care s-a intervenit pentru formarea părţii superioare a piesei).
C. sec. XVI.
O. Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor. Inv. F 5511.

25.
F. fragment de cahlă oală cu deschiderea rectangulară (df. 10 cm, h. 15,5 cm, gr. 0,3/0,6 cm).
H. pasta grosieră cu nisip şi pietricele, uscată în straturi, ardere incompletă.
A. urme de şlem în interior.
D. brâu de alveole la interior, puternic imprimat în pasta subţire.
C. sec. XVI.
P. inv. F 24566. Pl. 2/6
O. exemplar asemănător din punct de vedere tehnic (df. 10,5 cm, gr. 0,8 cm), la nivelul la care a început să fie formată deschiderea cu un brâu de alveole neglijent realizate. Inv. F 24567.

26.
F. cahlă oală cu deschiderea rectangulară (df. 8,6 cm, h. 10,2 cm, l. 21 cm, gr. 0,6 cm), marginea simplă.
H. pasta grosieră cu nisip şi pietricele, uscată în straturi, ardere incompletă.
A. urme de şlem în interior.
C. sec. XVI.
P. Cetatea Lita. Inv. F 24556. Pl. 2/7.
O. piesă cu secţiune asemănătoare (df. 9,1 cm, h. 11 cm, l. 22,2 cm, gr. 0,4 cm fund, 0,7 cm pereţi), aceleaşi caracteristici tehnice, inv. F 24557. Cahlă oală identică (df. 9,5 cm, h. 11,8 cm, l. 20 cm, gr. 0,8 cm) lucrată din pastă de calitate bună, ardere completă, inv. F 24563.

27.
F. cahlă oală cu deschiderea pătrată (df. 8,6 cm, latura 22,7 cm, h. 9,5 cm).
H. pasta grosieră cu nisip şi pietricele, uscată în straturi, ardere incompletă.
A. urme de şlem în interior.
D. nervură reliefată şi torsadă.
C. sec. XVI.
P. Cetatea Lita. Inv. F 24979. Pl. 3/1.
O. piesă identică la F 24980 şi 24981.

28.
F. cahlă oală cu deschiderea dreptunghiulară (df. 9,5 cm, h. 12 cm, l. 22 cm şi 24,5 cm, gr. 0,6 cm).
H. pasta grosieră degresată cu nisip şi pietricele, uscată în straturi, ardere incompletă.
A. urme de şlem în interior.
D. la nivelul la care a început să fie formată deschiderea o torsadă neglijent realizată.
C. sec. XVI.
P. inv. F 24624. Pl. 3/2.
O. cahlă asemănătoare la Cetatea Lita, palatul de mijloc: cahlă oală cu deschiderea pătrată (df. 10,5 cm, h. 15,5 cm, l. 21,5 cm, gr. 0,8 cm) din pastă de calitate bună, utilizare superficială. Brâu reliefat la 5,5/6,5 cm deasupra fundului. Posibil piesa este mai veche, din a doua parte a secolului al XV-lea. Inv. F 24564.

29.
F. cahlă oală cu deschiderea pătrată (df. 8,5 cm, h. 12,6 cm, l. 22,5 cm, gr. 0,4/0,6 cm).
H. pasta grosieră degresată cu nisip şi pietricele, uscată în straturi, ardere incompletă.
A. urme de şlem în interior.
C. sec. XVI.
P. inv. F 24551. Pl. 3/3.
O. piesă cu secţiunea identică (df. 8,5 cm, h. 11,9 cm, l. 22,5/24 cm, gr. 0,5/0,8 cm), aceleaşi caracteristici tehnice, la inv. F 24552. Cahlă oală asemănătoare cu deschiderea pătrată (df. 8,5 cm, h. 11,6 cm, l. 21,5 cm, gr. 0,4 cm) lucrată din pastă grosieră degresată cu nisip şi pietricele, uscată în straturi, ardere incompletă. În interior se disting urme de şlem. Inv. F 24621.

30.
F. cahlă oală cu deschiderea pătrată (df. 8,5 cm, h. 9,6 cm, l. 22,6/23 cm, gr. 0,4 cm).
H. pasta grosieră cu nisip şi pietricele, uscată în straturi, ardere incompletă. Piesa păstrează imediat sub buză urme din lipitura cu care era fixată în corpul sobei – constând dintr-un lut foarte grosier cu mult pietriş.
A. urme de şlem în interior.
C. sec. XVI.
P. inv. F 24559. Pl. 3/4

31.
F. cahlă oală cu deschiderea pătrată (df. 8,5 cm, h. 12,5 cm, l. 22,3 cm, gr. 0,6 cm).
H. pasta grosieră degresată cu nisip şi pietricele, uscată în straturi, ardere incompletă.
A. urme de şlem.

D. nervură reliefată în interior.
C. sec. XVI.
P. inv. F 24554.

32.
F. cahlă oală cu deschiderea pătrată (df. 11,3 cm, h. 19,2 cm, l. 20 cm, gr. 0,6 cm), marginea răsfrântă spre exterior.
H. pasta de calitate bună degresată cu nisip, ardere completă.
A. urme de şlem.
C. sec. XVI–XVII
P. inv. F 586.

33.
F. fragment de cahlă oală cu deschiderea pătrată (gr. 0,6/0,7 cm).
H. pasta de calitate bună degresată cu nisip, ardere completă.
A. în interior smalţ verde inegal, peste angobă.
C. sec. XVI–XVII.
P. inv. D 1249 şi D 1260 (cu deschiderea mai mare).

Cahle cu medalion concav
34.
F. cahlă placă (23x23x0,9 cm) cu medalion circular concav, picior scurt (6,2x0,5 cm).
H. pasta presată în tipar cu o ţesătură pentru medalion, iar pentru celelalte componente cu o spatulă din lemn şi cu mâna; medalionul imprimat separat.
A. smalţ bicrom peste angobă, câmpul verde iar medalionul galben maroniu (în partea de sus curs peste verde).
U. masivă pe revers şi picior.
D. medalionul este decorat cu bust feminin redat din semi-profil, încadrat de un tor reliefat ornamentat cu motive vegetale. Pe partea plană a piesei, în colţuri, sunt reprezentate măşti (feminine?) încadrate de mici proeminenţe circulare. Relieful piesei este foarte fin, iar figurile sunt redate cu cele mai mici detalii.
C. sec. XVI.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 3301. Pl. 4/2.
O. piesa este de o calitate excelentă, foarte probabil este un import.

35.
F. cahlă placă (22x22,7x0,7 cm) cu medalion circular concav, picior scurt (5,6x0,5 cm).
H. pasta presată în tipar cu o ţesătură pentru medalion, iar pentru celelalte componente cu o spatulă din lemn şi cu mâna; medalionul imprimat separat.
A. smalţ galben de calitate proastă, acum dispărut în cea mai mare parte.
U. masivă pe revers şi picior.
D. portret de soldat roman din profil. Partea plană a piesei este decorată cu motive vegetale stilizate.
C. sec. XVI.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. indesc. Pl. 4/2.

36.
F. cahlă placă cu medalion circular concav (26,7x26x0,7/1,3 cm), picior scurt (5,5x0,5 cm).
H. pasta presată în tipar cu o ţesătură, piciorul finisat cu o spatulă din lemn; medalionul, placa şi piciorul au fost lucrate separat şi asamblate în stare crudă, înainte de uscare.
A. smalţ verde peste angobă, strat de grosime inegală, irizat; vopsea maro-roşcat peste smalţ. Pete de smalţ pe revers.
U. vag pe revers.
D. în centrul medalionului o rozetă stilizată înconjurată de mici proeminenţe circulare. În exteriorul medalionului, spre colţurile plăcii, pe o parte motive vegetale stilizate iar pe cealaltă un motiv format dintr-o mască încadrată de două aripi. Inscripţie din majuscule reliefate: „D", „T" şi „V".
C. sec. XVI.
P. inv. II 1243. Pl. 4/1.
O. variantă nesmălţuită cu inv. indesc.: cahlă placă (27x25,5 cm), pe avers şlem maroniu şi angobă. Variantă având colţurile decorate cu elemente vegetale asimetrice (25x26,8x1 cm), picior scurt (5,3x1 cm), din pasta de calitate bună degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn. Pe avers urme de şlem maroniu roşcat, pe revers şi parţial pe picior urme de utilizare masivă. Probabil ceva mai târzie, de la sfârşitul sec. XVI – începutul sec. XVII. Provine din colecţia Adolf Resch, inv.3338.

37.
F. fragment de cahlă placă cu medalion circular concav (gr. 0,6 cm), cu picior (8,5x0,8 cm).
H. pasta grosieră degresată cu nisip şi pietricele, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. smalţ verde inegal, marginal nuanţă aproape galbenă.
D. medalionul decorat cu o rozetă cu petale marcate perimetral prin nervuri reliefate. În colţuri decor vegetal format din trei frunze dezvoltate dintr-o tulpină.
C. sec. XVI.

P. Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor. Inv. F 5376. Pl. 4/4.

38.

F. fragment din partea centrală a unei piese cu medalion circular concav (gr. 0,9 cm).
H. pasta de calitate bună, ardere incompletă; presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
A. smalţ verde peste angobă, de calitate bună.
D. medalionul decorat cu o rozetă cu petale marcate perimetral prin nervuri reliefate.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Horea. Inv. F 19466. Pl. 4/5.

39.

F. fragment de placă cu medalion circular concav (gr.0,8 cm) cu picior (6x0,5 cm).
H. pasta fină cu mica şi nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. strat gros de angobă.
U. superficială.
D. medalionul decorat probabil cu o rozetă. Spre colţurile plăcii frunze de stejar dezvoltate dintr-o singură tulpină.
C. sec. XVI.
P. Vinţu de Jos. Inv. F 19539, 19540. Pl. 4/8.

Cahle plăci

40.

F. fragment dintr-o cahlă traforată; reversul este spart. Sistemul de prindere se păstrează doar fragmentar, dar după pornire pare să fi fost destul de înalt, probabil un olan.
H. pastă de calitate bună degresată cu nisip, ardere completă, presată în tipar cu o spatulă din lemn, piciorul adăugat prin intervenţii manuale.
A. smalţ verde inegal peste angobă, strălucitor, parţial curs pe revers.
U. superficială.
D. fragment de portal gotic dintr-o scenă cu cavalerul în turnir.
C. sec. XV.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26904. Pl. 5/1.

41.

F. fragmente de cahlă placă (lăţime maximă 16 cm, gr. 0,3/0,6 cm) fără picior. După urmele de arsură de pe revers a funcţionat cu un olan ataşat, cu deschidere rectangulară.
H. pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. urme de şlem galben cărămiziu.
U. superficială, în partea de mijloc, formă rectangulară.
D. fragmente de portal gotic târziu dintr-o compoziţie cu cavaler în turnir.
C. sec. XV.
P. Cetatea Lita, curtine. Inv. F 24704 a şi b. Pl. 5/2, 3, 5.

42.

F. fragmente de cahle plăci (gr. 0,4/1,3 cm) fără picior.
H. pastă grosieră degresată cu nisip şi pietricele, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn. Puternic arse secundar.
A. urme de şlem galben cărămiziu şi angobă.
D. fragmente de portal gotic dintr-o compoziţie cu cavaler în turnir – 4 exemplare diferite.
C. sec. XV.
P. Cetatea Lita, palatul de mijloc. Inv. F 24629, 24630, 24631, 24632. Pl. 5/4.

43.

F. fragment de cahlă placă (gr. 0,9 cm) fără picior.
H. pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna.
A. urme de şlem galben cărămiziu.
U. superficială, în partea de mijloc, formă circulară.
D. fragment din portalul gotic târziu redat printr-o succesiune de fleuroane.
C. a doua jumătate a sec. XV.
P. Cetatea Lita, palat. Inv. F 24712. Pl. 5/6.

44.

F. fragment de cahlă placă (gr. 0,9 cm).
H. pastă grosieră degresată cu nisip şi pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn.
A. urme de şlem galben cărămiziu şi angobă.
D. fragment de portal gotic.
C. sec. XV.
P. Cetatea Lita, palatul mare. MNIT, inv. F 24568.

45.

F. fragment de placă (gr. 1 cm) cu piciorul desprins.
H. pastă grosieră cu nisip şi pietricele, uscată în straturi, ardere incompletă; presată în tipar cu mâna.

A. smalţ verde direct pe ceramică, strat foarte subţire.
U. masivă pe revers şi marginea ramei, în exterior.
D. partea marginală a unui portal gotic.
C. sec. XVI.
P. inv. I 45. Pl. 5/7.

46.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,3/1 cm) fără picior. După urmele de ardere de pe revers a funcţionat cu un olan ataşat, cu partea din faţă de formă circulară.
H. pastă fină degresată cu nisip, ardere incompletă, presată cu lemn.
A. urme de şlem galben cărămiziu.
U. superficială, în partea de mijloc.
D. cavaler în turnir călare spre dreapta.
C. sec. XVI.
P. Cetatea Lita, palat. MNIT, inv. F 24695. Pl. 5/8.
O. fragmente din acelaşi tip la inv. F 24696, caracteristici identice.

47.
F. fragment de cahlă placă (gr. 1/1,2 cm) fără sistem de fixare. După urmele de ardere de pe revers a funcţionat cu un olan ataşat, cu partea de contact de formă circulară.
H. pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn.
A. urme de şlem galben cărămiziu.
U. superficială, în partea de mijloc.
D. cavaler în turnir călare spre dreapta. Scena este delimitată de o torsadă rudimentar executată, iar în partea inferioară este intercalat un decor geometric format din benzi cu mici triunghiuri, în încercarea de a sugera probabil un relief. Probabil aceeaşi compoziţie cu piesa de la nr. 46.
C. sec. XVI.
P. Cetatea Lita, palat. Inv. F 24697. Pl. 5/9.

48.
F. fragment de cahlă placă (gr. 1 cm) fără sistem de fixare. După urmele de ardere de pe revers a funcţionat cu un olan ataşat, cu partea de contact de formă circulară.
H. pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn.
A. urme de şlem galben cărămiziu.
U. superficială, în partea de mijloc, formă circulară.
D. cavaler în turnir călare spre stânga. Scena este delimitată de o torsadă rudimentar executată, iar în partea inferioară, sub picioarele calului, se adaugă un relief simplu.
C. sec. XVI.
P. Cetatea Lita, curtine. Inv. F 24707. Pl. 5/10–11.

49.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,4 cm).
H. pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna.
A. urme de şlem galben cărămiziu.
U. superficială.
D. cap de cal – fragment dintr-o compoziţie cu cavaler călare spre stânga.
C. sec. XV–XVI.
P. Cetatea Lita, palat. Inv. F 24712.

50.
F. fragment de cahlă placă (9,5x10,5x1/1,3 cm) fără picior.
H. pasta grosieră cu pietricele, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. urme de vopsea roşu închis.
U. masivă.
D. cavaler în turnir sub portal gotic târziu.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Calea Mănăştur. Inv. II 6272. Pl. 5/12.

51.
F. fragment de placă (gr. 0,7/1,5 cm) fără picior.
H. pasta de calitate bună degresată cu mică, ardere incompletă; presată în tipar cu o spatulă din lemn.
U. superficială.
D. cavaler în turnir orientat spre stânga, sub un portal semicircular decorat pe intrados cu vrejuri.
C. sec. XVI.
P. inv. I 63. Pl. 5/13.

52.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm) fără picior.
H. pasta de calitate bună cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn.
U. superficială.
D. cavaler calare spre dreapta, în turnir, sub un portal semicircular decorat pe intrados cu vrejuri.
C. sec. XVI.
P. inv. IV 4608. Pl. 5/14.

53.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,6 cm); după urmele de arsură de pe revers a funcţionat cu un olan ataşat, cu partea de contact de formă circulară.
H. pasta grosieră cu nisip şi pietricele, uscată în straturi, ardere incompletă; presată în tipar cu o pânză, iar piciorul cu o spatulă din lemn; arsă secundar.
A. şlem cărămiziu gălbui.
U. masivă în zona de mijloc.
D. cavaler în turnir călare spre stânga, sub un portal semicircular decorat pe intrados cu vrejuri.
C. sec. XVI.
P. inv. IV 2814. Pl. 5/15.

54.
F. fragment de cahlă placă (gr. 1 cm) cu picior (4,7x0,8 cm).
H. pastă grosieră cu nisip şi pietricele, uscată în straturi, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn.
A. smalţ verde peste angobă, strat gros irizat în argintiu, în cea mai mare parte căzut.
U. masivă pe revers şi jumătatea inferioară a ramei, în interior.
D. cavaler în turnir călare spre stânga, sub un portal semicircular. Sub burta calului un decor care nu se poate reconstitui în întregime – vegetal sau eventual un animal fantastic? În partea de jos a piesei o bordură reliefată a conţinut probabil o inscripţie (sau o imitaţie?), astăzi ilizibilă.
C. sec. XVI
P. Cluj-Napoca – centrul oraşului. Inv. I 56. Pl. 5/16.

55.
F. fragment central de cahlă placă (gr. 0,9 cm).
H. pasta grosieră degresată cu mică şi nisip, ardere superficială, presată în tipar cu o spatulă din lemn.
U. intensă.
D. cavaler călare spre stânga.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Napoca, casa Bocskay. Pl. 5/17.

56.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,4 cm) cu picior desprins.
H. pastă grosieră cu nisip şi pietricele, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. şlem cărămiziu gălbui, ulterior văruit.
U. masivă.
D. cavaler în armură, coif cu viziera ridicată; pe latura superioară a piesei bordura este dublată de steluţe. Fragment dintr-o compoziţie cu husar călare spre dreapta.
C. sec. XVI–XVII.
P. inv. I 5423. Pl. 6/8.

57.
F. cahlă placă (27,3x21,4x0.5 cm) cu picior (4,1x0,7 cm).
H. pasta de calitate medie, presată în tipar cu o ţesătură.
A. uşor micasat.
U. masivă, pe revers şi picior.
D. cavaler călare spre stânga, cu sabie şi buzdugan. Variantă a imaginii husarului.
C. sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. 3343.

58.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,6 cm).
H. pasta de calitate bună degresată cu nisip, pietricele şi rar mică, ardere superficială; presată în tipar cu lemn; pe revers câteva pete de smalţ.
A. şlem gălbui cărămiziu, strat subţire.
U. masivă.
D. cavaler călare spre dreapta; se păstrează gâtul calului, cu coama pieptănată, şi piciorul cavalerului, acoperit de faldurile unei haine lungi.
C. sec. XVI.
P. inv. F 5549.

59.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,7 cm).
H. pasta grosieră cu mult pietriş, uscată în straturi, ardere aproape completă; presată în tipar cu o spatulă din lemn.
A. smalţ verde peste angobă albă – strat de grosime inegală, corodat din ardere pe toată suprafaţa. Fragmentul aparţine unui rebut.
D. partea din spate a unui cal rigid.
C. sec. XVI–XVII.
P. inv. F 5297.

60.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm) cu piciorul complet desprins.
H. pasta grosieră cu nisip, pietricele şi multă mică, ardere superficială; presată în tipar cu o ţesătură, reversul nivelat apoi cu o spatulă din lemn.
A. smalţ galben şi verde închis, peste angobă, în cea mai mare parte căzut.
U. superficială

D. partea din spate a unui cal în poziţie statică.
C. sec. XVI–XVII.
P. Brâncoveni. Inv. IN 10710.

61.
F. fragment marginal de cahlă placă (gr.0,8–1,3 cm) fără picior.
H. pastă de calitate bună degresată cu nisip, presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna, ardere completă.
A. smalţ verde opac peste angobă, nuanţă foarte deschisă; calitate proastă, crăpat pe toată suprafaţa şi parţial căzut.
U. superficială.
D. personaj cu pasăre, fizionomie ştearsă.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26822.

62.
F. fragment marginal dintr-o cahlă placă (gr. 0,8 cm) fără picior.
H. pastă de calitate bună cu nisip, ardere incompletă, presată în tipar cu o spatulă din lemn.
D. scenă cu personaje delimitată marginal de două baghete; se observă doar mâna unui personaj îndoită din cot.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26877.

63.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,5 cm).
H. pastă de calitate medie degresată cu nisip, ardere completă, presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. smalţ verde deschis peste angobă.
D. scenă cu personaje; se păstrează doar un cap cu bucle, într-un relief extrem de şters (?).
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26822.

64.
F. fragment de cahlă placă fără picior (gr.0,6–1,2 cm).
H. pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă, presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
A. şlem galben-cărămiziu.
D. fragment marginal, probabil dintr-o scenă cu personaje.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F26878.

65.
F. fragment de cahlă traforată (gr. 1,2 – 3 cm).
H. pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă, presată în tipar cu o spatulă din lemn.
A. urme de angobă. Piesa a fost probabil pregătită pentru smălţuire.
D. cavaler pedestru în armură din zale, având ca armament o spadă cu mâner scurt şi garda în cruce.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26881.
O. Viorica Crişan, *Săpaturile de salvare din Cluj-Napoca*, AMN, XXXIII, 1996, pl. 13/5.

66.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0.5 – 1,5 cm).
H. pastă grosieră, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn şi cu mâna. Fragmentul este crăpat la ardere, foarte probabil aparţine unui rebut.
A. şlem galben cărămiziu, strat gros.
D. cavaler pedestru îmbrăcat în armură; cu mâna stângă ţine o flamură iar mâna dreaptă este sprijinită în şold (cu o punguţă ?).
C. sec. XV.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26888. Pl. 6/1.
O. Viorica Crişan, *Săpaturile de salvare din Cluj-Napoca*, AMN, XXXIII, 1996, pl. 13/2.

67.
F. fragment de cahlă placă (gr.1,2 cm).
H. pasta grosieră, ardere completă; presată în tipar cu mâna, foarte neglijent, reversul a rămas cu denivelări accentuate.
A. smalţ maroniu-verde peste angobă, crăpat pe toata suprafaţa, strat inegal a cărui grosime ajunge la 0,3 cm, ceea ce în partea inferioară a avut drept rezultat estomparea completă a decorului. La a doua ardere piesa a devenit un rebut şi nu pare să fi fost folosită.
D. cavaler pedestru, în armură scurtă cu genunchiere proeminente.
C. sec. XV–XVI
P. Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor. Inv. F 5510. Pl. 6/2.

68.
F. fragment de cahlă placă (gr.0,8 cm) cu picior (2x0,5 cm).
H. pasta de calitate medie degresată cu nisip şi mică, uscată în straturi, ardere completă; presată în tipar cu o ţesătură, reversul nivelat apoi cu mâna.

A. smalţ verde opac peste angobă – parţial corodat.
U. superficială.
D. fragment dintr-o cahlă cu decorul format din două câmpuri, despărţite printr-o baghetă cu secţiune în formă de treflă. Pe câmpul din stânga un cavaler redat în semi-profil, îmbrăcat într-o armură alcătuită din pantaloni colanţi cu genunchiere proeminente, tunică lungă din zale, strânsă în talie cu un cordon; apărătoare pentru umeri şi coate. În mâna dreaptă ţine o armă bifurcată la capăt.
C. sec. XV–XVI.
P. inv. F 19697. Pl. 6/3.

69.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,5 cm); după urmele de arsură de pe revers a funcţionat probabil cu un olan circular ataşat.
H. pasta grosieră cu mică şi nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
U. superficială, în zona centrală.
D. partea inferioară a unei cahle pe care era reprezentată probabil o scenă de vânătoare: se văd picioarele unui personaj şi coada unui animal, într-un cadru vegetal.
C. sec. XV–XVI
P. Cluj-Napoca – Sala de box. Pl. 6/4.

70.
F. fragment de cahlă placă (h. 27,3 cm, gr. 1 cm) fără picior; după urmele de arsură de pe revers a funcţionat cu un olan ataşat.
H. pastă fină, ardere completă; presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna, finisată cu o ţesătură.
U. superficială în partea centrală.
A. smalţ verde irizat, inegal.
D. Sfântul Gheorghe omorând balaurul. Compoziţie complexă, având în plan secund toate personajele legendei: regele, regina, prinţesa şi mielul. Sfântul este călare spre stânga, şi ucide balaurul cu o suliţă dispusă oblic. În partea inferioară a cahlei este sugerat un relief.
C. sec. XV.
P. Zalău. Inv. IV 2813. Pl. 6/5

71.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,9 cm) fără picior. După urmele de arsură de pe revers a funcţionat cu un olan ataşat, având partea de contact de formă circulară.
H. pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna.
A. urme de şlem galben cărămiziu.
U. superficială, în partea de mijloc.
D. fragment de portal gotic târziu redat printr-o succesiune de fleuroane. În partea stângă a cahlei o arhitectură în relief foarte slab. Scena este delimitată de o torsadă abia perceptibilă. Probabil o mixtură între compoziţia Sfântul Gheorghe omorând balaurul şi cea a cavalerului în turnir.
C. sec. XV–XVI.
P. Cetatea Lita, palat. Inv. F 24712. Pl. 6/9–10.

72.
F. fragment central de cahlă placă (gr. 0,7 cm).
H. pastă grosieră degresată cu mică şi pietricele, presată în tipar cu o spatulă din lemn, ardere oxidantă incompletă.
U. intensă.
D. fragment dintr-un animal fantastic.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Casa Bocskay. Pl. 6/14.

73.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,3/0,9 cm).
H. pastă fină, ardere completă, presată în tipar cu lemn.
U. superficială.
D. personaj feminin cu părul lung, probabil fragment dintr-o scenă cu Sfântul Gheorghe.
C. sec. XV–XVI.
P. Cetatea Lita, palat. Inv. F 24689.

74.
F. fragmente de cahlă placă (gr. 0,7/0,9 cm) fără picior.
H. pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna.
A. urme de şlem gălbui.
D. fragment de arhitectură, foarte probabil dintr-o scenă cu Sfântul Gheorghe. Scena delimitată de o torsadă. Relief extrem de şters, decorul aproape indescifrabil.
C. sec. XV–XVI.
P. Cetatea Lita, palat. Inv. F 24691, F 24692, F 24693. Fragmente marginale pe care se vede torsada (redată printr-o baghetă reliefată, decorată cu nervuri oblice) care încadra decorul, descoperite în aceeaşi cetate, la curtine şi palat. Inv. F 24706, F 24708, F 24699, F 24711, F 24710, F 24592, F 24594, F 24593, F 24700, F 24709.

75.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,7 cm).
H. pastă grosieră cu mică şi pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn.

A. şlem gălbui.
D. fragment din corpul unui balaur cu solzi – foarte probabil dintr-o compoziţie cu Sfântul Gheorghe.
C. secolele XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26887.
O. Viorica Crişan, *Săpaturile de salvare din Cluj-Napoca*, AMN, XXXIII, 1996, pl. 13/4. Fragment din aceeaşi compoziţie reprezentând o vegetaţie pe un relief stâncos, inv. F 26891. Mic fragment de balaur cu coada străpunsă de o lance – inv. F 26893.

76.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 – 2 cm).
H. pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere completă, presată în tipar cu lemn. Fragmentul crăpat la ardere, probabil un rebut.
A. strat gros de angobă albă (cu tentă roşcată) – probabil pregătită pentru smălţuire.
D. cavaler cu barbă şi plete, echipat cu armură din plăci (închisă pe unul dintre umeri cu o pafta în formă de rozetă) şi cu un scut scobit decorat cu o cruce greacă simplă. Probabil Sfântul Ladislau.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26884. Pl. 6/6.
O. Viorica Crişan, *Săpaturile de salvare din Cluj-Napoca*, AMN, XXXIII, 1996, pl. 13/1.

77.
F. fragment de cahlă placă fără picior (gr. 0,8 cm).
H. pasta medie degresată cu nisip şi pietricele, uscată în straturi, ardere completă; presată în tipar cu lemn.
A. smalţ verde opac peste angobă – strat subţire, în cea mai mare parte căzut.
D. baldachin – fragment din partea superioară a unei cahle decorate cu Sfinţii Regi.
C. sec. XV–XVI.
P. Vinţu de Jos. Inv. F 19503. Pl. 6/7.

78.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,4/0,8 cm) fără picior.
H. pastă fină, ardere completă, presată în tipar cu lemn.
A. urme de şlem galben cărămiziu.
U. superficială.
D. rege sfânt cu aureolă.
C. sec. XV–XVI.
P. Cetatea Lita, palat. Inv. F 24687.

79.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,9–1,4 cm).
H. pastă de calitate medie degresată cu pietricele, ardere completă, presată în tipar cu o spatulă din lemn. Fragmentul crăpat la ardere, probabil un rebut.
A. şlem galben cărămiziu.
D. fragment dintr-o compoziţie cu Sfinţii Regi (două picioare pe o formă de relief).
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26890.
O. mic fragment dintr-o scenă identică realizată cu alt tipar, inv. F 26889.

80.
F. fragment de colţ, cahlă placă fără picior (gr. 1,2 cm).
H. pasta grosieră degresată cu mică şi pietricele, ardere oxidantă incompletă.
A. presărat cu fulgi de mică.
T. lemn.
U. intensă.
D. partea inferioară a unui personaj cu mantie lungă, aşezat pe un postament. Fragment dintr-o compoziţie cu Sfinţii Regi.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Casa Bocskay. Pl. 6/16.

81.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,7–1 cm).
H. pastă de calitate bună, ardere completă, presată în tipar cu o pânză.
D. piciorul desculţ al unui personaj care poartă o haină lungă – probabil o scenă cu Sfântul Cristofor.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26896.

82.
F. fragment central de cahlă placă (gr. 0,5–2 cm).
H. pastă grosieră degresată cu mult nisip şi pietricele, presată în tipar cu o spatulă din lemn, ardere oxidantă completă.
A. smalţ verde, strat de grosime inegală, culoarea oscilează de la verde gălbui la negru.
U. superficială.
D. figură de sfântă.
C. sec. XV.
P. Cluj-Napoca – Casa Bocskay. Pl. 6/11.

83.
F. fragment dintr-o piesă specială în formă de blazon (gr. 0,4 cm); după urmele rămase pe avers, a avut un picior triunghiular.
H. pastă fină cu nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn.
A. smalţ verde irizat în argintiu.
U. superficială.
D. personaj feminin cu aureolă.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Sala de box. Pl. 6/12.

84.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,6/0,8 cm).
H. pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn.
A. urme de şlem galben cărămiziu.
U. superficială.
D. personaj sfânt cu aureolă.
C. sec. XV–XVI.
P. Cetatea Lita, curtine. Inv. F 24715.

85.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm) fără picior.
H. pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn.
A. urme de şlem galben cărămiziu.
U. superficială.
D. personaj sfânt cu aureolă. Detaliile feţei şterse din prelucrare.
C. sec. XV–XVI.
P. Cetatea Lita, palat. Inv. F 24688.

86.
F. fragment de cahlă placă (16x19,7x1 cm) cu picior (5,3x1 cm).
H. pasta de calitate medie degresată cu pietricele, presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
A. şlem galben cărămiziu.
U. superficială.
D. cetate cu trei figuri – probabil fragment din scena „Intrarea în Ierusalim".
C. sec. XVI.
P. inv. 8024 a, b.

87.
F. fragment de tipar (gr. 1,2/1,5 cm).
H. pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere completă.
A. urme de nisip.
D. înger sau sfânt cu aureolă şi aripi.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26894. Pl. 6/13.
O. Viorica Crişan, *Săpaturile de salvare din Cluj-Napoca*, AMN, XXXIII, 1996, pl. 13/7.

88.
F. fragment central de cahlă placă (gr. 0,8 cm).
H. pasta de calitate bună, presată în tipar cu o pânză, ardere oxidantă completă.
A. smalţ verde peste angobă.
T. lemn.
U. urme intense, dispuse doar marginal.
D. fragment din corpul unui personaj.
C. sec. XVI–XVII.
P. Cluj-Napoca – Casa Bocskay. Pl. 6/15.

89.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,6/1,5 cm) cu piciorul rupt.
H. pasta fină, ardere completă; presată în tipar cu lemn.
A. uşor micasat; smalţ verde-gălbui direct pe ceramică.
U. superficială.
D. personaj feminin aflat la intrarea unui cort – fragment din scena „Judith tăind capul lui Holofern". Compoziţia este încadrată de trei registre decorative: imitaţie de torsadă, lujeri înfăşuraţi pe o baghetă, şi mici rozete ataşate unei baghete.
C. sec. XVI.
P. Pl. 6/17.
O. fragmente dintr-o compoziţie asemănătoare în săpăturile de pe str. Prahovei 12: fragmente de placă (gr. 0,3/1,3 cm) din pastă de calitate bună degresată cu nisip, ardere completă, presate în tipar cu o spatulă din lemn. Aversul cu smalţ verde uniform, parţial irizat, parţial căzut. Fragmentele păstrate: capul unui personaj feminin cu detaliile feţei puţin reliefate, inv. F 26823; partea mediană a unui personaj feminin având în mâna dreaptă capul lui Holofern, inv. F 26824.

90.
F. fragmente de cahlă placă (1/1,5 cm) cu ramă (5,4x1 cm).
H. pasta bună degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu o spatulă din lemn.
A. smalţ verde gălbui, strat de grosimi variabile.
D. Moise lângă cort şi crucea pe care este încolăcit şarpele. În registrul inferior bandă cu inscripţie: „DO", „ER SO", „VERB".
C. sec. XVII.
P. Cluj-Mănăştur. Inv. F 23250, F 23258, F 25243.

O. fragmente din 3–4 exemplare lucrate cu tipare diferite.

91.

F. fragment de cahlă placă (gr. 1 cm) cu piciorul desprins.
H. pasta de calitate bună degresată cu nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. angobă alb-gălbuie; pete de smalţ verde marginal şi pe revers.
U. masivă, pe revers.
D. Moise cu coarne. Inscripţie „NESEN" (sau M?).
C. sec. XVII.
P. Cluj-Mănăştur. Inv. F 23247. Pl. 6/18.
O. mic fragment cu acelaşi decor dintr-o piesă smălţuită verde.

92.

F. cahlă placă (23x20x0,5 cm) cu picior (5,5x0,5 cm).
H. pasta presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
A. smalţ verde deschis.
U. superficială.
D. lupta dintre David şi Goliat. Scena are o bordură vegetală foarte încărcată, iar câmpul este acoperit cu un fel de solzi.
C. sec. XVI.
P. inv. 8027 a şi b.

93.

F. cahlă placă dreptunghiulară (19,6x9,4x0,7 cm) uşor concavă, fără picior.
H. pastă de calitate medie presată în tipar cu un lemn şi cu mâna, ardere incompletă.
A. şlem roşu cărămiziu.
U. superficială.
D. personaj nud.
C. sec. XVI–XVII.
P. Zalău. Inv. IV 2812.

94.

F. cahlă placă (22x22,5x0,7 cm) cu picior scurt (5,6x0,5 cm). Pe laturile verticale ale piciorului câte trei orificii, cinci obturate cu lut înainte de ardere.
H. pastă fină presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul finisat cu o spatulă din lemn. Medalionul este posibil să fi fost imprimat separat.
A. smălţuit bicrom: interiorul medalionului galben închis, restul câmpului verde.
U. masivă pe revers şi pe picior.
D. medalion octogonal cu laturile oblice uşor arcuite spre interior, decorat cu mască feminină. În interiorul medalionului inscripţie „1617" „B", „H". Pe medalion un fel de proeminenţe circulare. În exteriorul medalionului de o parte şi de alta câte o mască (mai puţin reuşită), iar pe verticală motive stilizate. Între laturile arcuite ale octogonului şi colţurile plăcii buchet de frunze. Cahla are un chenar bogat profilat, în trepte, iar la nivelul decorului o bordură cu mici proeminenţe circulare.
C. sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 3299. Pl. 7/4.

95.

F. cahlă placă (23,5x22,5 cm) cu picior (5x0,6 cm).
H. pastă presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul finisat cu o spatulă din lemn.
A. smalţ verde cu nuanţe, calitate bună.
U. masivă pe revers şi pe picior.
D. medalion octogonal cu mască feminină. Din laturile arcuite ale octogonului se dezvoltă spre colţuri câte trei frunze de stejar cu o rădăcină comună. În partea de jos este inscripţionat anul „1618" încadrat de literele „G"şi „M".
C. sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 3305.
O. variantă cu aversul smălţuit policrom: fondul smălţuit verde, marginile şi interiorul medalionului galben maroniu (irizat) măştile laterale şi frunzele spre colţuri alb. Detaliile şi masca principală pictate cu albastru. Inv.indesc.

96.

F. cahlă placă (22,7x23x0,7 cm) cu piciorul desprins; pe laturile verticale urme de orificii pentru manevrare.
H. pastă presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
A. şlem cărămiziu deschis.
U. superficială pe revers.
D. medalion octogonal cu mască feminină. În interiorul medalionului inscripţie „H", „D" şi „1620", iar în partea de sus o coroană în interiorul căreia este reprezentat un copac cu rădăcini (stema Braşovului). Deasupra coroanei două păsări. În părţile laterale ale medalionului, în exterior, au fost sugerate alte două măşti, de dimensiuni mai mici şi fără detalii. Restul suprafeţei este acoperit cu elemente vegetale stilizate.
C. sec. XVII.

P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 3300. Pl. 7/3.
O. fragment dintr-o piesă asemănătoare la inv. F 2498.

97.
F. cahlă placă (23,7x23,4/22,7x0,7 cm) cu picior (7x0,6 cm).
H. pastă presată în tipar cu lemn.
A. smalţ verde închis peste angobă, curs puţin pe margini.
T. lemn.
U. masivă pe revers şi pe picior.
D. medalion octogonal cu mască feminină. Din laturile oblice ale medalionului se dezvoltă câte trei frunze de stejar cu o rădăcină comună. În partea de jos este inscripţionat anul „1650", încadrat de literele „G" şi „M".
C. sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 3307. Pl. 7/1.
O. variantă nesmălţuită lucrată cu un alt tipar, mai tocit, având în partea de jos inscripţie ilizibilă, foarte probabil aceeaşi Pl. 7/2. Cahlă placă (23,5x22,3x0,5 cm) cu picior scurt (5,5x0,6 cm) având pe laturile verticale câte trei orificii, din care trei obturate cu lut înainte de ardere. Lucrată din pastă presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul finisat cu o spatulă din lemn; pe avers urme de vopsea roşie, acum devenită neagră. Inv. I 3306, din aceeaşi colecţie. Variantă mai încărcată, probabil şi ceva mai târzie: placă (23,3x22,3x0,9 cm) cu picior (5,6x0,7 cm) având pe laturile verticale câte trei orificii pentru manevrare, patru obturate cu lut înainte de ardere. Lucrată din pastă presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul finisat cu o spatulă din lemn. Pe avers smalţ verde irizat. Inv. I 3303, din aceeaşi colecţie.

98.
F. cahlă placă (23,5x22,5x0,7 cm) cu picior (5x0,7 cm). Pe laturile verticale câte trei orificii, patru obturate cu lut înainte de ardere.
H. pastă presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul finisat cu o spatulă din lemn.
U. masivă pe revers şi pe picior.
D. medalion octogonal cu mască feminină, inscripţie „A", „D". Probabil o replică a piesei cu inscripţie „1650".
C. sec. XVII.
P. inv. I 3388.

99.
F. cahlă placă (25x22x1,2 cm) cu picior (4x0,9 cm).
H. pasta presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
A. micasat.
U. masivă pe revers şi pe picior.
D. medalion octogonal decorat cu mască feminină; pe laturile drepte ale medalionului este reprezentată o imitaţie de coroană, iar în colţurile plăcii garoafe stilizate.
C. sec. XVII.
P. inv. 1206.
O. exemplar identic la inv. 3331, din colecţia Adolf Resch. Aversul cu urme de vopsea maronie peste mică.

100.
F. fragmente dintr-o cahlă dreptunghiulară uşor concavă (17x9,1x1 cm; 11x7x1 cm) cu picior scurt (3x1 cm), circular în plan, amplasat la aproximativ 2,5 cm de marginile plăcii.
H. pastă de calitate bună, ardere incompletă; presată în tipar cu o spatulă din lemn.
A. smalţ verde foarte corodat, parţial suprapus de un strat subţire de mortar.
U. medii.
D. leu cu figură umană – probabil o replică puţin reuşită a temei „leul păzind pomul vieţii".
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Sala de box. Pl. 8/1.
O. mici fragmente marginale din acelaşi tip de piese: fragmente de cahlă placă (gr. 0,7 cm) cu picior scurt (4,5x0,9 cm) lucrate din pastă fină, ardere superficială; reversul nivelat cu o spatulă din lemn, aversul acoperit cu strat gros de angobă. Este posibil să fi fost pregătite pentru smălţuire. Inv. F 19829.

101.
F. fragment dintr-o cahlă uşor concavă (gr. 0,8 cm) cu picior de înălţime inegală (1/5,5 cm x 0,3/0,9 cm).
H. pasta de calitate bună degresată cu nisip şi pietricele, ardere foarte superficială; reversul nivelat cu mâna, iar piciorul cu o spatulă din lemn şi cu mâna; reversul foarte denivelat, urmăreşte decorul.
A. smalţ verde deschis peste angobă, strălucitor, crăpat pe toată suprafaţa; piciorul este de asemenea smălţuit până la jumătatea înălţimii lui.
U. masivă.
D. leu cu figură umană; marginal benzi decorative cu imitaţie de vrejuri.
C. sec. XVI–XVII
P. Vinţu de Jos. Inv. F 19832 şi F 19831.

O. copie puţin reuşită după leul de la sala de box; mici fragmente din altă piesă (a treia) la inv. F 19884 şi F 19881, din acelaşi loc.

102.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,5 cm) cu picior (6x0,5 cm); partea centrală adâncită – după curbură trebuie să fi fost o piesă de dimensiuni mici. Nu este exclus să fi fost destinată coronamentului.
H. pasta fină, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. angobă albă; pată de smalţ verde marginal.
U. masivă, pe revers şi pe interiorul piciorului.
D. vegetal stilizat; din câmpul central se păstrează o rozetă de dimensiuni mici, cu doua rânduri de petale dezvoltate dintr-un nucleu proeminent, şi un lujer; în exterior bandă decorativă din lujeri înfăşuraţi. Posibil fragment dintr-o piesă decorată cu leu asemănătoare celei de la sala de box.
C. sec. XV–XVI.
P. inv. F 5355.

103.
F. fragment de cahlă placă fără picior (gr. 0,6/1 cm).
H. pastă grosieră cu pietricele, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. urme de şlem cărămiziu.
U. masivă.
D. leu păzind pomul vieţii.
C. sec. XV–XVI.
P. inv. indesc. Pl. 8/2.

104.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,6 cm) cu picior scurt (3x0,5 cm).
H. pastă fină cu mică şi nisip, ardere incompletă, presată în tipar cu mâna.
A. smalţ verde închis, strat foarte gros.
U. intensă.
D. leul passant.(?)
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Conservator. Pl. 8/3.

105.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,6 cm) fără sistem de fixare.
H. pastă fină, ardere incompletă, presată cu o ţesătură.
A. şlem cărămiziu.
U. masivă.
D. leu passant.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26886. Pl. 8/4.

106.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,6 cm).
H. pastă fină cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. smalţ verde închis, strălucitor.
U. intensă.
D. grifon.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Conservator. Pl. 8/5.

107.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm).
H. pastă fină degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu o pânză.
A. smalţ verde închis, strălucitor.
U. medie.
D. grifon.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Conservator. Pl. 8/6.

108.
F. fragment de placă (23,5x16,5x1 cm) cu picior scurt (3,8x0,7 cm), pe revers urmele unor pedunculi. Lateral pe picior trei orificii de manevrare din care două obturate în stare crudă. Al treilea s-a rupt înainte de arderea piesei.
H. pastă de calitate bună degresată cu nisip, presată în tipar cu o ţesătură, piciorul cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
A. smalţ verde deschis, strat inegal peste angobă.
U. masivă, pe revers şi pe picior.
D. animal fantastic – probabil grifon – în medalion oval.
C. sec. XVII.
P. inv. indesc.

109.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm).
H. pastă de calitate medie degresată cu nisip şi pietricele, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn.
A. şlem galben-cărămiziu.
U. masivă.
D. cap de animal – steag?
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Sala de box. Pl. 8/9.

110.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,7 cm) fără picior, având pe revers marginile uşor îngroşate.

H. pasta grosieră degresată cu nisip, pietricele şi mică, uscată în straturi, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
U. superficială.
D. medalion – probabil cu pasărea Phoenix.
C. sec. XVI. Piesă identică cu inscripţie 1586 în săpăturile mai noi de la Vinţu de Jos.
P. Vinţu de Jos. Inv. F 19504. Pl. 8/7.

111.
F. fragment central de cahlă placă (gr. 0,7 cm).
H. pastă de calitate bună, ardere completă.
U. superficială.
D. păsări într-un cadru vegetal.
C. sec. XV–XVI.
P. Vâlcele. Pl. 8/8.

112.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm).
H. pastă grosieră degresată cu nisip şi pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn.
A. urme de şlem galben cărămiziu.
U. superficială.
D. fragment de pasăre sau animal.
C. sec. XV–XVI.
P. Cetatea Lita, palat. Inv. F 24587.

113.
F. fragment de cahlă placă (gr. 1/1,6 cm).
H. pastă grosieră degresată cu pietricele, supra-ardere, presată în tipar cu lemn şi cu mâna. Fragmentul crăpat la ardere pe toată suprafaţa, foarte probabil un rebut.
D. fragment din corpul unei păsări.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26875.
O. Viorica Crişan, *Săpaturile de salvare din Cluj-Napoca*, AMN, XXXIII, 1996, pl. 13/6.

114.
F. cahlă placă (24,8x21,4x1 cm) cu picior (3,5x0,7 cm); pe revers urme de pedunculi.
H. pasta presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul cu o spatulă din lemn.
A. strat inegal de smalţ verde deschis peste angobă.
U. superficială pe revers şi pe picior.
D. vultur bicefal stilizat, inscripţie „1620" în partea de sus, şi „DS" în zona mediană.
C. sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 3322.
O. exemplar identic dar de dimensiuni puţin mai mici (21,4x20,7 cm) şi nesmălţuit, aversul acoperit cu vopsea roşie, inv. I 1115. Exemplarul smălţuit este publicat în Barbu Slătineanu, *Ceramica românească*, Bucureşti, 1938, Pl. 111.

115.
F. cahlă placă (25,5x25x1 cm) cu picior (5x0,8 cm). Câte patru orificii pentru manevrare pe laturile lungi ale piciorului.
H. pasta presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
A. strat gros de smalţ verde închis strălucitor peste angobă.
U. masivă pe revers şi picior.
D. vultur bicefal.
C. sec. XVII–XVIII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. 3321.
O. exemplar identic din aceeaşi colecţie: placă (20,7x21x1,4 cm) cu picior scurt (3,6x0,6 cm); pasta presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul cu o spatulă din lemn. Inv. I 1161.

116.
F. fragmente de cahlă placă (gr. 0,5/0,9 cm).
H. pastă grosieră degresată cu nisip şi pietricele, ardere incompletă, presată cu lemn.
A. urme de şlem galben cărămiziu.
D. rozete stilizate.
C. sec. XV–XVI.
P. Cetatea Lita, palat şi palatul mijlociu. Inv. F 24585 şi F 24628.

117.
F. fragment marginal de cahlă placă (gr. 0,4/1 cm) cu picior (4,3x0,6 cm).
H. pasta de calitate bună cu mică şi nisip, uscată în straturi, ardere completă; presată în tipar cu o ţesătură.
A. smalţ verde irizat în argintiu, peste angobă.
U. masivă, pe revers şi picior.
D. lujeri înfăşuraţi pe o baghetă.
C. sec. XV–XVI.
P. Vinţu de Jos. Inv. F 19802.

118.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,4 cm).
H. pastă fină degresată cu mică, ardere incompletă, presat cu lemn şi cu mâna.
A. pată de smalţ verde pe revers.
U. superficială.
D. vegetal.
C. secolele XV – XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26840.

119.
F. fragment de cahlă placă fără picior (gr. 1/1,4 cm); după urmele de arsură de pe revers a funcţionat cu un olan ataşat.
H. pastă grosieră cu pietricele, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
U. superficială.
D. motive gotice.
C. sec. XV–XVI.
P. inv. I 514. Pl. 8/10.

120.
F. fragment de cahlă placă (gr. 1 cm) cu piciorul parţial spart (3x1 cm).
H. pastă grosieră cu pietricele, ardere incompletă; presată în tipar cu o spatulă din lemn, prin mişcări circulare.
A. smalţ galben-verzui peste angobă, irizat, crăpat fin pe toată suprafaţa, în parte căzut.
D. compoziţie geometrică cu elemente preluate din arhitectura gotică.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Sala de box. Pl. 8/11.

121.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,7 cm) cu piciorul complet desprins.
H. pasta grosieră cu nisip şi pietricele, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn.
A. smalţ verde irizat în argintiu, strat subţire peste angobă.
D. vegetal.
C. sec. XV–XVI.
P. inv. F 19803. Pl. 9/1.

122.
F. fragment de cahlă placă (gr. 1,1 cm) cu picior scurt (5,2 x 1 cm).
H. pasta grosieră, cu nisip şi pietricele, ardere incompletă; presată în tipar cu o spatulă din lemn.
A. smalţ verde inegal, strat gros peste angobă, estompează detaliile fine ale reliefului.
U. variabilă.
D. vegetal.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor. Inv. F 5375. Pl. 9/2.

123.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,6 cm) fără picior.
H. pasta de calitate bună, ardere completă; presată în tipar cu mâna, foarte neglijent.
A. vopsea roşie, prost conservată.
U. masivă.
D. vegetal. Marginal o bandă decorativă cu lujeri care se înfăşoară în jurul unei baghete; decorul central nu se poate descifra.
C. sec. XV–XVI.
P. inv. F 5665. Pl. 9/3.

124.
F. fragment de cahlă placă (gr. 1 cm).
H. pasta grosieră degresată cu pietricele, ardere completă, presată în tipar cu lemn.
A. şlem galben-cărămiziu.
D. vegetal – vrejuri.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26833.

125.
F. fragmente de cahlă placă (gr. 0,6 cm) cu picior scurt (4,5x0,6 cm).
H. pasta fină degresată cu nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. şlem alb-gălbui, în mare parte căzut.
U. masivă.
D. rozetă stilizată încadrată într-un medalion circular. Bordură decorativă cu mici rozete.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Napoca – Sala de box. Pl. 8/12.
O. din acelaşi loc fragment dintr-o piesă similară, lucrată cu alt tipar, având însă aceleaşi caracteristici tehnice, cu excepţia aversului care este acoperit cu smalţ verde irizat în argintiu. Fragmente dintr-o piesă identică în săpăturile de pe str. Prahovei nr. 12, inv. F 26828, F 26831.

126.
F. fragment de cahlă placă (gr. 1,3/1,5 cm) cu piciorul rupt.
H. pasta grosieră cu pietricele şi mică, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn.
A. smalţ policrom peste angobă: chenarul şi fondul verzi, frunzele laterale alb şi albastru, frunza din colţ albastru; calitate excelentă, posibil un import.
U. superficială.
D. vegetal, probabil cu medalion central.
C. prima jumătate a sec. XVI.
P. inv. D 1259. Pl. 4/6.

127.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,4/1 cm) cu picior (4,5x0,9 cm).

H. pasta de calitate bună cu nisip, uscată în straturi, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
U. masivă pe revers şi picior.
D. medalion circular redat printr-o împletitură de vrejuri şi frunze; în interior o rozetă cu 12 petale, dezvoltate dintr-un nucleu central proeminent. În exteriorul medalionului, spre colţuri, decor vegetal.
C. sec. XVI.
P. inv. II 6294. Pl. 4/7.

128.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,6 cm) cu picior scurt (4,3x0,6 cm), uşor concavă.
H. pastă fină degresată cu nisip, ardere incompletă, presată în tipar cu o spatulă din lemn.
A. strat gros de şlem galben cărămiziu.
U. intensă.
D. vegetal geometric, bordură marginală cu mici proeminenţe rectangulare.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Napoca – Sala de box. Pl. 9/4.

129.
F. fragment central de cahlă placă (gr. 0,9 cm).
H. pastă de calitate bună degresată cu nisip, presată cu o spatulă din lemn, ardere oxidantă incompletă.
A. smalţ verde închis spre negru, aplicat direct peste pastă.
U. superficială.
D. vegetal stilizat.
C. sec. XV.
P. Cluj-Napoca – Casa Bocskay. Pl. 9/5.

130.
F. fragment central de cahlă placă (gr. 0,9 cm); pe revers urme de la un peduncul de fixare.
H. pastă grosieră presată în tipar cu un obiect din lemn şi cu mâna, ardere inoxidantă incompletă.
A. smalţ verde maroniu spre negru peste angobă.
U. intensă.
D. compoziţie abstractă delimitată de o torsadă.
C. sec. XV
P. Cluj-Napoca – Casa Bocskay. Pl. 9/6.

131.
F. fragment marginal de cahlă placă (gr. 0,6 cm) cu piciorul desprins.
H. pastă de calitate bună degresată cu mică, presată în tipar cu o spatulă din lemn, ardere oxidantă incompletă.
A. strat de şlem, în cea mai mare parte exfoliat.
U. intensă.
D. vegetal.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Napoca – Casa Bocskay. Pl. 9/7.

132.
F. fragmente de cahlă placă cu picior scurt; pe revers urme de la un peduncul.
H. pastă de calitate bună degresată cu mică, presată în tipar cu mâna; ardere oxidantă completă.
A. micasat.
U. variabilă; un exemplar cu urme puternice de ardere secundară pe avers.
D. vegetal-floral.
C. sec. XVI–XVII.
P. Cluj-Napoca – Casa Bocskay. Pl. 9/8.

133.
F. fragment central de cahlă placă (gr. 0,6 cm).
H. pastă grosieră cu mult nisip, presată în tipar cu o spatulă din lemn, ardere oxidantă incompletă.
A. smalţ verde peste angobă.
U. intensă.
D. geometric.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Casa Bocskay. Pl. 9/9.

134.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,3/0,5 cm).
H. pasta grosieră degresată cu mică, nisip şi pietricele, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna. Pete de smalţ gălbui pe revers.
A. micasat.
U. masivă.
D. vegetal stilizat.
C. sec.XV–XVI.
P. Vinţu de Jos. Inv. F 19737. Pl. 9/10.

135.
F. fragment de cahlă placă (gr. 1,5/1,7 cm) cu picior de dimensiuni medii. Partea din spate este adăugată rudimentar prin presare cu degetele, şi se păstrează pe o înălţime de 9,5 cm – foarte probabil aceasta fiind limita superioară.
H. pasta grosieră degresată cu nisip şi pietricele, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.

A. smalţ verde marmorat, strat gros crăpat fin pe toată suprafaţa.
U. în exteriorul piciorului.
D. vegetal.
C. sec. XV–XVI.
P. inv. F 5311. Pl. 9/11.

136.
F. fragment de placă (gr. 1 cm) cu piciorul rupt.
H. pasta grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă.
A. smalţ gălbui – strat gros care s-a corodat la ardere – probabil rebut.
D. vegetal.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Emil Isac nr. 15. Inv. F 19836. Pl. 9/12.

137.
F. fragment de cahlă placă (gr. 1 cm).
H. pasta de calitate bună cu mică şi nisip, ardere foarte superficială; presată cu lemn.
A. şlem gălbui, strat subţire.
T. lemn.
U. masivă.
D. vegetal cu frunze de arţar.
C. sec. XVI
P. Cluj-Napoca – str. Karl Marx. Inv. F 19491. Pl. 9/13.

138.
F. fragment de patriţă (gr. 1,4 cm).
H. pasta grosieră, cu nisip şi pietricele, ardere completă.
D. vegetal – compoziţie cu vrejuri şi frunze de viţă de vie.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor. Inv. F 5357. Pl. 10/1.
O. Fragmente din piese identice descoperite în săpăturile de la Cluj-Napoca – Sala de box.

139.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,7 cm) cu picior scurt (3,5 x 0,6 cm).
H. pastă de calitate bună, ardere incompletă.
A. uşor micasat.
U. superficială.
D. vegetal compozit.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Mănăştur. Pl. 10/2.

140.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm) cu piciorul rupt.
H. pasta grosieră degresată cu pietricele şi nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn.
A. fulgi de mică pe toată suprafaţa.
U. superficială.
D. vegetal.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Napoca – Sala de box. Pl. 10/3.

141.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm).
H. pasta de calitate bună degresată cu mică, ardere completă; presată în tipar cu o pânză, reversul nivelat cu o spatulă din lemn.
A. micasat pe toată suprafaţa.
U. superficială.
D. vegetal stilizat.
C. sec. XVI.
P. inv. F 22284. Pl. 10/4.

142.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm) cu piciorul desprins.
H. pasta fină, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn.
A. toată suprafaţa acoperită cu fulgi de mică.
U. masivă.
D. vegetal cu ghinde.
C. sec. XVI–XVII.
P. inv. 6100. Pl. 10/5.

143.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,7 cm) cu picior scurt (3,5x0,7 cm).
H. pastă fină degresată cu nisip, ardere incompletă; presat în tipar cu o spatulă din lemn.
A. uşor micasat.
U. masivă.
D. vegetal geometric, dezvoltat dinspre colţ spre centru.
C. sec. XVI–XVII.
P. Cluj-Napoca – Sala de box. Pl. 10/6.

144.
F. fragment de cahlă placă (gr.0,7 cm) cu picior scurt (3,2x1 cm).
H. pasta grosieră cu pietricele, ardere foarte superficială.
A. micasat.
D. vegetal.
C. sec. XVI.
P. Vinţu de Jos. inv. F 19910. Pl. 10/7.

145.
F. fragmente de cahlă placă (gr. 0,6 cm) cu piciorul rupt.

H. pasta fină degresată cu mică, ardere completă; presată în tipar cu o spatulă din lemn.
A. întreaga suprafaţă acoperită cu fulgi de mică.
U. masivă pe revers şi picior.
D. vegetal.
C. sec. XVI–XVII.
P. Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor. Inv. F 5354 şi 5359. Pl. 10/8–9.

146.
F. fragment de cahlă placă (12x9,2x0,7 cm), cu picior scurt (3,5x0,6 cm); piciorul cu un orificiu nefinalizat.
H. pastă de calitate bună, ardere incompletă.
A. micasat.
U. superficială.
D. vegetal compozit.
C. sec. XVII.
P. Cluj-Mănăştur. Pl. 10/10.

147.
F. fragment de placă (gr. 0,8 cm) cu picior scurt (3,7x0,7 cm).
H. pastă de calitate bună degresată cu nisip, ardere incompletă. Presată în tipar cu o pânză.
A. micasat, urme de vopsea roşie.
U. superficială.
D. vegetal, cu medalion probabil oval. În exterior motive stilizate de forma unor brăduţi.
C. sec. XVI–XVII.
P. Cluj-Mănăştur. Pl. 10/11.

148.
F. fragmente de cahlă placă (gr. 0,5/0,9 cm) cu picior scurt (5x0,4 cm).
H. pastă degresată cu mică şi nisip, ardere incompletă, presată cu lemn şi cu mâna.
A. şlem cărămiziu.
U. masivă pe picior şi revers.
D. vegetal-floral, pe un fond acoperit cu mici proeminenţe circulare. Inscripţie „A" şi „D".
C. sec. XVI–XVII.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26827, F 26827. Pl. 10/12.
O. decor preluat după cahle poloneze. Fragment dintr-o piesă originală, lucrată din pastă fină de caolin, cu un registru perlat decorat cu frunze în formă de inimă şi un registru simplu cu frunze de arţar la inv. F 5330, databil în sec. XVI. Imitaţii mai puţin reuşite şi în săpăturile de la Cluj-Mănăştur, simple sau smălţuite verde.

149.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,6/0,7 cm).
H. pasta fină degresată cu mică, ardere completă; presată în tipar cu o ţesătură.
A. şlem cărămiziu închis, suprapus de un strat gros de var.
D. vegetal: flori şi fructe dezvoltate dintr-o rădăcină (sau vas?) în formă de inimă.
C. sec. XVI–XVII.
P. inv. IN 1436. Pl. 10/15.

150.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8/0,9 cm).
H. pasta fină, ardere completă; presată în tipar cu un lemn.
A. intens micasat.
D. floral-vegetal stilizat.
C. sec. XVI–XVII.
P. Vinţu de Jos. Inv. F 19854.

151.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,5 cm).
H. pasta de calitate bună degresată cu nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu o spatulă din lemn.
A. şlem gălbui.
U. masivă pe revers.
D. vegetal stilizat.
C. sec. XVI–XVII.
P. inv. F 5379.

152.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,7 cm) cu piciorul spart.
H. pastă grosieră degresată cu nisip şi pietricele, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna.
A. micasat excesiv.
U. masivă pe picior şi revers.
D. vegetal.
C. sec. XVII.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26906.

153.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm) cu piciorul spart.
H. pastă degresată cu nisip, ardere completă, presată în tipar cu o spatulă din lemn şi finisată cu mâna.
A. micasat.
U. superficială.
D. vegetal cu pasăre stilizată.
C. sec. XVII.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26905.

154.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm) fără picior.
H. pastă normală, ardere completă, presată în tipar cu mâna, pe revers o pată de smalţ.
A. smalţ verde brun.
U. masiv.
D. vegetal stilizat, derivat din pomul vieţii.
C. sec. XVII.
P. Cluj-Mănăştur.

155.
F. cahlă placă (25,3x19,3x1 cm) cu picior scurt (3,5x1 cm).
H. presată în tipar cu o spatulă din lemn.
U. masivă, pe revers şi parţial pe picior.
D. plantă cu rădăcină în formă de bulb, sub un portal semicircular. Inscripţie în oglindă, din care se poate descifra cu destulă certitudine anul 1661. Decorul încadrat de o torsadă şi de o bordură decorativă cu vrejuri. Câmpul plăcii foarte încărcat.
C. sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 3326.
O. Din aceeaşi colecţie o copie mai târzie, destul de mult simplificată: cahlă placă (23,5x18,2x1,7 cm) cu picior scurt (3,5x1 cm), urmele unor pedunculi pe revers; presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul finisat cu o spatulă din lemn. Inv. I 3328.

156.
F. fragment de cahlă placă (gr. 1,1 cm) cu piciorul complet desprins.
H. pasta de calitate bună, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu o ţesătură.
A. smalţ verde strălucitor, strat subţire peste angobă.
D. vegetal.
C. sec. XVII.
P. Cluj-Napoca – str. Gh. Doja. Inv. F 19405.

157.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,7 cm) cu picior scurt (3,7x0,7 cm).
H. pasta de calitate bună degresată cu mică, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn.
U. superficială pe revers.
D. vegetal – pomul vieţii stilizat. Compoziţie specific moldovenească.
C. sec. XVII.
P. inv. F 5662.
O. fragmente din piese identice la inv. F 5356 şi IN 8642.

158.
F. cahlă placă (23,5x22,8x0,7 cm) cu picior scurt (3x0,7 cm).
H. pasta presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul cu o spatulă din lemn.
A. şlem cărămiziu gălbui, apoi văruit.
U. masivă pe revers şi pe picior.
D. medalion din patru lobi, între care sunt reprezentate fructe de ananas.
C. sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 1173.

159.
F. cahlă concavă de formă dreptunghiulară (25,7x19x1,7 cm) cu picior scurt. (4,3x0,3 cm).
H. pasta presată în tipar cu o ţesătură, piciorul ataşat cu o spatulă din lemn.
A. urme de vopsea maro închis peste angobă.
T. lemn.
U. superficială pe revers şi parţial pe picior.
D. două lalele stilizate. Pe partea oblică a cahlei se disting urme de inscripţii, anul „1607" (?) pe una din laturile scurte, iar pe laturile lungi se descifrează câteva litere: „B", „Z", „D". Inscripţia pare să fi fost copiată fără a fi înţeleasă.
C. sec. XVI–XVII
P. colecţia Adolf Resch. Inv.3336. Pl. 10/13.

160.
F. fragment de cahlă placă (lăţime totală 13,6 cm, gr. 0,6 cm), cu picior (3,5x1,1 cm).
H. pastă de calitate bună, ardere incompletă, presată cu mâna, pe revers vagi urme de smalţ.
A. urme de smalţ verde.
D. lalea.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Mănăştur. Pl. 10/14.

161.
F. fragmente dintr-o cahlă placă (dimensiuni reconstituite 30,6x20,3 cm, gr. 1 cm) cu picior (5x1 cm).
H. pastă fină degresată cu mică şi nisip, presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. întreaga suprafaţă acoperită cu fulgi mari de mică.
U. masivă pe revers şi picior.
D. lalele reprezentate cu rădăcini şi frunze lanceolate.
C. sec. XVII.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26852, F 26902. Pl. 11/1–2.

O. Viorica Crişan, *Săpaturile de salvare din Cluj-Napoca*, AMN, XXXIII, 1996, I, pl.13/8. Fragmente din 3 sau 4 piese, toate cu urme de folosire. Un fragment dintr-o cahlă similară descoperit şi în săpăturile de la Cluj-Napoca – Conservator.

162.

F. fragment de cahlă placă (gr. 0,6 cm) cu picior scurt (4x0,6 cm).
H. pasta foarte fină, uscată în straturi, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn.
A. smalţ verde gălbui, strat foarte subţire peste angobă.
D. lalele reprezentate cu rădăcini şi frunze lanceolate; în partea inferioară inscripţie: „PAP" „PAL" „FAZA" „16".
C. sec. XVII.
P. Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor. Inv. F 5586. Pl. 11/3–5.
O. din acelaşi loc fragmente mai mici cu suprafaţa netratată (inv. F 5378, F 5380) sau micasată (inv. F 5249, F 5235, F 5245, F 5239, F 5241, F 5242). Mic fragment din săpăturile de la Cluj-Napoca – Conservator.

163.

F. fragmente de cahlă placă (gr. 0,8) cu picior scurt (4,2x0,7 cm).
H. pasta fină degresată cu mică, ardere completă; presată în tipar cu lemn.
A. întreaga suprafaţă micasată, apoi acoperită cu un strat de şlem cărămiziu închis.
U. masivă pe revers şi picior.
D. lalele reprezentate cu rădăcini şi frunze sub formă de valuri.
C. sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. IV 1110 a, c–j. Un mic fragment cu şlem galben cărămiziu, fără mică – inv. 6101.

164.

F. fragment de cahlă placă (gr. 0,9 cm) cu picior scurt (gr. 3,7x1 cm).
H. pastă de calitate bună presată în tipar cu o spatulă din lemn, ardere oxidantă incompletă.
A. intens micasat.
U. intensă, pe picior şi revers.
D. lalele.
C. sec. XVII
P. Cluj-Napoca – Casa Bocskay. Pl. 11/6.

165.

F. fragmente de cahlă placă (gr. 0,5 cm), cu piciorul complet desprins.
H. pastă de calitate bună, degresată cu mică, ardere incompletă, presată cu mâna.
U. medie.
D. lalele.
C. sec. XVII.
P. Cluj-Mănăştur. Pl. 11/7.
O. variante descoperite în acelaşi sit: 1. Un exemplar aproape întregit (dimensiuni 25,5x19/21x0,7 cm, piciorul 4,5x0,7 cm), piciorul cu câte două orificii pe laturile scurte; aceleaşi caractere tehnice, urme de tipar din lemn. Aversul micasat pe toată suprafaţa. 2. Fragmente de cahle plăci cu aversul acoperit cu angobă, lucrate cu alt tipar. 3. Fragment dintr-o placă al cărei avers a fost acoperit cu strat gros de var.

166.

F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm) cu picior scurt (3,9x1,1 cm).
H. pastă de calitate bună degresată cu mică şi rar pietricele, presată în tipar cu o spatulă din lemn, ardere oxidantă incompletă.
A. intens micasat.
U. intensă pe picior şi revers.
D. lalele.
C. sec. XVII.
P. Cluj-Napoca – Casa Bocskay. Pl. 11/8.

167.

F. fragment din câmpul central al unei cahle concave (gr. 0,6/0,8 cm) cu părţile marginale şi piciorul complet desprinse.
H. pasta de calitate bună degresată cu mică şi nisip, ardere completă; presată în tipar cu o ţesătură, reversul uniformizat apoi cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
A. vopsea roşie.
U. masivă.
D. vas cu lujeri de viţă de vie împletiţi în jurul unui arac; în partea de jos inscripţie „M" şi „M", de o parte şi de alta a vasului.
C. sec. XVI.
P. inv. I 513. Pl. 12/1.

168.

F. fragment din câmpul central al unei cahle adâncite (gr. 0,4/0,5 cm) cu picior complet desprins.
H. pasta de calitate bună cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn.
A. şlem gălbui.
U. masivă.
D. partea inferioară a unui vas cu flori.
C. sec. XVI.
P. inv. I 512. Pl. 12/2.

169.

F. cahlă placă (24x23,2x0,7 cm) cu picior scurt (5,3x0,5 cm) şi doi pedunculi pe revers. Pe laturile verticale ale piciorului câte patru orificii de manevrare.

H. pastă fină presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul finisat cu o spatulă din lemn. Ardere incompletă.

A. strat gros de şlem roşcat foarte fin.

U. masivă, pe revers şi pe picior.

D. vas cu flori stilizat, într-un medalion oval; relief foarte fin şi bine conturat. Inscripţie în medalion: în partea superioară „P" şi „M", iar în partea inferioară, de o parte şi de alta a vasului, „I" şi „D".

C. sec. XVII.

P. colecţia Adolf Resch. Inv. 1138. Pl. 12/3.

O. variantă smălţuită verde cu dimensiunile 24,6x24,6 cm, pe laturile ramei câte trei orificii de manevrare, inv. I 1162.

170.

F. cahlă placă (23x20x1 cm) cu picior (3,5x0,7 cm); pe revers păstrează urmele a cinci pedunculi.

H. pasta fină, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna; chenarul adăugat după imprimarea decorului, odată cu piciorul. Puternic arsă secundar.

A. strat gros de şlem galben cărămiziu.

T. lemn, urme adânci.

U. masivă, pe revers şi picior.

D. medalion octogonal cu laturile oblice arcuite, desenat printr-o bandă perlată; în interior trei lalele stilizate, dezvoltate dintr-un bulb comun, în formă de inimă. Din laturile arcuite ale medalionului pornesc spre colţurile plăcii acelaşi gen de lalele. Lateral doua benzi cu inscripţii, în stânga anul „1661", iar în dreapta iniţialele „B" şi „F".

C. sec. XVII.

P. colecţia Adolf Resch. Inv. 5332. Pl. 12/4.

O. piesă identică cu aversul smălţuit verde.

171.

F. cahlă placă (22,5x18,3x0,7 cm) cu picior scurt (3,5x0,5 cm); păstrează pe revers urma unui peduncul masiv, amplasat central.

H. pastă de calitate bună degresată cu nisip, presată în tipar cu o ţesătură, piciorul ataşat prin intervenţii manuale.

A. micasat pe toată suprafaţa.

U. masivă, pe revers şi picior.

D. vas cu flori şi ciboriu. Vasul este redat sub forma unei cupe cu talpa lată şi picior înalt. În partea inferioara, între vase, inscripţie „ISTVAN MIKLOS". Piesa are o bordură foarte elaborată, alcătuită dintr-un chenar în două trepte, urmat de o bandă decorativă din linii în zig-zag; motivul principal este încadrat de o imitaţie de torsadă, iar în partea superioară se interpune o a doua bandă, mult mai lată, formată din elemente vegetale stilizate.

C. sec. XVI–XVII.

P. inv. 6098. Pl. 12/6.

172.

F. cahlă placă (25x24x1 cm) cu picior (5,2x0,5 cm).

H. presată în tipar cu o spatulă din lemn.

A. smalţ verde, strat de grosime variabilă (nuanţă foarte închisă spre negru sau foarte deschisă spre gălbui).

U. masivă, pe revers şi parţial pe picior.

D. vas cu flori în medalion octogonal cu laturile arcuite, susţinut de doi tenanţi. În colţurile plăcii îngeri cu aripile desfăcute. Relieful piesei este extrem de fin, iar suprafaţa acoperită până la refuz cu vrejuri şi frunze. Inscripţie foarte clară „HW" şi „1674".

C. sec. XVII.

P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 3361.

O. copie mai puţin reuşită, cu detalii estompate şi capetele de îngeri transformate în motive abstracte: cahlă placă (23x21x0,8 cm) cu picior scurt (3,8x1 cm), păstrează pe revers urmele unor pedunculi. Pasta a fost presată în tipar cu ţesătură şi cu mâna, piciorul finisat cu o spatulă din lemn. Aversul acoperit cu vopsea cărămiziu închis spre negru. Utilizare superficială, pe revers şi parţial pe picior. Colecţia Adolf Resch, inv.indesc.

173.

F. cahlă placă (23,2x23x1 cm) cu picior scurt (3,5x1 cm) şi urme de la cinci pedunculi.

H. pasta presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul cu o spatulă din lemn.

A. strat inegal de smalţ verde deschis peste angobă.

U. masivă pe revers şi pe picior.

D. vas cu flori într-un cadru vegetal. Compoziţie inspirată din cahlele cu mască feminină.

C. sec. XVII.

P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 1100.

174.
F. cahlă placă (25x19,7x1 cm) cu picior scurt (4,7x0.5 cm); păstrează pe revers urmele a cel puţin opt pedunculi.
H. pasta de calitate bună degresată cu nisip şi mică, ardere completă; presată în tipar cu o ţesătură, piciorul adăugat cu mâna. Pete de smalţ verde pe picior.
U. masivă, pe revers şi parţial pe picior.
D. două vase cu flori stilizate, între ele o inimă. În câmpul central inscripţie „1722". Câmpul decorat încadrat de o torsadă şi o suită de chenare.
C. sec. XVIII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. 3332. Pl. 12/5.
O. variantă foarte simplificată: cahlă placă (26,3x23x1 cm) cu picior scurt (4x1 cm). Pasta presată în tipar cu mâna, piciorul cu o spatulă din lemn. Colecţia Adolf Resch, inv. I 1127. Fragment dintr-un exemplar identic, inv. I 1121.

175.
F. cahlă placă (23,2x21,7 cm) cu picior scurt (4,5x0,6 cm), pe revers pedunculi.
H. pasta fină, ardere completă; presată în tipar cu lemn.
A. şlem galben-cărămiziu.
D. vas cu flori între două coloane.
C. sec. XVIII.
P. inv. indesc.
O. variantă smălţuită cu inscripţie „1786" şi „HT", inv. I 1148; variantă smălţuită cu inscripţie mai puţin lizibilă dar cel mai probabil „1761" provine din colecţia Adolf Resch, inv. I 1125. Variantă smălţuită verde cu inscripţie „SK" sus şi „HM" jos, inv. F 2501, din colecţia Adolf Resch. Variantă smălţuită verde cu inscripţie „1761" şi „GC", inv. F 1192. Cahlele sunt pătrate, dimensiunea laturii variind între 22 şi 24 cm.

176.
F. cahlă placă (23,5 x 30 x 0,9 cm) cu picior scurt (3,7x0,8 cm).
H. pasta de calitate bună, presată în tipar cu o pânză; pe interiorul piciorului se păstrează urme de lut ars din umplutura acestuia.
A. smalţ verde inegal peste angobă.
U. superficială, pe revers şi interiorul ramei.
D. compoziţie stilizată, derivată probabil dintr-un blazon. Marginal benzi decorative asimetrice pe orizontală, iar pe verticală imitaţii de pilaştri spiralaţi şi păsări.
C. sec. XVII.
P. inv. I 1180. Pl. 13/1.

177.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,9 cm).
H. pastă de calitate bună degresată cu nisip, ardere completă, presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
A. smalţ verde peste angobă.
U. superficială.
D. blazon. În câmpul din dreapta jos pelicanul care îşi smulge pieptul pentru a hrăni puii.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Mănăştur.

178.
F. cahlă placă (24,3x24,7x1,6 cm) cu picior scurt (4,2x1 cm); păstrează pe revers cinci pedunculi la fel de înalţi ca piciorul.
H. presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. uşor micasat; urme de vopsea roşu cărămiziu.
U. masivă, pe revers şi picior.
D. blazon cu două animale, într-un câmp vegetal stilizat. Inscripţii „HP" şi „1641".
C. sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. 3334

179.
F. cahlă placă (26,5x20x0,7 cm) cu picior scurt (5,7x0,5 cm).
H. pasta de calitate bună, presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. toată suprafaţa micasată.
U. superficială pe revers.
D. blazon stilizat cu o rozetă în câmp.
C. sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv.3345. Pl. 13/2.

180.
F. cahlă placă (23x20,5x1,5 cm) cu picior scurt (3,7x0,7 cm); păstrează pe revers urmele unor pedunculi.
H. pastă de calitate bună degresată cu mică, presată în tipar cu o ţesătură, piciorul adăugat cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
A. urme de angobă.
U. masivă, pe revers şi parţial pe picior.
D. ulcior cu capac, inscripţii „1627" şi „IK". Marginal benzi decorative alcătuite din mici rozete, respectiv din linii în zig-zag, între care se interpun mai multe nervuri reliefate. Nu este exclus ca motivul central să reproducă emblema unei bresle.
C. sec. XVII.
P. inv. 6609. Pl. 13/3.

181.
F. cahlă placă reconstituibilă (23,5x21x0,7 cm) cu picior scurt (4,3x1,2 cm); pe revers pedunculi pentru fixare.
H. pastă normală, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna.
A. toată suprafaţa acoperită cu fulgi de mică.
T. lemn.
U. superficială.
D. vegetal compozit: lalele, rozete şi vrejuri cu muguri desfăşurate simetric pe o suprafaţă structurată de un ax central ce sugerează o tulpină principală. În partea inferioară a piesei era sugerată fie o rădăcină, fie un vas cu flori. Compoziţia derivă din tema pomului vieţii, contaminată cu aceea a vasului cu flori. Chenar decorativ cu ove.
C. sec. XVII.
P. Cluj-Mănăştur. Pl. 13/4.
O. Fragmente din şase exemplare, lucrate cu mai multe tipare. Aversul poate fi şi angobat. Fragmente din piese identice în săpăturile de la Cluj-Napoca – Casa Bocskay.

182.
F. cahlă placă (23x21,1x1,3 cm) cu picior scurt (4x0,5 cm).
H. pasta de calitate bună degresată cu mică; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. toată suprafata acoperită cu fulgi de mică.
U. superficială pe revers şi picior.
D. tapet. Câmpul principal împărţit prin diagonale în patru triunghiuri în care sunt reprezentate motive vegetale derivate din pomul vieţii. Borduri decorative bogate, geometrice, formate din mici ove alternând cu proeminenţe circulare, respectiv din linii în zig-zag.
C. sec. XVI–XVII.
P. inv. 7950. Pl. 14/1.

183.
F. fragment de cahlă placă (gr. 1 cm) cu piciorul parţial desprins (5,6 x 0,7 cm), uşor concavă.
H. pastă de calitate bună amestecată cu mică, presată în tipar cu o spatulă din lemn, ardere oxidantă incompletă.
A. maroniu-gălbui. Urme de mortar.
U. intensă.
D. vegetal stilizat, încadrat într-un medalion în patru lobi.
C. sec. XVI–XVII.
P. Cluj-Napoca, Casa Bocskay. Pl. 14/2.
O. piesă întreagă (26x20,2x1 cm) cu picior scurt (3x1 cm); pasta presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul finisat cu o spatulă din lemn. Aversul uşor micasat, apoi vopsit roşu; pe revers şi parţial pe picior urme de utilizare masivă. Colecţia Adolf Resch. Inv. I 3325.

184.
F. cahlă placă (25,2x18,3x1 cm) cu picior scurt (4x1 cm). Deformată înainte de ardere.
H. pastă de calitate bună degresată cu foarte multă mică, presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul finisat cu o spatulă din lemn.
A. şlem cărămiziu închis.
U. masivă, pe revers şi parţial pe picior.
D. medalion central circular decorat cu motive geometrice; spre colţurile plăcii elemente vegetale stilizate.
C. sec. XVI–XVII
P. inv. indesc. Pl. 14/3.

185.
F. cahlă placă (23x22,3x0,7 cm) fără picior, uşor concavă.
H. pasta presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. şlem roşu cărămiziu, apoi var.
U. masivă pe revers.
D. medalion de formă aproximativ ovală decorat cu elemente vegetale stilizate.
C. sec. XVII.
P. inv. I 1238. Pl. 14/4.

186.
F. cahlă placă (27x21,4x1,3 cm) cu picior scurt (3,6x0,6 cm). Urme de la un peduncul amplasat central.
H. pasta presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul finisat cu o spatulă din lemn. Cahla a fost deformată înainte de ardere, dar a fost utilizată ca atare.
A. urme de vopsea maro închis spre negru.
T. lemn.
U. masivă, pe revers şi pe picior.
D. medalion octogonal încadrat de motive vegetale stilizate. În medalion un vas cu flori sau un pom al vieţii foarte stilizat.
C. sec. XVI–XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 1121.

187.
F. cahlă placă (27/27,5x20,4x1,2 cm) cu picior scurt (3,5x0,5 cm); păstrează pe revers urmele a şase pedunculi.
H. pasta de calitate bună degresată cu mult nisip şi rar mică, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu o ţesătură. Puternic arsă secundar.

A. urme de vopsea maroniu-roşcat.
U. masivă, pe revers şi picior.
D. vegetal compozit, dezvoltat dintr-un nucleu central. Chenare foarte elaborate.
C. sec. XVI–XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. 3337.

188.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,7 cm).
H. pasta grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi mâna.
A. micasat pe toată suprafaţa.
U. superficială.
D. vegetal cu rozetă şi lujeri – probabil de tip tapet.
C. sec. XVI–XVII.
P. Cluj-Napoca – Sala de box. Pl. 14/6.

189.
F. fragment de cahlă placă (gr. 1 cm) cu picior (5x0,8 cm).
H. pasta de calitate bună degresată cu nisip, uscată în straturi, ardere incompletă; reversul nivelat cu un lemn, piciorul adăugat neglijent, cu mâna.
A. dungă de smalţ albastru marginal, câmpul alb – crăpat fin pe toata suprafaţa.
U. masivă pe revers şi picior.
D. fără decor. Piesă habană.
C. sec. XVII.
P. inv. D 1251.

190.
F. fragment de cahlă placă (gr. 1 cm) cu picior (6x1 cm).
H. pasta de calitate bună cu nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn.
A. smalţ alb verzui crăpat.
D. fără decor. Piesă habană.
C. sec. XVII.
P. Vinţu de Jos. Inv. F 19744.

191.
F. fragmente de cahle plăci (gr. 0,7/1,1 cm) cu picior (5/6,1x1 cm).
H. pasta fină, ardere completă; presată în tipar cu lemn.
A. smalţ alb verzui peste angobă, crăpat fin pe toata suprafaţa.
U. superficială.
D. fără decor. Piese habane.
C. sec. XVII.
P. Vinţu de Jos. Inv. F 19745, F 19782.

192.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm).
H. pasta de calitate bună cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu o ţesătură.
A. smalţ policrom peste angobă: fond alb murdar, decor albastru de cobalt – crăpat fin pe toată suprafaţa.
U. masivă.
D. vrejuri. Piesă habană.
C. sec. XVII.
P. Vinţu de Jos. Inv. F 19662.

193.
F. cahlă placă (21,3x20,8x1,5 cm) cu picior scurt (5,7x1 cm). Pe două laturi ale piciorului câte trei orificii pentru manevrare, cinci dintre ele astupate înainte de arderea piesei.
H. presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
A. smalţ verde peste angobă, calitate bună.
U. superficială, pe revers şi pe picior.
D. tapet cu figuri geometrice şi motive vegetale stilizate derivate din pomul vieţii.
C. sec. XVII.
P. inv. I 1248. Pl. 14/7.
O. numeroase variante cu diferenţe nesemnificative de decor: 1. Variantă cu smalţ verde: cahlă placă (23,1x22x1 cm) cu picior scurt (4,3x0,7 cm). Pe laturile lungi câte trei orificii pentru manevrare, cinci obturate înainte de ardere; utilizare masivă pe revers şi pe picior. Colecţia Adolf Resch, inv. I 1091. 2. Variantă cu smalţ bicolor, verde şi galben peste angobă: fragment de placă din pastă de calitate bună degresată cu nisip, uscată în straturi, ardere completă; presată în tipar cu o ţesătură, iar piciorul format cu un cadru din lemn şi îndreptat cu mâna. Utilizare masivă, pe revers şi picior. Vinţu de Jos, inv. F 19698, 19699. 3. Variantă cu vopsea roşu închis: placă (23,2x23,5x1 cm) cu picior scurt (4,3x0,7 cm). Pe revers urme de la un peduncul central. Pastă fină degresată cu nisip, presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna. Utilizare masivă, pe revers şi pe picior. Colecţia Adolf Resch, inv. I 1124. 4. Variantă cu şlem gălbui: cahlă placă (23x22,6x1,3 cm) cu picior (4,5x0,9 cm). Pe laturile lungi ale piciorului câte trei orificii pentru manevrare, cinci astupate înainte de ardere. Pasta presată în tipar cu lemn şi cu mâna. Urme de utilizare masivă pe revers şi pe picior. Colecţia Adolf Resch, inv. I 1126. 5. Variantă cu motivele mult simplificate: cahlă placă (21,3x21,3x1,6 cm) cu picior (5,6x1 cm), urme de pedunculi; pasta presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna. Pe avers vopsea roşu cărămiziu. Inv. I 1247. 6.

Variantă simplificată: cahlă placă (20,8x20,2x1 cm) cu picior scurt (5x1 cm). Pe două laturi ale piciorului câte trei orificii pentru manevrare, astupate cu lut înainte de ardere. Colecţia Adolf Resch, inv. I 1129. Probabil este mai târzie, din sec. XVIII.

194.

F. cahlă placă (30,5x22x1 cm) cu picior (4x1 cm); păstrează pe revers urmele unor pedunculi.
H. presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna.
A. şlem peste angobă, strat gros.
U. masivă, pe revers şi parţial pe picior.
D. tapet cu figuri geometrice şi motive vegetale derivate din pomul vieţii, foarte stilizate.
C. sec. XVII–XVIII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv.3358.
O. variante cu modificări ale elementelor decorative: 1. Cahlă placă (22x21x1,3 cm) cu picior scurt (3,7x1 cm), urme de la un peduncul central. Pasta presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna. Aversul cu urme de vopsea roşu cărămiziu. Colecţia Adolf Resch, inv. 1181. 2. Cahlă placă (21x22x1,4 cm) cu picior scurt (3,5x1 cm); pe revers urme de la patru pedunculi. Pasta presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna. Colecţia Adolf Resch, inv. 1113. 3. Fragmente din piese principial asemănătoare, prea mici pentru a fi clasificate: inv. IV 2816, F 19701, F 19736, F 19800 (ultimele trei din săpăturile de la Vinţu de Jos).

195.

F. cahlă placă (21x21x1 cm) cu picior (5x1 cm).
H. pastă de calitate medie, ardere completă.
A. smalţ verde peste angobă.
U. medie.
D. tapet cu figuri în formă de inimă în care sunt înscrişi crini şi rozete stilizate.
C. sec. XVII.
P. Cluj-Mănăştur. Pl. 15/1.

196.

F. cahlă placă reconstituibilă (21,3x21,3x0,8 cm) cu picior scurt (5x0,6 cm).
H. pastă fină, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. smalţ bicrom, fondul alb şi relieful albastru.
U. masivă.
D. tapet cu figuri în formă de inimă, combinate cu flori de crin şi rozete.
C. sec. XVII. Piesă habană.
P. inv. indesc. Pl. 15/2.
O. variante: 1. Cahlă placă smălţuită verde (22x22x1 cm) cu picior (5,5x0,8 cm). Pe laturile lungi câte trei orificii pentru manevrare obturate înainte de ardere; pe avers strat inegal de smalţ verde peste angobă, calitate proastă, parţial căzut. Urme de utilizare superficială pe revers şi pe picior. Colecţia Adolf Resch, inv. I 1106. 2. Cahlă placă cu inscripţie „P" şi „W ", (22x22x0,8 cm) cu picior scurt (4,8x0,5 cm), pe revers urme de pedunculi. Pasta presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna, pe avers urme de la tiparul din lemn. Urme de utilizare masivă, pe revers şi pe picior. Colecţia Adolf Resch, inv. I 1112.

197.

F. cahlă placă (23,3x20,6x1 cm) cu picior (4,3x0,9 cm).
H. pasta presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. vopsea alb gălbui.
U. masivă pe revers şi pe picior.
D. tapet cu arce legate şi rozete. Rozetele au câte patru petale, reprezentate sub forma unor mici cupe de lalele.
C. sec. XVII.
P. inv. I 1249. Pl. 15/4.
O. variantă smălţuită verde deschis: placă (21,5x22x1 cm) cu picior scurt (4,3x1 cm); pe revers urme de la patru pedunculi. Colecţia Adolf Resch, inv. I 1098.

198.

F. fragment de cahlă placă (gr. 1 cm) cu picior (3x0,7 cm) prevăzut cu orificii pentru manevrare.
H. pasta de calitate bună degresată cu nisip şi mică, ardere completă; presată în tipar cu lemn.
U. superficială, pe revers.
D. tapet cu arce legate şi rozete stilizate.
C. sec. XVII.
P. Mintia. Inv. IV 4603. Pl. 15/3.
O. variante: 1. Variantă cu lujeri încolăciţi la capete, între petale. Pastă grosieră, ardere completă, presată în tipar cu lemn. Inv. IV 1110 b, m. 2. Variantă foarte asemănătoare: fragment de cahlă (gr. 0,7 cm) cu picior (3,3x0,7 cm); aversul acoperit cu fulgi de mică, pe revers urme de utilizare masivă. Cluj-Napoca, inv. F 5358.

199.

F. cahlă placă (22x21,2x1,5 cm) cu picior (6x1 cm); pe două dintre laturile piciorului au fost

practicate câte două orificii pentru manevrare, obturate apoi în stare crudă.
H. pastă de calitate bună degresată cu mică, presată în tipar cu o spatulă din lemn.
A. micasat pe toată suprafaţa.
U. masivă, pe revers şi pe picior.
D. tapet cu arce legate, în câmpuri rozete stilizate cu câte patru petale de dimensiuni variabile în jurul unui nucleu central.
C. sec. XVII.
P. inv. 1206.
O. variantă simplificată, sec. XVII–XVIII: placă (19,5x19,5x1 cm) cu picior scurt (4x0,7 cm). Pastă de calitate bună degresată cu mică, presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna. Aversul parţial micasat, apoi acoperit cu vopsea roşie din care se păstrează urme vagi. Utilizare masivă, pe revers şi picior. Inv. 1205. Variante – fragmente prea mici pentru a se descifra detaliile la inv. F 19729 (Vinţu de Jos) şi IV 1110 e.

200.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm).
H. pastă de calitate bună, ardere completă, presată cu lemn.
A. întreaga suprafaţă acoperită cu fulgi de mică.
U. masivă.
D. tapet cu arce legate, frunze de acant.
C. sec. XVI–XVII.
P. Cluj-Mănăştur. Pl.14/5.

201.
F. cahlă placă (24x22,2x0,9 cm) cu picior (4,1x0,9 cm).
H. pasta presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
A. vopsea maro-cărămiziu spre negru.
U. masivă pe revers şi pe picior.
D. tapet cu arce legate transformate în romburi şi motive vegetale derivate din pomul vieţii.
C. sec. XVII–XVIII.
P. inv. I 1258.

202.
F. fragment de cahlă placă (gr. 1,1 cm) cu picior scurt (4,7x0,7 cm).
H. pasta de calitate bună uscată în straturi, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. smalţ verde aplicat direct peste pastă, în cea mai mare parte căzut.
D. tapet cu arce simple, decor derivat din pomul vieţii.
C. sec. XVI–XVII.
P. Vinţu de Jos. Inv. 19740. Pl. 15/5, reconstituită.
O. variantă având interiorul câmpurilor descris de arce fără decor: fragment de cahlă placă (gr. 0,7 cm) din pastă de calitate bună, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn. Pe avers smalţ verde, strat gros peste angobă. Vinţu de Jos, inv. F 19731.

203.
F. cahlă placă (25x23,2x1 cm) cu picior scurt (4,5x1 cm); păstrează pe revers urmele a nouă pedunculi.
H. pastă de calitate bună degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. micasat pe toată suprafaţa.
T. lemn.
U. masivă, pe revers şi parţial pe picior.
D. arce de cerc simple, suprapuse, iar în compartimentele astfel create motive vegetale stilizate şi geometrice; câmpul central, rezervat între arce, sugerează o arhitectură, de asemenea foarte stilizată.
C. sec. XVI–XVII.
P. inv. 3334.

204.
F. cahlă placă (24,5x25x1,3 cm) cu picior scurt (3,8x1,3 cm); păstrează pe revers urme unor pedunculi.
H. pasta presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul finisat cu o spatulă din lemn.
A. vopsea cărămiziu închis spre negru.
U. masivă, pe revers şi parţial pe picior.
D. tapet cu arce suprapuse. Piesa prezintă încă bordură marginală, iar în partea centrală decorul este asimetric.
C. sec. XVI–XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. 3351.

205.
F. cahlă placă (22,8x19,5x1 cm) cu picior scurt (3,2x0,5 cm).
H. pastă de calitate bună degresată cu mică, presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
A. urme de angobă.
U. superficială, pe revers şi parţial pe picior.
D. tapet cu arce suprapuse, motive vegetal-geometrice asimetrice.
C. sec. XVI–XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. 1209. Pl. 16/1.

206.
F. cahlă placă (23,6x23,6 cm) cu picior (5x0,7 cm). Pe laturile orizontale câte trei orificii pentru manevrare, imediat sub placă.
H. pasta presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
A. smalţ policrom crăpat fin pe toată suprafaţa. Fondul alb cu reflexe albastre.
U. masivă pe revers şi picior.
D. tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale (derivate din pomul vieţii) combinate cu elemente geometrice. Inscripţie „1674" şi „HW".
C. sec. XVII. Specific habană.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 3345. Pl. 16/3.
O. variante: 1. Variantă aproape identică smălţuită verde (dimensiuni (22,3x21,6x1 cm), picior scurt (3,8x0,7 cm), pe revers urme de la un peduncul amplasat central, aversul acoperit cu smalţ verde deschis uniform, inclusiv pe exteriorul ramei. Piesa are un chenar lat care fracturează continuitatea motivelor. Inv. 1125. 2. Variantă cu motivele geometrice simplificate: cahlă placă (23,5x24x1 cm) cu picior scurt (5x1 cm); păstrează pe revers urmele unor pedunculi. Aversul vopsit uniform cu roşu. Colecţia Adolf Resch, inv. 3396. 3. Fragmente din piese asemănătoare în săpăturile de la Cluj-Mănăştur. 4. Variantă care modifică elementele geometrice, din pastă de calitate bună degresată cu nisip, uscată în straturi, ardere completă; presată în tipar cu o spatulă din lemn. Aversul fin micasat, urme de utilizare superficială pe revers. Vurpăr, inv. IV, 4605.

207.
F. cahlă placă (23x22,7x0,8 cm) cu picior (7,5x0,5 cm).
H. pasta presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. smalţ policrom pe fond alb cu reflexe albastre, crăpat fin pe toată suprafaţa.
U. superficială.
D. tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale derivate din pomul vieţii; în zona centrală motive geometrice stilizate. Specific habană.
C. sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 3355.
O. variantă cu motivele simplificate: cahlă placă (22x22x0,5 cm) cu picior (4,3x0,8 cm), lucrată din pastă presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna. Aversul uşor micasat, apoi acoperit cu vopsea maro (roşu?) pe relief. Piesa poate fi mai târzie. Inv. I 1208.

208.
F. cahlă placă (22,5x21,5x1 cm) cu picior scurt (4x1 cm); păstrează pe revers urmele a cinci pedunculi.
H. presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. urme de vopsea maro închis.
U. superficială pe revers.
D. tapet: arce de cerc simple, suprapuse, iar în compartimentele astfel create motive vegetale stilizate derivate din pomul vieţii şi combinate cu mici rozete în câmpul central.
C. sec. XVII–XVIII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. 3347.

209.
F. cahlă placă (21,5x22x1,3 cm) cu picior scurt (4,3x1 cm); păstrează pe revers urmele unor pedunculi.
H. presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. strat gros de şlem roşcat foarte fin.
T. lemn.
U. masivă, pe revers şi parţial pe picior.
D. tapet: arce de cerc simple, suprapuse, iar în compartimentele astfel create motive vegetale stilizate. Păstrează motivul derivat din pomul vieţii, dar elementele geometrice din câmpurile intermediare sunt înlocuite cu elemente vegetale stilizate.
C. sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. 3346. Pl. 16/2.

210.
F. cahlă placă (23,2x19,1x1,1 cm) cu picior scurt (5x0,5 cm).
H. pastă de calitate bună degresată cu mică, presată în tipar cu o ţesătură, piciorul finisat cu o spatulă din lemn.
A. urme vagi de angobă.
U. masivă, pe revers şi parţial pe picior.
D. tapet cu arce, motive extrem de stilizate, preluate din arta crestăturilor în lemn.
C. sec. XVIII.
P. inv.indesc.

211.
F. cahlă placă (23x22x1 cm) cu picior scurt (3,4x2 cm), pe revers urme de pedunculi.
H. pasta presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
A. urme de vopsea roşie.
U. masivă, pe revers şi pe picior.
D. tapet cu arce suprapuse, motive geometrice. Inscripţie în oglindă anul „1711".
C. sec. XVII–XVIII
P. colecţia Adolf Resch. Inv. 1135.

212.
F. cahlă placă (21,3x21,3x1 cm) cu picior scurt (4,5x1 cm); pe revers urme de pedunculi.
H. pasta presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
U. masivă, pe revers şi pe picior.
D. tapet cu reţea de cercuri în care sunt înscrise rozete stilizate.
C. sec. XVII–XVIII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 1130. Pl. 15/6.

213.
F. fragment marginal de cahlă placă (gr. 0,6 cm) cu picior scurt (4x1 cm); urme de la doi pedunculi din lut pe revers.
H. pastă de calitate bună amestecată cu mică, presată în tipar cu o spatulă din lemn, ardere oxidantă incompletă.
A. intens micasat.
U. intensă.
D. tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale stilizate alternând cu motive geometrice.
C. sec. XVII.
P. Cluj-Napoca – Casa Bocskay. Pl. 16/4.

214.
F. fragment marginal de cahlă placă (gr. 0,75 cm) cu picior scurt (3,3x0,75 cm).
H. pastă grosieră degresată cu mică şi pietricele, presată în tipar cu o spatulă din lemn, ardere oxidantă completă.
A. intens micasat.
U. intensă pe revers şi picior.
D. tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale stilizate alternând cu motive geometrice.
C. sec. XVII.
P. Cluj-Napoca – Casa Bocskay. Pl. 16/5.

215.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,7 cm) cu picior scurt (3,4x0,75 cm).
H. pasta de calitate bună degresată cu mică, presată în tipar cu mâna, ardere oxidantă completă.
A. intens micasat.
T. lemn.
U. intensă pe revers.
D. tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale stilizate alternând cu motive geometrice.
C. sec. XVII.
P. Cluj-Napoca – Casa Bocskay. Pl. 16/6.

216.
F. fragment marginal de cahlă placă (gr. 1,2 cm) cu picior scurt (4,6x1,2 cm).
H. pasta de calitate bună presată în tipar cu mâna, ardere oxidantă completă.
A. uşor micasat.
U. intensă.
D. tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale stilizate alternând cu motive geometrice.
C. sec. XVII.
P. Cluj-Napoca – Casa Bocskay. Pl. 16/7.

217.
F. cahlă placă (27,3x25x0,7 cm) cu picior (4,6x0,7 cm). Pe revers urme de la nouă pedunculi.
H. pasta presată în tipar cu mâna, piciorul cu o spatulă din lemn.
A. micasat pe toată suprafaţa, urme de şlem cărămiziu gălbui.
T. lemn.
U. masivă pe revers şi pe picior.
D. cetate cu cinci turnuri dispuse în planuri diferite. Medalion oval dezvoltat dintr-un blazon; în scobiturile laterale motive vegetale.
C. sec. XVI–XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 1168.

218.
F. cahlă placă (24,6x23,7x1 cm) cu picior (5,7x1 cm), urme de pedunculi. Pe laturile lungi ale piciorului câte 3 orificii pentru manevrare.
H. pasta presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
A. urme de vopsea cărămiziu roşcat.
U. masivă pe revers şi picior.
D. cetate cu cinci turnuri aşezată pe un potir, într-un cadru vegetal, medalion în formă de romb. Din colţurile plăcii spre medalion câte trei lalele din tulpină comună.
C. sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 1183. Pl. 17/1.
O. variante: 1. Piesă foarte asemănătoare, cu decorul vegetal mai simplificat: cahlă placă (21,3x20,8x1,5 cm) cu picior (5,7x1 cm). Pe două laturi ale piciorului câte trei orificii pentru manevrare, unul astupat înainte de ardere. Pasta presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna, pe avers urme de vopsea, pe revers urme de utilizare masivă. În interiorul medalionului inscripţie „HW" şi „GK". Colecţia Adolf Resch, inv. I 1184. 2. Fragment dintr-o piesă asemănătoare (gr. 0,7 cm) din pastă de calitate medie, cu nisip şi mică, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn. Utilizare masivă. Brâncoveni, inv. IN 10722.

219.
F. cahlă placă (25,4x23,8/24,2x1,5 cm) cu picior scurt (5,7x1 cm); pe revers urme de pedunculi.
H. pasta presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul cu o spatulă din lemn.
A. suprafaţa acoperită integral cu mică, apoi cu un strat gros de şlem gălbui; câţiva stropi de var.
U. masivă pe revers şi picior.
D. cetate cu trei turnuri. Inscripţie „P"şi „M" în partea de sus.
C. sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 1185. Pl. 17/2.
O. variantă: cahlă placă (25x23,3x1 cm) cu picior scurt (4x1 cm), lucrată din pastă de calitate bună degresată cu mică, presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna. Aversul uşor micasat, apoi acoperit succesiv cu angobă şi vopsea. Pe revers şi parţial pe picior urme de utilizare masivă. Cetate cu trei turnuri, inscripţie „G" şi „M". Colecţia Adolf Resch, inv.1136.

220.
F. cahlă placă (27x22,6x0,8 cm) cu picior (5x1 cm).
H. pasta presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul finisat cu o spatulă din lemn.
A. parţial micasat, apoi acoperit cu angobă.
U. masivă pe revers şi pe picior.
D. cetate cu trei turnuri şi pod ridicător. În partea inferioară inscripţie „1676".
C. sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 1182. Pl. 17/3.
O. variante: 1. Piesă aproape identică: cahlă placă (27x21,5x1 cm) cu picior scurt (4,2x1 cm), urme de pedunculi pe revers. Pasta presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna, aversul uşor micasat, urme de utilizare masivă pe revers şi parţial pe picior. Inv.indesc. 2. Variantă smălţuită: cahlă placă (26,5x26x1 cm) cu picior (4x1 cm), lucrată din pastă de calitate bună, presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul finisat cu o spatulă din lemn. Aversul păstrează urme de la tiparul din lemn, a fost parţial micasat, apoi văruit. Pe revers şi parţial pe picior urme de utilizare masivă. Colecţia Adolf Resch, inv. I 1122.

221.
F. cahlă placă (27,8x23x1,5 cm) cu picior scurt (3x1 cm). Urme de la zece pedunculi pe revers.
H. pasta presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul cu o spatulă din lemn.
A. strat gros de şlem cărămiziu.
U. masivă pe revers şi picior.
D. cetate cu şapte turnuri.
C. sec. XVII.
P. inv. I 1181. Pl. 17/4.

222.
F. cahlă placă (25x19,5x1 cm) cu picior scurt (4x1 cm).
H. pasta presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul finisat cu o spatulă din lemn.
A. smalţ verde deschis, strat de grosime inegală, parţial curs pe picior.
U. masivă, pe revers şi parţial pe picior.
D. cetate cu trei turnuri aşezată pe un vas cu flori.
C. sec. XVII.
P. inv.7949.

223.
F. cahlă placă (25x27x1,3 cm) cu picior scurt (3,8x1 cm).
H. pasta de calitate bună degresată cu mică, presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu o ţesătură.
A. parţial micasat.
T. lemn.
U. masivă, pe revers şi parţial pe picior.
D. cetate cu trei turnuri, într-un cadru vegetal, medalion format din două acolade. Turnul din mijloc sugerează o biserică cu cupolă. Sub cetate inscripţie „1707", în partea superioară literele „H" şi „D" în relief foarte slab.
C. sec. XVII–XVIII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 907.
O. variante: 1. Exemplar aproape identic: cahlă placă (25,4,5x27,4x1 cm) cu picior (4x1 cm), pe revers urme de pedunculi; pasta presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul cu o spatulă din lemn. Aversul micasat, apoi acoperit cu un strat de şlem galben cărămiziu. Din inscripţie nu este vizibil decât anul „1707". Inv. I 1169. 2. Cahlă placă (25,6x27,1x0,9 cm) cu picior (4,5x1 cm); pe revers urme de la nouă pedunculi. Pasta presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul cu o spatulă din lemn. Pe avers smalţ verde deschis curs şi pe picior. Din inscripţie nu este vizibil decât anul „1707". Inv. I 1186. 3. Cahlă placă (26,3x26,5x0,7 cm) cu picior 4,3x0,9 cm). Pasta presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna, piciorul cu o spatulă din lemn. Pe avers strat inegal de smalţ verde

deschis, curs şi pe picior. Pe revers şi pe picior utilizare masivă. Fără inscripţie. Colecţia Adolf Resch, inv. I 1165.

224.
F. fragment de cahlă placă de formă dreptunghiulară (lăţimea totală 8,9 cm; gr. 0,9 cm) fără picior.
H. pastă de calitate medie degresată cu pietricele, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. urme de şlem galben cărămiziu.
U. superficială.
D. benzi geometrice.
C. sec. XV–XVI.
P. Cetatea Lita, palat. Inv. F 24625 a şi b.

225.
F. fragment de cahlă placă de formă dreptunghiulară (lăţimea totală 13,8 cm, gr. 0,5 cm) fără picior.
H. pastă de calitate bună degresată cu nisip, ardere completă, presată în tipar cu lemn.
A. urme de şlem galben cărămiziu.
D. geometric: cercuri intersectate, iar în interior un decor format din nervuri care sugerează spiţe.
C. sec. XV–XVI.
P. Cetatea Lita, curtine. Inv. F 24716.

226.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,7/1 cm) fără picior. Probabil o piesă pătrată de dimensiuni mici.
H. pastă de calitate medie degresată cu nisip (adesea apar şi pietricele), ardere incompletă, presată cu lemn. Majoritatea fragmentelor sunt puternic arse secundar, unele chiar deformate.
A. strat gros de şlem galben-cărămiziu.
U. superficială.
D. geometric, compus din nervuri dispuse simetric.
C. sec. XV–XVI.
P. Cetatea Lita, palat şi ateliere. Inv. F 24688, F 24681, F 24685, F 24679, F 24686.

227.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,5/1 cm) fără picior. Probabil o piesă dreptunghiulară.
H. pastă grosieră degresată cu nisip şi pietricele, ardere completă, presată cu lemn.
A. urme de şlem galben cărămiziu.
U. superficială în zona centrală.
D. geometric. Rozete cu petale triunghiulare puternic reliefate, iar în colţurile plăcii trei proeminenţe ovale de dimensiuni mici. Probabil două rozete, despărţite de un decor geometric.
C. sec. XV–XVI.
P. Cetatea Lita, palatul mare. Inv. F 24672; F 24671, F 24677, F 24675, F 24674, F 24673, F 24678.

228.
F. fragment de torsadă (gr. 2 cm).
H. pasta grosieră degresată cu pietricele, ardere completă.
A. smalţ verde marmorat peste angobă.
D. torsadă puternic reliefată.
C. sec. XV–XVI.
P. inv. D 1256.

229.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,9 cm) fără picior.
H. pastă de calitate medie degresată cu nisip, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn.
A. urme de şlem galben cărămiziu.
D. imitaţie de scriere gotică.
C. sec. XV–XVI.
P. Cetatea Lita, palat. Inv. F 24688.

230.
F. fragment de cahlă placă (gr. 1,2 cm) cu piciorul desprins.
H. pastă de calitate bună, ardere completă.
A. smalţ verde de calitate proastă, peste angobă, pe alocuri căzut.
U. superficială.
D. imitaţie de scriere gotică.
C. sec. XV–XVI.
P. Vâlcele.

231.
F. fragment de cahlă placă (gr. 1,2 cm) fără picior.
H. pasta grosieră degresată cu pietricele, uscată în straturi, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn.
A. şlem galben cărămiziu.
D. reţea de pătrate din nervuri simple.
C. sec. XV–XVI.
P. inv. 2079.

232.
F. fragment marginal dintr-o cahlă placă (gr. 0,9 cm) fără picior.
H. pasta grosieră cu pietricele, ardere foarte superficială; presată în tipar cu lemn.
A. smalţ verde marmorat opac.

D. reţea de nervuri duble subţiri, probabil simetrică.
C. sec. XV–XVI.
P. Vinţu de Jos. Inv. F 19883.

233.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm) fără picior. După urmele de arsură de pe revers a funcţionat cu un olan ataşat.
H. pasta grosieră degresată cu nisip şi pietricele, ardere superficială; presată în tipar cu o spatulă din lemn.
A. smalţ verde inegal peste angobă albă.
U. masivă în zona centrală.
D. reţea de nervuri reliefate care se întretaie descriind romburi cu laturile formate fie dintr-o singură nervură, fie din câte trei nervuri paralele; relief inegal, în unele zone destul de aplatizat.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor. Inv. 5372. Pl. 18/1.

234.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,7 cm) fără picior.
H. pastă de calitate medie degresată cu nisip şi mică, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
D. reţea de nervuri reliefate care descriu romburi.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Sala de box. Pl. 18/2.
O. fragmente din piese similare în săpăturile de la Cluj-Mănăştur. Numeroase fragmente în săpăturile din Cluj-Napoca – str. Prahovei: fragmente de placă (gr. 0,7/1,1 cm) fără sistem de fixare, lucrate din pastă grosieră degresată cu mică şi pietricele, arsă incomplet, presată în tipar cu lemn şi cu mâna. Aversul acoperit cu şlem galben maroniu. Inv. F 26844. Piesă mai grosieră, cu aversul acoperit cu un strat de şlem roşiatic – inv. F 26874. Fragmente dintr-o piesă asemănătoare: inv. F 26841, F 26843 (urme de angobă pe avers, iar pe revers pete de smalţ). Fragmente dintr-o piesă triunghiulară: inv. F 26845, F 26842. Numeroase fragmente în săpăturile de la Casa Bocskay: pl. 18/3.

235.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,6 cm) cu picior scurt (4,3x0,6 cm).
H. pastă grosieră degresată cu pietricele şi nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu o spatulă din lemn.
A. angobă albă.
D. geometric – nervuri reliefate.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Sala de box. Pl. 18/4.

236.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm).
H. pasta grosieră degresată cu nisip şi pietricele, presată în tipar cu o spatulă din lemn şi cu mâna.
A. smalţ verde închis de calitate foarte bună, peste angobă.
D. reţea de nervuri reliefate care descriu romburi neregulate.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor. Inv. 5377. Pl. 18/5.

237.
F. fragment de cahlă placă (gr. 1 cm) fără sistem de prindere.
H. pasta de calitate bună degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn.
A. şlem galben cărămiziu.
D. reţea asimetrică, puternic reliefată.
C. sec. XV–XVI.
P. inv. 1253. Pl. 18/6.

238.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,6 cm), cu picior (4/5x0,8 cm).
H. pastă de calitate bună, ardere completă.
A. toată suprafaţa acoperită cu fulgi de mică.
T. lemn.
U. superficială.
D. vegetal – geometric.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Mănăştur. Pl. 18/7.

239.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,9 cm) fără picior.
H. pasta fină, ardere completă; presată în tipar cu lemn.
U. masivă.
D. vegetal-geometric.
C. sec. XVI.
P. inv. I 46. Pl. 18/8.

240.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm) cu picior scurt (3,5x0,8 cm).
H. pastă de calitate medie cu nisip şi pietricele, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
D. geometric: nervuri reliefate paralele.

C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca, sala de box. Pl. 18/9.

241.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm) fără picior.
H. pasta de calitate bună degresată cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn.
U. masivă.
D. rozete geometrizate.
C. sec. XV–XVI.
P. inv. F 5238. Pl. 18/10.

242.
F. fragment central de cahlă placă (gr. 0,7 cm).
H. pastă grosieră cu mult nisip, presată în tipar cu o spatulă din lemn, ardere oxidantă incompletă.
A. smalţ verde închis peste angobă.
U. medie.
D. geometric.
C. sec. XV–XVI
P. Cluj-Napoca – Casa Bocskay. Pl. 18/11.

243.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,3/1 cm); după profil piesa a fost fie uşor concavă, fie a avut o formă mai specială, pentru coronament sau colţuri.
H. pasta de calitate bună degresată cu nisip, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu o ţesătură.
A. strat gros de şlem roşu, apoi strat gros de var; posibil refolosită.
D. rozetă stilizată înscrisă într-un cerc marcat prin nervură subţire, încadrat de o imitaţie de scriere gotică. Decorul formează un câmp conturat prin două baghete proeminente, iar în exteriorul acestora se păstrează o bandă din mici rozete cu câte patru raze care se dezvoltă dintr-un nucleu central
C. sec. XV–XVI.
P. inv. indesc. Pl. 18/12.

244.
F. fragment central de cahlă placă (gr. 0,6 cm).
H. pastă grosieră cu mult nisip, presată în tipar cu o spatulă din lemn, ardere oxidantă incompletă.
A. smalţ verde peste angobă.
U. intensă.
D. geometric.
C. sec. XV–XVI
P. Cluj-Napoca – casa Bocskay. Pl. 18/13.

245.
F. fragment central de cahlă placă (gr. 0,6 cm).
H. pastă fină degresată cu nisip, ardere incompletă, presată în tipar cu o spatulă din lemn.
A. smalţ verde irizat argintiu, aproape complet căzut.
U. intensă.
D. vegetal geometric, torsadă şi o linie arcuită.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Napoca – Sala de box. Pl. 18/14.

246.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,6 cm) cu picior scurt (4,2x0,8 cm).
H. pastă de calitate bună degresată cu nisip şi mică, ardere completă; presată în tipar cu o spatulă din lemn.
A. smalţ verde opac peste angobă, irizat în argintiu, în cea mai mare parte căzut.
U. superficială.
D. vegetal-geometric.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Napoca – Sala de box. Pl. 18/15.

247.
F. fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm) cu picior (7,5x0,8 cm).
H. pasta grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. smalţ verde gălbui peste angobă.
U. masivă pe revers şi picior.
D. geometric. Marginal bandă decorativă formată din triunghiuri afrontate, cele dinspre exterior de dimensiuni mai mici.
C. sec. XVI.
P. inv. D 733. Pl. 19/1.

248.
F. fragment de cahlă placă (1,3 cm) fără picior. După urmele de arsură de pe revers a funcţionat cu un olan ataşat.
H. pasta foarte grosieră degresată cu multe pietricele. După urmele păstrate pe avers partea centrală a fost lucrată la roată, sub formă de disc, după care au fost adăugate marginile, piesa devenind pătrată; după îmbinare, reversul a fost bine netezit cu o spatulă din lemn. Arsă secundar pe ambele feţe.
U. medie.
A. strat subţire de şlem galben cărămiziu.
D. alveole realizate manual.
C. sec. XV–XVI.
P. inv. F 5312. Pl. 19/2.

O. fragment dintr-o piesă identică cu aversul acoperit vopsea roşie: inv. F 5346.

249.

F. fragment de cahlă placă (gr. 1/1,5 cm) fără sistem de fixare. Probabil fragment de patriţă.
H. pastă grosieră, ardere completă, presată în tipar cu lemn.
A. şlem roşiatic.
D. geometric.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26879. Pl. 19/3.

250.

F. fragment de cahlă placă (gr. 1,2 cm) fără picior.
H. pastă grosieră degresată cu nisip, ardere completă, presată cu lemn şi cu mâna.
A. urme de şlem galben cărămiziu.
D. proeminenţe ovale dispuse regulat pe toată suprafaţa.
C. sec. XV–XVI.
P. Cetatea Lita, palatul de mijloc. Inv. F 24627, F 24626. Pl. 19/4.
O. fragmente din piese asemănătoare la Vâlcele: placă (gr 1,3/1,5 cm) fără picior, lucrată din pastă de calitate bună, ardere completă, presată în tipar cu lemn. Aversul acoperit cu şlem. Utilizare masivă.

251.

F. fragment de cahlă placă (gr. 1,5 cm) fără picior.
H. pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere incompletă.
A. şlem cărămiziu – roşcat.
U. superficială.
D. solzi.
C. sec. XV–XVI.
P. Vâlcele.

252.

F. fragment de cahlă placă (gr. 0,7 cm) cu picior (3,5x0,6 cm).
H. pastă de calitate bună, ardere incompletă.
A. uşor micasat.
U. superficială.
D. vegetal compozit.
C. sec. XVII.
P. Cluj-Mănăştur. Pl. 19/5.

253.

F. fragment de cahlă placă (gr. 1 cm) fără picior.
H. pasta grosieră cu pietricele, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn şi cu mâna; chenarul adăugat după imprimarea decorului.
A. pictat: fond alb, decorul reliefat şi cel pictat roşu. Vopseaua în cea mai mare parte căzută.
D. suprafaţa plăcii împărţită în carouri; în interiorul acestora alternează S-uri reliefate cu X-uri pictate.
C. sec. XVI.
P. inv. IV 4607. Pl. 19/6.

254.

F. cahlă placă (25,3x20x2 cm) cu picior scurt (5x1 cm).
H. pasta de calitate bună, presată în tipar cu o ţesătură şi cu mâna.
A. urme de angobă.
U. masivă, pe revers şi picior.
D. geometric, structurat prin două diagonale. Chenar decorativ format dintr-o linie în val.
C.sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. 3336.

Piese speciale

255.

F. fragment de medalion oval sau în forma de inimă (gr. 1,5 cm); sistemul de fixare în corpul sobei a fost un picior triunghiular, amplasat central.
H. pasta extrem de grosieră cu multe pietricele, netasată, ardere foarte superficială; presată în tipar cu o spatulă din lemn.
A. smalţ verde închis strălucitor, strat de grosime inegală. Smălţuită şi pe revers.
D. leu, probabil variantă la legenda leului păzind copacul vieţii.
C. sec. XV.
P. Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor. Inv. F 5508. Pl. 19/7.

256.

F. fragment de piesă specială în formă de blazon (gr. 1 cm), având un picior triunghiular pentru montare, din care nu se păstrează decât amprenta.
H. pastă de calitate bună, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn.
A. smalţ verde gălbui, strat de grosime inegală aplicat direct peste pastă, parţial şi pe revers.
U. superficială.
C. sec.XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Sala de box. Pl. 19/8.

257.
F. fragment dintr-o piesă de colţ, (gr. 0,7 cm) cu picior scurt (3x0,7 cm); câmpurile decorate sunt despărţite printr-o baghetă puternic reliefată.
H. pastă grosieră, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn.
A. smalţ verde aplicat direct pe ceramică, strat gros, calitate bună.
U. intensă, pe revers şi ramă.
D. frunze în formă de inimă şi vrejuri de viţă împletite.
C. sec. XV.
P. Cluj-Napoca – Sala de box. Pl. 19/9.
O. fragment dintr-o piesă asemănătoare (gr. 0,8 cm) fără picior, lucrată din pastă grosieră cu nisip şi pietricele, uscată în straturi, ardere completă; presată în tipar cu lemn. Pe avers smalţ verde peste angobă, strat de grosime inegală. Utilizare superficială. Inv. D 1255.

258.
F. fragment de cahlă placă de formă triunghiulară (gr. 0,9 cm).
H. pastă de calitate medie degresată cu mică şi pietricele, ardere incompletă, presată în tipar cu o spatulă din lemn.
A. şlem cărămiziu-gălbui.
D. reţea de nervuri reliefate.
C. sec. XV/XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26845 MIT. Pl. 19/10.

259.
F. fragment de piesă de coronament cu partea superioară decupată în creneluri pătrate (lăţime 15,5 cm, talpă 3,2 cm).
H. pastă de calitate bună, ardere incompletă.
A. smalţ verde deschis peste angobă.
U. medie.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Mănăştur.

260.
F. fragment dintr-o piesă de coronament decupată (gr. 1,5 cm).
H. pasta de calitate bună degresată cu nisip, ardere incompletă.
A. smalţ verde închis, strat gros întins direct peste pastă.
C. sec. XV.
P. Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor. Inv. F 5300. Pl. 20/1.

261.
F. fragment dintr-o piesă de coronament decupată şi traforată (gr. 1,2 cm).
H. pasta fină degresată cu nisip, ardere completă; reversul acoperit cu smalţ verde maroniu întins direct peste pastă; deformată la ardere. Decupajul şi traforul nu foarte reuşite, piesa ar putea fi un rebut.
A. smalţ verde maroniu peste angobă albă, strat de grosime inegală, crăpat fin pe toata suprafaţa.
C. sec. XV.
P. inv. F 5591. Pl. 20/2.

262.
F. fragment dintr-o piesă de coronament decupată (gr. 1 cm).
H. pastă de calitate bună degresată cu nisip, ardere completă.
A. smalţ verde, strat subţire întins direct peste pastă.
C. sec. XV.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Pl. 20/3.

263.
F. fragment dintr-o piesa de coronament decupată (gr. 1,2 cm).
H. pasta de calitate bună degresată cu nisip, ardere completă.
A. smalţ verde, strat foarte subţire întins direct peste pastă.
C. sec. XV.
P. Cluj-Napoca – Palatul Telefoanelor. Inv. F 5290. Pl. 20/4.

264.
F. fragment dintr-o piesă de coronament decupată (gr. 1,1 cm).
H. pastă grosieră, ardere incompletă, presată cu lemn. Decupajul este destul de aproximativ, iar părţile laterale nu sunt decât parţial smălţuite – posibil un rebut.
A. smalţ verde, strat subţire întins direct peste pastă.
C. sec. XV.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Pl. 20/5.

265.
F. fragment dintr-o piesă de coronament decupată (gr. 1 cm).
H. pastă de calitate bună degresată cu nisip, ardere completă.
A. smalţ verde, strat gros peste angobă.
C. sec. XV.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Pl. 20/6.

266.
F. fragmente dintr-o cahlă traforată (gr. 1 cm).
H. pastă de calitate medie degresată cu pietricele, ardere completă, presată cu lemn.
C. sec. XV.
P. Cetatea Lita, palatul mare. Inv. F 24572, 24583. Pl. 20/7–8.

267.
F. fragmente de cahlă traforată (gr. 1 cm).
H. pastă de calitate medie degresată cu nisip, ardere incompletă.
C. sec. XV–XVI.
P. Cetatea Lita, palat. Inv. F 24611. Pl. 20/9.

268.
F. fragmente de cahlă traforată (gr. 1 cm).
H. pasta de calitate bună cu nisip, ardere completă.
A. smalţ verde, strat gros peste angobă, parţial curs şi pe revers; în cea mai mare parte căzut.
D. în partea inferioară a fragmentului o torsadă puternic reliefată, după care urmează o bandă de nervuri(?) din care se dezvolta coronamentul propriu-zis, decupat sau traforat; se păstrează doar pornirile.
C. sec. XVI.
P. Vinţu de Jos. Inv. F 19732. Pl. 20/10.

269.
F. fragment dintr-o piesă de coronament decupată (gr. 1 cm).
H. pastă grosieră, ardere completă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. smalţ verde gălbui peste angobă.
D. vegetal-geometric.
C. sec. XVI.
P. inv. I 47. Pl. 20/11.

270.
F. fragment dintr-o piesă de coronament cu partea superioară decupată (gr. 1 cm).
H. pastă grosieră, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn.
A: smalţ verde închis, strălucitor, strat gros peste angobă.
D: geometric.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – Conservator. Pl. 20/12–13.

271.
F. fragment de baghetă dintr-o piesă traforată (gr.1,3 cm).
H. pastă de calitate bună degresată cu nisip, ardere incompletă.
D. şir de proeminenţe circulare pe margine.
C. sec. XV–XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26834. Pl. 20/14.

272.
F. fragment dintr-o piesă de coronament decupată (gr. 1/1,8 cm).
H. pastă grosieră degresată cu pietricele, ardere completă.
D. vegetal.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26335. Pl. 21/1.

273.
F. fragment dintr-o piesă de coronament decupată, cu urme de picior (gr. 0,4/2 cm).
H. pasta grosieră cu pietricele, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. smalţ verde marmorat.
U. superficială.
D. în parte inferioară un tor reliefat, suprapus de o frunză de arţar.
C. sec. XVI.
P. inv. D 1254. Pl. 21/2.

274.
F. fragment dintr-o cahlă de coronament de formă ovală (gr. 0,7 cm) fără urme de sistem de prindere.
H. pasta de calitate bună uscată în straturi, ardere completă; presată în tipar cu lemn.
A. smalţ verde inegal întins direct peste pastă, strat gros, căzut în cea mai mare parte.
D. vegetal; relief foarte şters.
C. sec. XVI.
P. Vinţu de Jos. inv. F 19741. Pl. 21/3.

275.
F. fragment dintr-o piesă de coronament – un medalion de formă neregulată (blazon?). În partea din spate trebuie să fi avut un picior triunghiular pentru fixare. (gr. 1 cm)
H. pasta de calitate bună degresată cu nisip, ardere completă; reversul nivelat cu o spatulă din lemn.
A. smalţ verde maroniu, parţial peste angobă, strat de grosime inegală pe ambele feţe.
D. geometric, realizat prin incizie.
C. sec. XVI.
P. inv. F 5584. Pl. 21/4.

276.
F. fragment dintr-o cahlă de coronament decupată (gr. 0,8 cm).

H. pastă de calitate bună, ardere completă.
A. şlem, suprapus de un strat subţire de angobă.
D. rozete încadrate de mici proeminenţe circulare.
C. sec. XVI.
P. Vâlcele. Pl. 21/5.

277.
F. fragment dintr-o piesă de coronament decupată (gr. 1,1 cm).
H. pastă de calitate bună degresată cu nisip, ardere incompletă, presată cu lemn.
A. angobă alb-gălbui
D. vegetal.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Inv. F 26880. Pl. 21/6.

278.
F. fragment dintr-o cahlă de coronament de formă ovală (gr. 0,7 cm) fără urme de sistem de prindere.
H. pasta de calitate bună cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn.
A. smalţ verde inegal, direct peste pastă.
D. vegetal; relief slab, înecat în smalţ.
C. sec. XVI–XVII.
P. Vinţu de Jos. Inv. F 19743. Pl. 21/7.

279.
F. fragment dintr-o piesă de coronament decupată, eventual şi traforată (gr. 1,3).
H. pastă grosieră cu pietricele, ardere incompletă.
A. smalţ verde, strat subţire peste angobă.
D. probabil decupajul sugera un motiv vegetal.
C. sec. XVI.
P. Cluj-Napoca – str. Prahovei nr. 12. Pl. 21/8.

280.
F. fragment dintr-o piesă de coronament decupată (gr. 0,9/1,6 cm).
H. pasta grosieră cu pietricele, ardere incompletă.
A. smalţ verde, strat gros peste angobă albă, parţial curs pe spate.
D. partea inferioara a piesei este plină, decorată cu un şir de pătrate; din decupaj nu se păstrează decât pornirile, care sugerează forme circulare.
C. sec. XVI.
P. inv. F 5373. Pl. 21/9.

281.
F. fragment dintr-o piesă de coronament dreptunghiulară, uşor concavă (gr. 0,8 cm) cu picior (4,6x0,8 cm).
H. pasta grosieră, ardere incompletă; presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. şlem cărămiziu deschis.
T. lemn.
D. o margine marcată printr-un chenar simplu, cealaltă printr-o torsadă proeminentă. Decorul propriu-zis constă din rozete alternând cu elemente vegetale.
C. sec. XVI.
P. Zalău. Inv. IV 2819. Pl. 21/10.

282.
F. piesă de coronament decupată (24x22x1 cm) cu talpă în partea inferioară.
H. pasta presată în tipar cu lemn.
A. smalţ policrom pe fond alb, crăpat fin pe toată suprafaţa.
D. vas cu flori stilizat. Specific habană.
C. sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 3354. Pl. 22/2.

283.
F. piesă de coronament cu picior scurt (talpă: 4x1 cm).
H. pasta de calitate bună degresată cu mică şi nisip, presată în tipar cu lemn şi cu mâna, arsă complet.
A. micasat.
U. masivă, pe revers.
D. vegetal stilizat.
C. sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. F 25590.

284.
F. cahlă de colţ având la partea superioară două blazoane ataşate (h. 17 cm, cu blazon 20,2 cm), lăţimea laturilor, inclusiv blazoane, 13,5 cm, gr. 0,8 cm).
H. pasta fină, ardere completă, presată în tipar cu lemn. Părţile componente, respectiv piesa de colţ şi blazoanele au fost lucrate separat şi apoi asamblate. Pentru rezistenţă pe revers au fost ataşate trei bare din lut care fac legătura între laturi.
A. urme de şlem cărămiziu închis.
D. blazoane cu leu şi grifon.
C. sec. XV–XVI.
P. inv. indesc.

285.
F. cahlă de colţ formată din trei laturi (lăţimile 5/6/5,4 cm, gr. 0,9 cm, h. 24 cm).

H. pasta de calitate bună degresată cu nisip; presată în tipar cu lemn.
A. smalţ verde peste angobă.
U. masivă pe revers şi picior.
D. placa centrală: crini stilizaţi, combinaţi cu rozete.
C. sec. XVI–XVII.
P. inv. II 3324. Pl. 22/1.

286.
F. cahlă de colţ (h. 23 cm; lăţimi 17,2/7,7/6,5 cm, gr. 1 cm) cu picior (8,5x1 cm).
H. pastă presată în tipar cu lemn şi cu mâna.
A. smalţ policrom pe fond alb crăpat fin pe toată suprafaţa.
U. masivă pe revers şi picior.
D. pe latura mai lată decor de tip tapet cu arce suprapuse şi motive vegetale derivate din pomul vieţii. Pe colţ şi pe latura scurtă motive geometrice. Specific habană.
C. sec. XVII.
P. colecţia Adolf Resch. Inv. I 3353. Pl. 22/3.

287.
F. fragment dintr-o cahlă de soclu asamblată din trei elemente distincte (gr. 0,6 cm).
H. pasta fină cu nisip, ardere completă; presată în tipar cu lemn.
A. parţial micasat, şlem roşu-cărămiziu.
U. masivă în interior.
D. vegetal stilizat.
C. sec. XVII.
P. Cristuru Secuiesc. Inv. IV 2820. Pl. 22/4.

288.
F. fragment de cahlă de colţ (gr. 1 cm).
H. pasta grosieră cu pietricele, ardere incompletă, presată în tipar cu lemn.
A. smalţ verde argintiu peste angobă.
D. două rozete foarte stilizate, una în formă de cruce.
C. sec. XVII.
P. Vurpăr. Inv. IV 4605. Pl. 22/5.

289.
F. partea inferioară a unei cahle de colţ alcătuită din trei elemente lucrate separat şi asamblate în unghiuri obtuze; (lăţimi 6/7,7/7 cm păstrat; talpa în medie 4,5 cm, gr. 1 cm, h.max. 21 cm.).
H. pasta de calitate bună cu mica, ardere completă; părţile din spate nivelate cu lemn şi cu mâna.
A. smalţ verde peste angobă, opac, în cea mai mare parte căzut.
U. masivă.
D. câmpul central: decor floral stilizat, compus dintr-o rozetă amplasată central, din care se dezvoltă spre extremităţi frunze. În partea superioară piesa prezintă o prelungire de formă triunghiulară, decorată cu trei denticuli. Latura oblică mai lungă era de asemenea decorată pe jumătate: la limita rupturii se păstrează vagi urme de relief, insuficiente însă pentru reconstituirea motivului.
C. sec. XVI–XVII.
P. Vinţu de Jos. Inv. F 19700, 19712. Pl. 22/6.

290.
F. fragment dintr-o cahlă de soclu (gr. 0,7 cm).
H. pasta de calitate bună cu nisip, ardere completă, presată cu lemn.
A. smalţ alb verzui peste angobă, crăpat fin pe toata suprafaţa; arsă secundar.
U. superficială.
C. sec. XVII – specific habană.
P. Vinţu de Jos. Inv. F 19747. Pl. 22/7.
O. multe fragmente mici din acelaşi gen de piese (eventual de dimensiuni diferite), cu smalţ alb-verzui sau alb-albastru.

291.
F. fragment de cahlă de colţ formată din două laturi cu lăţimile egale (latura 5 cm, gr. 0,5/1 cm).
H. pasta extrem de fină; presată în tipar cu lemn.
A. smalţ verde opac, căzut pe cea mai mare parte a suprafeţei.
D. o latură simplă, cea de-a doua decorată cu motive florale.
C. sec. XVII.
P. Vinţu de Jos. Inv. F 19801.

292.
F. cahlă de colţ formată din trei laturi (h. 25,5 cm, lăţimi 9,8/3,3/6,2 cm, gr. 0,7 cm). Pedunculi pe revers pe partea mai lată.
H. pasta fină cu nisip, ardere completă, presată în tipar cu o ţesătură, cu lemn şi cu mâna.
A. toată suprafaţa acoperită cu fulgi de mică.
U. superficială.
D. pe latura centrală, cea mai îngustă, vas cu flori stilizat. Pe laterale motive de tip tapet cu arce simple. Inscripţie ilizibilă din care se descifrează clar cifrele „0" şi „4", cel mai probabil anul 1604.
C. sec. XVII.
P. inv. I 1234.

293.
F. fragment dintr-o cahlă de colţ rotunjită. (gr. 1,2 cm).
H. pasta de calitate bună, ardere incompletă, presată în tipar cu o spatulă din lemn.
A. smalţ verde, strat gros peste angobă.
D. arce simple, fără decor în interiorul câmpurilor.
C. sec.XVII.
P. Vinţu de Jos. Inv. F 19731.

294.
F. fragment dintr-o cahlă de colţ (gr. 0,9 cm).
H. pasta fină, ardere completă, presată în tipar cu lemn.
A. smalţ policrom peste angobă: verde pe arce, galben în interiorul acestora, alb-gălbui pe câmpul nedecorat. Calitate proastă, culorile au migrat.
D. tapet cu arce simple şi motive vegetale derivate din pomul vieţii.
C. sec. XVII.
P. inv. D 1346.

295.
F. cahlă de soclu întreagă (16,6x11,3x1,4 cm) formată din două laturi îmbinate în unghi ascuţit; provine probabil din structura unei sobe hexagonale.
H. pastă de calitate bună. Piesa a fost parţial umplută cu lut.
A. aversul acoperit cu smalţ verde deschis peste angobă, parţial căzut.
U. urme intense de utilizare în interior.
D. trei registre dispuse pe orizontală, două decorate cu motive geometrice şi al treilea cu păsări stilizate într-un cadrul vegetal.
C. sec. XVI–XVII
P. Cluj-Napoca – Casa Bocskay. Pl. 22/8.

296.
F. cahlă dreptunghiulară (20,2x11x1 cm) cu talpă (3,4x0,8 cm); pe revers urme de la doi pedunculi.
H. pasta de calitate medie presată în tipar cu o pânză.
A. şlem galben cărămiziu.
U. masivă.
D. vegetal stilizat, inscripţie „D" „H" în partea superioară.
C. sec. XVII.
P. inv. II 1128.

Bibliografia selectivă

Gh. Anghel, *O locuinţă din secolul al XVII-lea descoperită la Alba Iulia*, Apulum, VI, 1967, p. 361–377.
Paraschiva Victoria Batariuc, *Cahlele din Moldova Medievală (secolele XIV–XVIII)*, Suceava–Brăila, 1999.
Lia Bătrîna – A. Bătrîna, *Legenda „Eroului de Frontieră" în ceramica monumentală din Transilvania şi Moldova*, SCIVA, 41, 2, 1990, p. 165–185.
Lia Bătrîna – A. Bătrîna, *Elemente de iconografie creştină în ceramica monumentală*, SCIA, 40, 1993, p. 43–52.
Benkő Nagy Margit, *Reneszánsz és barokk Erdélyben*, Bukarest, 1970.
Benkő E. – Ughy I., *Székelykeresztúri kályhacsempék, 15–17. század*, Bukarest, 1984.
Benkő E., *A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája*, Budapest, 1992.
Benkő E. – Demeter I. – Székely A., *Középkori mezőváros a Székelyföldön*, Kolozsvár, 1997.
J. Bielz, *Deutsch-siebenbürgische Hafnerarbeiten für die Moldau*, Deutsche Forschung im Südosten, 1, 2, 1942, p. 260–263.
F. Blümel, *Deutsche Öfen. Kunstofen von 1480 bis 1910. Kachel- und Eisenofen aus Deutschland, Österreich und der Schweiz*, München, 1965.
Bodnár Katalin, *Szécsény mezőváros XV–XVI. századi kályhacsempéi*, 1988.
V. Brych – Dana Stehlíková – J. Žegklitz, *Pražské kachle doby gotické a renesanční. Katalog výstavy*, Praha, 1990.
Bunta Magdalena, *Az erdélyi habán kerámia*, Bukarest, 1973.
Centre de olari din sud-estul Transilvaniei, catalog de expoziţie, Sf. Gheorghe, 1997–1998.
Maria Dabrowska, *Kafle i piece kaflowe w polsce do końca XVIII wieku*, Warsawa, 1987.
V. Drăguţ, *Legenda „eroului de frontieră" în pictura medievală din Transilvania*, Revista Muzeelor şi Monumentelor, I, 1974.
V. Drăguţ, *Ceramica monumentală din Moldova – operă de inspirată sinteză*, Revista Muzeelor şi Monumentelor. Monumente Istorice şi de Artă, I, 1976, p. 33–38.
N. Dunăre, *Colecţia de cahle a Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj*, Anuarul Muzeului Etnografic, 1957–1958, p. 157–177.
A. Eichhorn, *Von deutschen Zunften în Kronstad. Die Töpfer*, Mitteilungen des Burzenlander Sächsischen Museums, 1, 1940, p. 69–85.

V. Eskenasy – A. A. Rusu, *Cahlele cu cavaler în turnir din cetatea cnezială de la Mălăieşti (jud. Hunedoara)*, Sargetia, XV, 1980, p. 111–117.
Rosemarie Franz, *Der Kachlofen. Enststehung und Kunstgesehichtliche Entwicklung vom Mittelalter bis zum Ausgan des Klassizismus*, Graz, 1969.
T. Gebhard, *Kachelofen*, München, 1981.
Gyuricza Anna, *Reneszánsz kályhacsempék Északkelet Magyarországról*, Miskolc, 1992.
Z. Hazlbauer, *Historike kamnove kachle z rabstejna nad strelou*, Praga, 1995.
Herepei J., *A bokalios ház*, în: *Emlékkönyv Kelemen Lajos 70. születésnapjára*, Kolozsvár–Bukarest, 1957, p. 326–333.
H. Hoffmann, *Din istoria si tehnica artei ceramice săseşti din sudul Transilvaniei*, Studii şi Comunicări, Muzeul Brukenthal, III, 1956, p. 3–23.
Holl I., *Középkori kályhacsempék magyarországon. I*, Budapest Régiségei, XVIII, 1958, p. 211–300.
Holl I., *Középkori kályhacsempek Magyarországon. II*, Budapest Régiségei, XXII, 1971, p. 161–207.
Holl I., *A kaposszentjakabi kályhacsempek*, Somogyi Múzeumok Közleményei, II, 1975, p. 209–216.
Holl I., *Középkori kályhacsempek Magyarorszagon. III*, AÉ, 110, 1983, p. 201–230.
Holl I., *A budai várpalota egy középkori rétegsorának elemzése.* AÉ, 112–113, 1987–1988, p. 183–198.
Holl I., *Renaissance Ofen. Mittelalterliche ofenkacheln in Ungarn. V*, AAH, 45, 1993, p. 249–299.
Holl I. – Balla M., *Neutronenaktivierungsanlyse mittelalterlicher ofenkacheln*, AAH, 46, 1994, p. 381–403.
I. Iliescu – V Puşcaşu, *Plăci ceramice descoperite în cursul cercetărilor de la Cetatea Făgăraş*, Buletinul Monumentelor Istorice, XXXIX, 4, 1970, p. 11–16.
Daniela Marcu, *Cahle săseşti din sec.XVI–XVII descoperite la Feldioara, jud.Braşov*, Revista Monumentelor Istorice, LXI, 1, 1992.
Daniela Marcu, *Sobele de cahle din Mănăstirea Vaca (sec.XVII)*, Ars Transilvaniae, II, 1992, p. 169–194.
Daniela Marcu – Gh. Petrov, *Cahle din sec. XV–XVII, în colecţia muzeelor din Deva si Hunedoara*, Ars Transilvaniae, III, 1993, p. 93–105.
Daniela Marcu, *Cahle medievale decoperite la Vad (jud.Hunedoara)*, Ars Transilvaniae, IV, 1994, p.157–173.
Daniela Marcu – A. A. Rusu, *Cahle din secolele XV–XVII descoperite la Zlatna, jud. Alba*, Arheologia Medievală, III, 2000, p. 219–220.
Daniela Marcu-Istrate, *Cahle din secolele XV–XVI de la Densuş*, în *Artă românească, artă europeană, centenar Virgil Vătăşianu*, Oradea, 2002, pag. 79–84.
Mezősiné Kozák Éva, *A vértesszentkereszti bencés apátság gótikus kályhacsempei. I*, ComArch, 1981, p. 179–195.
Mezősiné Kozák Éva, *A vértesszentkereszti bencés apátság gótikus kályhacsempei. II*, ComArch, 1984, p. 187–204.
Méri I., *A nadábi káhlyacsempék*, AÉ, 84, 1957, 187–206.
Méri I., *Figurenverzierte Ofenkacheln volkstümlichen Characters aus dem mittelalterlichen Ungarn*, AAH, 12, 1960, p. 332–360.
Th. Nägler, *Un depozit de plăci ornamentale descoperit la Roşia (raionul Sibiu)*, Culegere de Studii şi Cercetări, Muzeul Regional Braşov, I, 1967, p. 145.
Şt. Pascu, *Meşteşugurile din Transilvania până în sec. al XVI-lea*, Bucureşti, 1954.
P. Petrescu, *Ceramica smălţuită românească din Transilvania*, SCIA, I–II, 1956, p. 57–77.
R. Popa, *O sobă cu cahle oală din secolul XIV la Cuhea – Maramureş*, SCIV, 24, 4, 1973, p. 671–679.
R. Popa – Monica Mărgineanu-Cârstoiu, *Mărturii de civilizaţie medievală românească*, Bucureşti, 1979.
Voica Maria Puşcaşu, *Plăci ceramice decorative descoperite la Cetatea Făgăraşului în anii 1966–1973*, Acta Moldaviae Meridionalis, II, 1980, p. 223–273.
A. A. Rusu, *Cahle din Transilvania (I)*, Ziridava, XIX–XX, 1996, p. 143–150.
A. A. Rusu, *Cahle din Transilvania (II)*, Arheologia Medievală, I, 1996.
A. A. Rusu – Daniela Marcu – Sanda M. Salontai, *Gotic şi Renaştere la Vinţu de Jos*, Cluj-Napoca, 1998.
E. Sigerus, *Siebenbürgisch–sächsische Töpferwaren*, Ostland, I, 3, 1919, p. 132–138.
B. Slătineanu, *Ceramica feudală românească şi originile ei*, Bucureşti, 1958.
Tamási Judit, *Verwändte Typen im Schweizerichen und Ungarischen Kachelfundmaterial in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts*, Budapest, 1995.
V. Vătăşianu, *Istoria artei feudale în Tarile Romane*, I, Bucureşti, 1959.
Voit P. – Holl I., *Anciens carreaux de poêle hongrois*, Budapest, 1963.
Zrinyi A., *Olarii din Târgu Mureş si produsele lor în lumina cercetării materialului rezultat din săpături*, Marisia, V, 1975, p. 93–97.

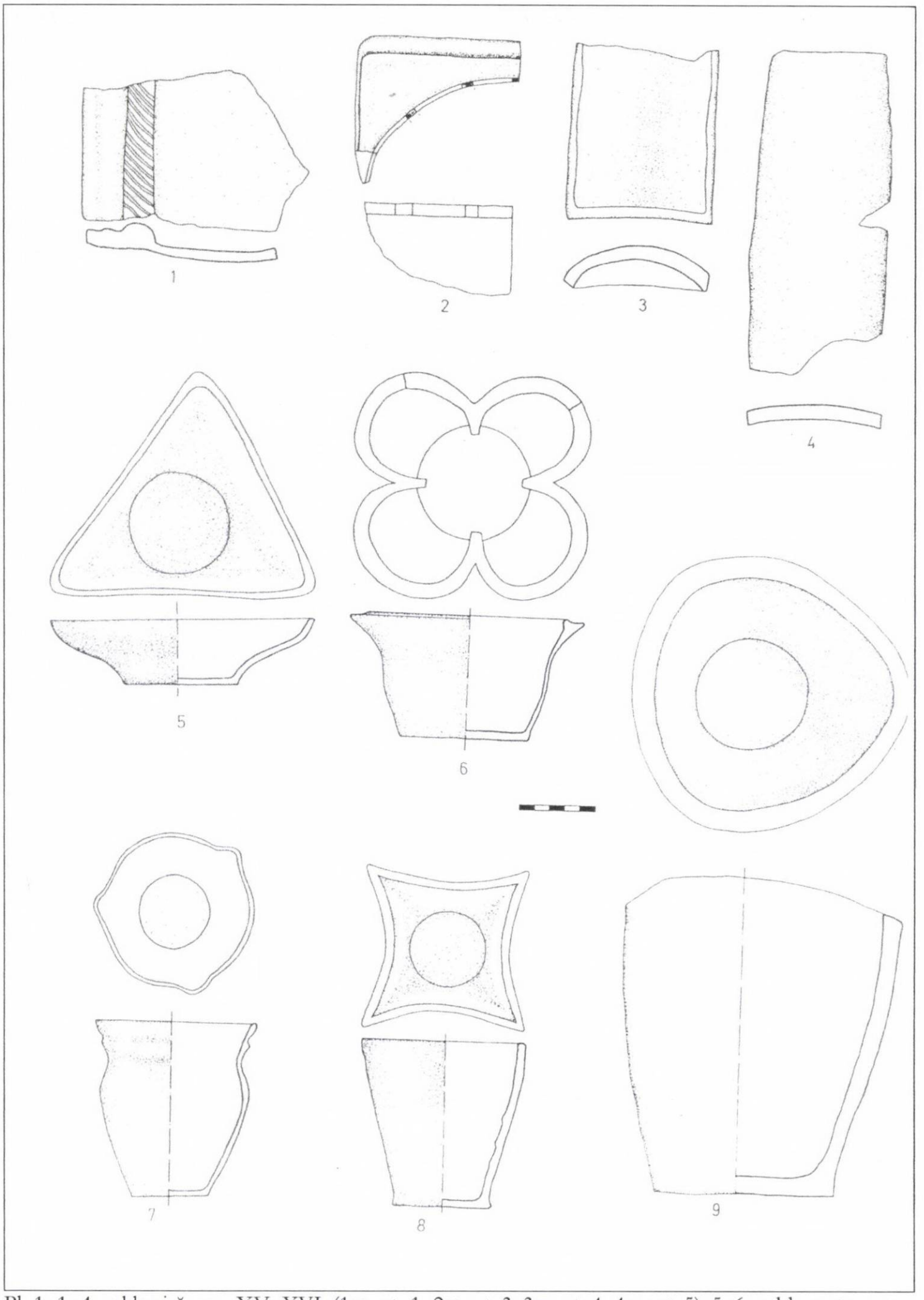

Pl. 1: 1–4. cahle nişă, sec. XV–XVI. (1= cat. 1; 2= cat. 3; 3= cat. 4; 4= cat. 5); 5–6. cahle castron, sec. XV–XVI (5= cat. 6; 6= cat. 7); 7–8. cahle pahar. (7= cat. 9; 8= cat. 10); 9. cahlă oală (cat. 11).

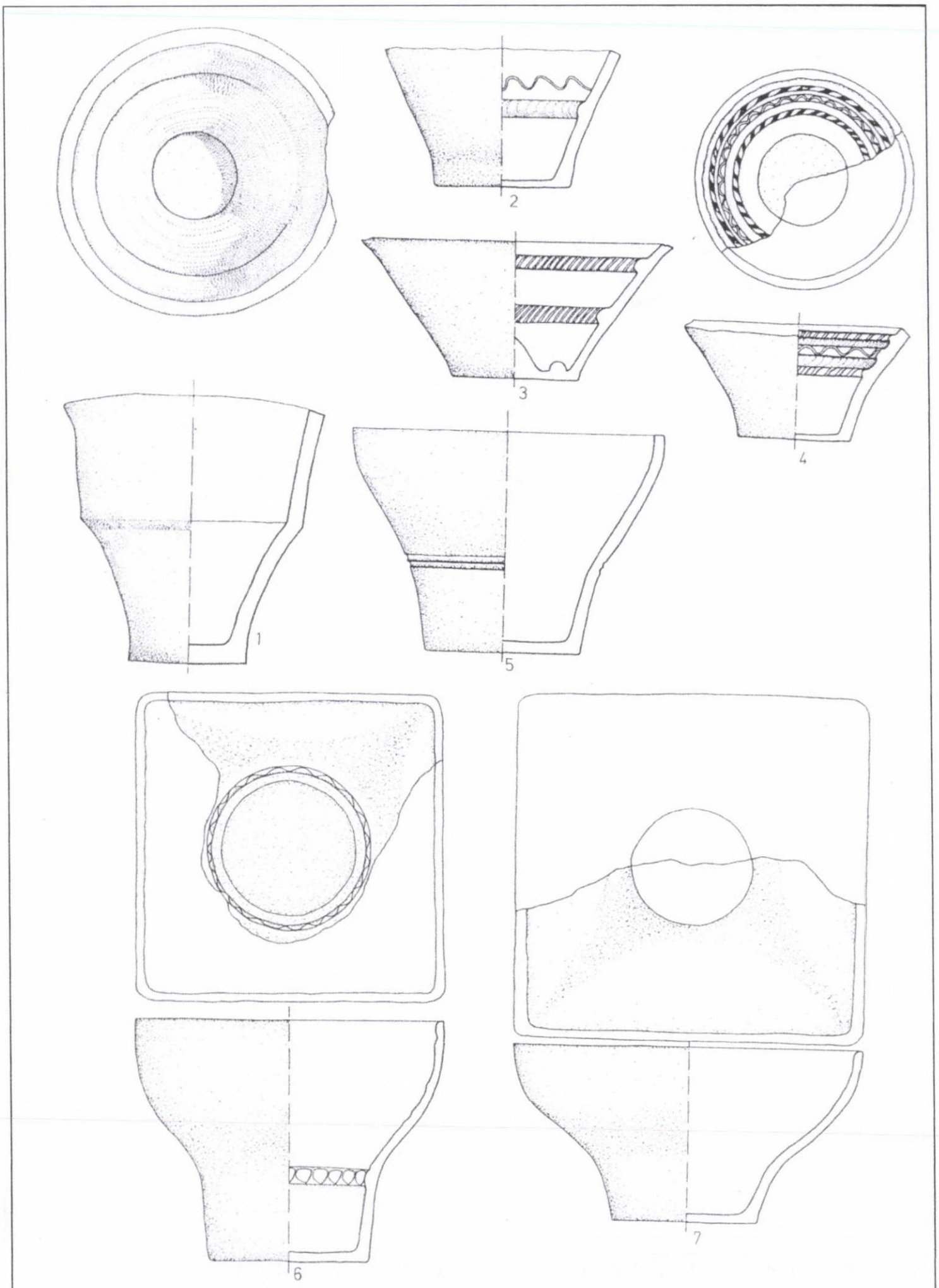

Pl. 2: cahle concave, sec. XV–XVI. (1= cat. 12; 2= cat. 14; 3= cat. 15; 4= cat. 17; 5= cat. 18; 6= cat. 25; 7= cat. 26).

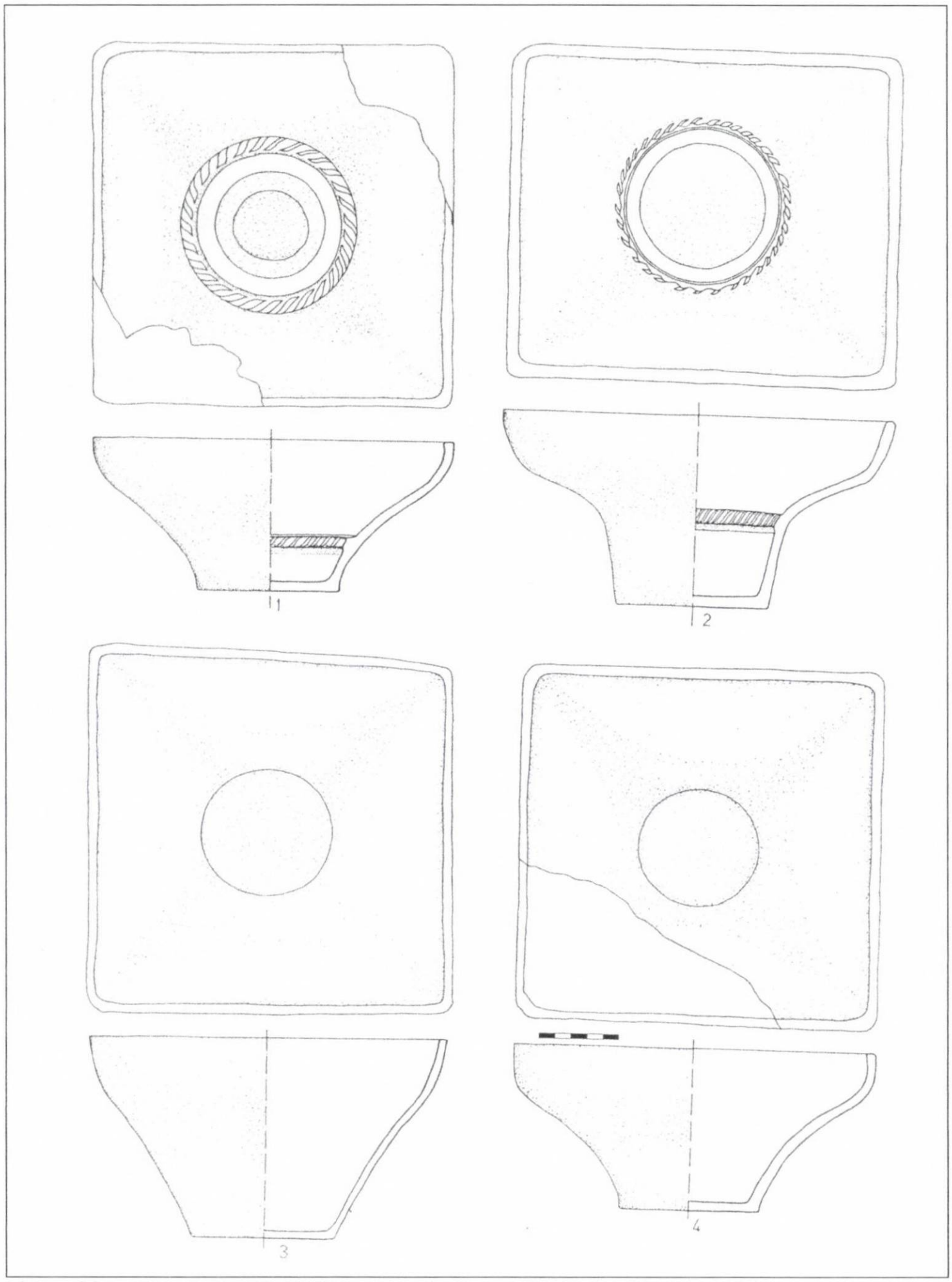

Pl. 3: cahle concave, sec. XV–XVII. (1= cat. 27; 2= cat. 28; 3= cat. 29; 4= cat. 30).

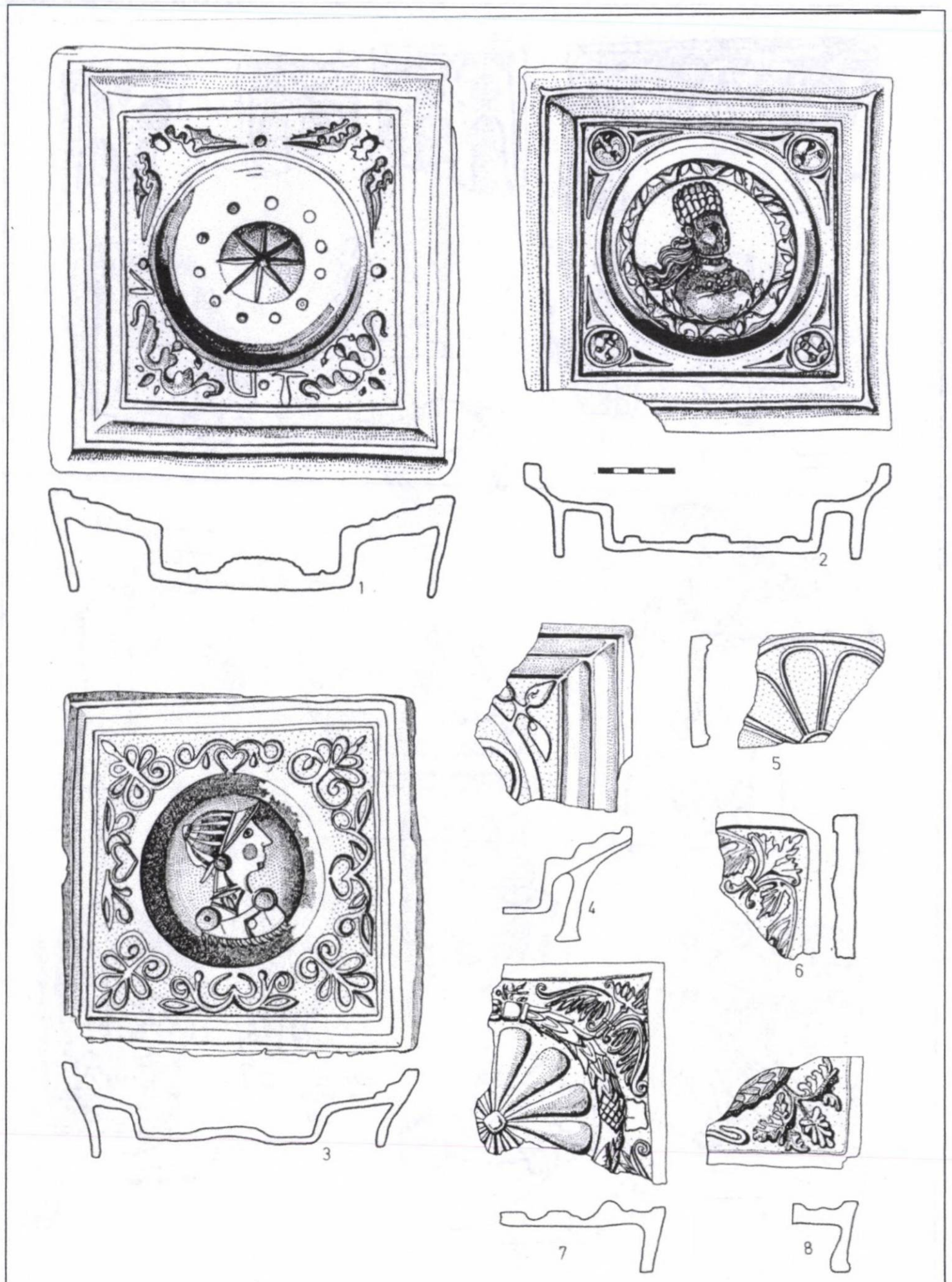

Pl. 4: 1–5, 8. cahle cu medalion concav, sec. XVI. (1= cat. 36; 2= cat. 34; 3= cat. 35; 4= cat. 37; 5= cat. 38; 8= cat. 39); 6–7. cahle plăci, sec. XVI. (6= cat. 126; 7= cat. 127).

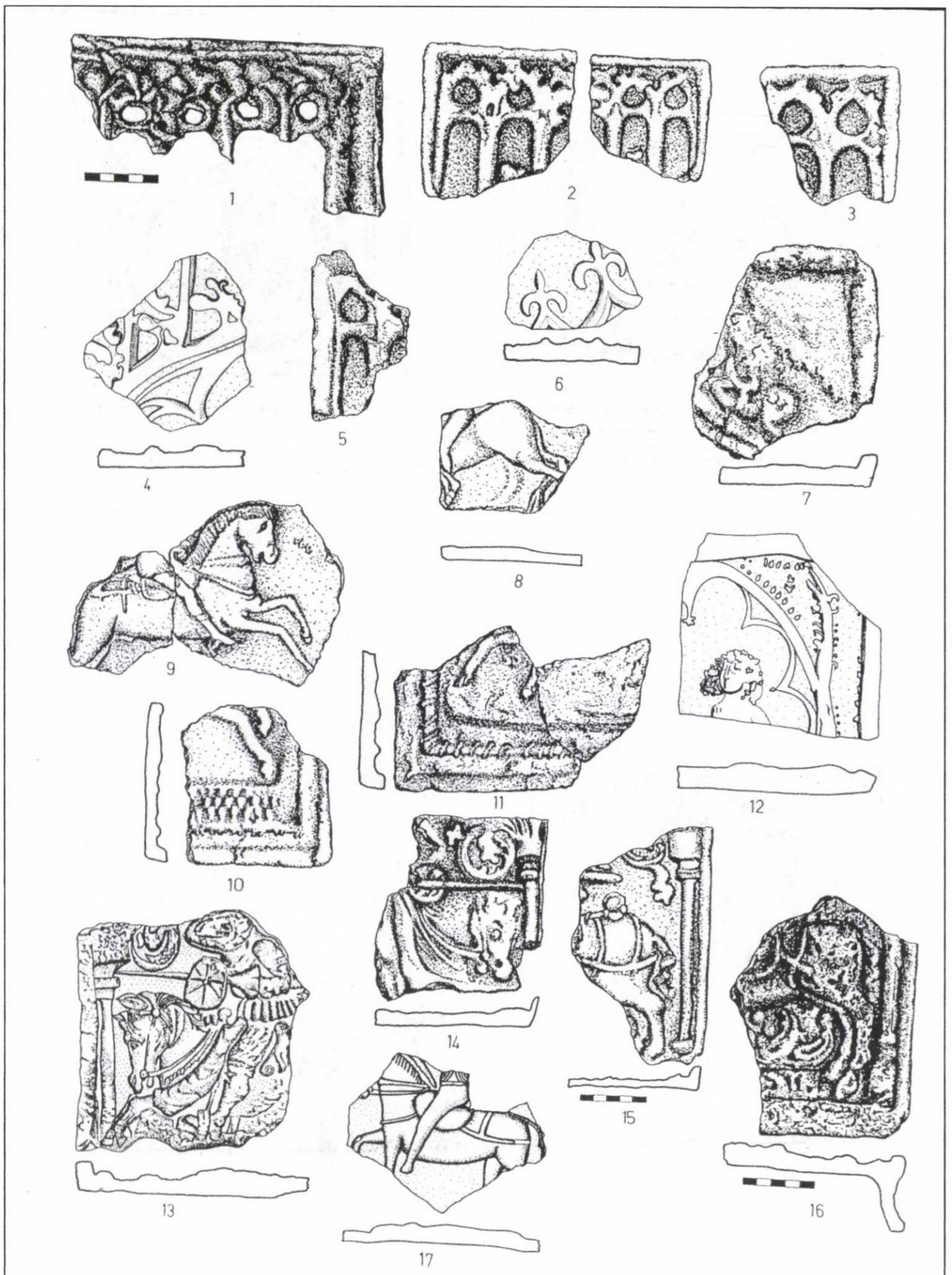

Pl. 5: 1. cahlă traforată, sec. XV. (cat. 40); 2–16. cahle plăci, sec. XV–XVI. (2, 3, 5= cat. 41; 4= cat. 42; 6= cat. 43; 7= cat. 45; 8= cat. 46; 9= cat. 47; 10, 11= cat. 48; 12= cat. 50; 13= cat. 51; 14= cat. 52; 15= cat. 53; 16= cat. 54; 17= cat. 55).

Pl. 6: cahle plăci, sec. XV–XVII. (1= cat. 66; 2= cat. 67; 3= cat. 68; 4= cat. 69; 5= cat. 70; 6= cat. 76; 7= cat. 77; 8= cat. 56; 9, 10=71; 11= cat. 82; 12= cat. 83; 13= cat. 87; 14= cat. 72; 15= cat. 88; 16= cat. 80; 17= cat. 89; 18= cat. 91).

Pl. 7: cahle plăci, sec. XVII. (1= cat. 97; 2= cat. 98; 3= cat. 96; 4= cat. 94).

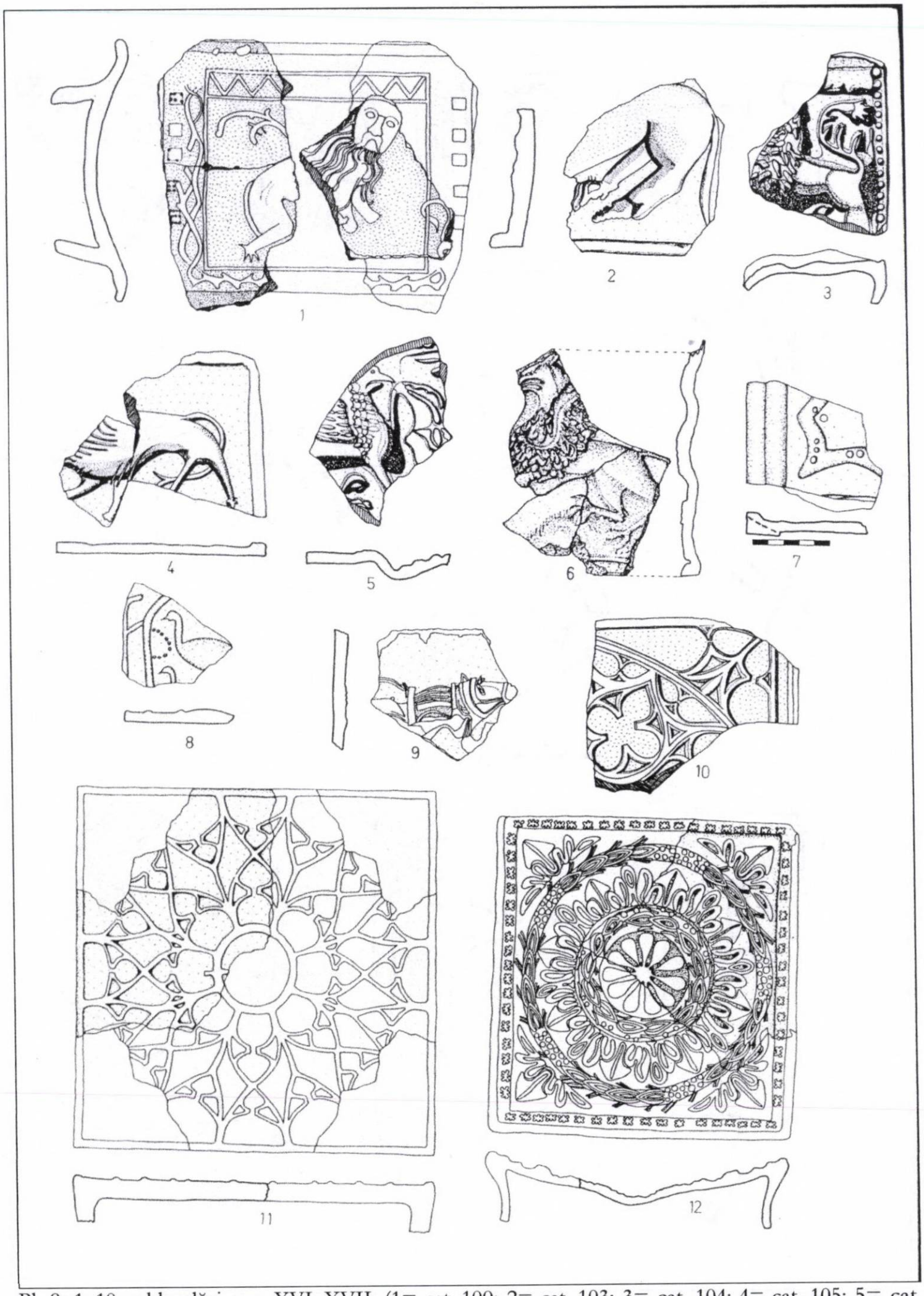

Pl. 8: 1–10. cahle plăci, sec. XVI–XVII. (1= cat. 100; 2= cat. 103; 3= cat. 104; 4= cat. 105; 5= cat. 106; 6= cat. 107; 7= cat. 110; 8= cat. 111; 9= cat. 109); 10–12. cahle plăci, sec. XV–XVI. (10= cat. 119; 11= cat. 120; 12= cat. 125).

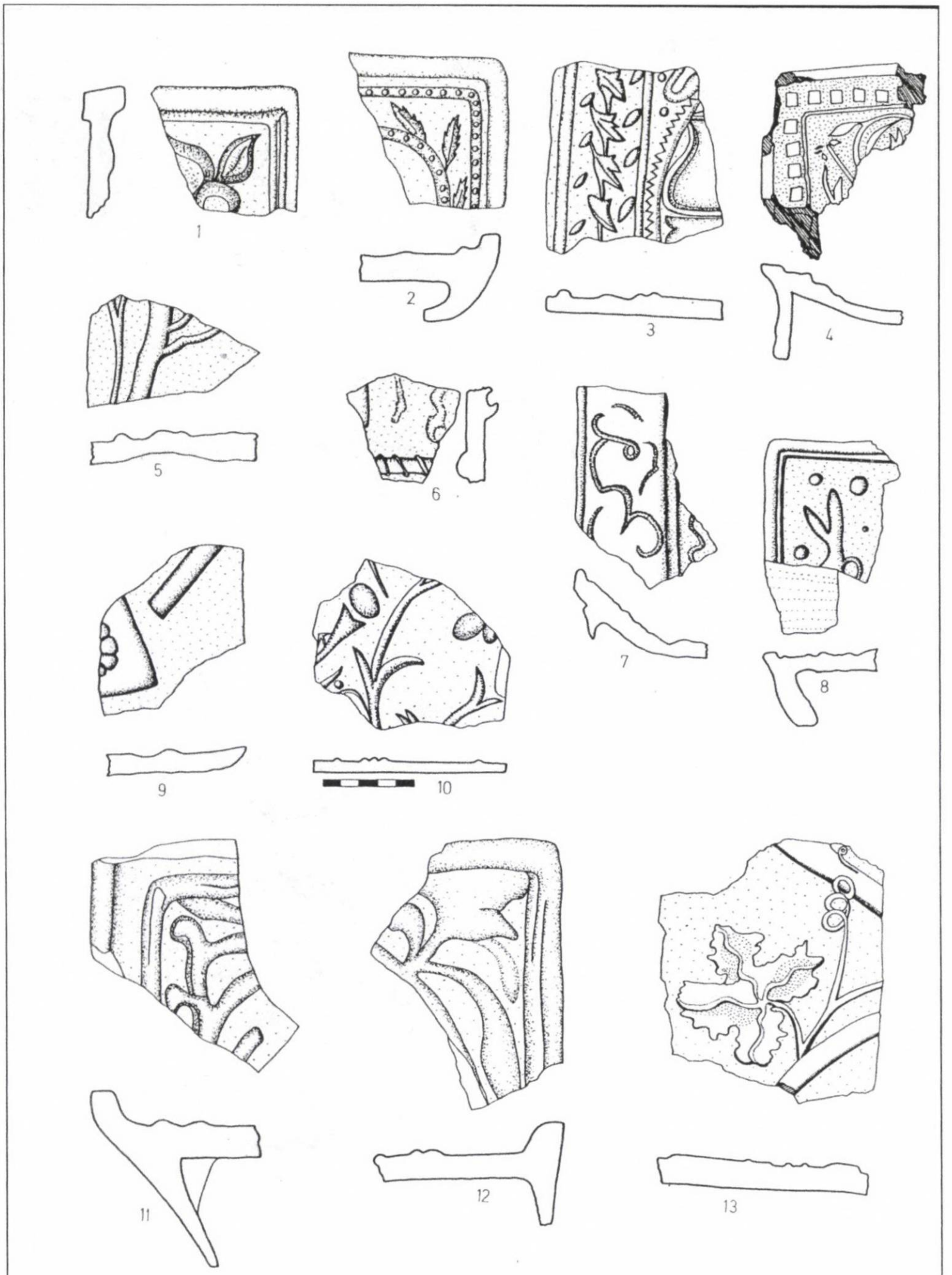

Pl. 9: cahle plăci, sec. XV–XVI. (1= cat. 121; 2= cat. 122; 3= cat. 123; 4= cat. 128; 5= cat. 129; 6= cat. 130; 7= cat. 131; 8= cat. 132; 9= cat. 133; 10= cat. 134; 11= cat. 135; 12= cat. 136; 13= cat. 137).

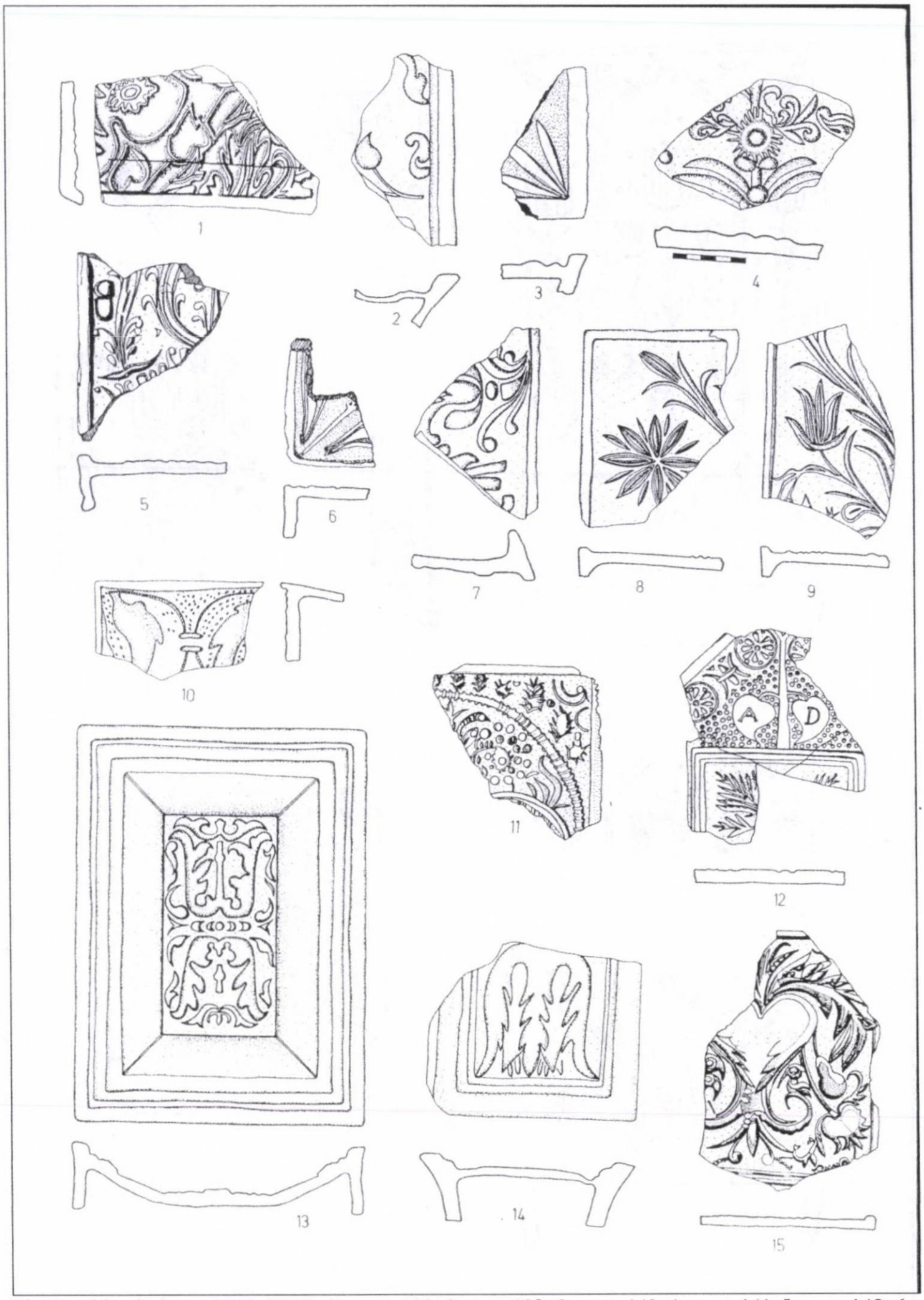

Pl. 10. cahle plăci, sec. XVI–XVII. (1= cat. 138; 2= cat. 139; 3= cat. 140; 4= cat. 141; 5= cat. 142; 6= cat. 143; 7= cat. 144; 8, 9= cat. 145; 10= cat. 146; 11= cat. 147; 12= cat. 148; 13= cat. 159; 14= cat. 160; 15= cat. 149).

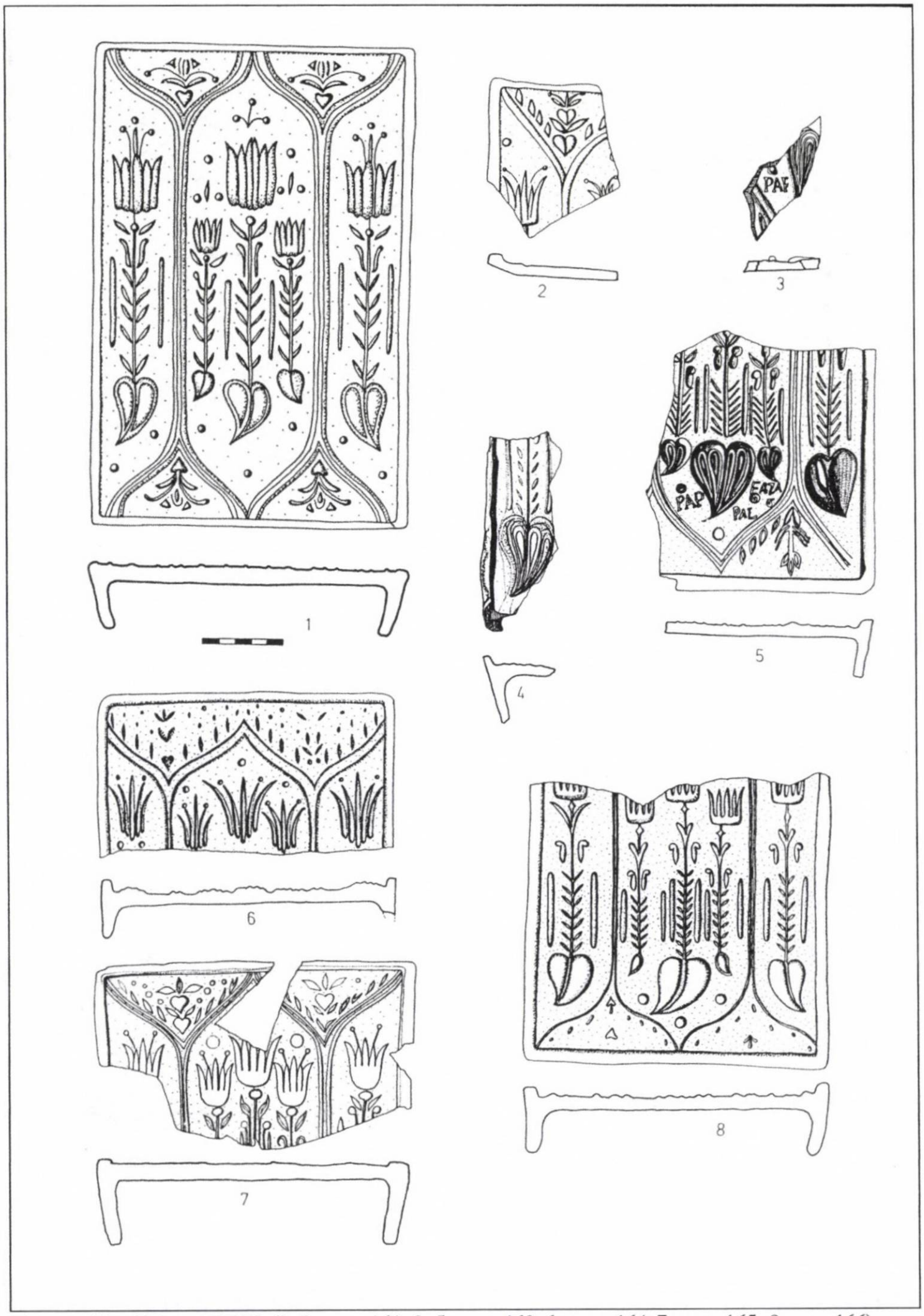

Pl. 11: cahle plăci, sec. XVII. (1, 2= cat. 161; 3–5= cat. 162; 6= cat. 164; 7= cat. 165; 8= cat. 166).

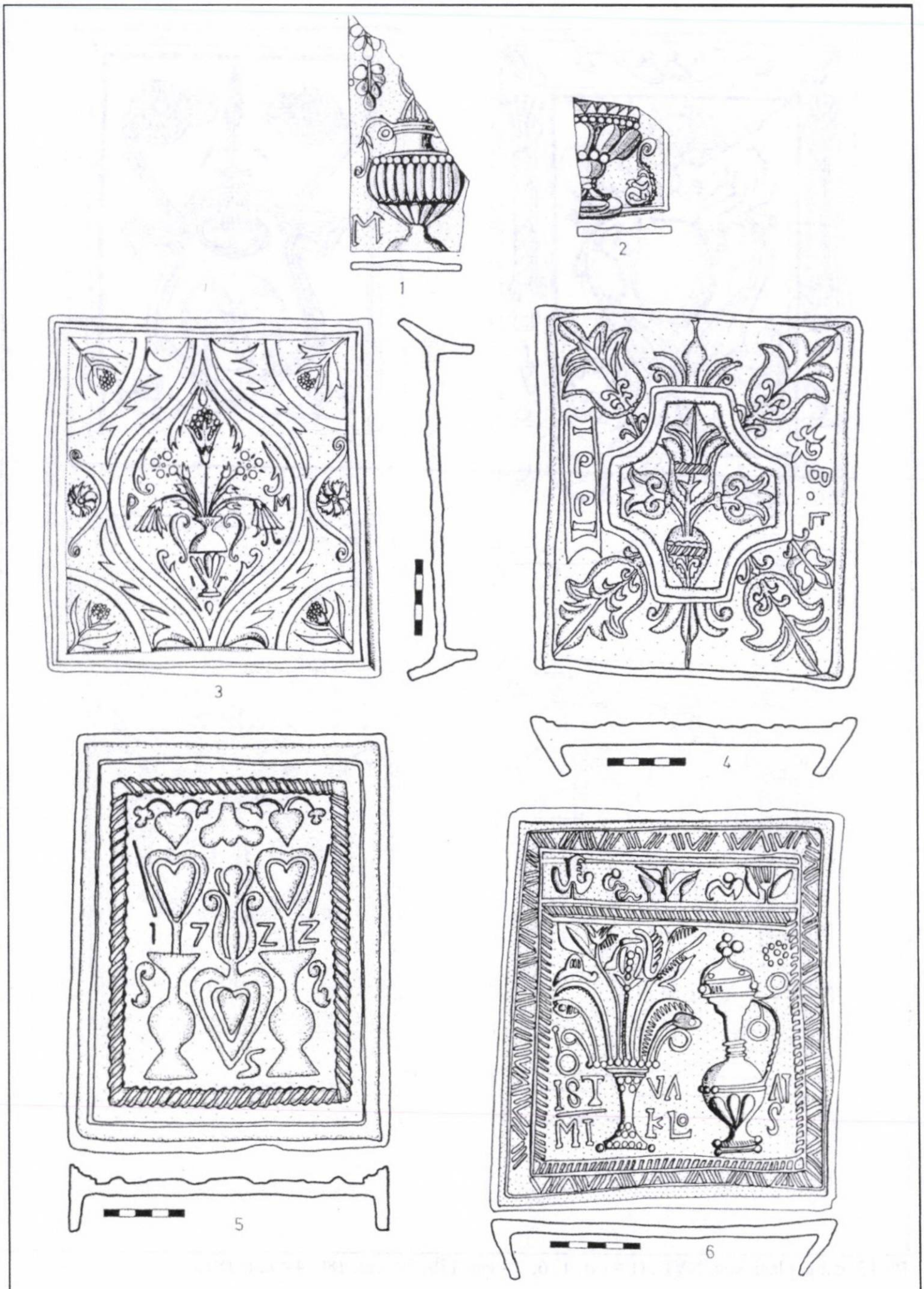

Pl. 12: cahle plăci, sec. XVI–XVII. (1= cat. 167; 2= cat. 168; 3= cat. 169; 4= cat. 170; 5= cat. 174; 6= cat. 171).

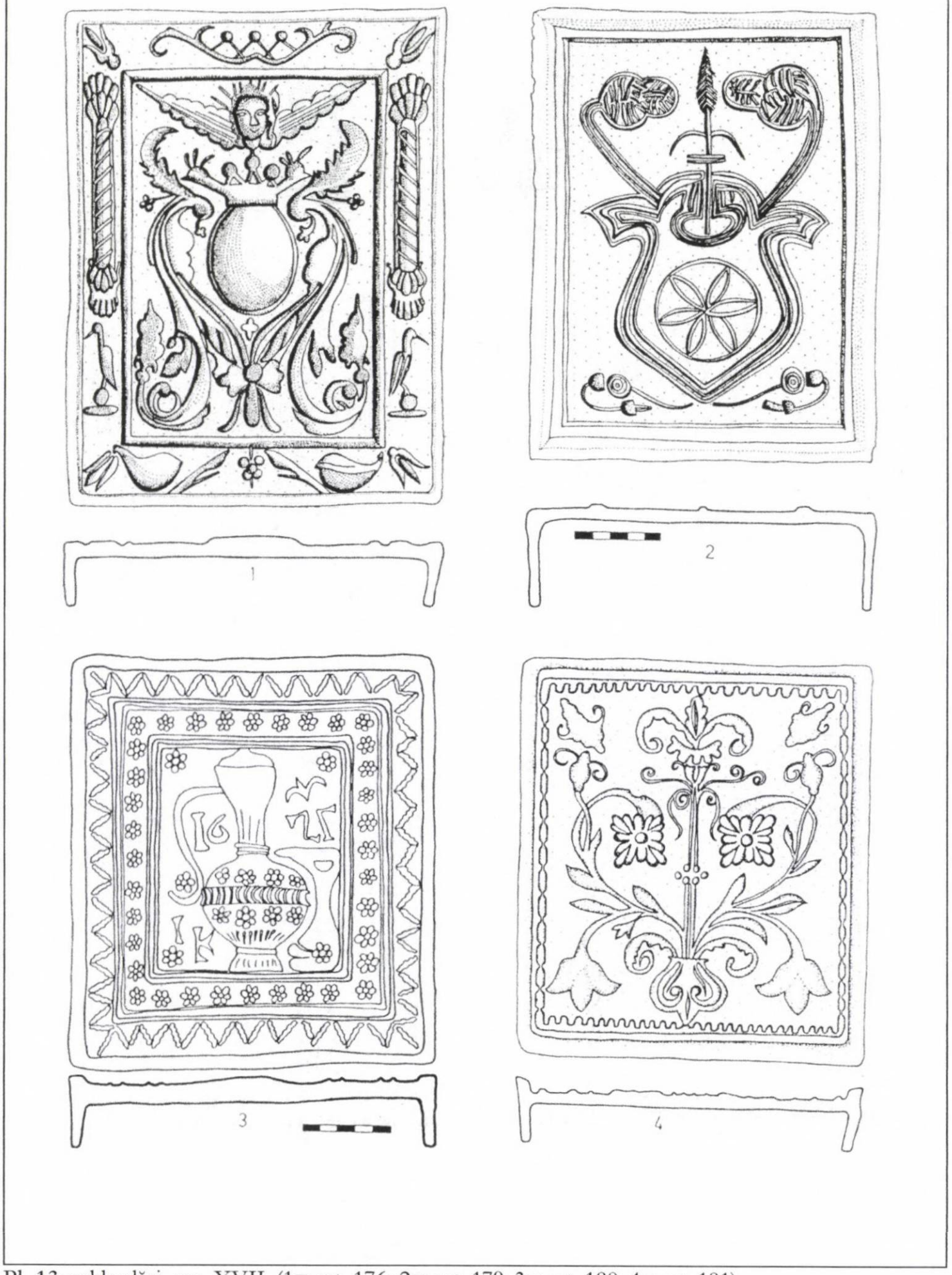

Pl. 13: cahle plăci, sec. XVII. (1= cat. 176; 2= cat. 179; 3= cat. 180; 4= cat. 181).

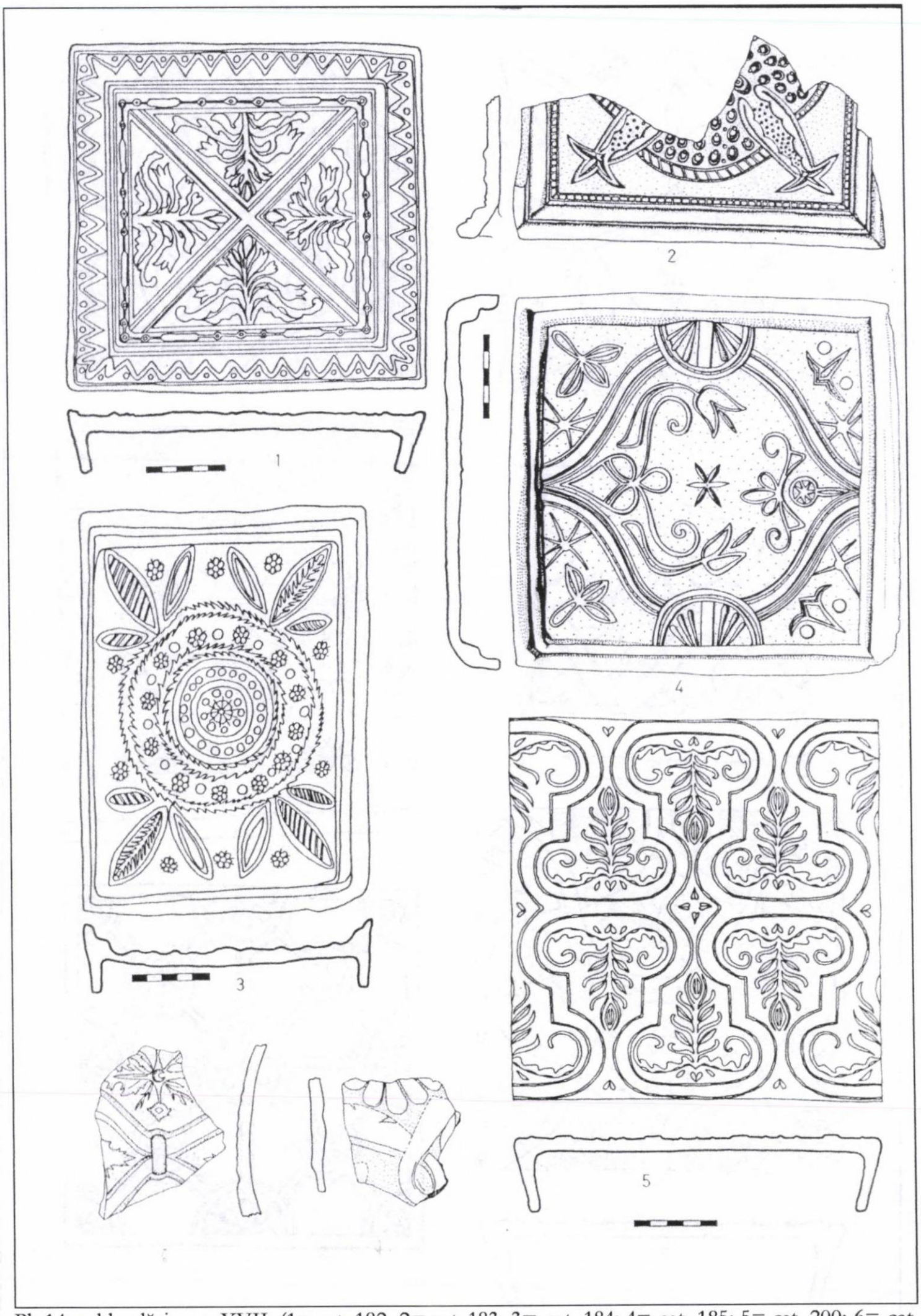

Pl. 14: cahle plăci, sec. XVII. (1= cat. 182; 2= cat. 183; 3= cat. 184; 4= cat. 185; 5= cat. 200; 6= cat. 188; 7= cat. 192).

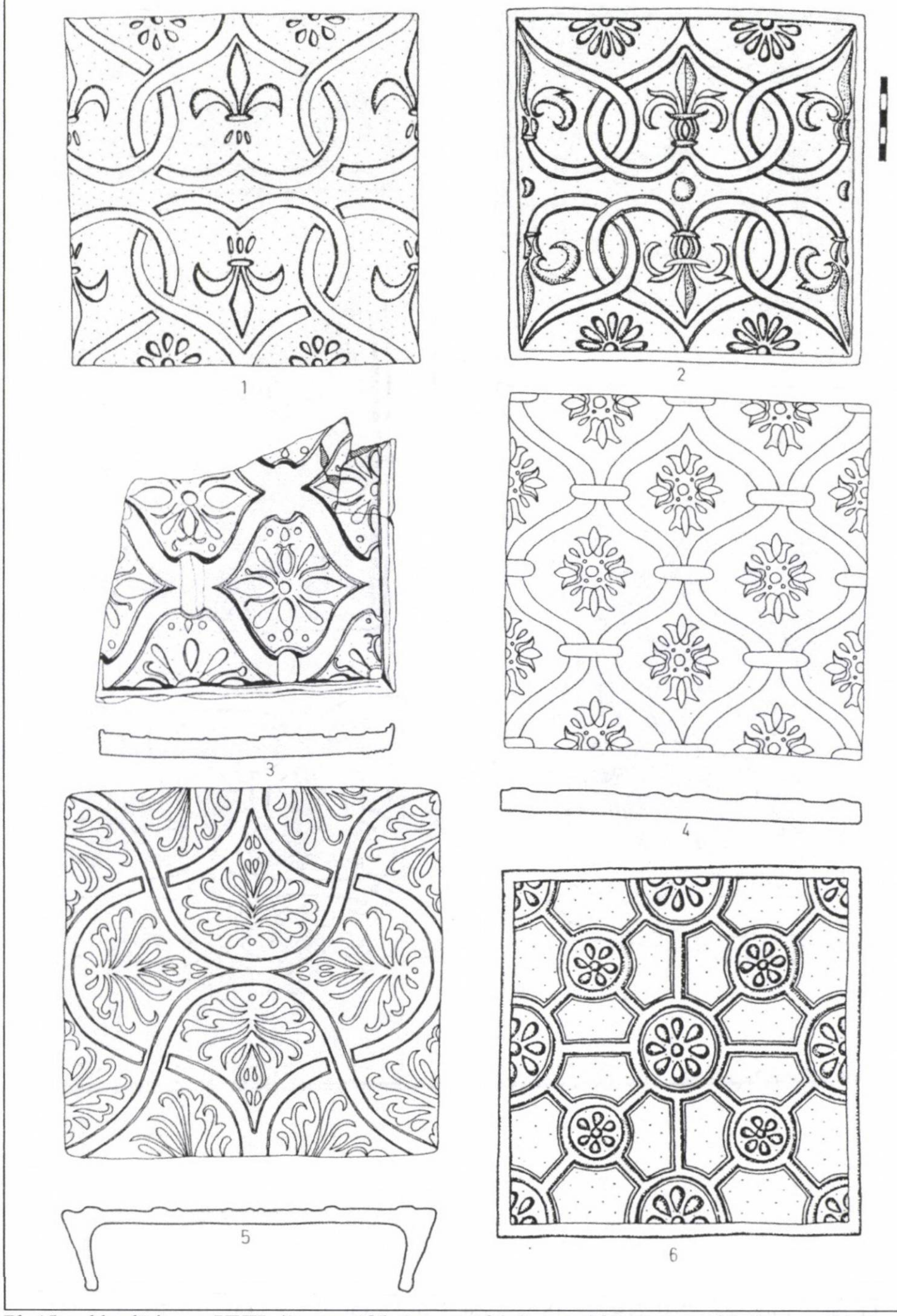

Pl. 15: cahle plăci, sec. XVII. (1= cat. 195; 2= cat. 196; 3= cat. 198; 4= cat. 197; 5= cat. 202; 6= cat. 212).

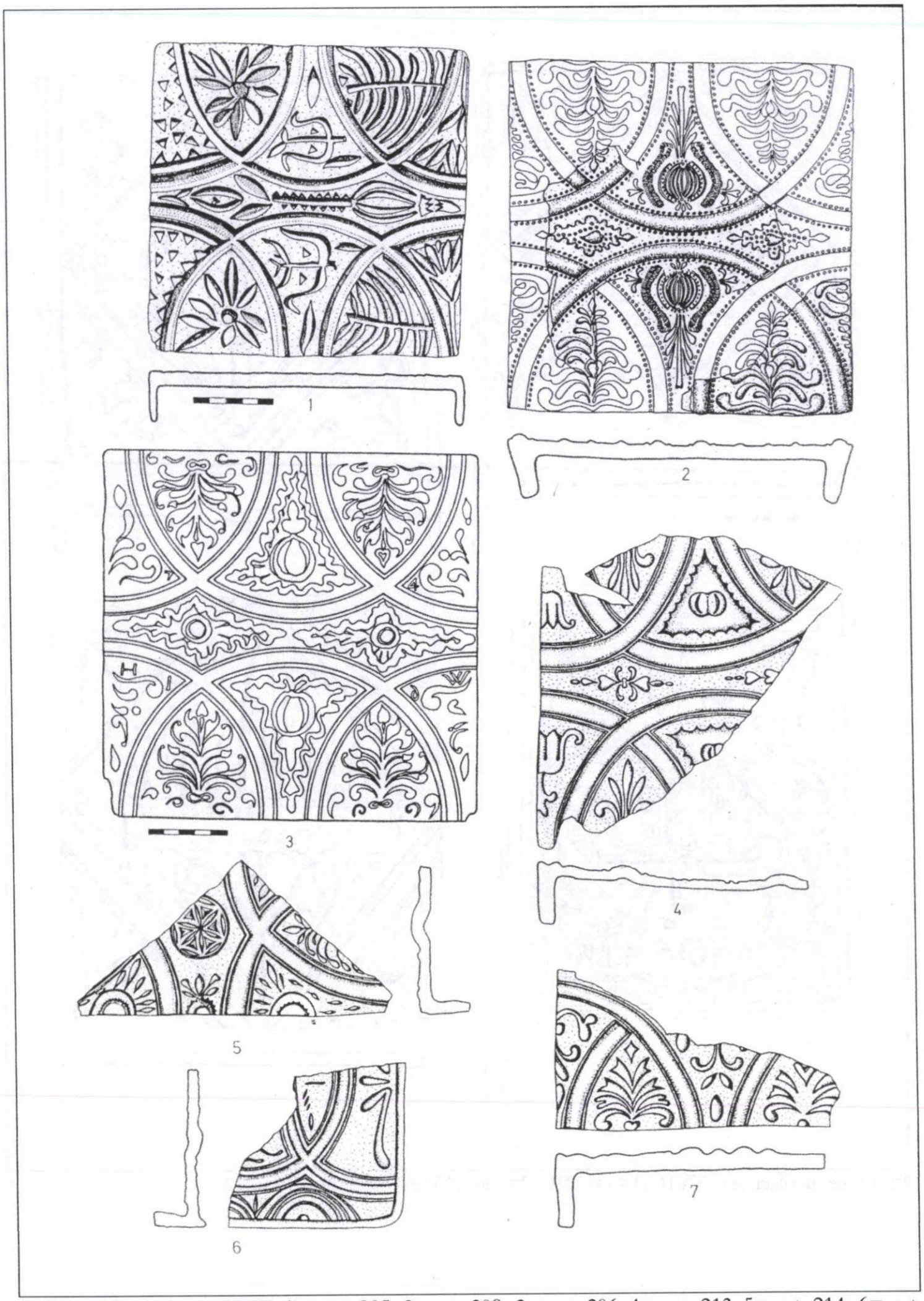

Pl. 16: cahle plăci, sec. XVII. (1= cat. 205; 2= cat. 209; 3= cat. 206; 4= cat. 213; 5= cat. 214; 6= cat. 215; 7= cat. 216).

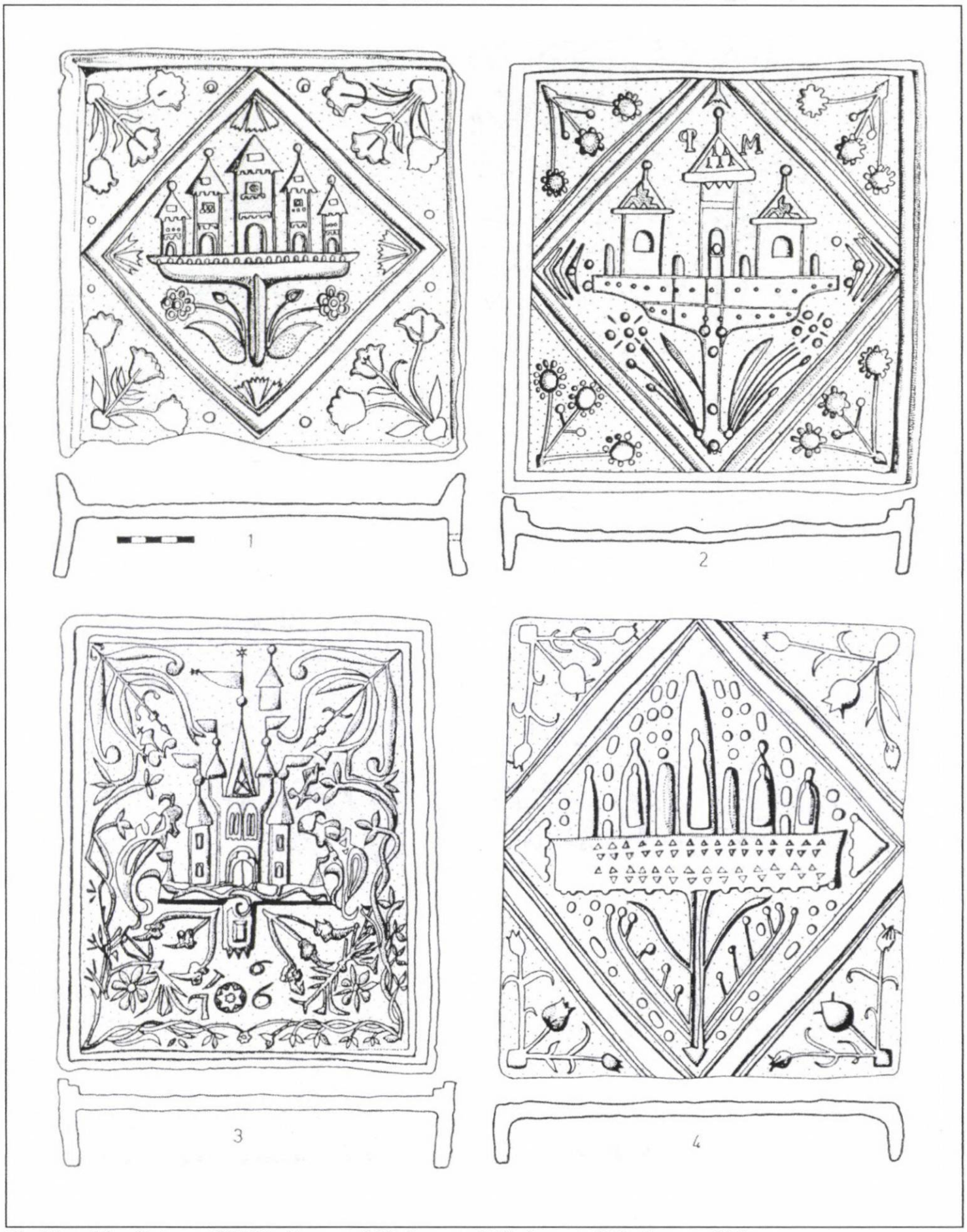

Pl. 17: cahle plăci, sec. XVII. (1= cat. 218; 2= cat. 219; 3= cat. 220; 4= cat. 221).

Pl. 18: cahle plăci, sec. XV–XVI. (1= cat. 233; 2, 3= cat. 234; 4= cat. 235; 5= cat. 236; 6= cat. 237; 7= cat. 238; 8= cat. 239; 9= cat. 240; 10= cat. 241; 11= cat. 242; 12= cat. 243; 13= cat. 244; 14= cat. 245; 15= cat. 246).

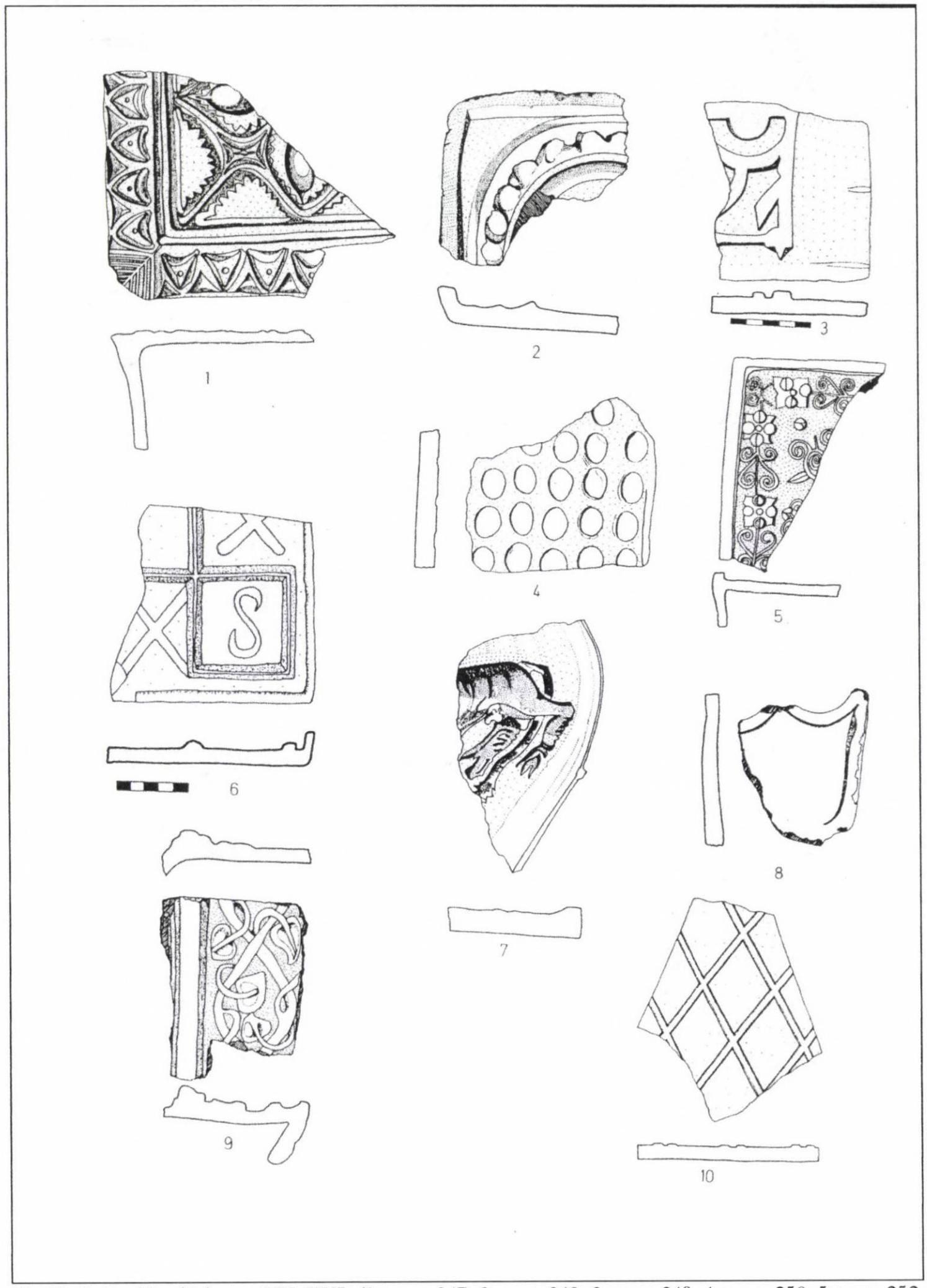

Pl. 19: 1–6. cahle plăci, sec. XV–XVI. (1= cat. 247; 2= cat. 248; 3= cat. 249; 4= cat. 250; 5= cat. 252; 6= cat. 253); 7–10: cahle de format special, sec. XV–XVI. (7= cat. 255; 8= cat. 256; 9= cat. 257; 10= cat. 258).

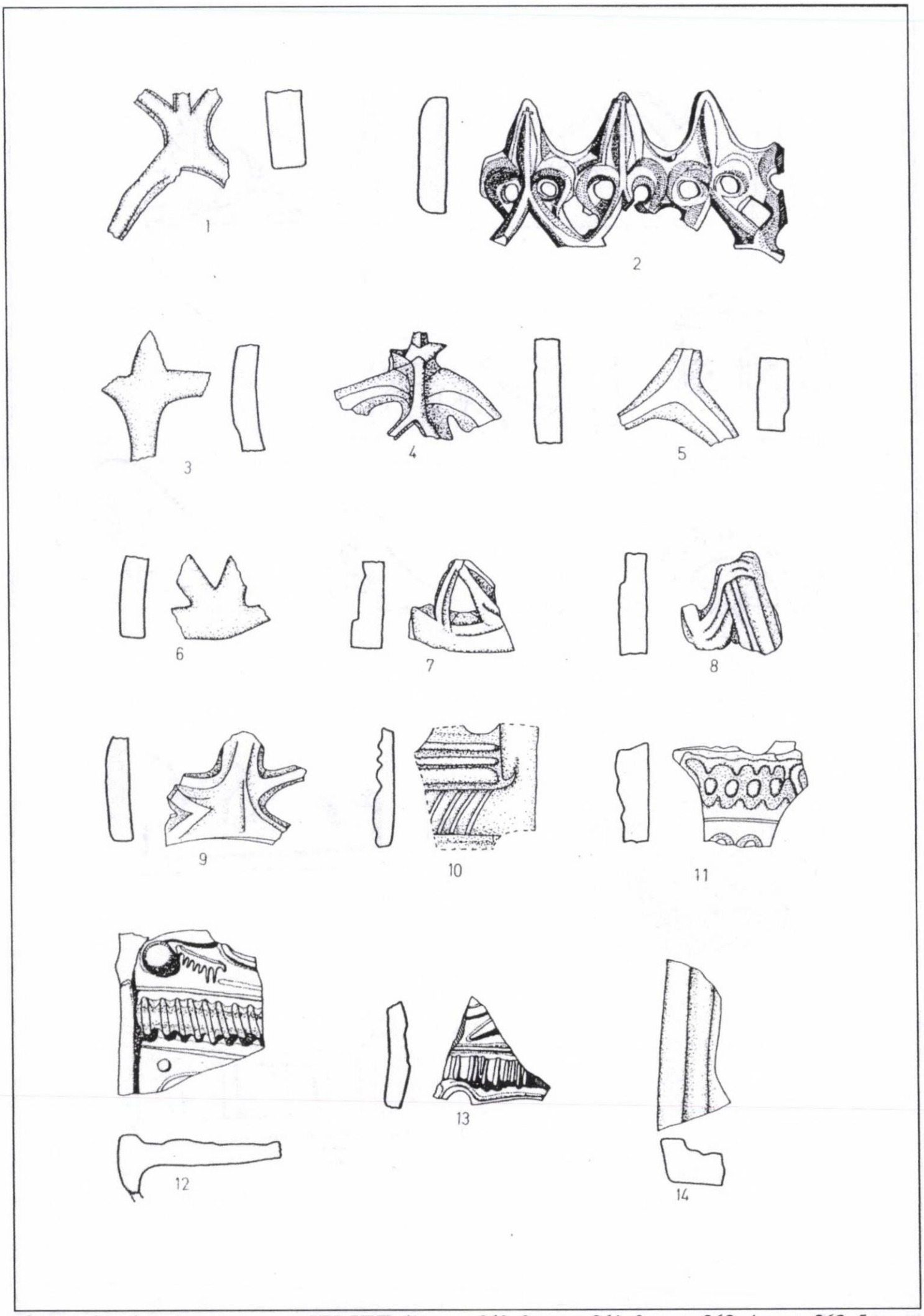

Pl. 20: cahle de coronament, sec. XV–XVI. (1= cat. 260; 2= cat. 261; 3= cat. 262; 4= cat. 263; 5= cat. 264; 6= cat. 265; 7, 8= cat. 266; 9= cat. 267; 10= cat. 268; 11= cat. 269; 12, 13= cat. 270; 14= cat. 271).

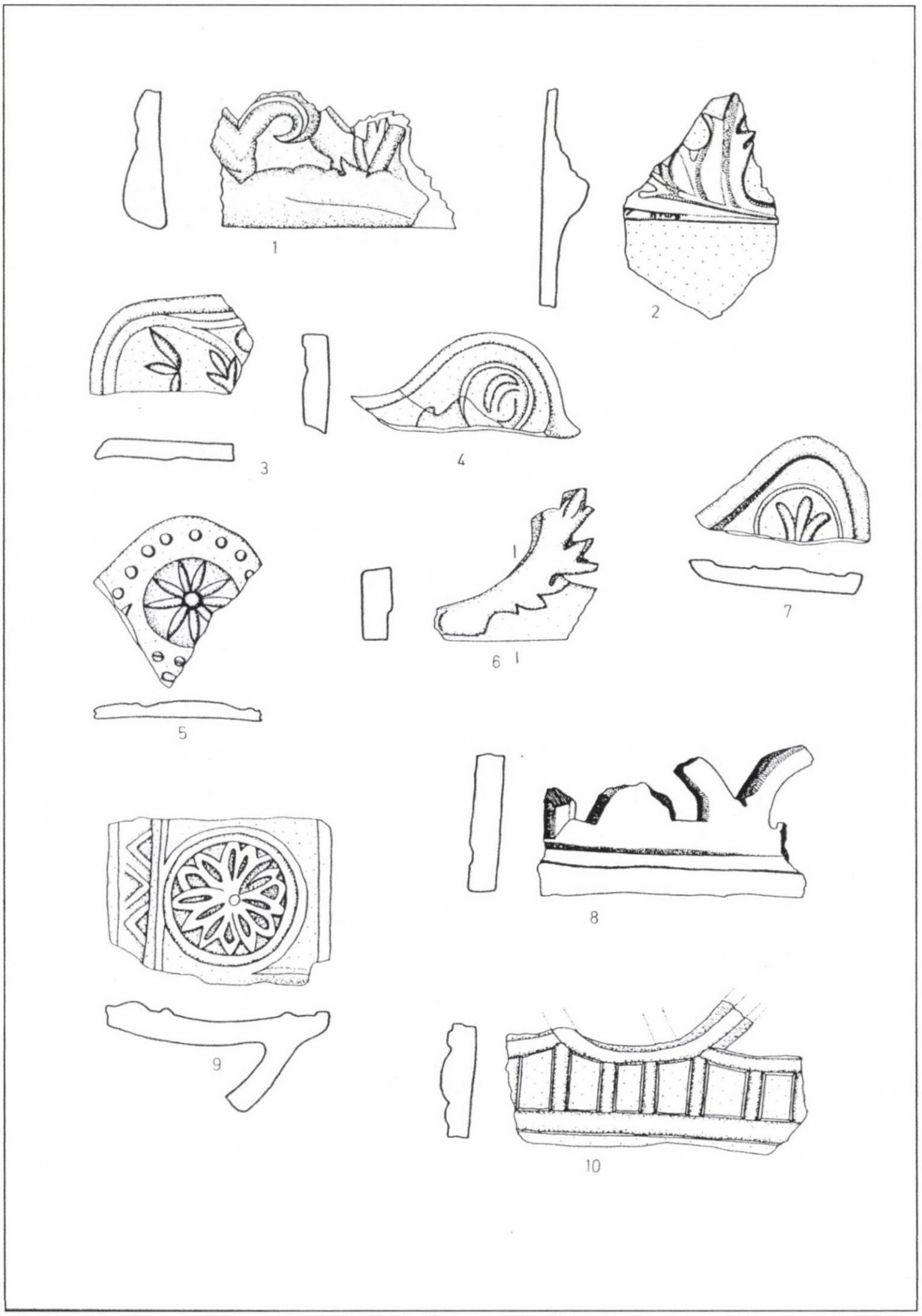

Pl. 21: cahle de coronament, sec. XVI–XVII. (1= cat. 272; 2= cat. 273; 3= cat. 274; 4= cat. 275; 5= cat. 276; 6= cat. 277; 7= cat. 278; 8= cat. 279; 9= cat. 280; 10= cat. 281).

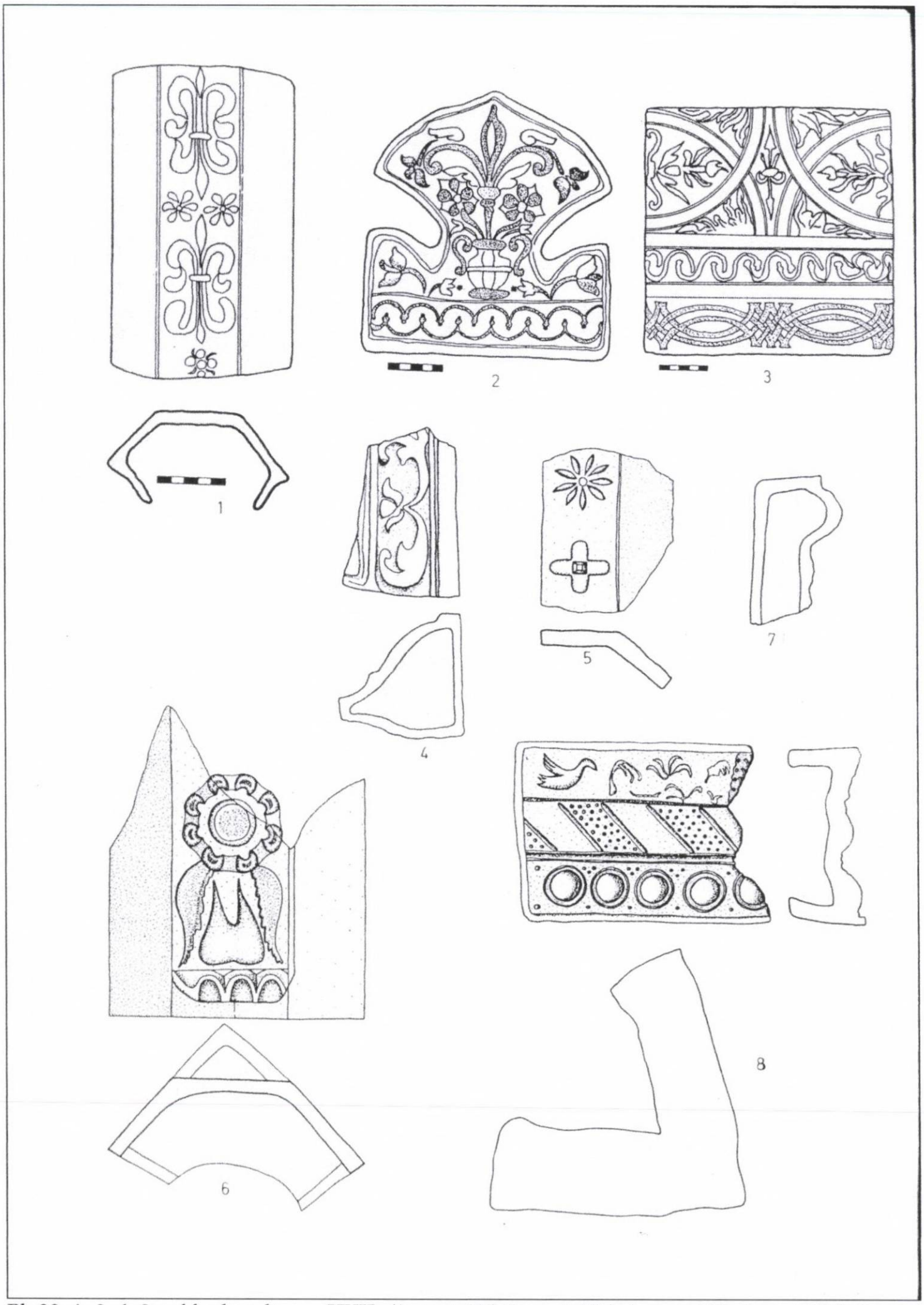

Pl. 22: 1, 3–6, 8. cahle de colţ, sec. XVII. (1= cat. 285; 3= cat. 286; 4= cat. 287; 5= cat. 288; 6= cat. 289; 8= cat. 295); 2. cahlă de coronament, sec. XVII. (cat. 282); 7. cahlă de soclu, sec. XVII. (cat. 290).

Eugen Comşa – Gheorghe Cantacuzino, *Necropola neolitică de la Cernica*, Biblioteca de Arheologie, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 2001. ISBN 973-27-0698-8, 254 p.

Lucrarea se doreşte a fi o monografie a necropolei de la Cernica. Fiind cercetat în anii '70 şi începutul anilor '80, acest sit este una dintre cele mai mari necropole cunoscute pe teritoriul României, încadrată cronologic în epoca neolitică. După cum reiese încă din *Cuvânt Înainte* (p. 5–6), cercetarea necropolei de la Cernica a fost făcută de către Gh. Cantacuzino.

După *Cuvânt Înainte* (p. 5–6) şi *Istoricul Cercetărilor* (p. 7–12), autorul îşi structurează lucrarea în două părţi; *Partea I. Descrierea mormintelor neolitice* (p. 13–150) şi *Partea a II-a. Ritul funerar* (151–251), structurată de asemenea în opt capitole: *I. Problema mormintelor suprapuse* (p. 156–159); *II. Mormintele cu scheletele în poziţie întinsă pe spate* (p. 160–177); *III. Mormintele unor femei moarte în timpul naşterii* (p. 178–182); *IV. Mormintele cuprinzând scheletele unor persoane înmormântate cu faţa în jos* (182–184); *V. Mormintele cuprinzând schelete în poziţie chircită pe o parte* (p. 185–193); *VI. Datarea necropolei* (p. 194–198); *VII. Necropola de la Cernica în contextul neoliticului României şi al ţinuturilor vecine* (199–205); *VIII. Caracteristicile antropologice ale scheletelor neolitice de la Cernica* (p. 206–250) şi unde sunt incluse şi cele 37 de planşe, pentru a încheia cu un prea concis rezumat în franceză, de o jumătate de pagină, pentru una „din cele mai importante, nu numai pentru istoria străveche a României, ci şi pentru cea a părţii răsăritene a Peninsulei Balcanice" necropole neolitice.

În *Istoricul cercetărilor*, autorul doreşte să ne familiarizeze cu zona geografică în care se află amplasat situl arheologic, precum şi cu evoluţia cercetării arheologice din anii 1960–1973. Prezentarea continuă cu stratigrafia sitului, care, la drept vorbind, a creat mai degrabă confuzie decât a lămurit problema. Astfel, autorul ne prezintă stratigrafia, notând straturile de la A (strat steril) la E (strat arabil) în timp ce, în desenul alăturat, preluat, de altfel, de la Gh. Cantacuzino şi S. Morintz, straturile sunt numerotate de la 1 la 6. Însă, nu aceasta ar fi marea noastră nedumerire. După cum ne prezintă autorul stratigrafia, avem două straturi de steril (A şi B), un strat de pământ cafeniu (desigur un sol de pădure!!) cu materiale neolitice în partea superioară a acestuia, „cu fragmente ceramice, ca şi bucăţi de lipitură arsă, provenind din pereţii locuinţelor din epoca neolitică". Însă, după cum ne prezenta câteva rânduri mai sus, „atunci când săpăturile au fost extinse înspre vestul şi sud-vestul terenului, au fost descoperite şi rămăşiţele unor aşezări din perioada mijlocie a epocii neolitice" (p. 10). Sau nu?! Iar, dacă locuirea neolitică suprapune parţial necropola, atunci unde sunt materialele, din moment ce pe baza lor se face încadrarea culturală? Citim mai departe că „gropile mormintelor au fost săpate în acest strat de cultură (C). Unele gropi erau mai adânci, ajungând până în stratul de pământ notat cu B" (p. 12). Am urmărit şi noi micul segment de stratigrafie prezentat şi, în afara faptului că nu se observă de unde pornesc gropile, ba mai mult acestea ajung până în stratul de steril notat cu A. Stratul notat cu D reprezintă stratul de cultură de epoca bronzului în partea inferioară, „iar la partea superioară materiale din epoca feudală târzie" (p. 12). Foarte probabil este vorba de două straturi distincte dar pe care autorii cercetărilor nu au putut să le diferenţieze. Ultimul strat corespunde solului actual, arabil.

Partea I. Descrierea mormintelor neolitice, cuprinde prezentarea succintă a 356 de morminte, restul mormintelor de până la 374, după cum declară autorul lucrării, au fost pierdute, sau nu s-au conservat. Ce ne surprinde pe noi este numărul mic de materiale ceramice descoperite, autorul reuşind să ne prezinte doar şase vase, şi acelea fără ornament, la o necropolă de 374 de morminte, în condiţiile în care aceste comunităţi se remarcă prin ceramica cu decoruri canelate şi plisate, precum şi prin ceramica cu benzi incizate, umplute cu reţele formate din linii oblice, fin incizate. Sau să fi fost aceste comunităţi atât de sărace?! Sau să fie vorbe despre morminte din alte orizonturi cronologice? După spusele autorului „din cauza caracteristicilor solului şi datorită deranjamentelor provocate în perioadele mai târzii, în care zona necropolei a fost locuită, inclusiv în perioada feudală târzie, când pe acelaşi teren s-a orgnanizat un întreg cimitir, nu s-au putut delimita, în cursul săpăturilor arheologice, prea multe gropi funerare din epoca neolitică" (p. 162).

În Partea a II-a autorul clasifică mormintele în funcţie de poziţia de depunere a scheletelor. Astfel, el distinge două categorii: a) scheletele aflate în poziţie întinsă pe spate; b) scheletele aflate în poziţie chircită pe o parte. Pe lângă cele două categorii, mai sunt menţionate două tipuri de poziţii funerare: întins, dar aşezat pe o parte şi întins, dar aşezat cu faţa în jos (p. 155).

În *Capitolul I. Problema mormintelor suprapuse*, pe baza celor opt cazuri de morminte suprapuse, autorul încearcă să tragă anumite observaţii de ordin stratigrafic şi implicit cronologic. Astfel, o primă concluzie ar fi că mormintele cu scheletele întinse pe spate sunt cele mai vechi. Această observaţie se bazează pe două cazuri de înmormântări suprapuse (p. 158). O a doua observaţie ar fi că „obiceiul de

a înmormânta pe cei decedaţi, în poziţie întinsă pe spate, a fost practicat vreme destul de îndelungată" (observaţie bazată pe mormintele 244A, 244B, 244C). A treia observaţie ar fi „raportul dintre mormintele cu scheletele întinse pe spate cu picioarele întinse, paralele şi unele variante, care s-ar putea să fie de ordin cronologic" (p. 159).

Pe baza acestor observaţii, autorul datează mormintele întinse pe spate în faza Cernica a culturii Dudeşti, iar mormintele cu scheletele în poziţie chircită pe o parte din prima fază a culturii Boian (p. 181). Această datare ni se pare forţată, în condiţiile în care aceste observaţii nu sunt asociate cu materiale ceramice descoperite, precum şi la o stratigrafie destul de confuză.

Capitolul II. Mormintele cu schelete în poziţie întinsă pe spate, cuprinde o analiză a acestui tip de înmormântare, cu analiza diverselor categorii de obiecte: ace, pandantive, mărgele, brăţări, valve de scoică, inele de os, unelte de piatră şlefuită, unelte de silex, sule de os, obiecte de os.

Capitolul III. Mormintele unor femei moarte în timpul naşterii, prezintă patru morminte de femei moarte în timpul naşterii. Explicaţia acestui fenomen oferită de autor este foarte interesantă şi ne aminteşte de modul de abordare al unor problematici legate de idolii antropomorfi din alte publicaţii. Astfel, cauza morţii este deformarea bazinului la femei. Potrivit autorului, un argument în acest sens îl „constituie constatarea că multe din figurinele de lut ars (din culturile neolitice) reprezentând femei în picioare, nu redau personaje în poziţie normală, verticală, ci femei cu corpul puţin înclinat în faţă, aşa cum arătau, în realitate, în acea perioadă, situaţie la care s-a ajuns datorită purtatului pe spate a copiilor, sau a unor poveri apreciabile". Autorul merge cu argumentarea mai departe şi ne informează „că în timpul fazei de tranziţie de la cultura Boian la cultura Gumelniţa, deci într-o perioadă apropiată de timp, sunt o serie de figurine antropomorfe, redând femei în picioare, care au pe spate reprezentată o piesă de formă triunghiulară, frumos ornamentată, cu vârful în sus, cu partea de jos, desigur legată în jurul mijlocului, piesă care servea tocmai la transportul poverilor sau copiilor, pe spate" (p. 181). Astfel de aprecieri ni se par nepotrivite, în condiţiile în care autorul poate să ne ofere analogii cu populaţiile din Asia sudică şi orientală, din arhipelagul malaezian şi din Africa, precum şi o vagă analogie oferită de Gh. Cantacuzino şi C Fedorovici din Ungaria. De altfel, mergând pe linia argumentaţiei impuse de autor, putem, la fel de bine, să considerăm pe baza idolilor din cultura Starčevo-Criş, că femeile din neolitic aveau bazinul mare, caracteristică anatomică care sugerează fertilitatea. De altfel ne este greu să ne imaginăm „figurine antropomorfe, redând femei în picioare, care au pe spate reprezentată o piesă de formă triunghiulară, frumos ornamentată, cu vârful în sus, cu partea de jos ..." (p. 181). Însă, fără un argument convingător, pe care autorul nu îl are, toată această discuţie riscă să se rezume la un folclor ştiinţific.

Capitolul IV. Mormintele cuprinzând scheletele unor personaje înmormântate cu faţa în jos, face referire la mormintele 149, 237A şi 318, care sunt aşezate cu faţa în jos. Nici unul dintre aceste morminte nu are inventar funerar şi nu sunt izolate de celelalte morminte, astfel că, este puţin plauzibilă ipoteza că aceste morminte să fi aparţinut unor persoane cu acţiuni negative pe parcursul vieţii. Aşa cum apreciază şi autorul, „ar fi fost normal, dată fiind situaţia lor cu totul deosebită, ca astfel de indivizi să fie înmormântaţi nu în cuprinsul necropolei, între mormintele obişnuite, ci în afara ei sau cel puţin la periferia ei" (p. 184). Argumentaţia autorului cum că „la înmormântarea cadavrelor membrilor comunităţii, care a folosit necropola Cernica, aveau îmbrăcămintea şi podoabele pe ele şi, înainte de a fi transportate şi depuse în gropile funerare, erau înfăşurate în întregime într-o bucată mare de ţesătură sau de rogojină" şi că „la înmormântare, să nu se acorde atenţie suficientă faptului şi mortul să fie depus, din greşeală, tot întins, nevăzându-i-se chipul, dar cu faţa în jos" (p. 184) ne lasă fără replică.

În *capitolul V. Mormintele cu schelete în poziţie chircită pe o parte*, cuprinde prezentarea celei de-a doua categorie de morminte, delimitate de autor şi încadrate cronologic, din prima fază a culturii Boian (p. 181). Acest tip de morminte este împărţit în două categorii: morminte cu schelete chircite moderat şi morminte cu schelete chircite accentuat. De remarcat faptul că acest tip de morminte nu sunt grupate, ci sunt răspândite pe cuprinsul întregii necropole.

Capitolul VI. Datarea necropolei, autorul încearcă să modifice datarea propusă de Gh. Cantacuzino, şi anume în faza Bolintineanu a culturii Boian, pentru scheletele întinse pe spate şi faza Giuleşti a culturii Boian, pentru scheletele în poziţie chircită. Astfel, autorul propune datarea mormintele întinse pe spate în faza Cernica a culturii Dudeşti iar mormintele cu scheletele în poziţie chircită pe o parte în prima fază a culturii Boian (p. 181). Argumentaţia autorului ar consta în numărul mai mare de descoperiri de tip Dudeşti, în comparaţie cu cele din faza Bolintineanu din cadrul aşezării din apropiere. Aprecierile autorului sunt subiective, în condiţiile în care aşezarea nu este

cercetată şi publicată integral. Un alt argument ar fi numărul mic de vase descoperite în morminte „şi nici unul din ele nu are decorul specific fazei Bolintineanu a culturii Boian" (p. 194). Ţinem să amintim autorului că nici vase cu decor specific culturii Dudeşti nu au fost descoperite, sau, cel puţin, nu au fost cuprinse în volumul de faţă. Un al treilea argument al autorului ar fi analogiile cu populaţii din cultura Hamangia, a căror morminte sunt în poziţie întinsă pe spate şi tot în cadrul acestor comunităţi s-ar afla analogii pentru un ac de păr din os şi care avea redată în partea superioară o figurină feminină.

Capitolul VII. Necropola de la Cernica în contextul neoliticului României şi al ţinuturilor vecine, vine să ne amintească importanţa necropolei în peisajul epocii neolitice prin prezentarea sumară a descoperirilor funerare din România şi a câtorva descoperiri din zona balcanică. Abordarea autorului este, de altfel, sumară şi superficială, iar descoperirile amintite se opresc undeva la nivelul anilor '70.

Capitolul VIII. Caracteristicile antropologice ale scheletelor neolitice de la Cernica, cuprinde rezultatele analizelor antropologice efectuate asupra unui număr de 362 de schelete.

Ne aşteptam ca lucrarea să se încheie cu bibliografie, dar se pare că aceasta lipseşte, iar trimiterile bibliografice, care se fac prin intermediul notelor, se opresc undeva la nivelul anilor '70.

În final, am dori să mai atragem atenţia asupra unui singur aspect: privind planul general al necropolei de la Cernica (pl. XXXVII), se pot observa două grupări mari de morminte şi altele câteva răsfirate între cele două concentrări. Poate ar rezulta unele informaţii interesante din abordarea problemei dintr-o astfel de perspectivă.

Cristian VIRAG

Neţa Iercoşan, *Cultura Tiszapolgár în vestul României*, Editura Muzeului Sătmărean – Editura Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2002. ISBN 973-99715-4-7, 385 p.*

Lucrarea de sinteză, *Cultura Tiszapolgár în vestul României*, reprezintă teza de doctorat a d-lui dr. Neţa Iercoşan, o abordare necesară şi temerară în acelaşi timp, în condiţiile în care tratarea culturii Tiszapolgár ridică o serie de probleme, determinate în mare parte de cercetarea arheologică deficitară, prin puţinătatea siturilor săpate sistematic[1].

Lucrarea este structurată în cinci capitole, cu o prefaţă semnată de Prof. dr. Petre Roman: Cap. I. *Introducere* (p. 9–23), cu două subcapitole A. *Cadrul ecologic şi condiţiile naturale* (p. 11–18); B. *Istoricul şi stadiul actual al cercetărilor* (p. 18–23); Cap. II. *Catalogul descoperirilor* (p. 25–106), incluzând 78 de localităţi date ca sigure de autor şi alte 18 localităţi care nu au putut fi verificate de autor; Cap. III. *Elemente componente ale culturii Tiszapolgár în vestul României* (p. 107–162), cu subcapitolele A. *Aşezările*, B. *Locuinţele*, C. *Gropile*, D. *Vetrele de foc*, E. *Ceramica*, F. *Obiecte din lut*, G. *Obiecte din piatră*, H. *Obiecte din corn şi os*, I. *Obiecte din metal*, J. *Morminte*; Cap. IV. *Periodizarea şi cronologia descoperirilor Tiszapolgár în vestul României* (p. 163–182), cu subcapitolele A. *Cronologia relativă*, în care autorul abordează probleme privind originea, evoluţia, stratigrafia, legăturile, orizonturile culturale, şi B. *Cronologia absolută*; Cap V. *Concluzii* (p. 183–186), urmate de *Anexe* (p. 187–194), *Bibliografie* (p. 195–218), *Lista ilustraţiilor* (p. 219–224), *Ilustraţiile* (p. 225–380).

Precum sublinia şi autorul lucrării de faţă, cultura Tiszapolgár face parte din civilizaţiile mari ale epocii eneolitice, recent denumită la noi şi epoca cuprului (Kupferzeit)[2] atât prin fenomenele culturale bine delimitate ce o reprezintă cât şi prin arealul geografic pe care îl ocupă, ori prin legăturile şi influenţele pe care le exercită asupra culturilor vecine, contemporane ei. Denumirea culturii provine de la staţiunea eponimă situată în nord-estul Ungariei[3] fiind folosită şi acceptată astăzi în literatura

---

* Acest text a fost publicat parţial sub formă de *Postfaţă* în lucrarea domnului dr. N. Iercoşan, *Cultura Tiszapolgár în vestul României*, Cluj-Napoca, 2002, dar dintr-o neglijenţă a editorului, textul nu a fost semnat, prin urmare, considerăm oportună reluarea lui.

1 Cel puţin pentru România; în Transilvania sunt cunoscute 127 de localităţi cu materiale atribuite culturii Tiszapolgár, în vreme ce în Ungaria sunt atestate peste 500 de astfel de obiective arheologice. Vezi Zoia Maxim, *Neo-eneoliticul din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1999, p. 123.

2 Gh. Lazarovici, *Principalele probleme ale culturii Tiszapolgar în România*, AMN, XX, 1983, p. 3–31. Noţiunea de epocă a cuprului (Kupferzeit) nu a fost acceptată de toţi specialiştii români, generând o serie de discuţii şi controverse. Astăzi ea este tot mai des uzitată şi credem că poate fi acceptată, cel puţin pentru arealul culturii Tiszapolgár din ţara noastră, mai ales în contextul metalurgiei aramei. (C. Beşliu – Gh. Lazarovici – A. Olariu, *O piesă de cupru din Sălaj şi câteva probleme teoretice privind analizele de cupru preistoric în Muzeul din Cluj*, AMP, XVI, 1992, p. 97–128).

3 Localitatea Polgár este situată la câţiva kilometri de malul stâng al Tisei, în judeţul Hajdu–Bihar, din Ungaria. Primele

arheologică de specialitate de către toţi cercetătorii. În România a fost cunoscută sub denumirea de cultura Tisa II, Tisa III, Tisa târzie şi Românești, termeni care au dus la unele erori sau incertitudini în atribuirea unor descoperiri aparţinând culturii Tiszapolgár[4]. Considerăm oportună şi operantă folosirea termenului de *Tiszapolgár*, întrucât acesta cuprinde întreaga problematică a culturii şi acoperă un spaţiu geografic mult mai întins, întrebuinţarea unor alte denumiri, după staţiuni arheologice din ţara noastră, putând cel mult să reflecte specificul local al unor grupe bine conturate deja, din cadrul culturii.

Arealul culturii cuprinde partea de răsărit a Ungariei (la Est de Tisa), Slovacia orientală, Serbia de Nord şi, în România, Banatul, Crişana, Sălajul, Sătmarul, sud-vestul Maramureşului şi o mare parte a Transilvaniei de vest[5]. La arealul cultural delimitat de autor trebuie să subscriem şi Bazinul Tisei Superioare – Ucraina Transcarpatică[6].

Zona geografică a culturii Tiszapolgár, obiectul prezentei lucrări, include vestul şi, parţial, nord-vestul României fiind delimitată la sud de râul Mureş, la est de Munţii Apuseni, respectiv de Masivul Bihor–Vlădeasa, cu ramificaţiile sale muntoase vestice, la nord de munţii vulcanici Oaş–Gutin, iar la vest de frontiera de stat cu Republica Ungaria. Această regiune astfel circumscrisă geografic, pe care se extinde amintita cultură, reprezintă aproximativ 1/5 din întregul areal al culturii Tiszapolgár şi circa 1/3 din teritoriul României.

În Banat, în zonele de sud-est, pe culoarul Timiş–Cerna, cultura Tiszapolgár nu se răspândeşte decât mai târziu, în această zonă manifestându-se cultura Sălcuţa – fazele timpurii, cu care, de altfel, va intra în contact. În Transilvania de sud şi de sud-est, situaţia este asemănătoare, în condiţiile în care această zonă este ocupată de comunităţile culturii Petreşti – faza B[7], cultura Tiszapolgár răspândindu-se târziu, într-un moment în care cultura cunoaşte o evoluţie spre cultura Bodrogkeresztúr[8].

Apariţia culturii Tiszapolgár, este un rezultat al evoluţiei interne, locale, de aspect Lumea Nouă – fazele târzii, Tăulaş, Turdaş târziu, grupul Iclod II/III şi III, Suplacu de Barcău, Pişcolt – etapă târzie, Herpály–Salca, precum şi elemente de tip Tiszapolgár–Csőszhalom–Oborin, Lengyel târziu[9]. În acest sens, este de remarcat faptul că grupurile culturale Iclod şi Suplac dezvoltă, mai ales în fazele finale, forme de vase prezente în cultura Tiszapolgár şi care în cadrul acestei culturi vor cunoaşte o evoluţie[10]. De asemenea, în nivelul IIIB de la Bucovăţ sunt forme de vase care marchează un fenomen de evoluţie spre cultura Tiszapolgár[11]. Ceramica uzuală din cultura Tiszapolgár cunoaşte aproape toate categoriile ceramice întâlnite mai târziu.

Aceste fenomene, factorii care au determinat aceste schimbări au fost puse în legătură cu începuturile metalurgiei cuprului, care înseamnă schimbări majore în mentalitate şi ocupaţii[12]. Metalurgia aramei, apărută în eneoliticul timpuriu, în primul rând în zonele culturilor Vinča – Turdaş, Sălcuţa şi Gumelniţa, a dus la schimbări economice şi sociale, socotite ca fiind factorul esenţial al acestor schimbări în mentalitate şi ocupaţii[13]. Creşterea animalelor şi vânătoarea încep a avea o pondere tot mai mare, ocupaţii care oferă comunităţilor o mai mare mobilitate. Aceste realităţi au fost surprinse atât de colegii maghiari precum şi în tell- urile de la Parţa şi Bucovăţ[14]. În această ordine de idei, considerăm necesară o nuanţare a opiniilor d-lui dr. N. Iercoşan, considerând că, creşterea

descoperiri au fost efectuate aici de F. Tompa în 1929 (11 morminte) dar denumirea a intrat în uz după publicarea exhaustivă de către Ida Bognár-Kutzián a necropolei din punctul Basatanya (155 de morminte ale culturilor Tiszapolgár şi Bodrogkeresztúr) în *The Cooper Age cemetery of Tiszapolgár – Basatanya*, 1963, şi mai ales după includerea celor nouă puncte cu descoperiri Tiszapolgár, de pe teritoriul localităţii în monografia culturii; Eadem, *The Early Cooper Age. Tiszapolgár Culture in the Carpathian Basin*, Budapest, 1972.

4 Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 3,

5 M. Rusu, *Cultura Tisa*, Banatica, I, 1971, p. 77, 80; Ida Bognár-Kutzian, *op. cit.*, p. 160, (harta 2).

6 I. Németi, *Repertoriul arheologic al zonei Careiului*, Bucureşti, 1999, p. 122; M. Potushneak, *Some results of research on the Middle Neolithic layer from a multilevel settlement near the village of Zastavne/Zapszony – Kovadomb in the Carpathian Ucraine*, JAMÉ, 1995–1996, p. 35.

7 Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 7.

8 *Ibidem*, p. 4.

9 *Ibidem*, p. 6; Zoia Kalmar, *O aşezare Tiszapolgár la Dragu*, AMP, VIII, 1983, p. 106.

10 Zoia Maxim, *op.cit.*, p.119.

11 Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 8.

12 Zoia Maxim, *op. cit.*, p. 119.

13 Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 4.

14 *Ibidem*, p. 4.

animalelor reprezintă ocupaţia de bază, în timp ce vânătoarea reprezintă o ocupaţie complementară, menită a suplimenta necesarul de carne[15].

Însă aceste modificări comportamentale, mobilitatea mare a aşezărilor culturii Tiszapolgár, pot fi determinate, sau cel puţin accentuate, prin factorii climaterici. La sfârşitul neoliticului se schimbă clima, care devine mai aridă, vegetaţia fiind mai bogată în zonele joase, apropiate de ape[16].

În ce priveşte aşezările, după cum reliefează şi autorul, analizând harta răspândirii aşezărilor Tiszapolgár din vestul României se constată o concentrare mai mare a acestora în sectorul sudic, respectiv câmpia înaltă a Aradului şi în sectorul nordic, mai ales între râurile Barcău şi Someş, aşezările lipsind în câmpia joasă a Crişurilor, probabil inundată şi înmlăştinită în acea perioadă[17].

Această concentrare a aşezărilor ar putea sugera şi zonele genetice, de formare, ale culturii Tiszapolgár, dacă ne referim la faza timpurie, A şi, legat de ele, fenomenul de difuziune, cu predilecţie spre vest, pe văile râurilor, dacă ne referim la faza B, târzie[18]. În faza B a culturii Tiszapolgár din vestul României se poate observa faptul că aşezările îşi continuă existenţa în zonele de formare, dar au tendinţa de a se deplasa spre vest, de-a lungul principalelor cursuri de apă (care au aceeaşi direcţie). Cu privire la acest aspect, autorul nu poate trage concluzii certe sau emite generalităţi, însă, aşa cum am mai reliefat, noi suntem tentaţi să punem aceste fenomene pe seama factorilor climaterici.

Pe lângă analiza facturii ceramicii, un alt criteriu de separare a celor două faze evolutive ale culturii Tiszapolgár, respectiv A şi B, utilizat de autor, este cel al tipului de locuinţă, pe baza descoperirilor de la Dăbâca[19] şi Oradea – Salca[20], bordeiul fiind specific fazei timpurii iar locuinţa de suprafaţă celei târzii. Însă, concluzia se bazează numai pe observaţiile stratigrafice, materialul publicat de la Dăbâca este unitar, neexistând nici un criteriu de diferenţiere tipologică a lui[21] iar cel de la Oradea provine din săpături mai vechi şi este publicat fragmentar. În aceste condiţii, argumentaţia nu ni se pare suficientă pentru astfel de aprecieri.

Un alt aspect asupra căruia ne exprimăm anumite rezerve, sunt aprecierile autorului cu privire la tipologia gropilor şi utilitatea acestora. Astfel, potrivit autorului, gropile pentru exploatarea lutului, de obicei, se găsesc plasate la marginile aşezărilor şi au fost astupate imediat după terminarea exploatării; ar fi o explicaţie pentru conţinutul sărac în materiale arheologice ale acestora. În acest sens autorul menţionează gropile G5 şi G6 de la Carei – Cozard, însă nu cunoaştem analogii, nici în mediul culturii Tiszapolgár şi nici în alte medii culturale înrudite sau contemporane cronologic, care să confirme o astfel de ipoteză; gropile pentru exploatarea lutului, în momentul terminării exploatării lutului fiind transformate în gropi menajere. Nu se justifică ipoteza astupării gropilor de exploatare a lutului pentru ca ulterior comunităţile să recurgă la excavarea de noi gropi destinate special depozitării deşeurilor menajere; ar reprezenta o risipă de efort şi timp pentru comunităţile culturii Tiszapolgár.

Cristian VIRAG

---

15 E. Comşa, *Unele date privind începuturile folosirii ceramicii în neoliticul României*, în: *In memoriam Constantin Daicoviciu*, 1974, p. 34–84; Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 3.

16 Perioada studiată o putem situa undeva la limita dintre Atlantic şi Subboreal, caracterizându-se prin prezenţa masivă a fagului (*Fagus*), mult carpen (*Carpinus*) şi stejar (*Quercus*), reducerea drastică a teiului (*Tilia*), ulmului (*Ulmus*) şi frasinului (*Fraxinus*), foarte rar apar bradul (*Abies*) şi *Acer*. Vezi Angelica Feurdean – L. Björkman – Barbara Wohlfarth, *A paleoecological reconstruction of the Late Glacial and holocene based on multidisciplinary studies at Steregoiu site (Gutai Mts., NW Romania)*, Studia Universitatis Babeş–Bolyai, seria Geologia, XLVI, 2, 2001, p. 134–138. Pentru alte opinii, vezi: M. Cârciumaru, *Paleoetnobotanica*, Iaşi, 1996, p. 10, 22–30; M. Tomescu, *Holocenul – date cronologice şi climatice*, Cercetări arheologice, XI/I, 1998–2000, p. 268.

17 Şi astăzi această zonă are cea mai mică altitudine (91 m) din toată Câmpia de Vest, ea a fost supusă desecării şi regularizării cursurilor de apă încă din prima jumătate a sec. XIX, cf. M. Botzan, *Apele în viaţa poporului român*, Bucureşti, 1984, p. 304–316; Gh. Măhăra, *Câmpia Crişurilor – studiu fizico-geografic*, Bucureşti 1977, p. 17.

18 Acelaşi fenomen poate fi sesizat şi în urma analizei hărţilor de răspândire a aşezării culturii Tiszapolgár, pe faze, precum şi a contactului acesteia cu cultura Bodrogkeresztúr, cf. Ida Bognár-Kutzián, *op. cit.*, p. 191, fig. 35, şi p. 196, fig. 36.

19 N. Vlassa, *Neoliticul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1976, p. 142–160.

20 D. Ignat, *Probleme ale neoliticului în nord-vestul României*, *AMN*, XIV, 1977, p. 18–19.

21 N. Vlassa, *op. cit.*, p. 143.

Németi János – Molnár Zsolt, *A tell telepek elterjedése a Nagykárolyi-síkságon és az Ér völgyében*, Scientia Kiadó, Kolozsvár [Cluj-Napoca], 2002. ISBN 973-85985-2-4, 280 de pagini cu hărţi, fotografii, planşe, planşe tipologice şi grafice.

Apariţia lucrării ce îşi propune să trateze „răspândirea aşezărilor de tip tell din Câmpia Careiului şi din Valea Ierului", este un eveniment cât se poate de important pentru cercetarea epocii bronzului, mai ales că ea reprezintă, practic, prima lucrare monografică consacrată în întregime problemei tell-urilor din zona de nord-vest a României. Mai mult, ea este realizată de doi autori care în ultimii ani au întreprins cel mai susţinut efort în cercetarea pe teren a acestei probleme. Mai ales că nu trebuie trecut cu vederea faptul că domnul J. Németi aduce ca aport pentru redactarea acestei lucrări preocuparea sa îndelungă şi constantă (încă din anii 1960) referitoare la multiplele aspecte legate de epoca mijlocie a bronzului.

Lucrarea este structurată pe trei capitole, ce au următoarele titluri: *Introducere* (I), *Ce este tell-ul* (II), *Ceramica* (III). Acestea sunt continuate de o *Addendă,* care ocupă cea mai mare parte a cărţii (p. 83–283), deoarece în cadrul ei sunt introduse şi catalogul (repertoriul) aşezărilor (p. 105–187), dar şi hărţi şi planşe (p.189–266).

Introducerea (p. 9–33) se prezintă sub forma unui amplu capitol introductiv, în care cititorul este pus în temă cu scopul lucrării şi metodologia urmărită, sunt discutate problemele proprii cu care se confruntă în acest moment studiul culturii Otomani, a terminologiei utilizate în cadrul acesteia, dar şi a problemelor legate de cronologia ei. Totodată este prezentat pe larg şi istoricul cerecetărilor referitoare la civilizaţiile care şi-au adus aportul la constituirea tell-urilor din epoca bronzului răspândite în Câmpia Tisei.

Autorii consideră că etapa mijlocie a epocii bronzului, care se identifică în mare măsură cu perioada în care au funcţionat aceste tell-uri, iese în evidenţă prin schimbările ce se produc în tehnicile de prelucrare a metalului şi a ceramicii, odată cu pătrunderea în nord-vestul României a unor grupuri etnice de sorginte sudică. Demersul autorilor îşi propune nu doar să trateze diferite aspecte ce ţin de apariţia şi evoluţia tell-urilor, ci intenţionează ca acestea să fie comparate cu cercetări efectuate deja în zone învecinate. Cu acestea nu doar că prezintă afinităţi clare, ci pot fi integrate unui complex cultural comun, pentru care este preferat termenul de Otomani–Gyulavarsánd. Comparaţia este necesară deoarece în ciuda unor săpături importante efectuate de-alungul anilor, cantitatea mică de materiale publicate face ca o serie de fenomene referitoare la această cultură să rămână necunoscute. Astfel, se consideră, pe bună dreptate, că în cadrul cercetării culturii Otomani au rămas deschise probleme de bază, cum ar fi: proveniența ei, perioada în care s-a născut şi componentele ce le are la bază geneza sa. Alte probleme legate de studiul acestei culturi semnalate sunt: o anumită „încâlceală" acumulată de-alungul timpului în ce priveşte terminologia, consistenţa fazelor sale culturale, precum şi a etapelor cronologice în care au evoluat ele. Mai mult, rămâne controversată problema încadrării în aria de răspândire a culturii Otomani a unor vaste teritorii, cum ar fi spaţiul dintre râurile Mureş şi Crişul Alb, dar şi în ce priveşte Câmpia Sătmăreană, Oaşul şi Maramureşul (de fapt întreaga zonă cunoscută sub numele de Tisa Superioară).

Amplul istoric al cercetărilor expune sintetic şi foarte bine structurat, evoluţia acestora şi numeroasele soluţii propuse de-alungul timpului la problemele controversate ce au fost deja amintite. Se începe cu menţionarea evoluţiei cercetărilor legate de cultura Otomani, în principal din istoriografia românească (p. 19–25), ca apoi să fie amintită evoluţia cercetărilor legate de cercetarea culturilor Ottomány/Otomani, Füzesabony, Gyulavarsánd/Vărşand, termeni prin care sunt denumite în istoriografia maghiară o parte din civilizaţiile tell-urilor din bazinul carpatic (p. 25–31). Cu siguranţă că autorii au optat pentru această structurare „naţională" a prezentării istoriografice, în scopul de a oferi expunerii o formă cât mai ordonată. Însă, în acest context, consider că ar fi fost necesar să fie cel puţin amintite contribuţiile cercetărilor la problema culturii Otomani/Füzesabony, efectuate în sudul Poloniei şi mai ales în partea de la vest de Carpaţi a Ucrainei şi în sud-estul Slovaciei, zone în care s-au efectuat ample cercetări asupra acestui complex cultural (mai ales că Nižna Mišľa poate fi considerată poate cel mai spectaculos obiectiv arheologic atribuit culturii Otomani dezvelit până acum, dată fiind aşezarea fortificată şi, mai ales, necropola cu 700 de morminte)[1]. De asemenea, în contextul discuţiei referitoare la împărţirea în faze a culturii Otomani, pentru ca lucrurile să fie clare pentru orice cititor ce

[1] V. Furmánek – L. Veliačik – J. Vladár, *Die Bronzezeit im slowakischen Raum* Rahden/Westfalen, 1999.

parcurge un capitol introductiv, cred că era necesar a fi enumerate, doar cu titlu de menţiune, principalele argumente invocate pentru susţinerea poziţiilor referitoare la împărţirea fie în trei sau fie în patru faze a culturii Otomani. Aceasta deoarece discuţia încă nu pare încheiată, aşa cum lasă să se înţeleagă prezentarea, în orice caz ea continuând şi mai recent decât stadiul la care este oprită în lucrare[2]. În ce priveşte poziţia autorilor faţă de problema evoluţiei interne a culturii Otomani, ei susţin, nu fără a avea la bază argumente solide, ideea renunţării la faza Otomani IV.

În cel de-al doilea capitol, autorii oferă răspunsuri la întrebarea-titlu *„Ce este tell-ul?"* Ca atare, este reprodus un scurt istoric al utilizării acestui termen pentru holmurile din pusta Tisei, fiind amintite diferenţele, dar şi unele aspecte comune, ale acestora cu tell-urile propriu-zise din Orient. În ambele zone ele sunt considerate centre economice, comerciale şi de putere, ce sunt înconjurare de alte aşezări-satelit. Pentru ca acest capitol să ofere pe deplin înţelesul conceptului de tell, cred că era util să se fi oferit câteva precizări în plus. În acest sens era un lucru bun ca definiţia tell-urilor să fie contrapusă cu aceea a definiţiilor unor termeni ca a „aşezărilor de tip tell" sau a „aşezărilor cu mai multe straturi", termeni care apar adesea pe parcursul lucrării. Cred că este o scăpare a autorilor că în contextul utilizării unor definiri precise de termeni, odată cu citarea definiţiei tell-urilor dată de Florin Gogâltan nu este reprodus termenul utilizat de acesta în definiţie – „nivel arheologic" – ci termenul „de nivel de locuire" (*településszint*). De asemenea, cred că era necesar a se fi amintit exact ceea ce înţelege autorul citat prin acest termen, dată fiind definiţia precisă ce i se dă de către acesta în lucrare: „un nivel arheologic constă din mai multe depuneri (orizonturi de construcţie, podele, incendieri etc.), începe odată cu construcţia unei case şi ia sfârşit prin nivelarea sa"[3]. Tot în cadrul acestui capitol (p. 37–45) este oferită descrierea geografică a Câmpiei Careiului, a Văii Ierului şi a Mlaştinii Ecedea şi sunt aduse în discuţie unele elemente în ce priveşte reconstituirea cadrului natural din epocă. Aceste discuţii asupra mediului natural – geografic se produc aici probabil ca urmare a faptului că forma de relief pe care au fost amplasate aşezările este unul din criteriile luate în calcul în stabilirea tipologiei aşezărilor. Ca urmare, pe baza formei geografice şi a existenţei sau inexistenţei unor sisteme de apărare, sunt stabilite următoarele tipuri de aşezări: a) aşezări de înălţime (aşezări ce au pante naturale pe o parte a marginilor), b) aşezări înconjurate de ape (aşezări situate pe insule sau peninsule, care pe o parte a marginilor lor sunt înconjurate de ape iar pe o parte au fost fortificate), c) aşezări de tip atol; d) aşezări deschise de înălţime; e) aşezări deschise. Lipsa din titulatura primei categorii a menţionării că aceste aşezări ar fi întărite, aşa cum se explică în text, face ca aceasta să pară o definire imprecisă.

Pentru a oglindi cu claritate mai multe aspecte ale imaginii referitoare la aşezările culturii Otomani, autorii au realizat statistici (exprimate atât procentual cât şi grafic) pentru a prezenta: tipul de cercetare de care au avut parte acestea (*1. grafikon*), apartenenţa aşezărilor la cele trei faze a culturii Otomani (*2. grafikon*), tipurile de stratigrafie întâlnite în cadrul aşezărilor (*3. grafikon*), forma de relief pe care sunt dispuse aşezările (*4. grafikon*) şi, de asemenea, un grafic referitor la raportul numeric dintre aşezările fortificare şi aşezările nefortificate. (*5. grafikon*)

Capitolul al treilea, intitulat *Kerámia* (Ceramica) cuprinde o tratare pe larg a problemei ceramicii primei faze a culturii Otomani (a caracteristicilor generale, a formelor ceramice, a decorului şi a relaţiilor constatate între forme şi decor). În partea finală a capitolului sunt expuse un ansamblu de concluzii referitoare la prima fază a culturii Otomani, desprinse de pe urma analizei ceramicii acesteia şi a comparării ei cu aceea din tell-urile din nord-estul Ungariei. Ca urmare, dat fiind conţinutul acestui capitol, consider că titlul ce i s-a dat este prea general, menţionarea în cadrul lui că el se referă la ceramica primei faze (sau a perioadei de început a culturii) ar fi adus o lămurire clară asupra a ceea ce cuprinde în fapt.

Fără îndoială că tratarea pe larg a ceramicii primei faze a culturii Otomani, după ce încă de acum aproape 20 de ani această fază a fost negată în formula oferită de T. Bader[4], reprezintă cea mai importantă parte a lucrării. Discutarea într-o manieră mai detaliată a materialelor încadrate în prima

---

[2] N. G. O. Boroffka, *Probleme der späten Otomani-Kultur*, în: *Kultura Otomani–Füzesabony rojwój, chronologia, gospodarka. Materiały z konferencji archeologiscznej, Dukla, 27–28.11.1997*, Krosno, 1999, p. 113–130.

[3] Fl. Gogâltan, *Tell-urile epocii bronzului în Bazinul Carpatic. Probleme de terminologie*, Acta Terrae Septemcastrensis, II, 2003, p. 62, nota 166.

[4] P. Roman – I. Németi, *Descoperiri din perioada timpurie (pre-Otomani) a epocii bronzului în nord-vestul României*, SCIVA, 37, 3, 1986, p. 198–232.

fază a culturii[5], din care o mare parte provin din două gropi de la Andrid–Grajdurile CAP (40 din cele 66 de planşe), schimbă mult conţinutul acestei faze aşa cum era ea prezentată de Tiberiu Bader[6].

Este realizată o bogată tipologie a formelor, foarte bine structurată, care depăşeşte cu mult, prin numărul de tipuri şi variante prezentate, tipologia Mártei Sz. Máthé[7], ce este utilizată ca bază de pornire. Este meritul autorilor că oferă o tipologie cu o structurare foarte bună, în care, în cadrul formelor ceramice sunt stabilite tipuri de bază, din care derivă, în continuare, variantele de vase. Pentru definirea formelor, tipurilor şi variantelor, au fost luate în calcul anumite variaţii ce apar atât în ce priveşte caracteristicile morfologice ale vaselor dar şi în ce priveşte variaţiile de dimensiuni pe care le cunosc unele categorii de vase. Totuşi anumite neclarităţi în prezentarea unor grupe de vase credem că au scăpat autorilor. De exemplu, în cazul categoriei oalelor, odată cu prezentarea caracteristicilor generale ale acestei forme de vas, se menţionează iniţial, că exemplare ce fac parte din ea au înălţime cuprinsă „în general, între 20 şi 30 cm" (p. 57). Ca urmare, într-o variaţie de 10 cm a înălţimii, este greu de înţeles cum se fac mai apoi diferenţierile între tipurile C şi D, identice ca formă, dar care apoi sunt deosebite prin înălţime (tipul C – de dimensiuni mari, tipul D – de dimensiuni mijlocii). Dat fiind faptul că dimensiunile vaselor, mai ales înălţimea lor, apar în mai multe cazuri ca fiind criteriu de partajare între tipurile şi variantele de vase, atunci se impunea menţionarea dimensiunilor în care se încadrează fiecare tip şi variantă (sau, poate mai important, a raportului dintre înălţime şi diametru). Această menţionare a dimensiunilor ar fi înlăturat unele neclarităţi, uşurând operarea cu tipologia de faţă. În acest caz ar fi apărut mai clare şi încadrările unor variante de vase, la care, ca şi în cazul altor tipologii, se manifestă o anumită greutate în atribuirea lor, în cazul unor exemplare, categoriei ceştilor sau categoriei cănilor mici şi, în cazul altor exemplare, în atribuirea lor categoriilor castroane sau străchini.

În continuare este reconstituit în detaliu repertoriul motivistic al decorului de pe ceramica atribuită fazei Otomani I. Tipurilor de ornamente stabilite le sunt prezentate analogii în ornamentica de pe ceramica din obiective arheologice învecinate (p. 65–68).

Este realizată şi o scurtă discuţie asupra modului în care apar decorurile pe diferitele forme de vase şi sunt prezentate asocierile analoage existente în situri de tip Ottomány B, Otomani I – Vărşand, Hatvan – Gyulavarsánd şi Wietenberg I. Pe baza analizei caracteristicilor ceramicii, prezenţa fazei Otomani I este considerată ca fiind dovedită în aşezările tell de la Dindeşti – Cetate (Érdendeleg – Vár, în treimea superioară a primului strat), dar este apreciată ca fiind discutabilă existenţa sa în tell-urile de la Tiream – Movila Cânepii (Mezőterem – Kendereshalom) şi Carei – Bobald I (Nagykároly – Bobáld I). Pentru o mai deplină înţelegere a dezbaterii referitoare la existenţa sau inexistenţa orizontului Otomani I în siturile amintite, ar fi fost deosebit de util ca în cadrul fiecărui tip şi variante, atât a formelor de vase cât şi a decorului să se facă o analiză mai complexă. Aceasta ar fi trebuit să stabilească şi care sunt elementele specifice doar fazei Otomani I, dar şi care sunt eventualele elemente comune cu ceramica din cultura anterioară Sanislău (Nir II), sau a fazei culturale care îi urmează (Otomani II). Sublinierea acestor elemente credem că ar fi fost foarte utilă deoarece în toate tell-urile în care există descoperiri de tip Otomani I ele apar în relaţie de suprapunere directă cu cel puţin una din cele două grupe ceramice amintite. Mai ales că din lucrare reiese, că faţă de nivelele amintite, descoperirile de tip Otomani I nu se disting întotdeauna printr-un strat care să se evidenţieze foarte clar (cazul Dindeşti – Cetăţuie, unde ele apar în treimea superioară a stratului cu materiale de tip Sanislău).

Tot în cadrul discuţiei referitoare la ceramica primei faze a culturii Otomani ar fi fost deosebit de important să se fi punctat modul în care analiza realizată asupra ceramicii poate atinge câteva din problemele amintite de autori în *Introducere* ca fiind rămase încă neclarificate pe parcursul îndelungatei perioade de cercetare a culturii Otomani. Analiza ceramicii de tip Otomani I s-ar fi putut constitui într-un cadru bun pentru a dezbate problemele referitoare la geneza culturii. În lucrare existenţa ritului incineraţiei la mormintele datate în epoca mijlocie a bronzului descoperite în Câmpia Careiului este considerată ca fiind cauzată printr-o moştenire de pe urma grupului cultural Sanislău (Nir II), ce

---

[5] O primă discuţie cu o primă ilustrare a unei mari părţi din materialul de la Andrid la J. Németi – Zs. Molnár, *Data about the Beginning of the Settlements from N-V part of Romania*, în: *Studia arhaeologica et historica Nicolao Gudea dicata*, Zalău, 2001, p. 67–94.

[6] T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pre-tracică şi tracică*, Bucureşti, 1978.

[7] Márta Sz. Máthé, *Bronze Age Tells in the Berettyó Valley*, în: *The Bronze Age Tell Settlements of the Hungarian Plain*, I, Budapest, 1988, fig.22.

reprezintă fondul peste care s-a aşezat cultura Otomani. Ca urmare, studiul ceramicii culturii Otomani I ar fi permis urmărirea în ce măsură această moştenire poate fi observată şi în analiza olăriei.

Dar să revenim la ce s-a făcut, căci întotdeauna se poate avea pretenţia de la alţii să facă mai multe! De o importanţă deosebită pentru parcurgerea capitolului referitor la ceramică sunt însă cele două tabele referitoare la analogia tipurilor de forme ceramice (p. 267–274) şi la analogia tipurilor de ornamente (p. 275–280). Efortul, fără îndoială mare, depus pentru întocmirea lor a fost răsplătit pe deplin prin oferirea unei imagine clare asupra prezenţei unor tipuri de vase şi decoruri într-un număr mare de tell-uri şi aşezări de tip tell. Munca depusă pentru realizarea tabelului, permite ca aceste informaţii cititorul să le obţină rapid şi cu un minim de efort.

Cu toate că apare ca o parte a addendei lucrării, *Catalogul aşezărilor* reprezintă o structură aparte, ce ocupă un spaţiu important din carte (p. 105–185). Fără îndoială că poate fi apreciat ca un repertoriu de bună calitate atât sub aspectul principiilor ce le are la bază întocmirea sa dar şi a modalităţii de structurare a datelor pentru fiecare punct arheologic în parte. De asemenea, nu sunt de neglijat nici informaţiile care pe care le conţine şi precizările pe care le aduce. De apreciat este şi maniera „modernă" şi în acelaşi timp, deosebit de sugestivă în care este realizat repertoriul. Astfel, fiecărui punct arheologic din el îi este atribuit o hartă cu încadrarea localităţii pe teritoriul căreia se află acesta, o hartă pe care este marcată poziţia sitului în hotarul localităţii şi chiar o fotografie, în care se doreşte o prezentare a peisajului (landscape-ului) în care se află situl arheologic. Fără a dori să ştirbesc cu nimic din meritul repertoriului, care nici nu poate fi comparat ca valoare cu alte lucrări de acest gen, în care nu arareori sunt descrise punctele fără ca autorii să le fi văzut în teren, totuşi este evident că pe lângă anumite fotografii bune (ex. Cadea – Dealul Chel = Nagykágya – Kopasz Domb, Cheşereu – Borzhalom = Érkeserű – Borzhalom, Sălacea – Dealul Vida = Szalacs – Vida-Domb, Otomani – Cetăţuie = Ottomány – Várhegy), există însă şi mai multe fotografii care mi se par nu tocmai reuşite. Unele dintre ele sunt făcute astfel încât nu este reflectat cel mai bine aspectul geografic al suprafeţei pe care este poziţionată aşezarea din cauză că distanţa nu este bună (în general prea mare) sau/şi a poziţiei ce a fost aleasă pentru fotografiere (Andrid – Dealul Taurilor = Érendréd – Bikadomb, Andrid – Sub Holmul Mare = Érendéd – Nagyhalom, Berveni – Halmos = Börvely). În alte cazuri cred că se poate spune că şi tehnica de realizare a fotografiei mai lasă de dorit (Pişcolt – Zónat = Piskolt – Zónat, Voivozi = Érkenéz), cu toate circumstanţele generate de faptul că prin micşorarea în cadrul cărţii, imaginea unor forme de relief din fotografie a pierdut mult din expresivitate.

Materialul ilustrativ pe care se bazează expunerea din lucrare este foarte bogat. Mai mult, se poate afirma că autorii au introdus în circuitul ştiinţific tot materialul arheologic de care dispun referitor la această problemă. Eventuale critici pot fi aduse doar referitor la modul „rarefiat" în care au fost realizate unele planşe (de exemplu 28, 30, 47, 48, 66).

Trecând peste acele câteva mici inadvertenţe semnalate mai sus, ca şi peste unele mici lipsuri pe care mi s-a părut că le are lucrarea, nu poate fi negată importanţa deosebită pe care o are lucrarea prezentată (ca urmare, un rezumat într-o limbă de circulaţie internaţională ar fi uşurat accesul la informaţia ei). Această importanţa este dată în primul rând de noua abordare şi interpretare referitoare la etapa timpurie a culturii Otomani din nord-vestul României şi de bogatul material arheologic prin care este susţinută. Trebuiesc a fi apreciate, de asemenea, şi unele aspecte noi în metoda de redactare şi structurare a conţinutului, vizibilă pe tot parcursul lucrării şi, în special în ce priveşte modul de realizare a repertoriului.

Liviu MARTA

Alexandru V. Matei – Ioan Stanciu, *Vestigii din epoca romană (sec. II–IV p. Chr.) în spaţiul nord-vestic al României. Funde der römischen Kaiserzeit (2.–4. Jh. n. Chr.) im Nordwestgebiet Rumäniens*, Bibliotheca Musei Porolissensis II, Zalău – Cluj-Napoca, 2000. ISBN 973-98027-9-6, 131 pagini, 44 figuri, 357 planşe, 19 anexe.

Volumul prezentat este un catalog al descoperirilor din epoca romană din nord-vestul României, precedat de o introducere şi explicaţii de ordin tehnic. Alexandru V. Matei este angajatul Muzeului Judeţean de Istorie şi Artă din Zalău şi Ioan Stanciu îşi desfăşoară activitatea la Institutului de Arheologie al Academiei Române din Cluj. În „Cuvântul înainte" se mulţumeşte colaboratorilor din muzeele din judeţele Bihor, Maramureş, Satu Mare şi Sălaj pentru sprijinul acordat.

În „Introducere" autorii oferă explicaţii privind limitele cronologice ale descoperirilor prezentate. Limita cronologică inferioară este fondarea Daciei romane (răscrucea fazelor cronologice relative B2a/B2b), eveniment ce aduce mari schimbări şi în lumea barbară din afara graniţelor provinciei. Limita superioară este sfârşitul secolului IV (răscrucea fazelor cronologice relative C3/D1), ca etapă premergătoare a migraţiilor. În nord-vestul României pentru epoca romană în stadiul actual al cercetărilor sunt greu de precizat limitele cronologice ale unor culturi materiale. Problema legată de reflectarea unor evenimente istorice în materialul arheologic este în prezent greu de elucidat. Teoretic ar putea fi considerate limite cronologice mai multe evenimente istorice: fondarea Daciei romane (începutul secolului II), războaiele marcomanice (a doua jumătate a secolului II), abandonarea provinciei Dacia (a doua jumătate a secolului III), înfrângerea suferită de goţi în faţa hunilor (375), mutarea centrului de dominaţie hunic în Bazinul Carpatic (anii 20 ai secolului V), înfrângerea hunilor în bătălia de la Nedao (454).

Delimitarea geografică a zonei prezentate, după părerea autorilor, „este convenţională". Spre vest şi nord este limitată de graniţa de stat, limită politică actuală, spre est de Carpaţi, limită naturală, spre sud-est de graniţa provinciei Dacia, limită politică din antichitate şi spre sud de bazinele superioare ale râurilor Barcău şi Ier, o limită geografică. Această zonă, denumită nord-vestul României, a fost abordată ca spaţiu geografic de analiză în mai multe studii arheologice. Considerăm că, în viitor este necesară o abordare transfrontalieră a cercetării arheologice, delimitând spaţii geografice (bazine de râuri), care formau o unitate şi în antichitate.

Stadiul cercetărilor este prezentat scurt, bazat pe date procentuale şi grafice, informaţii mai detaliate privind cercetările fiind prezentate în catalogul descoperirilor pentru fiecare punct. În „Precizări tehnice" autorul dă explicaţii referitoare la prescurtările din catalog şi prezintă o tipologie tehnologică deosebit de detaliată pentru materialul arheologic ceramic.

Catalogul prezintă descoperiri arheologice din 296 de puncte, inclusiv descoperiri monetare şi tezaure din 153 de localităţi. Ilustraţia este foarte bogată, se compune din 44 de figuri, reprezentând hărţi topografice, documentaţii de săpături; 19 anexe cu planuri de săpături şi hărţi şi 357 de planşe cu descoperiri arheologice.

În anii 1990 au fost realizate studii cu cataloage de descoperiri pentru mai multe microzone din nord-vestul României: bazinul superior al Barcăului, bazinul Someşului Mijlociu, zona Careiului sau judeţul Sălaj. Autorii completează aceste cataloage de descoperiri şi publică exhaustiv mai multe cercetări realizate în anii 1970-1980 de Alexandru V. Matei la Badon – Doaşte, Bocşa – La Pietriş, Doh – La Izvoare, Panic – Uroikert, Pericei – Keller tag, Zalău – Bd. Mihai Viteazu, Zalău –ISCIP. De asemenea sunt publicate cercetările lui Tiberius Bader de la Bolda şi cercetările lui Ioan Stanciu de la Lazuri – Lubi Tag, Lăpuşel – Ciurgău, Hereclean – Dâmbul Iazului.

Această publicare sistematică şi exhaustivă a rezultatelor săpăturilor – în spirit pozitivist – este deosebit de necesară arheologiei româneşti şi constituie un model şi pentru alte perioade istorice. Volumul reprezintă prima publicare sistematică a materialelor dintr-o parte a regiunii Tisei Superioare (care mai cuprinde Ungaria nord-estică, Ucraina subcarpatică, Slovacia estică), instalând stadiul cercetărilor româneşti privind epoca romană pe primul loc printre aceste state. Publicarea sistematică a săpăturilor constituie o bază pentru viitoarele studii privind problemele legate de cronologie şi atribuiri etnice. De asemenea rămâne de primă importanţă pentru studierea fenomenelor istorice din epoca romană din regiunea Tisei Superioare publicarea în spiritul lucrării întocmite de I. Stanciu şi Al. Matei a cercetărilor din zona localităţilor Medieşu Aurit, Lazuri, Culciu Mare.

Robert GINDELE

Abrevieri bibliografice utilizate

AAH	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest – Ungaria
AÉ	Archeologiai Értesítő, Budapest – Ungaria
AMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
AMP	Acta Musei Porolissensis, Zalău
Bericht RGK	Bericht der Römisch–Germanischen Kommission, Mainz a. Rhein – Germania
CCAR 1995	Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 1995
CCAR 1996	Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 1996
CCAR 1999	Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 1999
CCAR 2000	Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2000
CCAR 2001	Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2001
CCAR 2002	Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2002
ComArch	Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapest – Ungaria
EphNap	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
HOMÉ	A miskolci Hermann Ottó Múzeum évkönyve, Miskolc – Ungaria
JAMÉ	A nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve, Nyíregyháza – Ungaria
MCA	Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti
PBF	Prähistorische Bronzefunde
SCIA	Studii şi cercetări de istoria artei, Bucureşti
SCIV	Studii şi cercetări de istorie veche, Bucureşti
SCIVA	Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie, Bucureşti
SlovArch	Slovenská Archeológia, Nitra – Slovacia
Satu Mare StCom	Satu Mare. Studii şi Comunicări, Satu Mare
SympThrac	Symposia Thracologica

ISSN 0258-1558
editura muzeului sătmărean